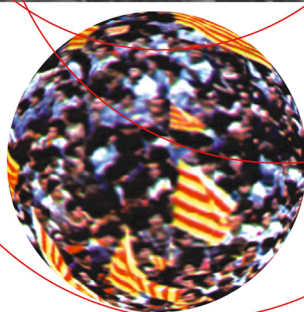
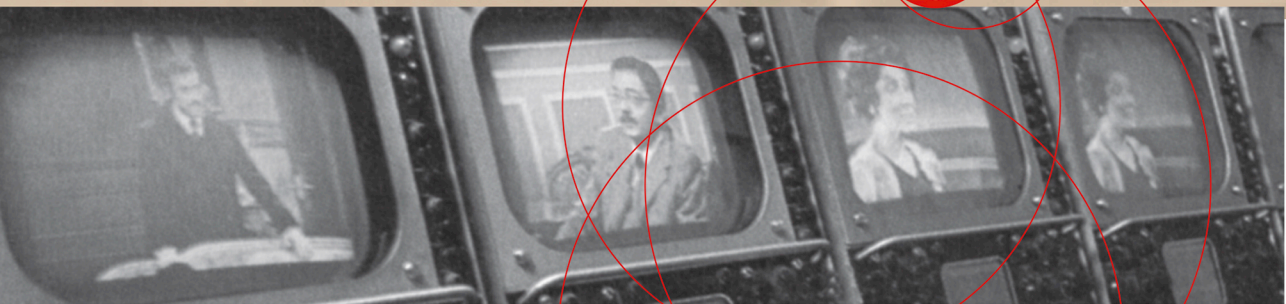

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Rafael Aracil
Andreu Mayayo
Antoni Segura
(Editors)

**Els mitjans
de comunicació**

Generalitat
de Catalunya

CEHO

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Memòria
de la Transició
a Espanya i a
Catalunya

**Els mitjans
de comunicació**

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Els mitjans de comunicació

Rafael Aracil
Andreu Mayayo
Antoni Segura
(Editors)

autors

Carmen Alcalde
Pedro Altares
Eduardo Álvarez Puga
Enric Bañeres
Antoni Batista
Joan Busquet
Josep M. Cadena
Josep Faulí
Jaume Guillaumet
Josep M. Huertas
Manuel López
Jordi Maluquer
Montserrat Minobis
Javier Ortiz
Josep Pernau
Agustí Pons
Santiago Ramentol
Ignasi Riera
Humbert Roma
Jaume Serrats Ollé
Esteve Sillué
Isabel-Clara Simó

UNIVERSITAT DE BARCELONA

©PUBLICACIONS I EDICIONS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, 2004
Adolf Florensa, s/n; 08028 Barcelona;
Tel. 934 035 442; Fax 934 035 446;
sipu-sec@org.ub.es; <http://www.publicacions.ub.es>

©CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS, 2004
Av. Vidal i Barraquer, s/n; 08032 Barcelona;
Tel. 93 428 54 57; Fax 93 427 93 71;
cehi@d1.ub.es

Disseny: Cesca Simón

ISBN: 978-84-475-3821-8

Aquesta publicació ha rebut el suport de la Generalitat de Catalunya

Aquest document està subjecte a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, el text de la qual està disponible a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

ÍNDIX

<i>Introducció</i>	9
<i>Josep M. Huertas</i> . La Transició periodística (1975-1985).	11
<i>Manuel López</i> . La prensa del Movimiento durant la transició política espanyola	37
<i>Joan Busquet</i> . Apunts per a una història de la premsa clandestina de la Transició.	49
<i>Javier Ortiz, Ignasi Riera i Humbert Roma</i> . Periodistes i militants (Taula rodona)	59
<i>Montserrat Minobis</i> . El monopoli informatiu de RTVE	73
<i>Santiago Ramentol</i> . TVE: allò que la memòria no sol recordar.	79
<i>Josep M. Cadena</i> . El projecte editorial de <i>l'Avui</i>	91
<i>Jaume Guillaumet, Carmen Alcalde, Josep Faulí, Josep Pernau</i> . Els diaris de la Transició (Taula rodona)	111
<i>Isabel-Clara Simó</i> . Els setmanaris catalans.	123
<i>Pedro Altares</i> . Los semanarios españoles.	137
<i>Enric Bañeres</i> . La premsa esportiva: del 0-5 al Naranjito.	149

<i>Agustí Pons, Jordi Maluquer, Jaume Serrats Ollé, Esteve Sillué.</i> Les empreses periodístiques a Barcelona i la Transició política (Taula rodona) . .	163
<i>Antoni Batista.</i> La revolució lúdica	195
<i>Eduardo Álvarez Puga.</i> La desnuda verdad	199

INTRODUCCIÓ

Tornem a publicar un altre volum, el cinquè, de la *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*, amb les intervencions del curs que va tenir lloc entre el mesos de febrer i abril de l'any 2003 a la Universitat de Barcelona. Es tracta del curs de lliure elecció que, dins de l'epígraf esmentat abans, enguany era dedicat al tema "Els mitjans de comunicació". Organitzat pel Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la UB, va tenir lloc a la sala d'actes del Col·legi de Periodistes de Catalunya, entitat que va col·laborar en l'organització del curs, i el suport de l'Opinió Catalana i de la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya.

Aquest cinquè volum que presentem és l'aplec dels textos escrits pels autors o ponents que van intervenir al curs, llevat de la transcripció de la intervenció oral d'un d'ells (Pedro Altares). Hem respectat, naturalment, la llengua catalana o castellana en què han estat presentades. Cal remarcar que, per primera vegada en aquests cursos, tots els que van intervenir en aquesta cinquena edició, compartien la mateixa professió, la de periodista.

Els esmentats cursos de lliure elecció, que vam iniciar l'any 1999, tenen per objectiu proporcionar als estudiants de la nostra Universitat d'un marc de reflexió que els ajudi a completar la seva formació política, social, professional i cívica, a través dels testimonis dels participants en aquell important procés de transició del nostre present recent.

Destaquem també la continuïtat que hem assolit en aquests cursos. Així, durant els mesos de febrer i abril d'aquest 2004 s'ha impartit la sisena edició d'aquesta *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*, sobre el tema "Educació, cultura i política (l'escola i el món de la cultura)", que esperem publicar l'any vinent.

Volem agrair, finalment, a tots els qui, d'una forma o altra, van intervenir en aquestes sessions les facilitats que ens van donar i la cortesia amb què ens van tractar.

Centre d'Estudis Històrics Internacionals

LA TRANSICIÓ PERIODÍSTICA (1975-1985)

Ponent:

JOSEP M. HUERTAS CLAVERIA

A Josep Fontana, Casimir Martí i Andreu Mayayo,
per tot el que em van ensenyar de com fer la història.

El 24 de juliol de 1975 *Mundo Diario* titulava la seva portada amb «Protesta de periodistas» i informava que cinc diaris no havien sortit el dia anterior, en la primera vaga de premsa des del 1939.¹ La raó m'afectava personalment, es devia a la meua detenció per ordre del Govern Militar, per una causa oberta després de la publicació del reportatge «Vida erótica subterránea» al diari *Tele/eXprés* el 8 de juny d'aquell any. La vaga va ser decidida en una assemblea celebrada a l'Associació de la Premsa de Barcelona dos dies abans, la mateixa tarda de la detenció, el 22 de juliol, i era, de fet, una prova de força impulsada des del Grup Democràtic de Periodistes.

Eren temps de repressió. Precisament el juny de 1975 havia estat lliurada al ministre d'Informació i Turisme una carta signada per 150 periodistes catalans per protestar del fet que aquell any un periodista havia estat expulsat del país, quatre periodistes havien passat per la presó, setze més estaven processats per diferents raons, dues publicacions havien estat tancades, trenta-tres més havien estat segrestades i un llarg etcètera.

Cometríem un error d'apreciació si penséssim que tota la professió perio-

1. En comentar-li el fet al capità general de Catalunya, Salvador Banyuls, va contestar que tant li feia: «Mientras aparezca el *Boletín Oficial del Estado*, es suficiente».

dística estava en peu de guerra contra el règim franquista en el seu darrer any d'existència. El que succeïa és que dels 401 professionals que conformaven l'Associació de la Premsa de Barcelona el 1975, una quarta part estava organitzada dins el Grup Democràtic de Periodistes. Aquest havia estat impulsat per una dotzena de companys la primavera de 1966 i tindria un protagonisme destacat fins a la seva autodissolució, el 1976.

Tanmateix, la major part de periodistes responia al perfil immobiliari lògic del franquisme, tot i que eren evidents els aires de canvi produïts per l'aparició de noves lleves de joves professionals que sortien de les dues escoles de periodisme existents, l'Oficial i la de l'Església. Més enllà de la ideologia era fonamental l'actitud dels nous periodistes. Quan jo vaig entrar a treballar en una redacció, la d'*El Correo Catalán*, el 1964, era normal que bona part dels que hi treballaven tinguessin una segona feina, no necessàriament relacionada amb el periodisme, per raons econòmiques. Els salaris en el periodisme eren francament baixos. Els nous periodistes volien viure de la seva feina professional. Aquesta actitud, afavorida per una lenta millora de les condicions laborals, es produïa, d'una manera generalitzada, per primera vegada en la professió.²

1.1. UNA RADIOGRAFÍA

El 1975 sortien a Barcelona vuit diaris d'informació general: *La Vanguardia*, propietat de la família Godó; *Diario de Barcelona*, de la família Mateu i també participat pels Godó; *El Correo Catalán*, on eren majoria els industrials cotoners i que havia estat un diari renovat a fons a la dècada anterior; *El Noticiero Universal*, de la família Peris-Mencheta; *Mundo Diario*, de l'empresari Sebastià Auger; *Tele/eXprés*, del banquer Jaume Castell i també de la família Godó; i els diaris del Movimiento *Solidaridad Nacional* i *La Prensa*. Aquest sortia a la tarda, igual que *El Noticiero* i *Tele/eXprés*. La veritat és que apareixien abans del migdia en aquell 1975, i que el sentit de matí-tarda s'anava diluint i acabaria per desaparèixer.

Entre tots sumaven 448.937 exemplars de tiratge diari, dels quals la meitat corresponien a *La Vanguardia*, que encara es deia *La Vanguardia Española* per expiar el «pecat» d'haver estat el diari del Govern de la República durant part de la Guerra Civil.³ Gosaria dir que, llevat de *La Vanguardia* i d'*El Correo* i *El Noticiero* durant una època, els altres cinc diaris eren deficitaris. Els pro-

2. Huertas, Josep M. *El periodista, entre la indefinició i l'ambigüitat*. Dèria, 1997, p. 99.

3. *La Vanguardia* es va qualificar com a *Española* des del gener de 1939, tot just ocupada Barcelona pels franquistes, fins al 15 d'agost de 1978, 33 mesos després de mort el dictador.

pietaris els mantenien, doncs, per raons d'influència. A més, existien dos diaris esportius, *El Mundo Deportivo* i *Dicen*, tots dos dins l'òrbita del grup Godó el 1976. Els seus tiratges sumaven 136.400 exemplars.

Una enquesta impulsada pel Grup de Periodistes Democràtics va ser donada a conèixer durant el Primer Congrés de Periodistes Catalans, el febrer de 1978, i revelava algunes dades de com eren els qui treballaven als diaris. La gran majoria eren fills de la classe mitjana i guanyaven salaris discrets, de prop de 40.000 pessetes. Hi havia poca mobilitat laboral, ja que la meitat no havia canviat mai de lloc de treball. Només el 20 % confessava les inquietuds socials com a raó d'haver triat la professió. Tanmateix, la lectura de l'enquesta era optimista. Segons el periodista que resumia les dades, «el corporativismo, el elitismo, la falta de conciencia de clase trabajadora, de ser un asalariado, está desapareciendo de la profesión periodística de Barcelona».⁴

1.2. LES DIFÍCILS REGLES DEL JOC

La Llei que regia la vida periodística era la de premsa i impremta de 1966, impulsada pel ministre d'Informació i Turisme Manuel Fraga Iribarne, i exposava a expedients els directors i, per extensió, els periodistes que publicaven coses que desagradaven al Govern. Una pila de raons s'agombolaven al redactat de l'article 2, que durant anys va ser un autèntic martell d'heretges. La Llei es perllongaria, molt diluïda, molts anys després de la mort de Franco en no haver-se derogat més que parcialment. (El mateix Fraga utilitzaria la seva Llei per protestar per un article crític envers la seva persona que vaig publicar a *El Periódico de Catalunya* el juny de 1985.)

Tanmateix, no es tractava només de la Llei de premsa. El telèfon del Govern Civil era utilitzat com a arma dissuasiva envers els directors. Se'ls avisava que tal notícia era millor no donar-la o limitar-la a la nota oficial que seria tramesa des de les seves dependències. Aquest costum, que aniria minvant a les acaballes del franquisme, va influir en qüestions delicades, com ara la mort d'un obrer de la SEAT per un tret de la policia, l'octubre de 1971, o la prohibició d'esmentar a l'esquela de Carles Pi-Sunyer que havia estat alcalde de Barcelona i conseller de la Generalitat, tan sols un mes després.

Després hi havia els petits poders locals, alcaldes i delegats de sindicats i ministeris, presidents de Diputació i autoritats diverses, que toleraven malament qualsevol crítica. Les seves pressions també retallaven la capacitat crítica del periodista, tot i que, de vegades, el diari decidia donar suport a l'in-

4. Fabre, Jaume. «Los periodistas ya no se consideran élite». *Tele/eXprés*, 21 de febrer de 1978.

formador agosarat. No sempre, però, era així, perquè es preferia l'absència de problemes, la comoditat plana que oferia la dictadura.

Tanmateix, els darrers temps del franquisme els periodistes van anar avançant les posicions per aconseguir un exercici més lliure de la professió. En un informe aparegut el 1995 s'afirmava que «en la Transición hubo una perfecta simbiosis prensa-sociedad españolas, pues si los ciudadanos, en una inmensísima mayoría, exigían la democracia, el motor del cambio fue siempre la prensa, que animaba a todos a seguir el camino emprendido».⁵ Aquesta afirmació em sembla tan exagerada com aquelles altres –recollides en memòries com les de Manuel Ortínez o sèries televisives com la de Victoria Prego– que afirmen tot el contrari, que les coses van venir soles o impulsades pels mateixos franquistes reciclats.

La premsa va tenir un paper destacat en els canvis haguts a la Transició, però també en van tenir un els col·legis professionals, els sindicats i els partits clandestins i la gent que, organitzada o no, intentava que no es perpetués el franquisme.

1.3. LA RÀDIO I LA TELEVISIÓ, SOTA CONTROL

La ràdio i la televisió estaven molt més controlades, fins al punt que va haver d'arribar l'octubre de 1977 perquè poguessin fer amb llibertat els seus espais informatius. Tanmateix, en aquells temps de transició van buscar fórmules alternatives. Televisió Espanyola, des dels estudis barcelonins de Miramar, va impulsar programes com *Giravolt* (1976) o l'anomenat precisament *Miramar*, creat l'1 d'octubre de 1977, pocs dies abans del retorn de l'exili del president Tarradellas.

Dins de la ràdio hi va haver qui va intentar fer el mateix. Es van anar emetent espais on alguns professionals començaven a informar més enllà de l'obligatori *Diario hablado* de Radio Nacional d'Espanya, l'únic servei informatiu autoritzat. Eren espais on es barrejaven cultura, problemes ciutadans i música amb format de magazín, i que van obtenir aviat l'interès dels oïdors. El malaguanyat Joan Castelló Rovira, amb el programa *Directo directo*, en va ser un dels pioners des de Ràdio Barcelona, l'única emissora privada que podia competir en importància amb Ràdio Nacional. Noms com ara Alfons Quintà, Montserrat Minobis, Enric Frigola, Fermín Bocos i Rafael Manzano van començar a sonar aleshores com a impulsors d'una nova frontera radiofònica als inicis de la Transició.

Paradoxalment, de vegades, les emissores comarcals disposaven d'infor-

5. Pascual, Pedro. «La prensa en la transición». *FAPE*, desembre 1995.

matius propis, potser perquè les dimensions de l'audiència no preocupaven tant els poders públics, i també perquè moltes no disposaven de mitjans econòmics per contractar els serveis de les agències de notícies.

2. El temps incert

La mort de Franco, el 20 de novembre de 1975, no va suposar l'automàtica desaparició de les repressions en matèria de llibertat d'expressió. És cert que es va poder informar amb una llibertat més notable dels partits polítics i dels sindicats, amb alguna excepció: els comunistes. Hi va ajudar la primera manifestació pública autoritzada, que va ser la dels periodistes de Barcelona, el 18 de març de 1976. La pancarta principal era prou explícita: «Que nos dejen ser periodistas», i un dels crits destacats era «Som periodistes, no confidentes». Manuel Vázquez Montalbán resumia la manifestació en una crònica publicada al setmanari *Triunfo* amb aquest final telegràfic: «Casi inútil añadirlo. Quedamos alegres. No se practicaron detenciones. No hubo muertos».⁶ Perquè cal recordar que la Transició va registrar un bon nombre de morts violentes.

La política era, després de tants anys de silenci obligat, una porta que teníem ganes de creuar. L'agost de 1976 Tònia Etxarri i jo vam poder entrevistar per al diari *Tele/eXprés* Gregorio López Raimundo, aleshores secretari general del Partit Socialista Unificat de Catalunya, amb dues condicions: algú ens acompanyaria al domicili triat, que crec recordar que era al Guinardó, i no es farien fotos, tot i que l'«algú acompanyant» era Jordi Socías, de professió fotògraf. El mateix mecanisme va servir per als altres diaris.

Una realitat de la qual mai no es parlava era la militància dels periodistes. Fins i tot s'amagava per lògica por de les represàlies. Curiosament, aquest costum s'ha mantingut en democràcia. Hi ha professionals que militen en un partit –menys que en el temps de la Transició–, però mai en parlen. Tampoc hi ha gaire informació sobre la qüestió. Un dels pocs periodistes que n'ha escrit és Antoni Ribas, tot referint-se al PSUC: «Un moment de clímax va esdevenir-se l'estiu de 1976. Llavors l'organització de professionals de la informació era ja notable, i potser s'aconseguí la quarantena de militants o més».⁷ I segueix explicant Ribas que en un dinar del 40è aniversari del PSUC entre dirigents del partit i periodistes, precisament el juliol d'aquell any, s'esperava que es destaparien els que hi militaven, però només ho va fer Andreu Claret. Ribas ho justifica per la caça de bruixes, «que n'hi havia».⁸

6. Vázquez Montalbán, Manuel. «Periodistas por la libertad». *Triunfo*, 27 de març de 1976.

7. Ribas, Antoni. «El PSUC en els mitjans de comunicació». A: *La nostra utopia. PSUC*. Planeta, 1986, p. 124.

8. *Id.*

Si el PSUC tenia Antoni Ribas, Andreu Claret i d'altres que no havien sortit a la llum (Enrique Arias Vega, José Luis Erviti, Georgina Cisquella, Manuel Campo Vidal, Carles Esteban, Carles Pastor, Manuel Vilaseró...), el PSC, tot i ser un partit més recent, comptava amb d'altres (Jaume Guillamet, Josep Maria Sòria, Xavier Roig, Màrius Carol, Pere Oriol Costa, jo mateix). Més va costar conèixer els periodistes de Convergència Democràtica de Catalunya, com ara Josep Maria Ureta, Jesús Conte i Antoni Plaja Mateu. Montserrat Minobis es bellugava al voltant d'Unió Democràtica de Catalunya i Humbert Roma era conegut com a militant del Partit del Treball. Un estudi sobre militància política i professió periodística seria d'una gran utilitat per entendre la Transició, però de moment no existeix. El que queda clar és que no va arribar de la nit al dia l'aurora de la llibertat d'expressió.

2.1. ELS PECATS DE LA CARN

Com sempre que acaba una situació de repressió, allò que estava prohibit és objecte d'una atenció especial. Mentre em trobava a la presó vaig observar que la revista *Fotogramas* havia introduït algunes pàgines amb imatges d'actrius i actors lleugers de roba, o sense roba. Van procurar incloure només els que s'entenien com a «nus justificats» perquè corresponien a l'escena d'algun film, però en un número de 1976 van posar unes fotos de l'aleshores popular actriu Nadiuska «enseñando gloriosamente sus pechos y una hermosa panorámica de su trasero. Fue demasiado. *Fotogramas* fue secuestrada inmediatamente».⁹ També va tenir problemes la mateixa revista per unes fotos del cantant Junior sense camisa, amb la bragueta oberta, estirat sobre una moto.

No en va ser l'únic cas. El maig de 1975 una sentència havia condemnat el setmanari satíric esportiu *Barrabás* per publicar un «nu obscè i libidinós»¹⁰ d'una noia amb un succint biquini amb els colors del Sant Andreu. Havia fet el mateix amb altres equips en números anteriors. La revista *Privé* va treure el seu primer número el desembre de 1976, que va ser immediatament segrestat per mostrar a l'article «Los kamikazes del sexo» unes imatges del cos castrat del protagonista de la pel·lícula *El imperio de los sentidos*. La revista *Party*, que va voler ser la pionera a publicar nus masculins, va ser probablement la que més expedients va sumar per infraccions contra la moral.

Enmig de tot, una revista va saber aprofitar la combinació de sexe explícit i escàndol polític, *Interviú*, que estaria en la base d'un futur imperi de premsa,

9. *Album de plata. Fotogramas. 40 años de cine*. Pàgines corresponents a l'any 1976. *Fotogramas*, 1986.

10. Crespo de Lara, Pedro. *La prensa en el banquillo*. AEDE, 1988, p. 169.

el grup Zeta. Des que el setembre de 1976 publicués les fotos de Marisol sense roba, la fama del setmanari va figurar com un dels fenòmens de la Transició. Sempre despullaven algú, i, per tant, el setmanari d'orientació comunista *La Calle* va voler jugar amb les seves mateixes cartes publicant en dos capítols un reportatge-denúncia sobre una manera de fer premsa que trobaven sensacionalista, «Desnudamos a Interviu».¹¹

Si la gosadia eròtica anava acompanyada de la sàtira, com era el cas del setmanari *El Papus*, els expedients queien en cadena, com va succeir el 1975 amb quatre números de la revista. El judici es va fer dos anys després, celebrades ja les primeres eleccions democràtiques, i la sentència va ser condemnatòria en nom «del decoro o la decencia pública».¹²

Volent prosseguir la gloriosa tradició de la premsa satírica, va aparèixer el maig del 1978 *La Pipa d'en Roc* a Mataró, publicació impulsada per un grup de gent, entre ells el periodista Pere Artigas, futur militant destacat de Convergència, i «abans que s'acabés de repartir el número 0 tots els redactors van anar a parar a comissaria».¹³

2.2. EL PRIMER DIARI EN CATALÀ

Des del 1974 un grup de persones guiades per la bona voluntat i l'amor a la llengua catalana van anar captant diners per treure el primer diari en català des del 1939. Començaven la carta de presentació de forma ben intencionada: «El diari que es pretén seria un diari bàsicament d'informació, evitant qualsevol significació o tendència per tal que fos adequat al major nombre possible de lectors».¹⁴ Aquesta va ser la primera llavor del diari *Avui*, que publicaria el seu primer número el dia de Sant Jordi de 1976. El permís va ser concedit pel primer Govern postfranquista, tan sols dos mesos després de la mort del dictador.

El director de l'*Avui* va ser Josep Faulí; per aquella època Josep Pernau arribaria a la direcció del veterà *Diario de Barcelona* i Pere Oriol Costa a la de *Tele/eXprés*. Tres dels dotze fundadors del Grup Democràtic de Periodistes es trobaven al capdavant de tres dels vuit diaris de Barcelona, i d'altres membres, en càrrecs directius. Francesc de Carreras, catedràtic de Dret però també company de professió, va ser categòric: «I a qui vols que posin, si la dretha no té pràcticament ningú?». Potser tenia raó en aquells moments d'eufòria,

11. Luzán, Julia; Olivares, Rosa María; Salabert, Miguel. «Desnudamos a Interviu». *La Calle*, 21 i 28 de novembre de 1978.

12. Crespo de Lara, Pedro. *La prensa en el banquillo*. AEDE, 1988, p. 129.

13. Catàleg *Prensa comarcal i censura*. Diputació de Barcelona, 1981.

14. Carta de Premsa Catalana als hipotètics subscriptors. Arxiu Josep Maria Huertas.

però segur que era també un miratge, un miratge de la primera part de la Transició. Ens cosien encara a expedients i navegàvem per un mar procel·lós, però vibràvem com poques vegades tornaríem a vibrar.

Dues setmanes després d'haver sortit al carrer el primer número de l'*Avui* naixia a Madrid *El País*, que estava predestinat a ser el diari més important d'Espanya. El panorama de la premsa experimentava aquesta doble novetat quan encara no feia mig any de la mort del dictador. En aquest sentit sí que els mitjans de comunicació van jugar un paper de capdavaners del canvi que feia falta.

2.3. SACRIFICATS I CLANDESTINS

No tot van ser eufòries. Publicacions que havien lluitat per aquest canvi no van aconseguir sobreviure. L'octubre de 1978 desapareixia *Cuadernos para el diálogo*, una publicació valenta patrocinada pel democratacristià Joaquín Ruiz-Giménez, primer amb periodicitat mensual i després, setmanal. D'altres publicacions que s'havien significat en l'etapa posterior a la Llei de premsa també van anar tancant, com ara *Triunfo*, que va treure el seu darrer número el juliol de 1982; o *Destino*, que ja havia tancat també un mes de juliol, però el de dos anys abans, el de 1980. El seu darrer director, Jordi Domènech, va ser molt explícit: «L'empresa s'atipà de perdre diners. Encara que alguns números semblava que feien revifar el setmanari, el cert és que la gent ja no llegia *Destino*».¹⁵ Per raons diverses –haver complert la seva missió; no voler claudicar d'alguns principis; no transformar-se en eina d'un partit polític determinat– aquelles publicacions que havien fet de punta de llança contra la dictadura no havien sabut reciclar-se. En el seu lloc van aparèixer noves propostes, com ara *Canigó*, que empenia una nova etapa com a setmanari d'interès general l'abril de 1975; *El Viejo Topo*, l'octubre de 1976; i *Ajoblanco*, de tendència àcrata, que l'octubre de 1977 mostrava en portada un jove d'esquena, amb un còctel Molotov a la butxaca dels texans.

Queda una altra premsa per esmentar, la clandestina, que era promoguda durant la dictadura per partits i grups ben diferents. Joan Crexell, en el millor estudi sobre el tema,¹⁶ relaciona 117 títols diferents en el període 1970-1977. El darrer any crida l'atenció, perquè escenifica la por d'alguns partits de deixar la clandestinitat mentre la nova democràcia no es fes més evident, una cosa que la Transició no acabava d'aclarir.

15. Geli, Carles; Huertas, Josep M. *Les tres vides de 'Destino'*. Col·legi de Periodistes, 1990, p. 84. *Destino* tornaria a aparèixer efímerament el 1985, però sense cap rellevància.

16. Crexell, Joan. *Premsa catalana clandestina. 1970-1977*. Crit, 1977.

3. Quan la professió va tocar sostre

Encara que la seva vida va ser curta, el Sindicat de Treballadors de Premsa de Barcelona (STPB) va significar un vincle d'unió entre periodistes i treballadors dels diaris en general, fossin dels tallers o de les oficines. Es definia com a «sindicat de classes, lliure, unitari, independent i democràtic», i va ser creat en els primers mesos de 1977. De fet, ja es parlava del tema en els papers clandestins que apareixien l'any d'abans. *La Vanguardia de los Trabajadores*, una publicació feta per empleats del diari *La Vanguardia*, n'explicitava la preocupació: «La reivindicación y exigencia de un Sindicato Obrero y Democrático (acompañado de las consiguientes libertades) por cada vez más amplios sectores de la clase trabajadora está haciendo prever a todos los niveles que la consecución de este objetivo no se demorará por mucho tiempo».¹⁷

El salaris en premsa, com ja he comentat, eren discrets, i el STPB va impulsar la reclamació d'una paga de 50.000 pessetes per a cada treballador com a conseqüència que les empreses havien apujat el preu dels diaris el gener de 1977 en cinc pessetes. Les empreses s'hi van negar i a la majoria de diaris es va decidir anar a la vaga. La força professional era tan notable que *La Vanguardia*, on la votació havia estat contrària, va publicar a la primera pàgina d'informació una nota on es deia ben clar que «por deseo mayoritario expresado mediante votación secreta, no secundó la huelga».¹⁸ Això va ser contestat pels treballadors dels altres mitjans amb cartells on es llegia «Ayude a la prensa. No compre *Vanguardia*». Els altres diaris, llevat dels esportius *Dicen* i *El Mundo Deportivo*, propietat de *La Vanguardia*, van deixar de sortir durant una setmana, que va començar precisament el dia de Sant Jordi de 1977.

Els vaguistes van decidir crear un òrgan informatiu propi, *Prensa en Lluïta*, que va sortir sis vegades, del 23 d'abril a l'1 de maig de 1977.¹⁹ Del primer número se'n van fer 30.000 exemplars i uns 10.000 dels restants. El segon dia va ser l'únic mitjà a publicar un missatge del president de la Generalitat, Josep Tarradellas, encara a l'exili, als catalans, que *La Vanguardia* no va gosar incloure a les seves planes. El temps de la Transició era ple de dubtes sobre el que es podia o no es podia fer. *Prensa en lluita*, que s'editava en castellà i en català i es venia pel carrer a 10 pessetes, va ser una experiència irrepetible.

La quarta paga –així es denominava la paga de 50.000 pessetes exigida cada vegada que s'apugés el preu dels diaris– no es va aconseguir, però sí al-

17. *La Vanguardia de los Trabajadores* va publicar cinc números, entre abril i octubre de 1976.

18. *La Vanguardia Española*, 23 d'abril de 1977.

19. L'1 de maig ja sortien diaris. En realitat, ho feien des del 29 d'abril, però es va voler treure un número resum. *Prensa en Lluïta* va sortir després esporàdicament, quan es produïa alguna crisi a la premsa. La darrera vegada va ser el 23 d'abril de 1983, amb motiu de la detenció del periodista Xavier Vinader.

gues millores, com ara més dies de festa. Tanmateix, la llarga vaga va ser una demostració de la força dels treballadors de premsa en general i dels periodistes en particular.

3.1. EL NAIXEMENT D'UN DIARI DE TO POPULAR

Les primeres eleccions democràtiques del 15 de juny de 1977 van refermar una mica més els canvis que experimentava el país en el seu camí cap a la democràcia. Van permetre altres experiències professionals, com ara la d'*El Periódico de Catalunya*, la iniciativa d'un empresari que havia tingut una immensa sort amb el setmanari *Interviú*, Antonio Asensio, i que havia començat a forjar-se un futur en els tallers de fotogravat del seu pare, treballant per a *El Correo Catalán*.

El mateix Asensio explicava quines havien estat les motivacions de la creació del diari: «*El Periódico* salió a la búsqueda de unos lectores que desearan una información independiente y un modelo de diario distinto a los de los viejos moldes del espeso periodismo del franquismo y la transición».²⁰ Va aparèixer al mateix temps a Barcelona i a Madrid, però en aquesta segona ciutat va haver de tancar al cap de pocs mesos en no funcionar les vendes gaire bé. En quatre anys, en canvi, *El Periódico* barceloní va passar de 53.121 exemplars de venda diària l'any 1978 com a mitjana fins a 103.350, pràcticament el doble, l'any 1982. Un fenomen que havia estat decisiu per a l'èxit del nou rotatiu va ser l'enfonsament del Grupo Mundo i els seus quatre diaris, *Mundo Diario*, *Tele/eXprés*, *Catalunya express* i *4-2-4*, al llarg de 1980.

Al capdavant d'*El Periódico* es trobava el periodista Antonio Franco, subdirector de *Diario de Barcelona* en un altre temps. El nou diari s'imprimia en els tallers d'*El Noticiero Universal*, un dels diaris criticats per Asensio com a representants d'«el espeso periodismo». No avancem, però, encara els esdeveniments.

3.2. EL CONTRAATAC DE LA PATRONAL. EL CAS DEL «BRUSI»

Si un repassa la premsa de l'endemà de les primeres eleccions democràtiques es trobarà amb una joia no gens dissimulada en la major part de titulars pel fet que a Catalunya haguessin guanyat les candidatures de les esquerres, en especial PSC i PSUC, en contrast amb els resultats generals a nivell estatal, que donaven la victòria al partit de centredreta d'Adolfo Suárez Unió de

20. Asensio, Antonio. *Hoy, el número 1000 de El Periódico*.

Centro Democrático (UCD). També destacaven els informadors els mals resultats del partit més dretà, Alianza Popular, amb l'exministre franquista Manuel Fraga al capdavant.

El veterà *Diario de Barcelona*, popularment conegut com a *Brusi*, era aleshores un diari de curt tiratge però molt prestigiats perquè el periodista Tristán La Rosa, que havia evolucionat del franquisme a les postures democràtiques, havia reunit una redacció jove i brillant. L'esperit del diari responia al criteri comentat, amb un accent més aviat esquerrà ben propi del moment. Tanmateix, el propietari, Josep Santacreu, era un empresari arreglerat amb Aliança Popular, conegut com un dels homes de Fraga a Catalunya. La incompatibilitat ideològica de la redacció i el propietari va desembocar en una crisi.

Antonio Franco, subdirector del *Brusi*, va rememorar anys després l'inici d'una crisi: «Cuando Alianza Popular fue derrotada en el 15-J, a pesar de que entonces las expectativas del *Brusi* eran mejores que en ningún momento de los últimos años, Santacreu se hartó de respetar lo que no sentía y decidió dar el giro a la derecha a la fuerza, pasara lo que pasara».²¹

El 14 d'octubre de 1977, quan s'anunciava en portada el canvi de Tristán La Rosa per Antonio Alemany, un director de confiança del propietari per pilotar el canvi ideològic, van publicar un exemplar antològic als annals del periodisme contemporani barceloní, on cada secció duia un comentari signat col·lectivament i que era un manifest d'intencions de «catalanitat, independència i llibertat», com pregonava l'editorial de la portada. Santacreu no va dubtar i va acomiadar la redacció rebel, una trentena de professionals, que es van acollir a la clàusula de consciència per la transformació ideològica soferta pel diari.²²

La major part dels periodistes acomiadats van decidir formar un front amb un objectiu: crear un diari independent en català, que es diria *El Temps*. El mateix mes que s'aprovava la Constitució espanyola, el desembre de 1978, *Hoja del Lunes*, l'òrgan de l'Associació de la Premsa de Barcelona, publicava un manifest, signat per tres periodistes, on es deixava palesa la preocupació per les pressions que estava patint la premsa. Explicaven que un grup de companys procedents del *Brusi* havien constituït una cooperativa amb 27 milions de pessetes «fruit de la indemnització per la clàusula de consciència, obtinguda per primera vegada en l'Estat espanyol, pel fet d'haver defensat una línia

21. Bigatà, Antonio. «El 'Brusi': de La Rosa al amarillo». *El Periódico*, 6 de desembre de 1979. Franco signava de vegades amb el pseudònim Antonio Bigatà.

22. La clàusula de consciència seria recollida a la Constitució espanyola, juntament amb el secret professional, com a drets dels periodistes, per la pressió dels parlamentaris catalans Miquel Roca Junyent i Jordi Solé Tura, que havien estat convençuts pels periodistes més combatius a l'Associació de la Premsa de Barcelona.

informativa independent en el *Diario de Barcelona*».²³ Signaven en nom de tots Enric Bastardes, Enric Sopena i Santiago Vilanova.

El Temps no va arribar a sortir mai, però l'acomiadament dels 30 periodistes del *Diario de Barcelona* va ser l'inici del que jo vaig definir un dia com «la defenestració del periodista progre».²⁴

3.3. LA RÀDIO DEIXA ENRERE LA MORDASSA

Si l'*Avui* havia estat una fita perquè va significar el primer diari en català des de la fi de la Guerra Civil, la primera emissió de Ràdio 4, el dia de Santa Llúcia de 1976, va suposar un gran moment per als periodistes que havien apostat per aquest mitjà de comunicació.

Montserrat Minobis, actual degana del Col·legi de Periodistes de Catalunya, recorda com un grup de professionals de Ràdio 4 i de Televisió Espanyola es trobaven per pensar com serien aquests mitjans en un futur immediat, quan es traguessin de sobre tots els condicionaments. Van ser ells qui van preparar les comunicacions d'aquest àmbit al Congrés de Cultura Catalana.

La televisió emetia 12 hores i mitja setmanals de programes en català el 1977, just quan es va passar del blanc i negre al color. La pressió professional va dur a multiplicar per cinc aquesta quantitat el curs 1978-79, i així van aparèixer a la petita pantalla els programes *Vostè pregunta*, de Joaquim Maria Puyal, i *Protagonistes*, de Montserrat Roig, seguint les petjades de *Giravolt* i *Miramar*.

La ràdio va viure el seu gran moment quan un decret del Govern de la UCD, de l'octubre de 1977, va permetre informar lliurement, sense l'obligació de connectar amb els serveis de Radio Nacional de España. Havien hagut de passar unes eleccions abans que es tolerés aquesta garantia mínima de la llibertat d'expressió. Des d'aquell moment va poder demostrar la potencialitat fins aleshores oculta.

3.4. EL PREU D'INFORMAR

Tanmateix, les victòries professionals, quan hi eren, i les crisis empresarials, no sempre previstes, tenien lloc enmig d'un clima no sempre tolerant amb la llibertat d'informar. El periodista José Antonio Martínez Soler, que dirigia el setmanari *Doblón*, va ser segrestat i torturat després de publicar un

23. «Crida d'un grup de periodistes independents a l'opinió pública», *Hoja del Lunes*, 11 de desembre de 1978.

24. Huertas, Josep M. «La defenestració del periodista progre». *Serra d'Or*, abril 1978.

número sobre la Guàrdia Civil; un altre company, Carles Sánchez Costa, va patir un atemptat; van esclatar bombes a la façana de *Diario de Barcelona* i a *Diario 16*; alguns periodistes eren processats... Tanmateix, el més greu havia d'arribar.

El 20 de setembre de 1977 un maletí amb una bomba va acabar amb la vida de Juan Peñalver, el porter de l'edifici on es publicava el setmanari satíric *El Pápus*. Dos dies després, tots els diaris de Barcelona i Madrid van anar a la vaga com a protesta pel tràgic atemptat, que s'havia atribuït en una trucada telefònica la Triple A (Alianza Apostólica Anticomunista). Es va ressuscitar *Prensa en Lluita* per informar monogràficament de la barbàrie. La notícia de la detenció dels autors de l'atemptat va aparèixer als diaris el 14 d'octubre, el mateix dia que el *Brusi* publicava el seu exemplar agònic, denunciant els canvis empresarials que afectaven la línia ideològica del diari.

Les publicacions de l'editorial que treia *El Pápus* van publicar la setmana següent un editorial col·lectiu on deien: «¡Triste país! ¡Triste país, en el que se utilizan bombas contra las revistas de humor! Triste país, en el que la libertad de expresión se ve continuamente asaltada por sobresaltos!».²⁵

3.5. EL CONGRÉS DELS PERIODISTES CATALANS

El seguit de problemes que afrontàvem va motivar l'Associació de la Premsa de Barcelona a organitzar al Palau de Congressos de Barcelona, presat per l'alcalde Josep Maria Socias Humbert, el primer Congrés de Periodistes Catalans, del 17 al 19 de febrer de 1978. Era, de fet, una exigència nascuda a l'escalf del Congrés de Cultura Catalana, convocat a les acaballes del franquisme i tancat ja dins de la Transició.

La convocatòria no va agradar tothom. *El Noticiero Universal* i *La Vanguardia* van criticar obertament el Congrés, però van haver de canviar d'opinió quan, gràcies als bons oficis del periodista Josep Faulí, un fundador del GPD i en aquells moments cap de premsa de la Generalitat, el president Tarradellas va decidir beneir el Congrés visitant l'exposició que l'acompanyava.

L'exposició era, de segur, el que havia molestat *La Vanguardia*. L'havíem muntada l'arquitecte Antoni González Moreno-Navarro i jo mateix i ens havíem permès algunes llicències per mostrar el món periodístic sota el franquisme. En un panell hi havia un reguitzell de portades de *La Vanguardia* mostrant a tota plana la senyora Carmen Polo de Franco, la dona del dictador, alguns 16 de juliol, dia que el diari la felicitava any rere any per la seva

25. L'editorial era Amaika i les publicacions, *El Cuervo*, *Party* i *El Pápus*.

onomàstica. El director de *La Vanguardia*, Horacio Sáenz Guerrero, va trucar l'alcalde Socias perquè fos suprimit aquest panell, però ell es va limitar a dir-li que l'Ajuntament només deixava el local, que els continguts de l'exposició eren cosa dels organitzadors.

El Congrés va ser una ocasió per debatre els problemes, però molts professionals se n'inhibiren, fidels al principi d'autosuficiència de molts periodistes tradicionals. En canvi, va ser «decididament abonat per la part més pobra –sense drets, vaja– de la professió i els professionals conscients de la crítica situació de la informació en aquesta democràcia al bany maria que vivim: corresponsals, estudiants, locutors i professionals diversos de la ràdio...».²⁶

4. La llarga i dolorosa crisi de la premsa

Sempre que enfilo la Gran Via, en sortir de la plaça de les Glòries, veig a la meua esquerra un immens edifici que tenia problemes per obtenir la llicència urbanística. El permís, però, va ser la recompensa rebuda pel seu promotor, Eugenio Llaràs, per fer d'home de palla, l'any 1970, en la compra a les famílies Sedó i Peris-Mencheta de les accions d'*El Noticiero Universal*.²⁷ Va ser així com el diari va ser finalment comprat per un grup de persones lligades al Banc Condal i a l'alcalde Josep Maria de Porcioles. El '*Ciero*' s'havia distingit per practicar a les seves pàgines una crítica notable a la política municipal.

De sempre havia existit en alguns sectors empresarials l'interès per tenir un mitjà de comunicació més enllà del fet que això fos un negoci. Els curts tiratges feien difícil obtenir beneficis en l'explotació d'un diari, tot i que *El Noticiero Universal* i *El Correo Catalán* dels anys 60 i primers 70 van demostrar que era viable guanyar diners amb la premsa. També al *Correo*, primer els empresaris cotoners, i després Jordi Pujol, intentarien disposar d'un diari per poder influir. I ja he parlat de Josep Santacreu al *Diario de Barcelona*. És clar, però, que aquests propietaris que no eren estrictament empresaris de premsa volien un diari per expressar les seves idees i defensar determinades qüestions. Quan les redaccions es van escorar cap a l'esquerra, la incomoditat va ser manifesta i així és com es va produir l'acomiadament massiu del *Diario de Barcelona* la tardor de 1977.

I, tanmateix, no van ser només les causes de la crisi les diferències ideològiques ni «l'extrema politització de la premsa barcelonina»,²⁸ a la qual al·ludirien els periodistes Xavier Roig i Josep Maria Casasús en un estudi

26. Huertas, Josep M. «La defenestració del periodista progrés». *Serra d'Or*, abril 1978.

27. Martí, Francesc; Moreno, Eduard. *Barcelona, ¿a dónde vas?* Dirosa, 1974, p. 137-138.

28. Casasús, Josep M.; Roig, Xavier. *La premsa actual. Introducció als models de diari*. Edicions 62, 1981, p. 28-29.

centrat sobretot en el diari *Catalunya express*, del qual tot dos van ser redactors en cap. Amb el pas del temps, és evident que la causa principal de la crisi de la premsa a finals de la dècada dels anys 70 va ser que sortien massa diaris a Barcelona i que els tiratges reduïts els abocaven a perdre diners any rere any.²⁹ El periodista i economista Enrique Arias Vega va ser taxatiu quan va afirmar que per sota dels 40.000 exemplars un diari no pot fer res més que perdre diners.

Quan la crisi es va presentar, un reportatge aparegut al setmanari *Canigó* va subratllar precisament aquesta qüestió el novembre de 1979: «Ciutats com París i Londres, per exemple, tenen entre dos i quatre diaris diferents, mentre que a Barcelona actualment surten al carrer sis diaris d'informació general i tres d'esportius (i això sense comptar el Grupo Mundo, que en té tres i un, respectivament). Aquest fet i la manca d'afecció vers la lectura fa que la premsa del Principat sigui altament deficitària».³⁰ Deixava a banda el Grupo Mundo perquè precisament es referia al mal moment que aquest travessava.

4.1. EL CAPVESPRES DE LA PREMSA BLAVA

Després del sotrac del *Brusi* li va tocar rebre a la premsa blava, a la *prensa del Movimiento*. El 1939 havia quedat establert que cada capital de província espanyola disposaria d'un diari del *Movimiento*. Cal no oblidar que la premsa estava sotmesa a l'Espanya nacional des del 1938 a una fèrria censura, que no desapareixeria fins al 1966, per ser substituïda per una nova llei, la de Manuel Fraga, almenys amb algunes possibilitats més d'arriscar-se que les permeses per la constant vigilància del llapis vermell.³¹

En algunes poblacions, els diaris del *Movimiento* s'havien convertit en un negoci sanejat, però en d'altres, que havien de fer front a la competència privada, com era el cas de Barcelona, només hi sobrevivien. Entre *Solidaridad Nacional* i *La Prensa*, els dos diaris «blaus» de Barcelona, tot just si venien 4.000 exemplars diaris la tardor de 1977, segons un informe interior de l'empresa. Hi treballaven 214 empleats entre els dos diaris, la meitat dels quals als tallers. A la redacció de tots dos mitjans hi havia en total 31 redactors.

Tres dies abans de tancar definitivament, *Solidaridad Nacional*, popularment la '*Soli*', publicava un editorial on reclamava el que ja no arribaria: «Exi-

29. Pau Sanz explicava en un reportatge que només *La Vanguardia* no perdia diners el 1979. Vegeu: Sanz, Pau. «El 'Grupo Mundo' trontolla». A: *Canigó*, 24 de novembre de 1979.

30. Sanz, Pau. Article esmentat.

31. Fins a l'abril de 1966 els diaris duïen a la delegació del Ministeri d'Informació i Turisme les galerades de tot el que volien publicar, inclosos els anuncis, perquè rebessin l'aprovació o, en cas contrari, fossin censurats, sempre amb un llapis de color vermell.

gimos igualdad en medios técnicos (es referia a igualtat amb els diaris de propietat privada), igualdad en la distribución y en la exposición al público en quioscos y librerías, igualdad a la hora de perder dinero, igualdad a la hora de beneficiarnos del monopolio capitalista, igualdad para profesionales de la información que nada tenemos de que avergonzarnos. Igualdad, en definitiva, para hacer un periódico abierto a toda la sociedad catalana».³²

El 17 de juny de 1979 sortien per darrera vegada els dos diaris «blaus» de Barcelona i els seus treballadors eren redistribuïts en ministeris i dependències de l'Estat que es trobaven a Catalunya. Els diaris de les altres poblacions catalanes (Girona, Tarragona, Sabadell, Terrassa...) van ser modernitzats i subhastats per la senzilla raó que eren negocis i tenien licitadors que volien comprar-los.³³

4.2. EL SOMNI DE SEBASTIÀ AUGER

Sebastià Auger va ser un dels pocs empresaris que va creure en la possibilitat de la premsa com a negoci, una *rara avis* a les acaballes del franquisme. Després d'haver comprat un diari tan curiós com *Diario Femenino*, l'únic diari al món que sortia en heliogravat i estava dedicat a les dones —una peregrina idea del publicitari Víctor Sagi—, Auger va aconseguir canviar-li el nom per *Mundo Diario*, després d'un curt període en què va haver de conformar-se amb posar-li *DF*.³⁴ Més tard va comprar *Tele/eXprés* al comte de Godó i va crear dos nous diaris, *4-2-4* (1975) i *Catalunya express* (1976). De passada, va adquirir *Informaciones* a Madrid. També tenia les revistes *Mundo* i *Meridiano*, i l'editorial Dope-sa, i va crear un club de premsa perquè hi passessin polítics i intel·lectuals. El somni d'Auger era clar: un imperi de premsa amb edifici propi, al carrer del Cardenal Reig, on havia dut a terme profitosos negocis immobiliaris.

Auger, que era de l'Opus Dei, va optar per buscar amb els seus diaris un públic d'esquerres. El PSC i el PSUC aplaudien la idea, però no aportaven cap mena d'ajut, ni tan sols quan va esclatar la crisi. «Grupo Mundo [...] va ser un exemple ideal sobre la utilització gratuïta d'un mitjà de comunicació social, en base a la presència de professionals demòcrates i de l'esquerra i a la relativa aquiescència d'un empresari a qui aquesta utilització permetia trobar un públic, i a comptar amb periodistes disposats a treballar molt per un salari

32. «Ni nos ruborizamos ni queremos privilegios». *Solidaridad Nacional*, 14 de juny de 1979.

33. Fortuny, Jordi. «Modernizan los diarios estatales antes de subastarlos». *Hoja del Lunes*, 9 de novembre de 1981.

34. El 16 de febrer de 1974 va poder passar a dir-se *Mundo Diario*.

35. Roma, Humbert. «Grupo Mundo. Las tribulaciones de un empresario progre». *Transición*, juny 1980.

escàs»,³⁵ va escriure Humbert Roma, periodista de *Tele/eXprés* que corresponia de ple al retrat que ell mateix feia dels periodistes en el seu escrit.

El 10 de novembre de 1979, pressionat pels seus treballadors, que veien com els salaris no es cobraven puntualment, Auger va decidir no treure els diaris. Ho va fer l'endemà, posant-los un ganivet al coll en forma d'editorial, titulat «Adiós o hasta la vista», on venia a dir que d'ells depenia que els diaris pleguessin o poguessin continuar sanejats, és a dir, amb menys personal. Proposava acomiadar una quarta part de la plantilla, 135 dels 554 empleats.

Tot era tan insòlit que es va donar el cas, mai més repetit, d'un diari de la competència, *Diario de Barcelona*, que va publicar en portada una entrevista a Auger com a gran exclusiva, el títol de la qual era tot un avís en el mateix sentit que l'editorial esmentat: «El cierre de los periódicos del Grupo Mundo puede ser para siempre».³⁶

Les vendes baixaven, hi havia poca publicitat en uns diaris que miraven cap a l'esquerra, els partits al·ludits per Humbert Roma hi ajudaven poc; i l'empresari ja no trobava ajut als bancs ni en altres negocis. El resultat va ser que l'11 de gener de 1980 els quatre diaris barcelonins del Grupo Mundo van deixar de sortir. Dos mesos més tard hi tornaven *Mundo Diario* i *Tele/eXprés*, però no van aconseguir acabar l'any. El 23 de desembre moria *Tele/eXprés* i set dies després ho feia *Mundo Diario*. Les converses amb polítics i els esforços del conseller de Treball, Joan Rigol, no van servir per redreçar una situació molt deteriorada.

Auger era un empresari de premsa que intuïa, tanmateix, els camins. Per exemple, va ser el primer a utilitzar la composició amb plom i la impressió amb òfset, l'hivern de 1975, quan a la resta de diaris es feia encara tradicionalment, amb pàgines de plom i impressió amb tipografia.

Els tiratges, però, eren els que eren. El 1979 tots els diaris baixaven, llevat d'*El Periódico de Catalunya*, que acabava d'aparèixer i del qual encara no se'n podia dir res. *La Vanguardia* havia passat de 220.217 exemplars diaris el 1975 a 182.000 el 1979; *El Noticiero Universal*, de 73.626 a 42.000 en el mateix període; *El Correo Catalán*, de 62.021 a 36.000; l'*Avui*, tot i els seus esperançadors inicis, havia baixat de 56.624 com a mitjana en el seu primer any, 1976, a 30.000; *Diario de Barcelona*, de 25.517 a 10.000. Els dos diaris més destacats del Grupo Mundo tampoc vivien moments d'eufòria: *Mundo Diario*, el més ben situat, havia baixat en un any de 51.559 a 46.000 (entre 1978 i 1979), i *Tele/eXprés*, de 32.613 el 1975 a 16.000 el 1979.³⁷ Recordem la màxima de l'economista i periodista Arias Vega: «per sota de 40.000 exemplars només hi havia pèrdues», això sí, sempre que la publicitat fos la correcta, cosa que no

36. Mora, Francisco. »El cierre de los periódicos del Grupo Mundo puede ser para siempre». *Diario de Barcelona*, 13 de novembre de 1979.

37. Dades d'OJD i de Josep Gifreu. El quadre complet figura al final d'aquestes notes.

succeïa als diaris del Grupo Mundo. Dels vuit diaris catalans d'informació general, la meitat es trobaven per sota d'aquesta perillosa línia de flotació.

A més, el nou empresari de premsa, Antonio Asensio, tenia raó: els diaris de la Transició eren feixucs. Ell va venir a substituir Sebastià Auger com un més modern magnat de la comunicació, amb una visió semblant, però amb unes diferències notables: no es va lligar a cap corrent polític, tot i heretar el públic dels diaris d'Auger, i va dotar d'una consistència més sòlida l'empresa que va crear.

Manuel Campo Vidal, que era subdirector de *Tele/eXprés* en el moment d'ensorrar-se l'imperi Auger i també militant destacat del PSUC, va publicar un article a *Hoja del Lunes* on assenyalava els problemes (renovació tecnològica indispensable, baix nivell de lectura, crisi d'oferta) i n'afegia un altre: la progressiva dependència informativa dels catalans respecte de la premsa de Madrid,³⁸ i això quan encara no s'havia produït el fenomen d'un diari de Madrid que aterrés a Barcelona per sortir diàriament amb una edició diferenciada, cosa que succeiria amb *El País* l'octubre de 1982.

4.3. ALTRES CARACTERÍSTIQUES DEL PERÍODE

La desaparició de sis diaris –cinc d'informació general i un d'esportiu– va anar seguida d'una greu crisi professional que va posar en dubte ideologies i solidaritats. El «campi qui pugui» es va imposar a la recerca col·lectiva de solucions.

Va ser quan van començar a crear-se gabinets de premsa en institucions públiques i empreses privades, fins al punt que el 1987 una enquesta del Col·legi de Periodistes de Catalunya ja assenyalava que l'11 per cent dels periodistes hi treballava;³⁹ i no era flor d'un dia, sinó que feia temps que es venia covant aquesta nova via de trobar feina.

Una altra realitat que va deixar de ser només voluntarista i va començar un camí professional, quan aquest era viable, va ser la premsa comarcal. El maig de 1981 va tenir lloc a Canyamars el Primer Congrés de Premsa Comarcal, promogut des de la Diputació de Barcelona. Allà va néixer una mínima infraestructura que desembocaria en l'Associació Catalana de la Premsa Comarcal, i s'hi començarien a albirar alguns mitjans com a futurs diaris o setmanaris que comptarien amb una plantilla que acabaria per guanyar-se la vida sense haver d'anar a Barcelona.

Josep Carles Rius, subdirector de *La Vanguardia*, és de Valls. Explica que,

38. Campo Vidal, Manuel. «La grave suburbanització informativa». *Hoja del Lunes*, 1 de desembre de 1980.

39. Geli, Carles. «La condició periodística». *Annals del Periodisme Català*, setembre 1987, p. 20.

quan ell era un noi, només un periodista es guanyava la vida a Valls exercint la seva professió, i que el 1995 ja n'hi havia 30. Abans, però, realitats ben concretes com ara *El Punt*, de Girona; *Regió 7*, de Manresa, i *El 9 Nou*, de Vic, havien demostrat les possibilitats reals de la premsa comarcal, per esmentar-ne tres exemples prou coneguts. Amb el temps, arribarien també les opcions de la ràdio i la televisió.

4.4. «HOJA DEL LUNES», UNA ALTRA BATALLA PERDUDA

Els diaris supervivents de la crisi van tenir clar que calia anar per totes, i *totes* també va significar acabar amb el descans professional d'un dia a la setmana. Des de 1926 havia quedat establert que, per respectar el descans dels periodistes, els diaris no sortien el dilluns, i aquest dia apareixia una publicació, *Hoja del Lunes*, que informava els ciutadans i permetia obtenir uns diners a les associacions de la premsa, que eren els òrgans de relació professional.

L'abril de 1982 els diaris van decidir sortir el dilluns, tot dient que ells no demanaven que desaparegués *Hoja del Lunes*, però sabedors que aquesta difícilment podria resistir la nova competència, que per força veuria com es retallava l'aportació publicitària que fins aleshores havia tingut en trobar-se en una situació privilegiada. Va resistir, tanmateix, deu mesos, fins al 21 de febrer de 1983, que va plegar amb un editorial prou explícit, «Silenciados en nombre de la libertad de expresión», perquè aquest era un argument que feien servir els competidors, que només buscaven més ingressos i més mercat i no cap qüestió ideològica.

Curiosament, la crisi de l'*Hoja del Lunes*, que va estar a punt d'arrossegar la mateixa existència de l'Associació de la Premsa de Barcelona, va encoratjar uns quants periodistes per salvar-la i reconduir, de passada, els aspectes més col·lectius de la greu crisi de la premsa en els primers anys 80.

5. La pèrdua de la fe

La Constitució de 1978 i les eleccions democràtiques ens van donar una aparença de país normal que el dia a dia sovint desmentia. No es podien esvair així com així tants anys de dictadura. Ni tan sols l'ensurt de l'intent de cop d'estat del 23 de febrer de 1981 va significar una transformació immediata de les estructures de sempre; potser va ser al contrari. Els periodistes travesàvem un temps de desorientació després de l'ensulsiada del Grupo Mundo.

I, de sobte, el 18 de novembre de 1981 va recaure una condemna de set anys de presó i vint milions de pessetes com a indemnització sobre la persona

de Xavier Vinader, un periodista compromès que investigava a fons els seus temes. Vinader havia publicat el desembre de 1979 al setmanari *Interviú*, el de la sang i el sexe dosificats, dos reportatges sobre la ultradreta al País Basc, i l'Audiència Nacional el considerava culpable d'haver incitat militants d'ETA perquè donessin mort als denunciats pel periodista. A sobre de la condemna, *Interviú* intentava acomiadar Vinader, que acabaria ingressant a la presó.

La presència de periodistes als tribunals havia estat habitual durant els primers temps de la Transició. Entre juny i desembre de 1976 foren 82 els mitjans de comunicació i els periodistes sancionats, tot i que el semestre següent, de gener a juny de 1977, la xifra s'havia reduït a 44 casos.⁴⁰ El 1981 les coses havien millorat i, per això, el cas Vinader va sobtar la professió, que va sortir de nou al carrer en defensa d'un company perseguit.⁴¹

5.1. UN TRIOMF PER AL CATALÀ: CATALUNYA RÀDIO I TV 3

Una fita important en la normalització del català com a llengua de comunicació es va produir l'any 1983, quan la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, impulsada des de la Generalitat, va donar a llum Catalunya Ràdio el 16 de juny de 1983 i, mesos després, el 16 de gener de 1984, va iniciar les emissions regulars de TV3, que havia fet una prova molt esperada l'11 de setembre de l'any anterior. Vicenç Villatoro, que el 2002 es troba al front de la Corporació, escrivia al diari *Avui*, amb motiu del cinquè aniversari de TV3, que «els primers programes demostren que hi ha hagut des del principi una opció per un model molt determinat de televisió. Discutible, però clar. Segons aquest model, TV3 opta des del principi per una televisió preocupada per aconseguir una audiència alta i, en conseqüència, per emetre una programació molt competitiva i amb capacitat de penetració ràpida en tots els sectors de la societat catalana».⁴²

Fidel a aquesta idea, el primer director de TV3, Alfons Quintà, havia signat el 19 d'octubre de 1983 un conveni amb el Barça per retransmetre partits de futbol que perseguia aquesta idea de màxima audiència, que només s'obtenia amb futbol, concursos i sèries famoses. Tot això es feia contra la voluntat del director de Televisió Espanyola, José María Calviño, que va arribar a declarar que TV3 era «alegal».⁴³ I és que el PSOE mantenia, en alguns ca-

40. *Estructura social de España*. CECA, juliol-setembre 1977, p. 132-133. Esmentaven un informe elaborat pel periodista Fernando Castelló.

41. Va tenir lloc el 4 de desembre de 1981 al centre de Barcelona. Tornaríem a sortir per Vinader l'hivern de 1983, i aquí van acabar les manifestacions solidàries.

42. Villatoro, Vicenç. «TV3: la consolidació d'un model televisiu». *Avui*, 23 d'abril de 1989.

43. Esmentat a la cronologia que acompanya aquest treball de Vicenç Villatoro.

sos, unes postures centralistes semblants a les de la UCD... Tanmateix, les pressions van aconseguir un decret, el dia de Sant Esteve de 1984, nou mesos després de les afirmacions de Calviño, que va significar la concessió directa del tercer canal de televisió a Catalunya, o, el que és el mateix, ras i curt: la legalització definitiva de TV3 i el final d'una sèrie de problemes.

L'escriptor Joan Rendé valorava, en una altra anàlisi, amb motiu del desè aniversari de la Corporació, que sense TV3 i Catalunya Ràdio «ens trobaríem en un estadi ben elemental de l'exercici dels nostres drets culturals i polítics».⁴⁴ Feia bé a reflexionar d'aquesta manera, ja que la premsa no havia assolit en llengua catalana els nivells d'audiència de la ràdio i la televisió, tot i que cal valorar molt l'aportació dels nous mitjans de comarques, com ara *Punt Diari*, aparegut el 24 de gener de 1979 a les comarques de Girona; i *Regió 7*, al Bages, el Berguedà i l'Anoia, que el 17 d'octubre de 1983 va passar a sortir quatre dies a la setmana i que vuit anys més tard, el 1991, va esdevenir diari. Els dos periòdics s'expandirien i consolidarien empresarialment i el seu exemple seria seguit, anys a venir més enllà de la Transició, en altres indrets.

A més i per descomptat, l'aparició de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió i la consolidació de les publicacions comarcals van significar la creació d'un bon nombre de llocs de treball.

5.2. ARRIBA UN DIARI DE MADRID

Un altre fenomen singular dels primers anys 80 va ser la publicació d'una edició pròpia del diari *El País*, pensada i feta a Catalunya, que va començar l'octubre de 1982, el mateix mes i any que el PSOE guanyava les eleccions generals.

El País duia a terme el somni que havien tingut altres diaris de Madrid, com ara *Pueblo*, de treure una edició diferenciada a Catalunya. L'enfonsament del Grupo Mundo no només havia deixat el terreny lliure per a un diari popular com *El Periódico*, sinó que permetia que un diari d'aparença més seriosa i feixuga emprengués una aventura insòlita, i trobés el seu públic més enllà del fet que l'empresa i la direcció reals fossin a Madrid. Va nomenar com a director de l'edició catalana Antonio Franco, fins aquell moment director d'*El Periódico*, que es va endur amb ell una vintena de redactors del diari que deixava enrere.

El País no arribaria als cent mil exemplars ambicionats pel seu director, Juan Luis Cebrián, però sí a un coixí sòlid de prop de la meitat d'aquesta xifra.

44. Rendé, Joan. «10 anys de ràdio i TV en català». *Crònica d'Ensenyament*, setembre 1993.

5.3. ENCARA NO S'HAVIA TOCAT FONS

La premsa escrita barcelonina no havia tocat, però, fons. Aquells que pensaven que només es tractava dels mals càlculs d'un empresari agosarat com Sebastià Auger o de la manca de raó d'existir dels diaris que havien estat de Falange van veure ben aviat com queien altres capçaleres veteranes.

L'11 de juliol de 1980, enmig de la greu crisi del Grupo Mundo, *Diario de Barcelona* havia deixat de publicar-se. Entre 1977 i 1980 havia avançat a empentes i rodolons fent-se cada vegada més de dretes i perdent pel camí bous i esquesques, és a dir, lectors. Tancava, deien, provisionalment, quan el 48 per cent de les accions havia passat als 150 treballadors de la plantilla.⁴⁵

El 21 d'octubre d'aquell any difícil *Diario de Barcelona* va tornar a sortir al carrer en el que un dels seus redactors va definir com «la larga marcha contra el paro» o «largo proceso sin patrón».⁴⁶ Aquell primer intent autogestionari va fer figa, però el març de 1983 tornaven a intentar l'experiència, que va durar un any tot i la manca de recursos econòmics i les baixes xifres de vendes. En un editorial publicat el dia que es complia el primer aniversari de la nova sortida deixaven ben clars els seus problemes: «Los condicionantes de mercado, materias primas y distribución en los que tenemos que movernos hacen prácticamente imposible que un colectivo de trabajadores y un puñado de periodistas, sin ayudas exteriores, puedan sobrevivir».⁴⁷ Van plegar pocs dies després, el 22 de març de 1984. El *Brusi* tornaria a sortir tres anys després, publicat en català, i resistiria fins al 1994.⁴⁸

Una altra capçalera històrica, *El Noticiero Universal*, que també havia canviat de propietat, va anar baixant les vendes i canviant d'accionistes. El 1982 presidia l'empresa Joan Gaspart, avui flamant president del Barça, i el conseller delegat, Aurelio Alarcón, prometia «acercar el *Ciero* a sus lectores, liberándolo de los cantonalismos políticos» i acabava l'exhort dient que «pedimos a Dios que nos ayude en la empresa».⁴⁹ La referència política feia al·lusió a l'equip que havia portat el diari fins aleshores, acostat a postures relacionades amb la UCD. Els nous amos no van tenir sort, i tres anys més tard el diari queia en mans d'un personatge curiós, l'uruguaià Leo Antúnez, que va enterar definitivament el diari el darrer dia d'octubre de 1985.

45. «*Diario de Barcelona* deja de publicarse». *Hoja del Lunes*, 14 de juliol de 1980.

46. Martínez Esquivel, F. «La larga marcha contra el paro». *Diario de Barcelona*, 4 de març de 1981.

47. «El desierto de la indiferencia», editorial segurament escrit pel darrer director, Santiago Vilanova. *Diario de Barcelona*, 9 de març de 1984.

48. *Diari de Barcelona* va sortir el 14 de març de 1987 i va durar fins al 29 d'abril de 1993. Va ser substituït per *Nou Diari*, que va prolongar la història del vell *Brusi* del 30 d'abril de 1993 fins al 28 de gener de 1994.

49. Alarcón, Aurelio. «Nueva etapa en «El Ciero»». «*El Noticiero Universal*», 19 de març de 1982.

El tercer diari històric que va desaparèixer en aquell bienni negre de la premsa barcelonina va ser *El Correo Catalán*, nascut el 1876 i que, per tant, feia 109 anys que es publicava. En vuit anys, des del 1977 al 1985, havia perdut la meitat de les vendes. En els darrers temps va unir la seva sort a l'operació política del Partit Reformista, creat al voltant del polític convergent Miquel Roca Junyent, que no va treure ni tan sols un diputat. El diari havia viscut els seus millors moments les dècades dels anys 60 i 70 però, com deia un dels redactors de l'etapa final, «paradoxalment la democràcia i el partidisme han propiciat la seva mort».⁵⁰ El fet que Convergència i Unió estigués darrere de l'empresa va motivar que els treballadors, per protestar de la crisi i del tancament, es manifestessin amb un taüt davant del Palau de la Generalitat.

El 16 de novembre de 1985, tan sols dues setmanes després de la mort del *Ciero*, el *Correo* treia el seu últim número al carrer.

5.4. DEU ANYS DE CANVIS

Als meus ulls la Transició va començar a albirar-se després de l'assassinat del cap del Govern franquista, Luis Carrero Blanco, per part d'ETA, el 20 de desembre de 1973, tot i que avui no sigui políticament correcta aquesta afirmació. El cert és, però, que en alguns diaris, com ara *Tele/eXprés*, alguns van brindar amb cava per aquell atemptat. I si aquest en va ser l'inici, l'ensorrament de tres mitjans de comunicació clàssics com ara *Diario de Barcelona*, *El Noticiero Universal* i *El Correo Catalán*, a les acaballes de 1985, va segellar periodísticament el període, viscut apassionadament per una part de la professió.

«El sector de la premsa escrita tenia la convicció de començar una prometedora etapa y de la mano del pluralismo informativo se esperaba un espectacular crecimiento de los índices de lectura. El espejismo no ha durado mucho. Diez años después, el número de lectores barceloneses de prensa no se ha incrementado y de los diez diarios existentes [...] sólo dos –*La Vanguardia* i *El Mundo Deportivo*– sobreviven».⁵¹ Una anàlisi impecable i implacable. Els canvis tecnològics, unes empreses antiquades i la constatació que la revolució no s'instal·laria a Espanya després de la dictadura havien estat les causes d'una transformació tan pregonada.

Hi ha visions, també des de l'òptica periodística, més triomfalistes, com la

50. Comorera, Ramon. «*El Correo Catalán*: crònica de una muerte anunciada». A: *Annals del Periodisme Català*, desembre 1986, p. 51.

51. Pérez Oliva, Milagros. «10 años de reconversión forzosa de la prensa diaria barcelonesa». *El País*, 16 de febrer de 1986.

que va oferir Pedro Pascual a *FAPE*, la revista de la Federación de Asociaciones de Prensa de España: «Sostener que los medios informativos en general y de forma muy destacada la prensa fueron, a partir de la muerte del general Franco, los que construyeron la democracia y devolvieron al pueblo español la práctica de la libertad de expresión, no es una exageración, ni un despropósito, ni faltar a la verdad. Es simplemente constatar un hecho».⁵² Aquesta visió em sembla tan desenfocada com la d'aquells que creuen que l'oposició al franquisme era una cosa gairebé testimonial. És més exacte dir que els periodistes vam contribuir com els arquitectes, els advocats, els sindicalistes, i molts altres, a evitar la perpetuació del franquisme sense Franco.

Amb la Transició consumada, el sentiment estès entre molts periodistes era d'un cert fracàs. Jaume Guillamet va certificar-ho: «La circunstancia, sin duda histórica, de un Gobierno socialista en España con amplia mayoría electoral coincide con el momento histórico más bajo de acceso de la izquierda a la propiedad y a la dirección de los medios de información».⁵³

Era per la mateixa època que un altre periodista veterà, Josep Martí Gómez, escrivia a *Por Favor*: «Estoy convencido de que la prensa ha acabado su misión histórica. Cuando en breve y por unos cuantos duros pueda uno recibir la información en una vídeo revista, la prensa se irá al cuerno».⁵⁴ Encara que gairebé vint anys després ja es veu que Martí Gómez era massa pessimista, va provocar que altres companys com Horacio Sáenz Guerrero i jo mateix polemitzéssim sobre la crisi o no crisi de la premsa, i això ja significava alguna cosa positiva. Un altre símptoma positiu va ser l'arribada a l'Associació de la Premsa de Barcelona d'una nova junta que va evitar-ne el tancament i va donar un nou protagonisme a l'entitat, amb l'accent posat en les qüestions professionals.

Un dia vaig escriure a *Capçalera*, la revista del Col·legi de Periodistes, successor de les associacions de la premsa de Catalunya, uns apunts sobre l'època final de la Transició: «S'arraconaren les postures romàntiques, les ideologies es contemplaven com a antigalles, alguns van canviar de jaqueta... Psuqueros leninistes van esdevenir convergents convençuts, esquerranosos arrauxats van donar pas a apolítics convictes».⁵⁵

Com a conclusió podríem dir que, certament, alguns periodistes vam cometre la ingenuïtat de creure que la terra era per a qui la conreava i la lletra per a qui l'escrivia i per a qui la llegia, però el temps que va durar el miratge

52. Pascual, Pedro. «La prensa en la transición». *FAPE*, desembre 1995. Sèries televisives com la de Victoria Prego i llibres de memòries com el de Manuel Ortínez són exemples de la tendència contrària al triomfalisme de Pascual.

53. Guillamet, Jaume. «El desarme informativo de la izquierda». *El País*, 27 de juny de 1984.

54. Martí Gómez, José. *Almanac del desè aniversari de 'Por favor'*, 1984.

55. Huertas, Josep M. «Els somnis arraconats, els orígens oblidats». *Capçalera*, març 1994.

—des del 1975 fins al 1980, podríem dir— va pagar la pena, o això creiem ara que tot queda lluny. Alguns que vam perdre el lloc de treball vam trigar a tornar a un diari —en el meu cas, prop de tres anys—, i fins i tot hi va haver qui va haver de canviar de professió en no trobar feina.

Podríem haver parlat d'unes altres coses, com ara l'excessiva relació de familiaritat entre polítics i periodistes,⁵⁶ la progressiva desaparició de la informació laboral als diaris —aleshores hi havia redactor o redactora d'aquests temes, encara que ara sembli estrany—, l'encotillament de la imaginació, la manca d'estímuls per part dels càrrecs intermedis... Qui sap si un dia escriurem un llibre sobre tot això i qui sap si el titularem *El plat de lleties*, tot i que la manca de cultura religiosa i l'augment del nivell de vida aconsellin un títol més sarcàstic, com ara *El plat de caviar*.

Cal, però, evitar el pessimisme, i per això no voldria acabar sense dir que va valer la pena lluitar perquè la llibertat d'expressió tornés a aflorar després de tants anys de dictadura. I que lluitar per aixecar el llistó informatiu sempre recompensarà qui ho intenti.

56. Sobre aquesta qüestió és molt interessant llegir el treball d'Enric Company «Informació política i autonomia professional», publicat a *Annals del Periodisme Català*, juliol 1990.

LA PREMSA DEL MOVIMIENTO DURANT LA TRANSICIÓ POLÍTICA ESPANYOLA

Ponent:

MANUEL LÓPEZ (VICTOR MALOPE)

1. Introducció. de la victòria militar a la transfiguració del franquisme, 37 anys de periodisme ideològic

La premsa del Movimiento (PM) va ser un instrument propagandístic del règim franquista que va compartir amb la premsa comercial i/o convencional, a les mans de la burgesia i de l'oligarquia guanyadores de la guerra espanyola del 1936 al 1939, la tasca de sostenir, durant quasi 40 anys, un estat dictatorial fonamentat en el conservadorisme social, el proteccionisme econòmic (primera fase), el desenvolupisme incontrolat (segona fase) i la manca total de llibertats, i causant de la repressió i l'assassinat dels pobles de l'Estat espanyol.

La PM va treballar costat a costat amb els diaris comercials/convencionals per mantenir el règim fins a les darreries dels anys 60. Va ser en aquest moment (i fins a la transició) que la burgesia considerarà que el règim franquista era un impediment per al seu desenvolupament, per unir-se a Europa. I va deixar que part dels seus periodistes utilitzessin els mitjans de comunicació de massa (MCM) per començar a filtrar informacions desfavorables al franquisme.

El pacte entre els propietaris/burgesos dels MCM i l'avantguarda periodística va donar pas, entre les acaballes dels anys 60 i el començament dels 70, a la publicació de petites notes sobre manifestacions, vagues i aldarulls, principalment a través de l'agència *Europa Press* i els esforços de periodistes a títol individual.

Aquesta política de certa permissivitat per part dels empresaris, acceptada per un segment del mateix règim (a causa de la renovació de les normes de censura, feta a través de la *Ley de Prensa e Imprenta* de 1964), va deixar en situació desfavorable la PM: a poc a poc, els directors dels diaris de la PM van observar com els diaris de la burgesia captaven lectors gràcies a aquesta política informativa i, com a resposta, tot i que no uniforme, van contractar periodistes joves de les noves escoles (Estat i Església) i van deixar-los una certa capacitat de gestió periodística.¹

A partir d'aquests moments, alguns dels diaris de la PM van treure seccions informatives de política local tan dignes, o més, que les d' *El Correo Catalán* i *El Noticiero Universal*, i molt més que les de *La Vanguardia* –cal recordar que el propietari de *La Vanguardia* era el comte de Godó, *consejero nacional* del Movimiento franquista, i que *El Correo Catalán* havia estat fins feia poc portaveu dels requetès locals, de manera que potser cal respectar la certa independència ideològica d' *El Noticiero Universal*, encara que els seus directius procedissin del franquisme (Tarín, Manegat, etc.).

El Grupo Mundo començava a incidir en els sectors populars i es va convertir en l'autèntica avantguarda periodística del moment (*Mundo Diario* i *Tele/eXprés*, principalment).

La descomposició del règim, la desorientació del mateix sistema franquista i la seva divisió en ultres i reformadors van fer que en algunes redaccions de la PM hi hagués nuclis de periodistes trotskistes, comunistes, anarquistes i, per descomptat, demòcrates sense militància fixada. Són aquests els que filtraren i signaren informacions desfavorables al règim i, en els moments cabdals de la Transició (al començament del 76), obriren les portes a les altres empreses perquè informessin d'allò que passava al carrer fonamentant-se en informacions de la PM.

La hipòtesi de treball és aquesta. Vegem ara, esquemàticament, com es desenvolupa la cronologia dels fets d'aquest període.

2. Un esquema històric que comença amb una «croada» i acaba en una Setmana Santa

Tot això va començar al mateix temps que les tropes franquistes anaven conquerint ciutats, dins de les quals trobaven diaris, tallers i locals que havien estat creats per organismes populars dels sindicats i dels partits republicans,

1. A Madrid, això va passar especialment amb el diari *Pueblo*, de la Central Nacional de Sindicats –feixista– com reconeixia fa poc, fins i tot agraït, Juan Luis Cebrián, directiu de Prisa, editora d'*El País*, en un article necrològic recordatori d'Emilio Romero titulat «El periodista más importante del franquismo» (*El País*, p. 56, divendres 14 de febrer del 2003).

o que havien estat desposseïts quan els seus propietaris havien fugit, potser a trobar-se amb el Movimiento Nacional.

El 10 d'agost del 1938, quan Catalunya encara era lliure, el règim va regular les confiscacions de diaris fruit d'aquest botí de guerra.

Acabada la *croada*, el sistema va començar a dotar-se d'un cos normatiu i legislatiu per constituir-se com a Estat i, el 13 de juliol del 1940, es va aprovar una norma legal que donà pas a la creació de la cadena de la PM, la qual formaria part de la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda de Falange Española Tradicionalista (FET) i de las JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista).

¿Quins eren els objectius del règim franquista amb una cadena incipient que arribaria a tenir més de quaranta diaris, emissores de ràdio i agències de premsa?

Eminentment es tractava de donar un cos ideològic al poble sotmès, al poble convençut, fonamentat en l'obediència als líders, un conservadorisme social absolut, una confessionalitat religiosa de tipus catòlic ultraconservador i les consignes que tots els mals d'Espanya procedien de la democràcia burgesa, dels comunistes i dels maçons.

La relació de diaris confiscats que consten en la llista són aquests:

El Liberal
El Heraldo de Madrid
El Socialista
Mundo Obrero
Espasa Calpe
Ahora, El Sol
La Voz
Política

Que van donar pas als diaris següents:

El Liberal
El Heraldo de Madrid → *Madrid*
El Socialista → *Pueblo*
Mundo Obrero
Espasa Calpe
Ahora,
El Sol → *Arriba*
La Voz
Política

I més tard van constar com a diaris incautats:

Solidaridad Obrera → *Solidaridad Nacional*

Cantábrico → *Alerta*

El Mercantil → *Levante*

Valenciano

El Imparcial → *Diario de Sevilla*

I es van utilitzar impremtes del PNV per imprimir *Hierro*.²

La relació pot ser més exhaustiva, però tenim prou exemples per poder assegurar que el règim franquista (falangistes, requetès, catòlics, burgesos, oligarques, etc.) es va aprofitar de les conquestes del seu exèrcit per muntar l'aparell periodístic que va durar fins ben entrat el decenni dels vuitanta, quan, per decret del govern socialista, es tancaren els darrers diaris de la cadena, aleshores anomenada Medios de Comunicación Social del Estado.

El control de la incipient cadena va generar, ja el 1941, una de les primeres baralles internes dins de Falange Española: els líders Tovar i Dionisio Rídruejo van perdre la partida contra Gabriel Arias Salgado i Juan Aparicio, que posteriorment van dominar tant els panorames periodístic i intel·lectual espanyols.

Al mateix temps que Falange Española disposava d'una cadena de diaris que s'aniria ampliant amb la creació d'uns altres, va néixer una altra cadena de forma paral·lela, la de premsa dels sindicats corporativistes. Aquesta, amb dos diaris, *Pueblo y Cáceres*, el primer dels quals seria creat per impactar notablement a la capital espanyola durant prop de vint anys de la mà d'un periodista singular, Emilio Romero.

Al començament dels anys 40 trobem, doncs, dues cadenes de premsa del règim franquista:

- La cadena de la PM, dependent de la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda de Falange Española Tradicionalista y de las JONS.
- La premsa sindical, constituïda per *Pueblo y Cáceres*, dependent de la *Delegación Nacional de Sindicatos*.

El 1944 podem parlar ja d'una gran cadena de premsa del Movimiento amb els següents diaris:

2. Montabes Pereira, J. *El proceso de liquidación de la prensa del Estado*. A partir d'ara, i si no diem el contrari, les dades reflectides en aquest assaig pertanyen a aquesta obra.

*Alerta, Amanecer, Arriba, Arriba España, Baleares, Córdoba, Diario Español, Ébano, Pueblo Gallego, Falange, Fe, Hierro, Imperio, Información, Jaén, Jornada, La Mañana, La Nueva España, La Prensa, La Tarde, La Voz de España, Libertad, Línea, Los Sitios, Marca, Mediterráneo, Nueva España, Odiel, Ofensiva, Patria, Proa, Pueblo, Sevilla, Solidaridad Nacional, Sur, Unidad, Voluntad y Yugo.*³

En total, 38 diaris, tots subordinats a la PM, tret d'*Ébano* (Fernando Poo, Guinea Equatorial) i *Ofensiva* (Cuenca), que depenien directament de FET i de las JONS la primera, i de la Jefatura Provincial del Movimiento la segona. *Falange* (Las Palmas) depenia de l'Administración General de Prensa; *La Tarde* (Màlaga), de la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda, igual que *Pueblo y Sur*. Recordem que *Marca* era, i és, un diari esportiu que en aquell moment tenia una difusió de 50.240 exemplars.

3. Com a resultat: gairebé una difusió total d'un milió d'exemplars!

Som, doncs, al davant d'una cadena més que important, molt semblant a les cadenes de premsa dels règims totalitaris europeus, o potser encara més. En total, els diaris de propietat del règim tenien una difusió de gairebé un milió d'exemplars.

Durant més de deu anys, la premsa del Movimiento va tutelar i controlar la vida política i social espanyola. Les redaccions estaven formades per quadres procedents del règim: soldats i oficials que aconseguien el carnet de periodista per afinitats polítiques, i redactors i personal auxiliar que es contractava en funció de les necessitats de les redaccions.

En una posició de domini gairebé absolut, amb relacions especials amb hisenda i els diferents ministeris, no és d'estranyar que la cadena tingués beneficis.

La caiguda dels països totalitaris el 1945 no va fer minvar la potencialitat d'una cadena que havia copiat les estratègies i les tàctiques d'Alemanya i d'Itàlia. Aquí no passava res, ni que l'ONU fes fora Espanya de la seva organització. Els diaris de la cadena es van posar al servei del règim i es va acusar l'exterior dels mals interiors.

El domini del següent decenni va ser total i absolut. Fins i tot les noves generacions de periodistes van començar a formar-se des de la premsa falangista. Al llarg dels dos propers decennis, s'educarien aquí gent com Juan Luis Cebrián, actual conseller delegat de Prisa, i hi treballarien Maruja Torres, Vázquez Montalbán i els dibuixants Miquel Farreres i Perich –potser sorprendrem la concurrència si diem que Pepe Rei, el periodista acusat de col·laborar amb ETA, també va ser treballador de la premsa del Movimiento.

3. Chueca, R. «El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS», a CIS. *Anuario de Prensa Española. Año I: 1944-45*. Madrid: CIS, 1983, pàg. 26 i 27.

Però no ens anticipem: el 1953, el règim va pactar amb els EUA i les coses van començar a canviar. La ideologia es va anar temperant, igual que el franquisme de tipus recalcitrant. Els falangistes van anar convencent-se que mai farien la seva revolució, ni que fos una revolució adulterada, i el govern va creure que havia de modificar el quadre organitzatiu de la cadena reorganitzant-la, el 1956, de manera que passés a dependre de la Secretaría General del Movimiento, en lloc de la Falange Española.

Així doncs: Adéu Falange, benvingut Movimiento.

4. La llei de premsa i impremta ajusta el temps dels vencedors

El 1964 es va aprovar la *Ley de Prensa e Imprenta*, amb la qual, de la censura prèvia es va passar a la censura *a posteriori*: en lloc de portar els exemplars del diari al censor abans de posar-los al carrer, a l'editor se li deia que començés la distribució del diari tot esperant que actués el censor.

I aquí va començar a haver-hi una certa possibilitat de batallar per la qualitat dels continguts i de les formes.

Si no hi havia censura prèvia, els empresaris privats podien començar a plantejar-se una nova forma de fer periodisme.

El 1965, la cadena de la PM encara era poderosa. Observem la seva capacitat en la següent relació:

*Alerta, Amanecer, Arriba, Arriba España, Baleares, Córdoba, Diario de Cuenca, Diario Español, El Correo de Zamora, El Eco de Canarias, El Pueblo Gallego, El Telegrama de Melilla, Hierro, Información, Jaén, Jornada, La Mañana, La Gaceta Regional, La Nueva España, La Prensa, La Tarde, La Voz de Almería, La Voz del Sur, Levante, Línea, Los Sitios, Marca, Mediterráneo, Nueva España, Patria, Proa, Sevilla, Solidaridad Nacional, Sur, Unidad y Voluntad.*⁴

Uns canvien de nom i uns altres passen a dependre d'altres instàncies, però tot segueix gairebé igual.

Encara podem parlar d'unes vendes properes al milió d'exemplars,⁵ però això és el començament del final. Des de l'aplicació de la polèmica llei, la cadena de premsa del franquisme va entrar en números d'un vermell cada cop més intens.

Fins al 1975 no es va deixar de perdre diners.

4. *Anuario de Prensa Española. 1965.* Asociación de la Prensa de Madrid.

5. Marca tenia ja una difusió de 200.000 exemplars.

5. Quines són les causes d'aquesta autèntica desfeta?

La manca de competitivitat, uns serveis centrals desmesurats (cementiri d'elefants), increments als preus del paper i de la distribució, inflació, convenis laborals negociats amb els sindicats de classe encara a la clandestinitat... I, per descomptat, la manca de capacitat professional dels seus dirigents.

La gerència administrativa i la direcció periodística de la cadena estaven a les mans de gent poc preparada, poc preocupada i, el que és pitjor, a la cadena ja hi havia gent jove procedent de la universitat i de les diferents escoles de periodisme, però no se'ls donava opció de prendre decisions.

En realitat, cap al 1975, ens trobem amb unes plantilles de periodistes prou interessants en general, però amb uns directores ineptes i incapaços d'assumir que els temps havien canviat.

Segons una enquesta feta entre els directores, el 80 % d'ells estaven a favor de publicar temes que interessessin la gent del carrer, però no ho feien, malgrat disposar de periodistes capacitats per fer-ho.

A Catalunya el quadre és singular:⁶

Diario Español (Tarragona), *Los Sitios* (Girona) i *La Mañana* (Lleida), guanyen diners, mentre que *Solidaridad Nacional* i *La Prensa* en perden. Observem fins a quant perden tan bon punt entra en vigor la *Ley de Prensa e Imprenta*:

	<i>Solidaridad Nacional</i>	<i>La Prensa</i>
1963	-2.650 MPTA	-886 MPTA
1966	-3.528 MPTA	-4.460 MPTA
1968	-7.122 MPTA	-8.535 MPTA

És a dir, allí on hi havia premsa burgesa comercial, la capacitat de resposta de la cadena de la PM no existia, mentre que a les ciutats i a les províncies on no hi havia premsa burgesa, gaudien del monopoli i seguien venent d'allò més bé.

Al començament de l'any 1973, la cadena de la PM tenia una difusió mitjana de 700.000 exemplars, és a dir, un 23,33 % de la difusió global d'Espanya, mentre que pel nombre de capçaleres representava el 35,08. Consegüentment la tirada era molt petita.

6. A part, el Moviment disposava a Catalunya d'una cadena de premsa de diaris locals, l'anomenada Red Catalana de Prensa, que era un organisme dependent de la Jefatura Provincial del Movimiento de Barcelona i que disposava de diaris petits a Manresa, Sabadell, Terrassa, Granollers, Vilafra, Igualada i Mataró. Aquests diaris gaudien d'una gran autonomia i al final van ser comprats pels seus antics directores o per empresaris de la zona. Segons Enrique Feliz Fernández Albaladejo, delegat provincial del Ministerio de Cultura a Barcelona, «Todas estas publicaciones han estado calificadas siempre como clandestinas, ya que ni la cadena de PM se ha hecho nunca cargo de ellas, ni estaban legalizadas en el Registro de Empresas Periodísticas». (Catalunya Express, 10/2/78).

A més, el deute econòmic era ja *brutal*: de guanyar 44 milions el 1966 es va passar a perdre 841 milions el 1975.

En aquestes condicions i amb aquestes perspectives, en situació política normal una cadena d'aquest calibre tenia els dies comptats.

6. Però, quin paper va jugar la premsa del movimiento durant la transició?

Quan va morir el dictador, la situació de la cadena de la PM a Espanya era d'intens control a les províncies no industrials i sense presència de la premsa burgesa, i d'escàs control a les grans ciutats industrials on, a més, hi havia premsa convencional.⁷

Encara que no venia un milió d'exemplars, la premsa del Movimiento encara era un instrument poderós per als franquistes partidaris del canvi, o partidaris del canvi sense canvi, encara que no tant com Televisió Espanyola, com és lògic.

El primer que van fer els franquistes reciclats va ser neutralitzar els fonamentalistes: els falangistes recalcitrants no tenien tribuna a la cadena de PM i van haver de refugiar-se en diaris com ara *El Alcázar*, portaveu de la Hermandad de Antiguos Combatientes. El diari *Pueblo* també va ser neutralitzat en situar el seu històric director, Emilio Romero, al capdavant de la cadena de la PM, dependent de la Secretaría General del Movimiento, a les mans dels transformistes com ara Adolfo Suárez o Torcuato Fernández Miranda, protagonistes autèntics de la Transició per part de les forces del règim.

Quan van començar les veritables negociacions entre oposició i dictadura, el règim va intentar conduir el canvi a través de RTVE i de la PM. No hi havia cadenes de TV privades, i diaris com *El País* i l'*Avui* tot just acabaven de néixer. D'altra banda, *La Vanguardia* acabava de deixar a la clauvera el seu epítet d'espanyola, però recordem que el seu propietari, el comte de Godó, encara «tenia calent» el nomenament de parlamentari franquista.

Va ser del camp, de les províncies i d'entre la gent gran d'on potser Adolfo Suárez va treure forces per tirar endavant la seva reforma política. I per descomptat, també sabia que tenia darrere la burgesia i els països democràtics europeus i de fora del continent.

Una relectura dels editorials d'alguns diaris del Movimiento de la Catalunya de les acaballes de l'any 1976, quan semblava que tot estava dat i beneït, posa els pèls de punta: encara es parlava de la «sagrada unidad de España»

7. Potser l'única excepció seria la del diari *Pueblo*, amb cert impacte a Madrid pel seu caràcter populista. Recordem que pertanyia a l'organització sindical feixista.

quan Tarradellas estava preparant el seu discurs –però és que això de la *sagrada unidad* encara ens ho diuen ara!

Com és lògic, la premsa del Movimiento servia per prestar suport en l'operació de transformació del règim dictatorial en democràcia controlada. Els seus directors van rebre ordres no només de Madrid sinó també dels governadors civils de cada província. Però no acabaven d'entendre tants canvis i en tan poc temps.

El que sorprèn és que dins de les pàgines dels diaris del Movimiento puguem trobar una certa dosi de bon periodisme. Aquest periodisme ve de la mà dels seus treballadors joves. A *La Prensa* i la *Solidaridad Nacional*, com a molts diaris de la resta d'Espanya, havien entrat a les redaccions molts joves procedents de les escoles oficials de periodisme i alguns de les escoles de l'Església.

Es tractava de gent no només jove i professionalment ben preparada per aquells moments, sinó que també presentaven una novetat respecte als deu anys anteriors: molts militaven en organitzacions d'esquerres i en sindicats de classe.

Al diari *La Prensa*, per exemple, trobem una redacció de tretze persones on hi havia una militant del PTE, un militant del PSUC, quatre independents, tres falangistes i, la resta, indefinits però demòcrates del tot. Dos d'aquests periodistes van ser expedientats.⁸

Al diari *Solidaridad Nacional* la relació de forces no és tan exagerada, però trobem una bona part de la redacció que combrega amb les tesis de renovació cap a una democràcia total i absoluta. Fins i tot l'actual cap de comunicació del President de la Generalitat treballava allí.

Els falangistes, a més, deixaven fer a aquests joves perquè portaven notícies, bones notícies, i, a més, perquè així es venjaven a la seva manera per la direcció que prenia el règim.

Posem un cas: els falangistes que dirigien *La Prensa*, l'any 1973 van deixar tranquil·lament que els seus periodistes joves, d'esquerres, publiquessin notícies contra l'alcalde franquista José María de Porcioles, per l'afer de la plaça Lesseps, tot i saber que la campanya la impulsava, entre d'altres, el PSUC.

Aquests periodistes, a més de fer la seva feina, estaven en contacte amb els moviments populars i polítics. A més de tenir, alguns, carnets de partits, formaven part d'associacions de veïns i de sindicats clandestins. Feien de corretja de transmissió sense cap problema professional: al matí i a la tarda escri-

8. Un d'ells per fer un article a favor de Salvador Allende, el setembre del 1973, quan un cop d'Estat va acabar amb la democràcia a Xile. L'altre, perquè participava en l'AAVV de les Corts i quan va ser apartat de la informació sobre l'afer Auger, l'entitat ho va denunciar públicament, cosa que va significar un càstig per al periodista. Aquest mateix informador va ser expedientat també per escriure un article a la revista *índice* on opinava que el 18 de juliol franquista va ser un moviment reaccionari. Emilio Romero va ordenar que l'acomiadessin. El director no va fer cas de l'ordre.

vien notícies, i a la nit anaven a fer pintades i a llençar fulls volants, o a reunir-se clandestinament.

Però aquesta dinàmica oferia una altra sorpresa: la PM publicava, de vegades, coses que els altres diaris no s'atrevien a publicar fins que algun altre ho havia fet.

I aquí cal estudiar el paper de Pyresa.

Durant els mesos immediats a la mort de Franco, el delegat de Pyresa a Barcelona es va fer ressò de notícies que ni tan sols Europa Press s'atrevia a donar. En emetre-ho Pyresa, els diaris convencionals en podien tenir una certa cobertura davant del Ministerio de Información y Turismo.

En resum: durant la Transició, la PM a Catalunya i també a Espanya va servir per:

- Prestar suport al canvi des de dins (camp i petites ciutats)
- Orientar la societat sobre aquest canvi.
- Tranquil·litzar els franquistes i la gent conservadora tot assegurant que el canvi estava controlat—prova d'això era que la premsa del Movimiento seguia a les mans dels de sempre.
- Deixar filtrar notícies.
- Periodistes de l'oposició van ocupar part d'aquest espai públic i el van reclamar per a la democràcia.
- També van denunciar que la cadena de l'Estat s'utilitzés com a eina partidista

Un cop aprovada la Constitució l'any 1978, la cadena de la PM només va servir per fer guanyar algunes eleccions generals o parcials a la UCD i perquè alguns fessin negoci amb la venda de capçaleres i d'impremtes.

El 16 de maig del 1984, un consell de ministres presidit per un socialdemòcrata, Felipe González, va tancar la cadena.

Els drets de la CNT, de la UGT, de partits desapareguts, d'empresaris republicans no van ser tinguts en compte. Tampoc la possibilitat que els treballadors es fessin amb alguns diaris no va tenir èxit: ni els socialistes creien en les societats de redactors!⁹

9. El col·lectiu de treballadors acomiadats del *Diario de Barcelona* va proposar, el 1978, quedar-se amb els tallers de *Sol* i *La Prensa* i crear a partir d'ells un diari assembleari. Alguns dels impulsors eren ara empresaris o periodistes-empresaris, la qual cosa ens fa pensar que no creien pas en aquest tipus de propostes de gestió.

Bibliografia

- MONTABES PEREIRA, Juan. *La prensa del estado durante la transición política española*. Madrid: CIS, Siglo XXI, 1989.
- LÓPEZ, Manuel; *Un periodisme alternatiu i autogestionari: la premsa de barris a Barcelona (1968-1977)*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1994.
- LÓPEZ RAMÓN, F. *Los Medios de Comunicación Social del Estado: un aspecto de la libertad de prensa tras la Constitución de 1978*, a RAMÍREZ, Manuel (compilador). *El desarrollo de la Constitución española de 1978*. Saragossa: 1982. Pórtico.
- MORÁN, Gregorio. *El maestro en el erial*, Barcelona: Tusquets, 1998.
- *El precio de la Transición*. Madrid: Planeta, 1992.

APUNTS PER A UNA HISTÒRIA DE LA PREMSA CLANDESTINA DE LA TRANSICIÓ

Ponent:

JOAN BUSQUET

La premsa clandestina és gairebé tan antiga com la impremta. Sempre n'hi ha hagut i mai no deixarà d'haver-n'hi tot i la falta de llibertats polítiques: l'absència de democràcia no ha estat mai sinònim de falta de premsa. I el franquisme no és l'excepció de la regla. No en tenim gaire informació, és cert, perquè a penes hi ha referències i testimonis escrits. Això es deu, en part, als pactes de la Transició, que han estat fonamentals per consolidar la democràcia però que han contribuït a passar de puntetes per una de les etapes més ignominioses de la nostra història col·lectiva. Una notable excepció és el treball *La premsa de sorra*, de Miquel Bové i Antoni Capilla, publicat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya, però només abraça de 1939 a 1953, és a dir, la primera etapa de la resistència antifranquista.

1. De la resistència al desert dels anys 50

Aquesta etapa, marcada per la desfeta de les forces democràtiques i una duríssima repressió, es pot subdividir en dos períodes: el que va de 1939 a 1943 i el que comença aquest últim any i s'acaba als anys 50. De fet, l'endemà mateix de la derrota els partits d'esquerres comencen a editar publicacions. Ho fan, naturalment, a l'exili. El PSUC publica a França *Treball* i *Reconquesta* i els anarquistes, *España Expatriada* i *Democràcia*. Són publicacions que tenen una circulació molt reduïda a l'interior del país, com ara *La Veu de l'Exili*, *Catalunya* i *Ressorgiment*, que diferents grups republicans editen a l'Amèrica Llatina.

Però a Catalunya mateix, és a dir, a l'interior, hi ha constància, en aquesta etapa, de tres periòdics: *Treball* i *Força*, del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), i *L'Espurna*, del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Es tracta de fulls editats en paper bíblia en impremtes clandestines, de tiratge molt reduït, de periodicitat irregular i de distribució limitada als cercles de resistència democràtica. El cas de *Treball*—de fet, l'única publicació que aconsegueix sortir regularment a Catalunya durant el franquisme— és revelador de les condicions polítiques de la immediata postguerra. A la presó Model de Barcelona hi va haver uns 15.000 reclusos de 1939 a 1942. Com que el nombre de funcionaris era molt reduït, els presos, la majoria per causes polítiques, havien d'assumir una part de les tasques administratives. Això va permetre a alguns militants del PSUC, entre ells Josep Solé Barberà, editar, a la impremta del centre, uns quants números de l'òrgan del partit dels comunistes catalans, si bé els pocs exemplars impresos, segons sembla, no van arribar a sortir del recinte.

Cap al 1943, quan es comença a albirar la fi del hitlerisme, els partits d'esquerra i els sindicats, convençuts que la derrota de Hitler suposarà la fi del règim franquista, fan els primers intents seriosos, però aïllats i, en general, poc reeixits, de tirar endavant publicacions clandestines. La més important és *Treball*. Es comença a imprimir regularment a l'interior el 1944. El primer responsable n'és Josep Serradell, *Román*, exdirigent de les Joventuts Socialistes Unificades (JSU), que ha de cremar el primer número quan s'acaba d'imprimir, per raons de seguretat. Al cap d'un any se'n fa càrrec Joaquim Puig Pidemunt, que n'imprimeix de manera regular cada mes 3.000 exemplars en un taller del Poble Sec de Barcelona. La publicació, que val una pessesta, es reparteix de mà en mà per tot Catalunya, especialment a les zones industrials. El repartiment inicial el fan en grans cistells de verdures dues militants del partit, que recullen els exemplars en un magatzem central situat molt a prop de la impremta i els van deixant a les estafetes principals perquè d'altres militants —preferentment dones també carregades amb cistells— els portin fins a les estafetes receptores dels llocs en què el PSUC està prou organitzat. El 1947 la policia descobreix l'aparell d'impressió del partit i n'agafa els principals responsables. Puig Pidemunt serà executat dos anys després. La caiguda dels responsables de *Treball* fa que el periòdic deixi de sortir durant un parell de mesos, fins que la direcció del PSUC aconsegueix muntar una altra impremta clandestina al passatge de Domingo, també de Barcelona, en què tres militants comunistes, Reventós, Ara i Hidalgo, tornen a fer el periòdic, ara amb ciclostil.

El 1944, el POUM comença a publicar *El Front de la Llibertat*, que Josep Pané i Jaume Fusté imprimeixen en un taller del carrer de Pere IV. Es tracta d'una publicació irregular i de curta durada, perquè al cap d'un any el partit el

substitueix per *La Batalla*, un periòdic en castellà del qual se n'editen 23 números que es reparteixen a tot Espanya fins a l'any 1947. No obstant això, a causa de successives detencions de l'aparell de propaganda del POUM, alguns números d'aquesta publicació mensual es fan a França. El 1946 surt *Catalunya Socialista*, l'òrgan central del POUM en català, que s'edita en un taller en què els responsables de la publicació imprimeixen almenys un número de *Solidaridad Obrera*, l'òrgan de la CNT. Però el mateix any 1946, el POUM s'escindeix i un dels grups resultants de la fractura, dirigit per Josep Pallach, posa en marxa *Endavant*, portaveu del Moviment Socialista de Catalunya (MSC), que té dues edicions, una a l'exili, impresa a casa del mateix Pallach, i una altra a l'interior, d'un sol full i un tiratge de 500 exemplars.

Però la dura repressió del franquisme i la fi de l'esperança que la derrota del nazisme faciliti la caiguda del règim converteixen els anys 50 en un desert. L'única publicació regular és *Treball*, però les detencions dels responsables de propaganda del PSUC a l'interior obliguen el partit a fer el periòdic a França, on s'editarà durant 19 anys. La publicació s'imprimeix en paper bíblia i arriba al país en maletes de doble fons que un grup de militants passen a peu per punts no vigilats de la frontera, especialment a la zona de Puigcerdà. En aquesta època, la distribució d'*Endavant*, que també es fa a França, és molt irregular i les dues publicacions que s'editen a Mèxic, *La Humanitat* (d'ERC) i *Catalunya* (del PSUC), són pràcticament desconegudes a Catalunya. El Partit Comunista d'Espanya (PCE) i el PSOE distribueixen *Mundo Obrero* i *El Socialista*, respectivament. De la segona d'aquestes publicacions —que tampoc no s'editen a l'interior, sinó a França— a penes se'n reparteixen alguns centenars d'exemplars i de la primera, que entra a Espanya pels mateixos camins que *Treball*, n'arriben alguns milers, però només a les zones industrials i a les províncies andaluses en què el PCE manté una organització estable.

2. La recuperació de la segona meitat dels anys 60

De fet, la premsa clandestina no aconsegueix recuperar-se fins a la segona meitat dels anys 60. Les raons d'aquesta recuperació són diverses. El relleu generacional n'és una. Ja han passat més de 20 anys des de la fi de la Guerra Civil i la primera generació d'espanyols que no hi han participat entren en la lluita política, influïts per una sèrie de fenòmens que tenen una gran transcendència: per exemple, la revolució cubana de 1959, les vagues d'Astúries de 1962 i la creació de Comissions Obreres. La incorporació de les universitats a la lluita antifranquista dotarà el moviment democràtic de nous dirigents, que revitalitzaran les publicacions dels partits d'esquerra.

Les esquerdes del règim —derivades, entre altres raons, de la necessitat de

posar fi a l'autarquia— condueixen als intents de reforma interna, un dels quals, la Llei de premsa impulsada per Manuel Fraga, té efectes molt importants en la societat espanyola. Abans de la *lleï Fraga* hi havia censura prèvia. De cada text —les notícies i els articles—, se n'enviaven dues còpies a les delegacions del Ministeri d'Informació i Turisme, que decidien quins es podien publicar i quins no. La censura era per al franquisme una garantia d'hermetisme i de submissió, però per a les publicacions autoritzades era una mena d'assegurança que allò que es publicava duia el segell del *nihil obstat* oficial. Quan la censura se suprimeix, els diaris s'examinen de matinada, un cop impresos, i si no aproven l'examen són sancionats i, si cal, segrestats. La Llei, a més a més, permet la novetat de crear empreses periodístiques, cosa que facilita l'aparició de l'agència Europa Press (només hi havia l'EFE) i algunes publicacions no oficials. A falta de partits polítics i llibertats, la premsa es converteix en una institució social i política. En només 10 anys dos diaris nous, *Informaciones* i *Madrid*, canvien de mans fins a cinc vegades. A les cases dels espanyols arriba la televisió, que, de mica en mica, contribueix a modificar-ne els costums. I els diaris comencen a publicar reportatges: a Catalunya, *El Correo Catalán* de Rosselló i Ibáñez Escofet, i el *Tele/eXprés* de Sempronio i Pernau. Tot plegat acabarà canviant substancialment el panorama dels mitjans de comunicació.

En aquest context no ha de sorprendre la proliferació de publicacions dels partits d'esquerra. El PSUC consolida la difusió de *Treball* i comença a editar òrgans de caràcter local i sectorial, com ara *Unitat*, *Veritat*, *Realitat* i *La Veu del Camp Català*, i revistes culturals i teòriques, la més important de les quals és *Nous Horitzons*. El partit dels comunistes catalans també reedita i distribueix *Mundo Obrero*, òrgan central del PCE, i impulsa altres publicacions, com ara el *Butlletí del Moviment Democràtic de Dones*. El Front Obrer Català (FOC), vinculat al Frente de Liberación Popular (FLP) espanyol, distribueix *Proletario*; l'MSC multiplica el nombre d'exemplars d'*Endavant*, i altres grups d'esquerres escindits del PCE i del PSUC —és el cas del PCE(i), el PCE(m-l) i l'Organització Comunista d'Espanya-Bandera Roja (OCE-BR)— aconsegueixen posar en marxa i mantenir butlletins propis.

El naixement de les Comissions Obreres catalanes, el 1964, i l'accés de dirigents obrers als càrrecs dels sindicats verticals franquistes en les eleccions sindicals de dos anys després faciliten l'aparició d'una dotzena de publicacions a diferents branques de la indústria (arts gràfiques, metall, químiques i tèxtil, entre d'altres) que es distribueixen a les empreses a l'empara de les estructures oficials, fins que el règim declara il·legal Comissions Obreres i els seus òrgans d'expressió, que esdevenen clandestins.

A mitjan anys 60 apareix també la premsa universitària antifranyquista. És el cas del *Boletín del SDEUB* (Sindicato Democrático de Estudiantes de la

Universidad de Barcelona), que es publica de manera regular fins que, al final de la dècada, una repressió implacable posa fi a l'organització sindical dels estudiants i els seus òrgans d'expressió. Aleshores el PSUC funda *Universitat*, la primera publicació de partit a la universitat catalana.

En aquests anys, només l'esquerra té la valentia de fer premsa clandestina. En el cas de Catalunya, hi ha poques excepcions d'aquesta regla general. Potser la més destacada és el *Recull de Comentaris* sobre la situació política internacional, impulsat per Jordi Pujol. Es tracta d'una publicació singular, més aviat informativa i, per tant, allunyada de les d'inspiració comunista i socialista. Efectivament, els periòdics de l'esquerra no menyspreen la informació —recordem que la premsa legal informa de ben poca cosa—, però aquesta és sobretot un instrument de lluita i de resistència, un factor d'integració dels partits clandestins, un instrument fonamental de comunicació interna i un organitzador polític en el sentit preconitzat per Lenin. Només la progressiva ocupació d'espais de llibertat modificarà, ja a la dècada dels 70, aquestes característiques comunes de la premsa de la clandestinitat.

3. L'esclat dels anys 70

Des de 1970 fins a 1977, Joan Creixell registra 108 publicacions il·legals, només a Catalunya. Si hi sumem les d'altres comunitats espanyoles, passen de 200. En el cas català, el PSUC continua al capdavant dels esforços normalitzadors. El 1972 *Treball* es torna a editar a l'interior del país, primer en un pis del carrer d'Ignasi Iglésias i després en un apartament del carrer de Montseny, tots dos de Barcelona, sota la direcció de Joaquim Sempere i Enric Vives. S'imprimeix en un xalet de Les Fonts de Terrassa i en una casa del carrer barceloní de Marí. El 1975 se'n distribueixen 17.000 exemplars i se'n cobren entre el 70 i el 80 % dels exemplars, que valen 8 pessetes. A partir de 1976, *Treball*, que era un periòdic quinzenal, passa a ser setmanal, i el PSUC hi posa al capdavant Joan Busquet, un periodista professional. També el 1972, el partit comença a imprimir a l'interior la revista *Nous Horitzons*, que des de 1961 s'editava a Mèxic cada sis mesos, i la converteix en trimestral. Igualment, el PSUC funda i consolida en aquesta etapa publicacions locals, com ara *Veritat*, *Unitat* i *El Pulso*; comarcals; de barriada; i sectorials, com ara *Juventut* i *Misión*, un butlletí singular destinat a les Forces Armades.

Altres partits, d'esquerres i nacionalistes, segueixen les passes dels comunistes. Entre les publicacions més regulars —o menys irregulars— destaquen *Ara*, del Front Nacional de Catalunya (FNC); *La Aurora*, del Partido Obrero Revolucionario Espanyol (PORE); *Bandera Roja*, de l'organització del mateix nom; *Lluita*, del Partit Socialista d'Alliberament

Nacional (PSAN), i *Marxa*, del Moviment Socialista de Catalunya (MSC). I és notable, si tenim en compte les circumstàncies polítiques, el nombre de circulars i fullets d'agrupacions sindicals obreres, especialment les vinculades a «les anomenades Comissions Obreres», segons l'expressió utilitzada pels diaris de l'època.

Cal destacar també l'aparició de publicacions d'organismes unitaris de l'oposició democràtica, com ara *Combat* i *Assemblea de Catalunya*, totes dues de l'Assemblea, i el naixement de dos serveis informatius, *API* i *Avui*. El primer d'aquests dos butlletins sorgeix l'any 1970 gràcies als periodistes Lluís Bassets, Andreu Claret, Enric Bastardes i Lluís Maria Bonet, entre altres. Quatre anys després té una xarxa de distribució de 25 persones, que en reparteixen uns 5.000 exemplars. Entre els èxits informatius de l'*API* hi ha les notícies de la detenció (el 1973) dels 113 assistents a una reunió de l'Assemblea de Catalunya a Barcelona, l'execució de l'activista basc Txiqui Paredes Manot (el 1975) i, sobretot, les fotos d'una de les grans manifestacions de Barcelona, fetes per Manuel Armengol (el 1976), que va comprar la revista *Paris Match*. Els conflictes entre els responsables del butlletí, derivats de l'orientació esquerrana dels textos i del fet que sortia en castellà, esclaten el 1975. El PSUC se'n desmarca i Claret ho deixa córrer, coincidint amb el número 60. Al cap d'uns mesos hi torna i l'*API* adopta el bilingüisme, que manté fins al moment de plegar, en ple desgavell del franquisme, el maig de 1976.

L'*Avui* surt l'any 1971, amb una marcada orientació nacionalista. En són responsables Joan Creixell, Miquel Sellarés, Raimon Martínez Fraile, Quim Farré i Oriol Pi de Cabanyes, que poc abans havien fundat *Cròniques* i havien aconseguit l'ajut econòmic de la Fundació Jaume Bofill per millorar-ne l'edició i la distribució. El mensual tanca també el 1976: l'aparició del diari *Avui* i del periòdic clandestí *CDC Informacions*, de la Convergència Democràtica de Catalunya impulsada per Jordi Pujol.

L'any 1976 és, de fet, el del canvi, com mostren aquests dos últims exemples. Fins aleshores, la premsa clandestina antifranquista havia mantingut els signes d'identitat que ja hem assenyalat: no és obra de periodistes professionals, sinó de dirigents i militants qualificats dels partits, i segueix el principi leninista que un periòdic no és solament un propagandista i un agitador col·lectiu, sinó un organitzador col·lectiu. No hi havia un altre remei, però aquesta constatació no ens ha de portar a menystenir els efectes perversos de la clandestinitat sobre les forces polítiques i els seus instruments, ni a infravalorar el fet que aquests efectes s'accentuen en el cas de les organitzacions de tradició estalinista, que en la pràctica actuen com a societats a part, una mena d'esglésies que posen en primer pla les necessitats de la comunió interna.

4. La fi de la premsa de partit

Amb les eleccions democràtiques de 1977, els periòdics dels partits perden definitivament aquesta funció identitària. Els mitjans de comunicació normals —la premsa, la ràdio i la televisió, públiques i privades— assumeixen en plena Transició la feina de relacionar els dirigents polítics amb els militants i simpatitzants, i amb el conjunt de la societat, i d'informació política n'hi ha fins a atipar-ne uns lectors disposats a empassar-se d'un sol glop el beuratge prohibit durant gairebé 40 anys. Al centredreta democràtic i als partits nacionalistes no els passa pel cap la possibilitat de tenir mitjans de comunicació propis. De fet, ja en tenen i no porten el segell del partit. A tot estirar, mantenen algunes publicacions especialitzades, com ara la del Centre d'Informació i Documentació, lligada a CDC, i butlletins interns que fan una funció equivalent a la dels fulls parroquials.

Per a l'esquerra les coses no són tan fàcils. A Catalunya, tant els socialistes com el PSUC es pregunten si necessiten mitjans propis. A favor hi ha, si més no, tres arguments. El primer és el temor a l'hegemonia informativa de la dreta. Recordem que en el moment del canvi polític només sis bancs tenien el 55 % del capital dels diaris i que l'Estat controlava la televisió i bona part de la ràdio. I la desaparició de quatre diaris, *Solidaridad Nacional*, *La Prensa*, *El Correo Catalán* i *El Noticiero Universal*, estava a punt d'accentuar el procés de concentració. El segon argument a favor dels mitjans propis és la necessitat de catalanitzar la premsa en un moment en què només hi ha un diari en català, l'*Avui*, i les efímeres revistes inspirades per l'esquerra i escrites en la llengua pròpia del país —és el cas d'*Arreu* i de *L'Hora*— estan a un pas del tancament. La quota de català als diaris editats a Catalunya és del 5,6 % i la dels setmanaris, de l'1,47 %. I encara hi ha un tercer argument, que pesa molt en el cas del PSUC: l'obligació de demostrar la voluntat integradora i l'absència de sectarisme, és a dir, la fi de la política de classe contra classe heretada de l'estalinisme.

Aquestes tres exigències converteixen *Treball* en una experiència insòlita: sota la falç i el martell, símbol del comunisme més ranci, al setmanari del PSUC hi ha firmes de periodistes notables, com ara Milagros Pérez Oliva, Enric Juliana, Tomàs Delclós, Gabriel Jaraba, Albert Viladot, Carles Teixidor, Gonzalo Pérez de Olaguer, Pedro Vega, Peru Erroteta, Manuel Campo Vidal i Alberto Elordi, i col·laboracions de pintors i escriptors com Tàpies, Guinovart, Ràfols Casamada, Viladecans, Miquel DescLOT, Jordi Teixidor, Feliu Formosa, Jaume Fuster, Pere Calders, José Agustín Goytisolo, Agustí Bartra, Sempronio, Joan Brossa i Terenci Moix. I entre els col·laboradors habituals destaquen Ignasi Riera (membre del consell de redacció), Manuel Vázquez Montalbán, Víctor Mora, Teresa Pàmies, Paco Candel i Francesc Vallverdú.

L'esquerra, doncs, té arguments per mantenir publicacions pròpies. Però, alhora, ha de posar l'accent en la lluita perquè el pluralisme informatiu quedi garantit en les lleis i en la pràctica, és a dir, ha d'aconseguir mesures com la clàusula de consciència dels periodistes, les societats de redactors i els col·legis professionals. I ha de desenvolupar iniciatives que permetin a la Generalitat una política de comunicació autònoma i ha d'omplir-les de contingut: la creació d'una ràdio i una televisió públiques, la protecció i l'impuls del català als mitjans, la formació de l'Institut Català de la Informació, etcètera.

En tot cas, és clar que els partits d'esquerres han de passar de la propaganda a la comunicació i que si decideixen mantenir els mitjans propis han d'aspirar a convertir-los en mitjans normals en un país que es normalitza, és a dir, que es va dotant, no sense entrebancs, d'instruments polítics democràtics.

5. El cas de «Treball»

El problema és que la normalització és un mal pas per als sectors més irreductibles dels aparells dels partits. El setmanari del PSUC tenia un model indefinit. No era un periòdic estrictament militant —recordem la llista de col·laboradors—, ni tampoc una publicació adreçada a un públic ampli. Era un setmanari que no tenia el format propi de les publicacions setmanals, sinó el d'un diari. I a més a més estava escrit en català. Tot plegat complicava l'elecció. Les opcions clares de canvi, de fet, eren tres. La primera, convertir-lo en un butlletí intern, un pamflet només apte per als membres d'una mena de comunitat dels justos, cosa que el condemnava a la desaparició. La segona era fer-ne una revista de debat teòric i cultural, com *Rinascita* i *France Nouvelle*, però això l'allunyava d'una part del partit i era inviable en una situació de forta tensió interna com la que vivia el PSUC. I la tercera era deslligar-lo formalment del partit, com l'*Arreu* i *L'Hora*, cosa que li faria perdre les possibilitats derivades de l'esforç militant de venda i promoció.

Naturalment, el PSUC no va elegir cap d'aquestes opcions. Va decidir continuar fent una revista setmanal d'informació, opinió i crítica, atenta a la conjuntura política, al debat ideològic i cultural i a les necessitats del partit: un periòdic popular, adreçat a un públic informat, polititzat i clarament d'esquerres. I *Treball* va passar en només dos anys, de 1975 a 1977, de 17.000 a 12.000 exemplars. I va haver d'afrontar un dèficit creixent: de 2 milions de pessetes el 1977 a 12 milions tres anys després. De 1979 a 1980 els costos d'impressió van passar de 80.000 a 130.000 pessetes per número, un augment del 60 %.

Com sempre, la realitat va posar a prova la bondat i la viabilitat del projecte, com havia posat a prova projectes molt més sòlids des del punt de vista

empresarial, com els de *Triunfo* i *La Calle*, i el diari *Mundo Obrero*. I *Treball* i altres publicacions van desaparèixer. I ara, com veieu, s'han convertit en objecte d'estudi perquè, gràcies en part a aquestes publicacions, vivim en un país normal. Injust, si voleu, però normal. Per això m'agradaria que em deixéssiu dir, per acabar, que els que van contribuir a crear-les i a mantenir-les en les difícils condicions del franquisme es mereixen alguna cosa més que una corona de flors a Montjuïc un dia a l'any, com la que els dirigents d'Iniciativa van anar a posar fa 15 dies a la tomba de Puig Pidemunt. Crec que no seria un exercici de nostàlgia, sinó un acte de justícia.

PERIODISTES I MILITANTS

Ponents:

IGNASI RIERA I HUMBERT ROMA

Moderador:

JAVIER ORTIZ

JAVIER ORTIZ: Quiero empezar disculpándome por intervenir en castellano. Leo y entiendo la lengua catalana –lo que me permitirá coordinar sin problemas el posterior coloquio– pero la hablo con demasiada lentitud y torpeza.

Presentadas mis excusas, paso, sin más, al asunto que nos congrega aquí.

Es creencia generalizada que los periodistas deben huir de las militancias políticas. Se supone que la militancia en una organización política condiciona la labor del informador y estimula su sectarismo. Se da por hecho que, si un periodista tiene carné de tal o cual partido, hará lo posible para que las noticias que publica favorezcan los intereses de su partido.

Esa creencia es, por decirlo sin demasiados miramientos, una tontería.

Es una tontería, para empezar, porque ningún partido político puede interferir en la labor profesional del periodista si éste no lo permite. Si el informador deja sentado con claridad meridiana que no tolerará que ningún responsable político le diga qué debe contar y cómo debe contarlo, es altamente improbable que nadie intente decírselo. Entre otras cosas porque correría el peligro de que lo contara.

Otra cosa es que la ideología del periodista acabe por influir en su modo de percibir y reflejar la realidad. Hablo aquí de la ideología en el sentido más amplio del término, incluyendo las preferencias y los rechazos inconscientes. Ese género de influencia no sólo es perfectamente posible que se produzca, sino incluso muy probable. Pero, de suceder, dará igual que se

trate de una ideología certificada por un carné de militante o ajena a cualquier militancia.

Bajo el franquismo, lo mismo que durante la Transición, fuimos muchos los periodistas que tuvimos una militancia activa. En nuestras horas libres íbamos a reuniones y a manifestaciones, pegábamos carteles, repartíamos propaganda, escribíamos para la prensa militante... No parábamos.

Aparte de lo cual, también militábamos en las horas de trabajo. Pero nuestra militancia en tanto que periodistas no se traducía, por lo general, en una labor de pequeña capilla, conspirativa. Era el resultado de un compromiso que nos unía por encima de siglas y banderas: en un primer momento, contra la dictadura y por las libertades democráticas; más tarde, en pro de una democracia avanzada y hostil a las hipotecas legadas por el régimen de Franco, constatables en demasiados terrenos.

Vistas así las cosas, puede decirse que los periodistas militantes, con independencia del partido al que estuviéramos afiliados, integrábamos todos un gran partido: el de la libertad. Un gran partido que, como todos los grandes partidos, tenía –eso sí– sus tendencias.

Entrada ya la década de los 80, aquello fue languideciendo, como fueron languideciendo todos los movimientos sociales y como languideció la propia militancia política de base popular.

Hay quien ha presentado la desaparición de las militancias partidistas en el gremio periodístico –entre los periodistas de base, sobre todo– como un avance. Como el fruto de una maduración.

Nada más falso. Ese declive es otro resultado más del decaimiento de la combatividad de la que dio muestra una parte sustancial de la profesión periodística durante el periodo 1975-1979.

El abandono de las militancias partidistas habría sido tal vez un avance si un núcleo cuantitativa y cualitativamente importante de periodistas se hubiera mantenido en guardia, defendiendo, desde la independencia y el rigor, las conquistas alcanzadas por la ciudadanía en materia de derechos y libertades, y propugnando tenazmente su ampliación. Pero todo se desvaneció a la vez: las militancias y las vigilancias.

¿Han desaparecido las militancias partidistas? Desde luego que no. Pasaron a mejor vida las militancias altruistas, sí, excepción hecha de unos pocos periodistas cuya independencia de criterio está tan demostrada que tanto les da a los lectores que sigan militando o hayan dejado de militar. Desapareció en todo caso la militancia partidista como fenómeno digno de mención cuantitativa y cualitativa. Pero dejó su sitio a otro género de militancias. Militancias de hecho, que prescinden de afiliaciones formales, carnés y demás zarandajas, pero que, a cambio, funcionan con perfecto espíritu de disciplina.

Menudean ahora los periodistas de ringorrango que actúan igual que si

formaran parte de la ejecutiva del partido de sus amores. Se desvelan para que salgan las noticias que les conviene y para que salgan como les conviene, acompañadas de los comentarios más adecuados para dirigir a la opinión pública por la senda más adecuada a sus propósitos.

He dicho «el partido de sus amores». Más adecuado habría sido decir «el partido de sus intereses». Porque, al margen de las coincidencias ideológicas —fáciles de establecer: hoy en día todos los partidos importantes tienen la misma ideología vaporosa—, lo que más les une es el interés común. Gracias a sus contactos privilegiados con la dirección del partido predilecto, el periodista «neomilitante» se sitúa en una posición de auténtico privilegio, tanto en el plano profesional (accede a fuentes informativas de gran valor), como en el social (tiene oportunidad de codearse con gentes muy influyentes y poderosas), como en el económico (le llueven las ofertas para dar conferencias en foros de postín, para participar en tertulias muy bien remuneradas, para hacer de asesor en fundaciones de alto copete...).

Ya no se estila el recurso directo al «fondo de reptiles», con sus sobres cuetres bajo manga, por más que algunos ministros del Interior se hayan empeñado en mantener viva la vieja tradición. Ahora lo que se lleva es un *do ut des* mucho más sutil. Y más disfrazable, de cara incluso a la autoestima de quienes lo practican: los periodistas en cuestión se ven como promotores de la política más conveniente —y de los políticos más convenientes— y los políticos más convenientes, que tienen visión de Estado y saben lo que le conviene a la opinión pública, contribuyen a que se haga justicia y que esos periodistas tan sagaces obtengan el reconocimiento económico y social que merecen.

Aparte de esta diferencia entre las viejas y las nuevas militancias, hay otra igualmente característica: los militantes altruistas de antaño eran casi siempre periodistas «de base», redactores o reporteros que justo tenían donde caerse muertos. Cabía encontrar también entre «los comprometidos» a algunos jefes de sección —es cierto—, e incluso a algún redactor-jefe de rojerío irreductible, ascendido al cargo por méritos abrumadores. Los «neomilitantes» de ahora, en cambio, son todos miembros del *staff* del medio de que se trate, o colaboradores de alto nivel, cuyo nivel de vida está al nivel de lo que de hecho son: altos ejecutivos de florecientes empresas de mercadotecnia.

Pero casi mejor me paro aquí y dejo que mis compañeros de mesa, todos ellos periodistas de larga y honrada trayectoria, den cuenta de sus experiencias y de sus reflexiones.

IGNASI RIERA: Premsa clandestina i corresponsals de premsa

1. Premsa clandestina

1.1. «OCTAVILLES»

Val la pena recordar-ne la importància. Invitaria tothom a revisar les «octavilles» –les que havia recollit Joan García Nieto i que deuen ser a la seu de la Fundació Utopia– o les que hi ha a l'Arxiu Cipriano García de CCOO, sota la custòdia d'Àngel Rozas i l'arxiver Javier Tébar.

Les «octavilles» aportaven informació propera –no sempre prou contrastada ni prou contrastable: quan, l'abril de 1973, a Sant Adrià de Besòs, la policia va matar Manuel Fernández Márquez, tant les pintades com els fulls clandestins parlaven de «*dos compañeros han sido asesinados*»– i doctrina, sovint genèrica, anticapitalista, així com consignes: «¡A la huelga general!». Però aportaven també conceptes. Per exemple: ja els anys 1961 i 1962 –vagues de Montesa i de Siemens– es parlava de «la classe obrera del Baix Llobregat» quan la recuperació del comarcalisme oficial encara trigaria més de vint anys.

1.2. BUTLLETINS

Interessants tant els de barris com els d'empreses. Reflecteixen dèficits i «punts negres». Per exemple, a Cornellà es publicava *El Carrilet*, del barri de Riera, on es dona informació sobre els morts provocats per la falta de seguretat a les vies del tren.

1.3. «TREBALL»

El 1974 em vaig incorporar a la redacció de *Treball*, l'òrgan del PSUC, on vaig tenir responsabilitats concretes fins al nefast cinquè congrés del PSUC. Dos directors: Joaquim Sampere i Joan Busquet. I dues etapes clarament diferenciades: la d'una publicació molt clandestina –la policia volia desmembrar els partits que considerava perillosos a partir dels seus centres de propaganda– i la d'una publicació primer tolerada i més tard legal.

Una llança a favor de la primera d'aquestes dues etapes, quan *Treball* era quinzenal i se'n distribuïen 15.000 exemplars (xifres oficials). Reunió setmanal amb notables mesures de seguretat: presència del camarada Nogué –Gregorio López Raimundo–, de «Gaspar Aribau», d'Antoni Gutiérrez, quan es parlava de mobilitzacions de l'Assemblea de Catalunya, etc. Una reunió la dedicàvem –entre

número i número— a criticar, sense concessions, el darrer número. Tant les informacions com els comentaris programats per als números posteriors eren discutits a fons... tant per part dels veterans com dels nouvinguts.

2. Corresponsals de premsa

A mig camí entre l'aprenentatge periodístic i el servei, polític, a la «causa», els corresponsals de premsa van jugar un rol determinant a partir de 1970.

Només pel que fa a Cornellà, recordo: Jordi Vinyes per a *El Correo Catalán*; Carles Esteban —després de Manuel Campo Vidal— per al *Tele/eXprés*; Jaume Funes per a *La Vanguardia*; Ramon Caminal i José Botella per al *Noticiero Universal* i jo per al *Diario de Barcelona* (on, a més, en Jesús Vila informava sobre l'Hospitalet i Jaume Codina (júnior) sobre el Prat de Llobregat).

No era fàcil aprendre els codis lingüístics «sostenibles» i que poguessin superar els entrebancs dels controls lògics dels diaris. Si ens passàvem la vida a l'ajuntament era per aconseguir un mer fil o referència que ens permetés *acreditar* (?) i *fer fiable* (?) la nostra informació, tan divergent en relació amb la versió oficial —o, més sovint, *el silenci oficial*— sobre els fets. Per exemple: si a l'ajuntament «arrencàvem» la informació sobre la proposta d'uns manifestants que volien lliurar una carta a l'alcalde, la nostra notícia servia d'escut per a tots els manifestants; «los periódicos publicaban que esta tarde, a las siete, le entregaban una carta al alcalde», s'excusaven els detinguts/retinguts, quan el policia de torn els preguntava: «¿Quién te ha convocado, cabrón?».

Quan, el 1976, poc després de la mort de Franco, vaig publicar amb José Botella, a editorial Blume, i en col·lecció dirigida per Francesc de Carreras, el llibre *El Baix Llobregat, quince años de luchas obreras*, vaig comprovar la moltíssima informació que havíem anat publicant els corresponsals baixllobregatins al llarg d'aquells anys.

Un altre element: el de «qui era qui» a cada diari. Vam aprendre moltes coses: calculàvem qui s'encarregava aquell dia del tancament, a qui no havíem de consultar, etc.

3. Lliçó final

Fer de corresponsals, aquells anys, ens va ensenyar moltíssimes coses. En canvi, ens va deixar més pobres: els diaris pagaven poc o gens; no funcionaven ni correus electrònics ni faxes; ens fèiem un tip de dictar articles o de portar-los a la redacció del diari.

HUMBERT ROMA: Si m'ho permeten, voldria començar llegint-los uns fragments d'un article que no vaig arribar a publicar el desembre de 1984.

El titulava «Petita gran dona».

«La Marimar no sortia a les llistes de personatges que la premsa va esbombar com a membres del “felipe”,¹ en una recent commemoració. Però hi havia estat. Probablement tampoc no figuri a les nòmines de l'SDEUB,² quan se'n faci una història pretesament completa. I també hi havia estat, amb expedients i trasllats obligats de matrícula, entre d'altres conseqüències.

»És aquesta una època de la Marimar que solament conec per referències [...]. Puc parlar, en canvi, de la Marimar que vaig conèixer: periodista, militant del PCE (i)³ i del PTE.⁴ Ara que ja no és amb nosaltres, crec que he de fer-ho.

»La Marimar no era una “gran ploma”. Ningú no li va donar massa oportunitats per arribar a ser-ho [...]. Marimar Garayoa va ser, en canvi, un element clau de la lluita democràtica dels periodistes catalans contra el franquisme. I ho va ser tot treballant en un maleït diari de la premsa del Movimiento: *La Prensa*.

»Única periodista del PCE (i) quan la vaig conèixer, a poc a poc al seu entorn es va anar configurant una cèl·lula de premsa que déu n'hi do la feina que va fer. De primer, contribuint a la formació d'un grup de periodistes en actiu, molts d'ells sense carnet, a part del Grup Democràtic de Periodistes —reacci encara a acceptar gent sense carnet professional i objecte de reserves per part d'alguns que ens ho miràvem des de posicions esquerranistes.⁵ Després, incorporant-nos al Grup Democràtic de Periodistes i aportant-hi propostes i esforços.

»Era una dona de tarannà unitari. Fins i tot quan el PCE (i) era encara reticent a participar en plataformes unitàries, ella es mostrava a favor d'anar-hi. I l'entrada del PCE (i) —que poc després passaria a ser PTE— a l'Assemblea de Catalunya va ser per a ella un dels encerts del partit.

1. Frente de Liberación Popular (els «felipes») que a Catalunya es deia Front Obrer de Catalunya (FOC).

2. Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona.

3. Partido Comunista de España (internacional).

4. Partido del Trabajo de España.

5. Maruja Torres, a *Mujer en guerra* (p. 117, primera edició, El País-Aguilar, 1999), ha deixat constància d'aquest “vago grupúsculo al que nadie me propuso pertenecer, sospecho que debido a que a) pertenecía a la prensa frívola y b) a nadie le importaba mi contribución, salvo cuando se reunían en mi casa y saqueaban la nevera, que se mantenía razonablemente llena gracias a mi insignificante trabajo”. No recordo que li saquegèssim la nevera, però sí que em sembla creïble que no li proposéssim ser del grupúscle, atesa l'elevada consideració en què —il·lusos i joves llavors— teníem la nostra feina professional, que ens portava a menysprear tot allò que ens semblava no tenir repercussió política o creïem que “desviava les masses” del que consideràvem els seus interessos.

»Al Grup Democràtic de Periodistes va mantenir el mateix tarannà. Li preocupava primer guanyar adhesions majoritàries, abans de tirar endavant campanyes o propostes concretes, per molt que vinguessin de les altes esferes del partit.

»Era, però, el contrari del periodista elitista. No solament es proposava –i ens proposava– l'enfortiment del moviment democràtic de periodistes, sinó també, i de forma primordial, la configuració d'un moviment sindical fort de tots els treballadors de premsa. Representant sindical en els diaris del Movimiento, va participar activament en la formació de la coordinadora de representants sindicals de premsa, que va fer possible un ampli moviment reivindicatiu, i que després s'intentaria consolidar en un efímer sindicat unitari, l'STPB (Sindicat de Treballadors de Premsa de Barcelona).

»Juntament amb d'altres periodistes i treballadors de la cadena del Movimiento [...] van impulsar un projecte original de premsa pública a partir d'aquests diaris –que després serien la Cadena de Medios de Comunicación del Estado, per ser posteriorment liquidats o malvenuts al millor postor. Un projecte, ja en ple postfranquisme, que cap polític dels qui ho podien haver fet no va recollir, i que proposava un model de premsa pública, descentralitzada, d'estructura interna democràtica, respectuosa amb les opinions de tots els sectors ciutadans democràtics, que hauria pogut servir fins i tot per als mitjans de comunicació audiovisuals avui controlats pel poder –que no públics– [...]. Un model que, val a dir-ho, tampoc no va tenir el suport que li calia per part de la resta de companys periodistes.»

Perdonin la llarga autocitació. Ho vaig escriure arran de la mort de la Marimar Garayoa i m'ha semblat que era un record oportú perquè conté moltes de les coses que voldria remarcar avui. Valgui, d'entrada, com a homenatge a la dona que em va portar a la militància en el PCE (i)-PTE: petita d'estatura però gran en valor i dedicació a la lluita per la democràcia, la justícia i la igualtat.

En aquells temps, els periodistes demòcrates i d'esquerres potser érem pocs, però –com cantava en Raimon– érem «més dels que ells volen i diuen».

Voldria remarcar una qüestió que em suggereix el retrat que vaig fer de la Marimar: la militància política ens comportava tensió entre el compliment de les consignes del partit i la percepció que teníem sobre la seva viabilitat i que hi fos favorable la majoria de la gent amb qui fèiem el treball polític. I més tenint en compte que el PTE era un partit molt rígid i disciplinat, com corresponia a la seva ideologia «marxista-leninista-pensament Mao-Tse-tung».

Pot servir d'exemple el cas del Sindicat de Treballadors de Premsa de Barcelona. L'STPB havia nascut de la coordinació dels representants dels treballadors de premsa (no solament els periodistes, sinó també personal d'administració i tallers) i responia a un ampli sentiment unitari al sector (i

entre els treballadors en general en els temps de la transició del postfranquisme). Però no podia inserir-se de cap manera en el que era en aquells moments la consigna del partit: els dirigents del PTE pretenien que portéssim l'STPB a integrar-se a la CSUT (Confederació de Sindicats Unitaris de Treballadors), que volien constituir com a sindicat alternatiu a l'estructura de Comissions Obreres, una vegada aquesta ja era controlada pel PC-PSUC. Però nosaltres pensàvem que era un disbarat integrar l'STPB a la CSUT, i ni vam gosar plantejar-ho seriosament (dèiem que el tema no estava madur, i anàvem fent...).

Han sortit ja, en el record sobre la Marimar, dos elements clau en la meua militància política: d'una banda, la nostra feina al Grup Democràtic de Periodistes.⁶ De les moltes mobilitzacions, sovint recollida de firmes de denúncia i propostes i actuacions a l'Associació de la Premsa de Barcelona, la culminació va ser sens dubte la vaga i el moviment de solidaritat amb Josep Maria Huertas Claveria, arran de la seva detenció, fets que han estat prou explicats en diverses publicacions.⁷

I, d'altra banda, el treball de coordinació sindical, que va tenir un dels seus punts àlgids, l'abril de 1977, en la vaga de premsa a Barcelona per aconseguir una paga extra arran de l'increment de preu dels diaris. Una vaga que va anar acompanyada de l'edició d'un diari propi dels treballadors de premsa: *Prensa en Lluita*.

La meua militància al PCE (i)-PTE es va produir, crec recordar, l'any 1971, quan m'havia reincorporat al *Tele/EXprés* després de la mili. No sabia precisar-ne la data, però venia de militar en l'organització catòlica HOAC, on tenia per consiliari en Joan Rigol, l'actual president del Parlament de Catalunya, i havia tingut relació sobretot amb gent del barri del Besòs.

Per entendre aquella època, cal tenir en compte el debat polític i organitzatiu que es vivia a Barcelona i a les poblacions del voltant, i que ens afectava encara que no tinguéssim una militància definida. Un debat que tenia un important component de crítica al partit comunista oficial: el PSUC.⁸ També, és clar, i encara que sigui un tòpic, la influència del Maig del 68 francès i la resta

6. Per al Grup Democràtic de Periodistes, entre d'altres, es pot consultar: ROGLAN, Joaquim. *El Grup Democràtic de Periodistes (1966-1976)*, Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1992.

7. Entre d'altres llibres que s'hi refereixen, val la pena deixar constància de *La presó: quatre morts, vuit mesos i vint dies*, que vam escriure Josep Maria Huertas, Agustí de Semir, Ferran Sales, Sussi Morell i jo mateix (Laia, 1978).

8. A banda d'altres llibres ja força coneguts, en recomano dos de recent publicació. El que ha escrit Sergi Rodés sobre el MIL: *El MIL: una història política* (que hauria de servir per deixar d'atribuir d'una vegada la qualificació d'"anarquista" al MIL, un grup nascut precisament en aquest context ideològic i organitzatiu a què feia referència: consellisme, situacionisme, alguns elements de l'anarquisme més crític, etc.). I el que ha coordinat Francisco Quintana: *Asalto a la fábrica*. Tots dos, publicats per Alikornio ediciones, el 2002.

de moviments a l'esquerra dels partits comunistes oficials: Alemanya, Itàlia, Japó...

La militància política era fruit de multitud de circumstàncies i afinitats. En el meu cas, cal tenir en compte, per exemple, les pràctiques d'estiu (els anys 1967 i 1968) al *Diario de Lérida*, un diari nou que depenia de la diòcesi i que era una mena d'alternativa «liberalitzant» enfront del diari del Movimiento *La Mañana*. L'estiu de 1968 hi va haver a Lleida els primers moviments de protesta dels pagesos pels baixos preus de la fruita. El diari hi va jugar a fons i em va tocar cobrir aquesta informació: va ser el meu primer contacte amb els moviments pagesos, que em va deixar una empremta prou profunda. Vaig assistir a una reunió de les clandestines Comissions Pageses i, des de llavors, m'han interessat els moviments socials relacionats amb la pagesia.⁹

A banda dels dos puntals de la meua militància a què ja m'he referit —Grup Democràtic de Periodistes i feina sindical— val la pena tenir en compte d'altres aspectes:

Com que exigia que els directors dels mitjans de comunicació tinguessin el títol oficial de periodista, una de les conseqüències que va tenir per a la premsa l'anomenada *Llei Fraga* va ser la implicació de molts periodistes demòcrates que teníem títol en la direcció de premsa no diària, sobretot local, comarcal i de barris. La primera revista que vaig dirigir —encara que l'Antonio Franco va acceptar fer-me el favor de ser-ne el director oficial, mentre jo no acabés la mili— va ser el setmanari *El Maresme*. Hi vaig durar poc: de començaments de juliol al 29 de setembre de 1970, data en què Fraga Iribarne el va tancar, amb un pretext burocràtic (per si algú ho havia oblidat, el tancament del diari basc *Egunkaria* té nombrosos precedents). Durant un temps, encara vaig mantenir contacte amb la gent que feia *El Maresme*: espero que el curset de periodisme que vam organitzar a Mataró servís d'alguna cosa als qui van configurar un dels equips més cohesionats de corresponsals de comarques.

Un dels problemes d'*El Maresme* era que depenia d'una societat i no tenia, com altres revistes, l'aixopluc de l'Església. Aquest aixopluc va ser el que va permetre que el meu període de director a la revista mensual *Gramma*, de Santa Coloma de Gramenet, fos força més llarg: del novembre de 1972 al juliol de 1976. De fet, ho vaig deixar quan, ja en plena Transició, es van produir dos fets desencadenants. D'una banda, el meu treball professional a *Tele/eXprés* havia adquirit més vinculació amb l'actualitat catalana i requeria més dedicació (passava d'internacional a local, i assumia la responsabilitat de la informa-

9. El tema triat per a la meua tesina de fi de carrera (llavors no era encara carrera universitària, però s'exigia una tesina per obtenir el títol de periodista) és significatiu: "Els pagesos al Maig del 68".

ció laboral). I, de l'altra, la sortida dels partits de la clandestinitat –i la pugna per ocupar espais en els diversos àmbits d'incidència– feia aflorar, sovint amb força tensió, les diferències. També això va passar a *Gramma*. A més a més, jo no era de Santa Coloma i em semblava que la gent del PTE de Santa Coloma no s'implicava com jo creia que calia en la revista.¹⁰

A *Gramma* vaig aprendre moltes coses de l'ofici de periodista. També a *Diario de Lérida*, i al *Tele/eXprés*, amb l'Ibáñez Escofet, el Mateo Madrdejós i l'Huertas. Però a *Gramma* feia de director: és a dir, no només hi deixava el carnet professional, sinó que pretenia aportar-hi rigor professional per fer una revista amb cara i ulls, lluny de l'amateurisme, encara que allí no cobrés ningú.

Aquesta implicació va ser fonamental, perquè em va permetre, alhora, aprendre, i molt, de totes les persones que hi treballaven. Entre d'altres, l'arquitecte Xavier Valls, mort després en l'atemptat d'ETA a Hipercor. D'ell vaig aprendre sobretot que la feina professional no és neutra, que cal saber llegir documents i mapes i fer-ho sent conscient de al servei de qui han estat fets per treure'n de debò l'entrellat. I que cal dedicar-hi moltes hores perquè la feina sigui fructífera.

Contrasta aquesta actitud meua a *Gramma* amb el que em vaig veure portat a fer amb una revista –em sembla que era de Tiana– on el partit em va demanar que deixés el títol professional. No m'hi vaig implicar, vaig limitar-me a deixar el títol, i això em va provocar algun maldecap sense saber ni de què anava, i no precisament amb les autoritats sinó amb algun altre company de professió.

Una cosa semblant em va passar en la meua feina de redactor de la secció de laboral al *Tele/eXprés*. Crec que va ser l'única vegada que vaig posar els peus a la galleda, per fer cas, sense contrastar-ho, a una determinada gent del PTE. Durant la Transició, en la batalla pel control de les CCOO al Baix Llobregat, un camarada del PTE em va passar com una victòria del partit el que, segons vaig saber després de publicar-ho, no ho era. Les pressions dels qui controlaven CCOO van aconseguir que el llavors director, Pere Oriol Costa, m'apartés de la secció de laboral. Unes altres pressions, en aquest cas de la gent del PTE, en forma de pintades, van aconseguir que, passat un temps, tornés a portar la secció.

Són dues anècdotes significatives de determinades tensions que comportava la militància per a un periodista. Sempre he estat partidari de no fer d'aquest tema un tabú: un periodista, com qualsevol ciutadà, té dret a militar en un partit. I a fer-ho públic. Prefereixo que la militància sigui pública que no d'amagat. Però, com qualsevol altre professional, ha de fer ben feta la seva feina: contrastar la informació, no fiar-se de les fonts úniques, i tenir especial

10. La història de les dues revistes ha estat recollida a MADUEÑO, Eugenio i CATÀ, Joan: *Gramma. El Maresme*, Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1988.

desconfiança davant les fonts vinculades al poder; no donar per certs els rumors; atribuir correctament les fonts, entre d'altres exigències de la bona feina. I això tant ho ha de fer un militant (com ho era jo llavors) com un que no militi en un partit (com és ara el meu cas).

La militància dóna un punt de vista propi, però també el donen –i com!– els interessos econòmics i polítics del mateix periodista i els del mitjà on treballa, l'agenda temàtica dominant als mitjans, els silencis imposats o autoimposats, que es vulgui estar bé amb les fonts i es faci qualsevol cosa per no perdre-les, entre d'altres condicionaments. (¿Algú ha llegit als diaris anomenats *de referència* o escoltat a les ràdios i televisions, per exemple, cap informació sobre els negocis del rei d'Espanya o de la família reial?).

Les principals traves a l'exercici lliure del periodisme, llavors i ara, vénen de l'estructura de propietat i de control intern i extern en els mitjans. Potser encara més ara, perquè durant la Transició tot ens semblava possible, fins i tot guanyar quotes de participació en la gestió dels mitjans. En el cas del *Tele/eXprés*, per exemple, ja al Grupo Mundo, vam aconseguir que la propietat hagués de triar el director a partir d'una terna que li va presentar la redacció.¹¹ El mateix projecte de convertir els diaris de l'antiga cadena del Movimiento en premsa pública, de què he parlat abans, era també una de les utopies que ens semblaven a l'abast.

El fet que jo fos del PTE, i després del Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional (BEAN), potser va fer que la secció de laboral estigués menys condicionada pels sectors que controlaven CCOO, i donés més entrada a d'altres sindicats, com per exemple la CNT, molt activa en aquella època: caldria analitzar amb detall l'hemeroteca. Les meves relacions amb la pagesia segur que van fer que les informacions sobre les mobilitzacions pageses hi tinguessin un lloc important. Però l'atenció que al *Tele/eXprés* vam dedicar, des del començament de la Transició, al procés d'organització de les patronals, els ho puc ben assegurar, no va dependre del PTE ni de les meves relacions amb Unió de Pagesos, sinó de la convicció professional que tan important com el procés de consolidació dels sindicats ho era el de les organitzacions dels empresaris.

D'altra banda, serà difícil que algú trobi, al *Tele/eXprés*, massa rastres de la meva evolució política després de les eleccions de juny de 1977: quan vaig deixar el PTE (ja PTC)¹² per anar-me'n amb els qui vam integrar, amb d'altres col·lectius, el Bloc Català de Treballadors i el BEAN. I menys encara es devia notar la meva declarada posició a favor del «No» al projecte de Constitució espanyola, de la qual vaig deixar constància en un llibre que vam fer

11. Ho ha explicat, per exemple, Josep Maria Huertas Claveria al seu llibre *Cada taula, un Vietnam* (Ed. de la Magrana, p. 119-120, 1997).

12. Partit del Treball de Catalunya.

amb Josep Anton Sánchez Carreté.¹³ Potser m'enganya la memòria, però no tinc record ni d'haver plantejat tan sols la possibilitat d'escriure personalment un article al *Tele/eXprés* sobre això. No crec que ho afavorís tampoc el clima de fervor dominant a favor del projecte de Constitució. Com a molt, potser vaig plantejar la publicació d'un article d'algun polític que hi estava en contra.

Per acabar amb aquestes evocacions, val la pena de deixar constància, encara que sigui breu, de tres qüestions més:

En primer lloc, l'ús que fèiem dels recursos de doble lectura en la premsa sota el franquisme. Per exemple, a la secció d'internacional: la Revolució portuguesa dels Clavells, el procés de la Unitat Popular a Xile, les reformes i la crisi a Txecoslovàquia, entre d'altres, eren sovint objecte d'al·lusions que el lector llegia entre línies. Un dels casos més sonats que vaig viure l'ha explicat qui era director del *Tele/eXprés*, Manuel Ibáñez Escofet,¹⁴ però de forma parcial. El llavors vicepresident del Govern, Luis Carrero Blanco, havia pronunciat un discurs a les Corts justificant l'estat d'excepció (devia ser el de 1969). *Tele/eXprés* (que era diari de tarda i feia diverses edicions) l'havia de recollir com a informació d'última hora en la darrera edició. Em va tocar preparar-ho i posar-ne una crida a portada. Al titular, una de les frases —que deia més o menys: «Acabaremos con la subversión a nuestra manera, respetando los derechos y garantías reconocidos en el Fuero de los españoles»— la vaig deixar en: «Acabaremos con la subversión a nuestra manera» i prou. Va desencadenar la trucada del delegat d'Informació i Turisme al director: el delegat li va advertir, a més, que feia dies que a la secció de Meteorologia s'hi deien coses com ara «reina un frío general que viene del norte», «el tiempo excepcional que nos gobierna provoca una gran oscuridad»... La història va acabar amb l'acomiadament del Reig, que escrivia la secció de Meteorologia, i la meva separació de la feina fins que acabés la mili, que era a punt de començar. L'Ibáñez, pel que vaig interpretar, considerava que l'Antoni Reig li havia colat un gol i que, en canvi, la redacció del titular de portada l'hauria d'haver controlat ell com a director.

La segona qüestió fa referència a la meva feina a l'Agència Popular d'Informació (API), una feina limitada perquè no hi tenia responsabilitats de coordinació ni de logística. Era una de les dues agències d'informació clandestines (l'altra era Avui-Servei d'Informació Català). L'equip de periodistes que va crear l'API en va fer una font d'informació rigorosa, contrastada professionalment, i allunyada de l'estil pamfletari que dominava la majoria de publicacions clandestines. Amb l'Antoni Reig ens vam lliurar de ser entre els 113 de-

13. ROMA, Humbert i SÁNCHEZ CARRETÉ, Josep Anton: *La Constitució, les raons del No*, Ed. de la Magrana, 1978.

14. IBÁÑEZ ESCOFET, Manuel: *La memòria és un gran cementiri*, Ed. 62, 1990 (p. 301).

tinguts de l'Assemblea de Catalunya, el 1973, a la reunió de l'església de Maria Mitjancera, on havíem de ser per fer-ne la informació per a l'API, perquè quan hi vam arribar la policia ja hi havia entrat.

Un rigor semblant va caracteritzar també una altra experiència que vaig viure per la meva feina professional a la secció de laboral: el servei d'informació que va muntar el despatx laboralista del matrimoni Albert Fina-Montse Avilès. Una informació que arribava puntualment a les redaccions en fulls mecanografiats i copiats amb paper carbó, amb dades molt fiables i sense parafernàlia propagandística.¹⁵

Aquesta darrera experiència era la tercera qüestió que volia plantejar per cloure la meva intervenció. En queden moltes més, com ara el paper que va tenir l'Escola de Periodisme de l'Església de Barcelona —on vaig estudiar—, amb la influència del seu professorat democràtic i d'alguns companys que hi estudiaven i que ja tenien experiència política en la fonamentació de les nostres preocupacions per les llibertats polítiques i els drets socials. O l'increment progressiu de la informació sobre temes urbanístics o de demandes socials com una forma que teníem de crítica indirecta al règim de la dictadura.

I, finalment, encara la resposta a una qüestió personal: ¿què en queda, en mi mateix, de tot allò en què vaig creure i somniar, vist ara amb la perspectiva dels anys que hem viscut i els murs de dogmes i icones que s'han enfonsat? En la desolació d'un antic militant sense partit —com un fidel sense església— ¿hi ha ni que sigui una mica d'esperança —i on posar-la—, convençut que cal, i ha de ser possible, un món on els homes i els pobles siguin més lliures, fraterns i iguals en drets?

Tot plegat segur que donaria per a una altra taula rodona.

15. Sobre la figura del malaguanyat Albert Fina i el despatx laboralista que tenien amb la seva dona, Montserrat Avilès, es pot consultar el llibre *Albert Fina* (autors diversos, Los libros de la Factoría, 2001).

EL MONOPOLI INFORMATIU DE RTVE

Ponent:

MONTSERRAT MINOBIS

Tot repassant diversos materials, llibres, revistes i informacions sobre els mitjans de comunicació, m'he trobat amb un llibre que crec que mereix ser conegut per les noves generacions de periodistes si volen saber en quines condicions els professionals del periodisme vam haver d'exercir la professió durant i en els darrers anys de la dictadura franquista o en el període que tenim en compte dins d'aquest curs: la Transició. Es tracta de *Carta abierta a la censura*, l'autor del qual és l'excel·lent periodista i humorista Máximo, llibre escrit i publicat l'any 1974 a Madrid per Ediciones 99. Són setze cartes en què, des de diferents angles i perspectives, Máximo intenta fer un recorregut, fins i tot filosòfic, a l'entorn de què és i què significa la censura i l'autocensura tot dialogant amb el suposat personatge de «doña Censura», com l'anomena l'autor. De fet, Máximo li exposa, en el context de les cartes –monòlegs, evidentment–, uns arguments severos i sòlids sobre els efectes, diguem-ne traumàtics, i les causes que la censura provoca en els mitjans de comunicació escrits, és a dir, en la premsa bàsicament i en els professionals del periodisme que han de fer equilibris per poder informar degudament els seus lectors i lectores.

De fet, a l'hora de parlar de monopoli informatiu de RTVE, no hem de fer res més que subratllar la manifesta censura informativa que això suposava per a tots els mitjans radiofònics sotmesos als rigors de tot tipus generats, no solament per la censura obligada sinó també per la manca de llibertat informativa (recordo, de passada, que només existia una única televisió, TVE). Máximo, en una de les seves cartes, la quinzena i penúltima dedicada al «catàlego de horrores» en què no fa res més que exposar en un resum tot el que ha

tractat sobre la censura en aquests monòlegs que, evidentment, mai no han tingut resposta, escriu sobre la ràdio (i llegeixo textualment): «Si hablásemos de la radio y de la televisión, ¿qué decir? La radio, en nuestro país, durante las décadas pasadas más próximas fue la stampa misma del adolescente al que se le impidió crecer. Nuestros locutores eran los hombres más felices y “dinámicos” del planeta, dedicados al cluenco cuidado de millones de polluelos. Aún hoy es audible este *sonido* irreal en tantas horas de transmisión atemporal marciana. La radio está cambiando por días, y ya hay programas hechos por adultos. Parece definitivamente decidida a ser mayor, pero aún la lleva usted de la mano, por si se extravía en trochas sembradas de acechanzas». El seu discurs, però, no acaba aquí, perquè a continuació Màximo ens parla de la televisió i diu: «En la televisión, Censura y Propaganda no han llegado aún a una delimitación de jurisdicciones. Se nos “deleita instruyendo” de un modo implacable y adormecedor: ved *Crónicas de un pueblo* en la esfera local, o cualquier telefilm americano en el planetario estratégico internacional. Si la televisión estuviese bajo la tutela y vigilancia de la Ley de prensa, ¿cómo encajaría un artículo 5.º que dice: *la Administración garantizará el ejercicio de las libertades y derechos que se regulan en esta Ley, persiguiendo (...) cualquier actividad contraria a aquellos y, en especial, las que a través de monopolios u otros medios intenten deformar la opinión pública o impidan la libre información, difusión o distribución?* ¿Qué pensar de la actividad de un medio (monopolístico en su especialidad) que no acostumbra a incluir en sus noticiarios más que informaciones de las llamadas *positivas* o no *conflictivas*?».

Aquest llarg paràgraf, i perdoneu per l'extensió de la citació, dóna fe clara i contundent de, per una banda, el monopoli exclusiu de TVE (l'única existent en aquells anys) i, per una altra, de les diferències de tracte que es donaven entre la premsa escrita i la ràdio. De fet, no era estrany perquè la ràdio era un mitjà entès únicament com una forma d'entreteniment, ja que la informació estava reservada exclusivament a RNE. En altres paraules, la informació no existia a les emissores de ràdio, perquè la llibertat d'informació al mitjà radiofònic és un fet relativament molt recent, ja que totes les disposicions oficials del règim franquista limitaven moltíssim la capacitat d'informar i això només es podia fer dins l'àrea local.

Josep M. Martí, en un aprofundit estudi sobre les ràdios locals i comarcals, explica com les emissores de ràdio van haver de patir un perllongat silenci en aquesta matèria tot i que els altres mitjans de comunicació, això és, la premsa escrita, van poder un cop acabada la dictadura permetre's més llibertats informatives. La ràdio havia de continuar cedint aquesta parcel·la informativa a través de les connexions diàries amb els *Diarios hablados* de RNE. Per cert, i com molt bé ens recorda també en Josep M. Martí, el sostre de límits informatius va arribar amb les primeres eleccions democràtiques del

1977, en què es va prohibir, expressament, a les emissores donar informacions sobre els resultats. L'exclusiva, com sempre, quedava en mans de RNE.

Però fem una mica més d'història perquè ens cal veure i saber els antecedents del panorama radiofònic per conèixer les limitacions informatives que aquest mitjà va patir durant anys i anys. Una altra estudiosa, Rosa Franquet, en el seu llibre *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX. De la ràdio de galena a la ràdio digital*—publicat en la col·lecció «Textos i Documents», núm. 19, de la Direcció General de Radiodifusió i Televisió, Departament de Presidència, Generalitat de Catalunya, juny 2001—, dedica un llarg i extens capítol, dos per ser més concreta, a la qüestió: un de dedicat exclusivament a l'etapa franquista, la dictadura pura i dura, i l'altre, sobre el paper de la ràdio a la democràcia. Un paper fonamental, tot cal dir-ho, el que va jugar la ràdio en l'etapa de la Transició, malgrat els evidents obstacles amb què va topar i que ja he exposat fa un moment.

Com ha estat considerada la ràdio dins el món de la comunicació? Doncs com un mitjà la funció fonamental del qual és la d'entretenir a base de programacions en què la constant dominant és tot allò que fa referència a la vida quotidiana de les persones, de la ciutadania en el seu més immediat entorn. Ja que la informació, la de l'actualitat política, social i econòmica, només és a l'abast de l'audiència a través dels «partes», connexió d'obligat compliment a partir del final de la Guerra Civil, i del *Diario hablado* de RNE més tard. I per què es dona aquesta situació d'informació-desinformació o de monopoli informatiu per part de RNE?

Rosa Franquet, en el llibre esmentat, indica que el fet que durant la Guerra Civil la ràdio hagués estat el mitjà més important i més influent utilitzat pels dos bàndols va fer que les emissions radiofòniques fossin l'única font d'informació de què disposava la gent per poder seguir el curs de la guerra; això va generar, en acabar el conflicte i ocupada Barcelona per les tropes franquistes, que aquestes s'apropriessin de totes les estacions radiofòniques (especialment dura fou l'ocupació de Ràdio Associació de Catalunya) tot donant un termini de deu dies perquè els concessionaris de les emissores aportessin la documentació que acredités la seva condició. Un cop acreditats, conclou l'autora del llibre, si es comprova que no han mantingut activitats bel·ligerants vers el Movimiento, se'ls autoritza a reprendre les activitats. En realitat, en apoderar-se de totes les estacions de ràdio o emissores, els «nacionals» aconsegueixen crear una xarxa capaç de difondre tots els actes socials i polítics i, naturalment, la ideologia del nou poder. I per aquest motiu, com molt bé assenyala també Rosa Franquet, el primer gabinet de Franco constituït el 1938, va posar en marxa un «ens» —el Servicio Nacional de Propaganda— del qual dependrà a partir d'aleshores l'acabat de crear Departamento de Radiodifusión, l'objectiu del qual a Catalunya és el de controlar les emissores cata-

lanes. I què fa el nou règim? Doncs el que farà serà ben simple: s'aprofita del que ja existeix i crea un sistema mixt de radiodifusió: l'espai radioelèctric és de l'Estat i crea una xarxa pròpia d'emissores. Concedeix l'explotació de ràdios a particulars, empreses privades i a l'Església; en definitiva, a tots aquells que li eren afins i li havien donat suport. El mapa radiofònic de postguerra es caracteritza, principalment, per una gran quantitat d'emissores locals de molt poca potència i d'àmbit reduït d'influència que, amb posterioritat, aniran incorporant-se a les grans cadenes estatals que, juntament amb les creades per l'Estat, són les que configuren un autèntic monopoli radiodifusor. A partir d'aquí i de la creació de RNE, quan comencen les emissions de la primera d'aquestes emissores a Salamanca l'any 1937, s'obliga totes les emissores de ràdio comercials a connectar obligatòriament amb el «parte», com ja he esmentat abans. Amb això, doncs, i amb l'Ordre de 6 d'octubre de 1939, que disposa que totes les emissores de ràdio s'han de sotmetre a la censura prèvia que exerceixen «las jefaturas provinciales y locales de propaganda de la FET y de las JONS», RNE a Barcelona no hi arriba fins al 1949.

Les emissores comercials només poden radiar informació de caràcter local o provincial, sempre que hagin estat autoritzades prèviament. També estan obligades que tot el material que s'hagi d'utilitzar s'ha de dur a revisar al «censor» de torn. Inclosos els guions. I com que la ràdio pot arribar a tothom, cal controlar-ho tot. La Rosa Franquet inclou en el seu llibre una citació molt clara de les intencions del règim en aquesta matèria: «la radio llega a todas partes, sin que los procedimientos de obstrucción o embrollo de sus emisiones sirvan para alcanzarla eficazmente como instrumento de propaganda. De ahí que la radio constituya hoy una de las fuerzas de la política: de ahí también que la radio, en unas ocasiones sirva para favorecer la propaganda lícita y en otras, para evitar sus deslices».

I en aquest punt, permeteu-me encara una altra citació d'un estudiós de la censura franquista, Justino Sinova, i del seu llibre *La censura de prensa durante el franquismo*, que corrobora l'anterior feta per una persona vinculada al règim: «La censura y en general, el control ejercido por las autoridades franquistas eliminaron cualquier vestigio de libertad en el trabajo periodístico. La información no existió; quedó convertida en propaganda, que era lo que, en verdad, importaba al régimen. El criterio último que se aplicaba para decidir la publicación de una noticia era el interés del régimen, la concordancia con los objetivos de su política». I la citació acaba: «Aunque el régimen nunca reconoció su atropello de la libertad de información. Por el contrario, presumió de su respeto por la “verdadera” libertad. Era su juego: con una mano asfixiaba, con la otra lo negaba. La censura también tachaba toda alusión a la censura. Un sistema perfecto».

Una de les coses més curioses que es donen en el món radiofònic de

l'època no és que solament la música, especialment la cançó, sigui censurada o prohibida en moltíssimes ocasions, com ja tothom sap molt bé, sinó que en determinades èpoques de l'any, i en funció de determinats esdeveniments, ja sigui de tipus politicopatriòtic o religiós, les emissores de ràdio estan obligades a modificar les seves graelles d'acord amb aquests esdeveniments. Per exemple: durant la Setmana Santa només es pot difondre música religiosa i, naturalment, els oficis religiosos. Una no pot oblidar que després de la mort del dictador vam estar durant tres dies seguits radiant només música religiosa i clàssica!!! Per sort, però, aquesta va ser l'última manifestació monopolística del règim que s'estava acabant.

Us estalviaré lleis i decrets pels quals el model radiofònic de l'Estat espanyol va anar canviant al llarg dels anys. Empès bàsicament per diverses circumstàncies i en especial per l'aparició de la freqüència modulada en un país, en un Estat, en què les emissores de caire local o comarcal ja tenien una incidència notable i, naturalment, per les constants evolucions tecnològiques. De fet, podríem assenyalar que la radiodifusió espanyola viu dues etapes clares: la primera, en què l'Estat franquista exerceix un control absolut sobre la propietat i els continguts a través de concedir les llicències d'emissió a persones o entitats vinculades al règim i la utilització de la censura com una altra forma de control; i, la segona, la que a partir dels anys seixanta permet una certa liberalització especialment en les emissores de poca potència i de caire local o comarcal, vinculades algunes a l'Església, a través de les quals i especialment al nostre país, s'inicia el procés de retrobament amb la llengua que ens es pròpia: el català.

Un punt i a part mereixen aquestes petites emissores locals o comarcals que, malgrat l'obligatorietat de presentar a la censura la seva graella i de connectar dues vegades al dia amb el *Diario hablado*, són capaces de crear els seus propis espais informatius, tot i que aquests han de ser de continguts restrictius i emmarcats dins el context del seu àmbit difusor. Una mica més de sort tenen, en aquest sentit, les emissores pertanyents a l'Església —tot i que en els anys seixanta només són, almenys a Catalunya, dues les emissores d'aquestes característiques—, ja que les especials circumstàncies de dependre directament del Bisbat fan que la censura quedi restringida només a l'obligatorietat d'emplenar les llistes de discos que han estat prohibits i que, per tant, no són radiables i a la de connectar així mateix amb el *Diario hablado* de matí i tarda de RNE. Això facilita, almenys pel que fa a Ràdio Popular de Figueres, nascuda el 1961, i a d'altres d'aquestes emissores, com ara Ràdio Olot, que facin una programació pràcticament tota en català i que duguin a terme una tasca informativa de caire local i comarcal important.

Tot i les limitacions, crec que no puc passar per alt l'important paper que van jugar en els darrers anys del franquisme les emissores locals i comarcals

en la recuperació de la identitat i la llengua del país. Ràdio Barcelona i la mateixa RNE i TVE a Catalunya, a través de magnífics professionals, homes i dones, incansables lluitadors i lluitadores per les llibertats democràtiques, van saber obrir nous espais de comunicació més directes i més lliures que van posar els fonaments del que seria la primera emissora en català, Ràdio 4, i, així mateix, van contribuir a la posada en marxa, més tard i a càrrec del recuperat autogovern català, de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (encara que aquest darrer aspecte mai hagi estat reconegut).

Com i quan s'acaba amb el monopoli informatiu de RNE? Com ja he assenyalat, la mort del dictador suposa l'inici d'una nova etapa en la ràdio. Com bé sabeu, la transició política que es viu des d'aquells moments fa que la ràdio, per la seva mateixa condició de mitjà més pròxim a l'audiència i per les seves possibilitats tècniques d'immediatesa, visqui amb intensitat tota l'efervescència politicosocial i cultural d'aquells moments. La ràdio es posa al dia ràpidament i es fa creïble com a mitjà d'informació.

El mes d'octubre de 1977 (ja havien tingut lloc les primeres eleccions democràtiques, de les quals la ràdio no va poder informar) arriba un decret del nou Ministeri de Cultura que posa fi a la censura i, el que és més important, a l'obligatorietat de retransmetre el *Diario hablado* de RNE. La llibertat d'informar i el dret de rebre informació arriben per fi a la ràdio. I la ràdio ja no és vista com un mitjà de comunicació menor, dedicat només a l'entreteniment. La ràdio es converteix, així, en un mitjà més pròxim a la ciutadania perquè ja des dels seus micròfons tothom pot informar i opinar.

TVE: ALLÒ QUE LA MEMÒRIA NO SOL RECORDAR

Ponent:

SANTIAGO RAMENTOL

M'havia proposat fer, en un primer moment, un exercici de memòria històrica, dins d'una etapa molt limitada, la que engloba els anys 1981 i 1982, que jo havia viscut. Aquells temps de canvis es podien convertir en una mena de talaia, des d'on es podia contemplar el passat de la televisió a Catalunya i albirar-ne el futur. Pressentia, això no obstant, que aquests intents no sempre arribaven a bon port ni tampoc resultaven útils. Com a periodista i docent en el camp de la informació científica, sé que la memòria és parcial, que sol traïr la realitat, i que els protagonistes dels fets acabem construint una pel·lícula molt relacionada amb les nostres percepcions personals i sovint allunyada de les percepcions dels altres, també interessades.

És per aquest motiu que, ja d'inici, constatava amb inquietud que la meua visió del monopoli informatiu de «la televisió espanyola» (títol d'aquesta tau-la), especialment durant el període de la Transició, no sempre estava d'acord amb la versió oficial de la història. És ben cert que hi havia a les prestatgeries llibres plens d'anàlisi i de reflexions serioses i ponderades. Però la interpretació situada en el marc de la correcció política solia atorgar la funció pionera de la televisió lliure, democràtica i, en el cas de TV3, en català, a l'existència de la pluralitat televisiva (que no vol dir exactament pluralisme), com si això no arribés precedit d'una llarga lluita d'uns professionals audaços que, amb la bandera dels valors democràtics, van anar construint espais de llibertat.

Però, insisteixo, la memòria em podria traïr, i potser aquelles batalles difícils, que jo recordo, mai no van tenir lloc. Potser no varen existir aquells professionals que cada dia es jugaven el coll (és a dir, el lloc de treball), molts dels quals van ser acomiadats i desaparegueren del mapa audiovisual. Potser

mai no es varen emetre programes que, sota l'excusa del folklore *regional*, els paisatges i la ceràmica catalana, presentaven realitats que estaven prohibides durant la dictadura i començaven a desvetllar-se durant la Transició, quan encara manaven els vells dinosaures depredadors del franquisme. O potser el franquisme tampoc no va existir, perquè percebo que molts antics franquistes encara ocupen llocs prominents i reben homenatges públics.

Potser la vella i fantasmal Televisió Espanyola mai no va fer cap programa informatiu normalitzat en català. I de sobte, aquest país va despertar del seu somni amb uns canals autènticament catalans i democràtics (TV3 i el Canal 33) i unes emissores estatals, públiques i privades, que (segons diuen) van fer plenament seves les banderes del pluralisme i de la llibertat (la TVE actual, Tele 5, Canal +, Antena 3 i la resta d'emissores locals).

Resulta molt difícil, deia, fer memòria, quan han transcorregut tants anys i tants esdeveniments. El verb *transcórrer* és aquí especialment adient perquè el prefix *trans* indica direcció en el temps, i *córrer* vol dir anar de pressa. I tot potser ha anat massa de pressa. I quan la velocitat és protagonista de la història, el cervell, de vegades, no és capaç d'abastar la complexitat d'un temps que sembla tan remot.

La memòria és, certament, la facultat mental de retenir i recordar el passat. Però tots sabem que el contingut de la memòria està molt influït per les vivències, les actituds i els sentiments. Els neuròlegs i els psicòlegs coneixen, des de fa temps, la capacitat del cervell de reomplir els buits i de crear fabulacions. Sovint el cervell rep moltes interpretacions de la realitat. I quan finalment opta per una, pròxima a la realitat o fantàstica, té tendència a esborrar les altres. La memòria, en definitiva, no funciona com una màquina de fotografiar. De manera molt més freqüent del que es creia, les fantasies es presenten com a esdeveniments reals. La memòria té una gran capacitat d'associació i pot incloure detalls ficticis que adulteren la realitat.

Em pregunto si, ara que intento fer una aproximació a l'última etapa del monopoli de Televisió Espanyola a Catalunya, de la qual em considero un dels testimonis privilegiats, seré també víctima de les meves pròpies fantasies, o és que les víctimes han estat alguns altres que ja han escrit els dictàmens definitius.

Però abans d'entrar en aquesta matèria, voldria manifestar també el meu escepticisme sobre la possibilitat de reconstruir aquella història de forma versemblant. La història no és, com els professionals saben, un mer relat de fets que s'han produït a l'atzar, sense causa. La història no és, evidentment, la versió dels vencedors, dels supervivents o d'una minoria de privilegiats. La història tampoc no és una simple acumulació de records personals. Els testimonis individuals poden ser valuosos, però mai definitius. La suma de visions deformades no pot donar mai com a resultat la realitat.

Força persones d'aquella realitat o ficció han desaparegut de l'escena (Jem Cabanes) i algunes fins i tot han mort en plena joventut (Antoni Castejón, Montserrat Roig, Eva Algarra...). La trajectòria professional dels supervivents ha estat diversa, i la seva evolució ideològica també. Gent que jo considerava molt valuosa, intel·lectualment i professionalment, ara s'arrossega en el món del treball precari o viu aixoplugada sota el paraigua d'alguna institució. Moltes d'aquelles figures (alguns d'ells coautors del cèlebre *Informe Miramar* sobre el futur de la televisió a Catalunya) s'han dissipat injustament en les penombres de l'anonimat absolut. Uns quants (més aviat pocs) han seguit uns camins d'èxit i ara es creuen, com bastants dels nouvinguts, *els reis del mambo*. Alguns abominen d'aquell passat militant, i el consideren fruit de la immaduresa juvenil. Resulta curiosa aquesta tendència a menysprear el periodisme de batalles democràtiques i a acceptar, sense embuts, el mercantilisme i la banalització actuals. Gairebé tots els vells franquistes viuen còmodament, frueixen d'un sou generós o d'una jubilació plàcida i, fins i tot, continuen tenint una certa influència social, gràcies a aquell pacte, explícit o implícit, que va permetre que els qui havien reprimat les llibertats no fossin mai acusats públicament de res.

Ja hem dit que es dona molt sovint el cas de records recuperats que, al final, resulten falsos o molt determinats per l'actitud davant d'allò que va passar. I crec que la vertadera història és aquella que es construeix a partir del coneixement dels fets i de les seves connexions contextuais. La història adquireix així una concepció més global i col·lectiva. I si pensem que escriure la història és fruit d'un llarg procés d'investigació i d'elaboració, haig d'admetre que, pel que fa la televisió espanyola a Catalunya, encara no s'ha escrit una autèntica història.

I encara dic més: serà molt difícil escriure-la. Al marge dels testimonis vivents, la matèria primera de l'historiador són els documents i, en aquest cas, els materials audiovisuals. Caldria rescatar els papers, els guions, els programes enregistrats, els informatius... Però no existeixen. Algú els va esborrar i algú els va llançar a la paperera. I amb aquest gest d'irresponsabilitat social i cívica no només van desaparèixer els testimonis d'una etapa de la comunicació de masses a Catalunya, sinó fonamentalment imatges irrecuperables de la història de Catalunya. És, sens dubte, un crim contra el coneixement i la memòria pel qual no s'ha demanat mai cap responsabilitat.

I no s'ha denunciat aquest robatori documental, no sé si pitjor que el de Salamanca, perquè aquella etapa no interessa pràcticament ningú, llevat dels investigadors acadèmics. Respon a un capítol de transició entre l'obscuritat de la dictadura i allò que oficialment es considera la llum de l'explosió audiovisual de l'autèntica televisió catalana. I aquell petit instant de trànsit, en el qual alguns van desentenebrar les ombres i van encendre els fanals de

l'esperança, es converteix en un factor que esbardella les ajustades mesures de la versió oficial. Res més inquietant per al poder que descobrir que la victòria no és el fruit de la seva decisió, sinó de la lluita anònima de molts combatents anteriors. I res més aterridor per als qui van col·laborar amb els exèrcits de la foscor que uns papers on restin per sempre reflectides les seves mentides i les seves infàmes. En definitiva, el seu passat.

Però si travessem les boires que impedeixen veure el paisatge, i refem el camí enrere, percebrem que hi ha un altre passat. L'univers audiovisual d'avui (representat molt dignament per TV3, el Canal 33 i les televisions locals i comarcals) no sorgeix per generació espontània. No prové d'un *big bang* mediàtic, ni tampoc abans hi havia un buit quàntic. Conèixer i reconèixer el passat és la millor manera d'entendre el present i d'afrontar amb èxit els reptes del futur.

A partir d'aquesta primera reflexió, voldria resumir les meves percepcions en cinc punts.

1. Quan la televisió era una, gran i captiva

No calia ser massa llest per intuir, des del primer moment, aquell any avui llunyà de 1959, en què es va oferir el partit entre el Barça i el Madrid, que la televisió era una eina no només útil, sinó molt poderosa. I ningú no va manifestar cap problema de consciència a utilitzar-la com una arma ideològica destinada a idiotitzar els ciutadans. Els vells bufons de la cort no havien inventat *la sopa d'all*. Responia a un vell desig de totes les dictadures utilitzar els mitjans de comunicació de masses com un mecanisme d'integració social i de control de l'opinió pública, que tan bé ja havia practicat Goebbels (per cert, periodista) durant el Tercer Reich. I sempre hi ha periodistes disposats a seguir les ordres al peu de la lletra i, si cal, a ser *més papistes que el Papa*. El peculiar esborrador de la transició espanyola ha impedit que els seus noms hagin passat a la memòria de la infàmia.

Aquella televisió havia de ser un monopoli, perquè el règim descartava que més enllà de les seves raons, imposades per la força, n'hi hagués unes altres. Era única i era gran. Però, en cap cas no era lliure. Ni molt menys democràtica. Va néixer amb tots els vicis típics dels monopolis autocràtics: una burocràcia institucionalitzada, un grau de corrupció remarcable i bastant estès, i una dependència política absoluta. I tot això, acompanyat d'un paternalisme que tolerava un mínim marge de dissidència totalment postergada i perfectament controlada.

Es van establir unes rutines que impedièn qualsevol intent d'exercici de la llibertat. Les rutines de producció són procediments estàndards que cada

mitjà crea per produir continguts informatius convertits en notícies. La tasca periodística té un alt percentatge de rutines de producció, perquè són feines que s'han de realitzar en un breu període de temps i a gran velocitat. La cultura de l'actualitat a la televisió obligava (i encara obliga) a tenir imatges. Si no hi havia imatges, no hi havia notícia. I si no hi havia càmeres disponibles, no hi havia imatges ni tampoc notícia. Qui controlava les càmeres i, en general, els equips mòbils tenia un gran poder: dictava els criteris de *noticiabilitat*. I quelcom semblant succeïa amb el muntatge o *editatge* de les imatges: les disponibilitats tècniques condicionaven clarament l'oferta informativa. O en el cas dels responsables finals de les tasques tècniques (director tècnic i cap de realització), els quals s'encarregaven de determinar els modes, els procediments i els recursos, i dels quals pràcticament depenia la producció del programa. En definitiva, els recursos de tecnologia imposaven uns límits que estalviava sovint la censura directa. Sovint eren més fiables els tècnics que els periodistes.

Aquella televisió al servei del règim i dels seus sicaris va promoure una cultura de *guitarra y pandereta* (per cert, no gaire allunyada de l'actual). I en aquest escenari, no hi cabia, naturalment, la llengua catalana.

S'ha de dir, però, que no tothom combregava amb aquell estil tèrbol de desenvolupar la funció d'informar i entretenir des de la petita pantalla. I es van obrir, des del començament, petits oasis de dignitat, alguns produïts a Catalunya. Aquells professionals i aquells programes de la prehistòria de la televisió van ser l'embrió d'un moviment intern que va anar obrint dreceres, tant en l'àmbit estatal com en el català. El codi televisiu, d'altra banda, no permetia els excessos d'algunes televisions actuals, especialment les privades.

2. Televisió Espanyola a Catalunya

Per motius molt relacionats amb la capacitat d'innovació tecnològica i la necessitat de trobar tècnics competents, probablement acompanyades d'un cert atzar, i no especialment per voluntat de la dictadura, Catalunya va tenir un paper important en el desenvolupament de la televisió a tot l'Estat. Fruit d'aquesta barreja entre atzar i necessitat, i gràcies al factor de llunyania de Madrid (amb qui es mantenia una mena de rivalitat), l'evolució de la televisió a Catalunya va generar algunes *extravagàncies*, amb plantejaments més professionals, sempre que no creuessin les rígides fronteres de la censura oficial. Per exemple: de la mà de Nestlé, que al principi es feia càrrec de tota la producció, alguns programes emesos des de Catalunya van assolir uns nivells de correcció insòlita per l'època. És el cas d'*Ayer noticia hoy dinero* i, fins i tot, d'*Esta es su vida*.

Aquest funcionament més professionalista, d'imitació nord-americana,

va constituir l'embrió d'un moviment més ampli en favor d'una televisió plural, democràtica i catalana. Aquí, els patrons de la dictadura es van trobar amb més dificultats per imposar els seus criteris doctrinaris.

Aquests professionals lliures i progressistes van aprofitar les esquerdes del règim per anar introduint el català en la programació i, de rebot, els temes que realment preocupaven els ciutadans. Quan Arias Navarro va anunciar, fent el petarrell, és a dir, somicant, la mort del dictador, aquí ja existia una porta oberta a l'esperança, gràcies a l'esforç d'algunes desenes de periodistes compromesos amb la lluita per la llibertat, que van establir les bases de la televisió d'avui. No diré els seus noms per por de deixar-me'n algun, però sí enumeraré sense ordre cronològic alguns dels programes: des d'aquell prehistòric *Teatro Catalán* (amb l'emissió de *La ferida lluminosa* l'any 1964), passant pel *Mare Nostrum*, el primer *Miramar*, *Crònica*, *Nova Gent*, *Taller de Comèdies*, *Mirador*, *Musical Català*, *Terra d'Escudella*, *Tot Art*, *Temps de Cançons*, *Català amb nosaltres*, *Vostè pregunta*, *Personatges*, *L'informatiu*, *De bat a bat*, *Comarques*, ... I sobretot *Giravolt*.

S'havia fet camí.

3. 1981, l'any excèntric

Jo vaig viure l'etapa que va des del començament del 1981 al del 1982. Es tracta, sens dubte, d'un període molt curt, però especialment interessant i a la vegada excèntric, perquè fou el primer intent de fer una televisió oberta i plural. Excèntric vol dir literalment que es desvia del centre. I el centre era justament Madrid, llavors també en ple període de canvi, però no suficient per entendre la realitat nacional catalana. Hom pot pensar que aquesta és una pretensió que frega la immodèstia, o que coincideix amb la de tothom. Però crec que la història de Televisió Espanyola haurà de dedicar un capítol especial a la curta etapa dirigida per Fernando Castedo a Madrid i per Tomás García Arnalot, Antoni Serra i Sergi Schaff a Barcelona. Jo vaig ser el director dels informatius diaris en català.

Una de les primeres mesures de Castedo va ser acomiadar l'incombustible Jorge Arandes i renomenar Tomás García Arnalot, destituït el febrer del 1978 per la seva actitud conciliadora i favorable a una televisió pluralista i en català. La presència de García Arnalot posava nerviosos els de Madrid, fins al punt que Arias Salgado trucava sovint Arandes queixant-se de la seva presència i de l'equip de *rojos y separatistas* que l'envoltava. Xavier Giró (en el seu estudi sobre els *Conflictos de la Televisión a Catalunya*) rescata la resposta d'Arandes: «Qué quieres que haga, no puedo matarlos». Van optar per destituir-los.

Així que García Arnalot va tornar el febrer del 1981 i va nomenar cap d'informatius Antoni Serra, un periodista radiofònic de vella militància a favor dels mitjans audiovisuals en català. Se'l recorda especialment, i amb justícia, com a director del programa *Giravolt*, una espècie d'*Informe Semanal* en català, però amb un to pluralista i socialment compromès, com només podien fer les grans televisions de països amb democràcies antigues, consolidades i madures. Penso molt sincerament que Antoni Serra és el paradigma de la llarga llista d'oblits injustos. Però jo havia conegut Antoni Serra en una tasca anterior, també en català: un programa radiofònic que es titulava *Parlem-ne* i on, en èpoques encara més obscures i dures, es plantejaven temes que feien trontollar les clavegueres del vell règim.

Televisió Espanyola s'allotjava llavors en un edifici vell i atrotinat situat a Montjuïc i que rebia el nom de Miramar. L'estructura s'enfonsava com també ho feien les restes del règim. Però allà convivia els periodistes franquistes, o que havien prestat bons serveis a la dictadura, amb els antics lluitadors per la democràcia. I els nous vàrem ser rebuts amb prevenció. Recordo que em va cridar l'atenció l'actitud d'obert boicot per part dels vells franquistes, situats tant a Barcelona com a Madrid, encara en llocs clau de privilegi, amos i senyors d'una enorme burocràcia, i envalentits per les concessions de la Transició. No se sentien perdedors. I no ho eren, perquè dotze mesos després recuperarien el poder de la mà de Robles Piquer.

4. La nova filosofia informativa i l'actitud de la vella guàrdia

En aquella etapa, es van posar les bases dels informatius del futur. La lluita més aferrissada es va donar quan es va plantejar la necessitat que els informatius diaris en català tinguessin un contingut normalitzat. És a dir, que incloguessin notícies internacionals, estatals i de Catalunya. A Madrid, consideraven que la televisió catalana només havia d'emetre informacions locals, comarcals i folklòriques. L'*Informe Miramar* havia denunciat aquesta concepció localista: «El principal problema dels programes informatius catalans és que, des de sempre, s'han plantejat amb una visió *regionalista* i parcial, sense que els responsables de la televisió hagin assumit la tasca de servir una informació total». Estàvem d'acord. Així que es va decidir robar les imatges que provenien d'Eurovisió, que afortunadament passaven per Catalunya, i muntar-les a corre-cuita. Els de Madrid les van tallar. Es va acordar llavors aprofitar les últimes imatges del *telediario* de la nit anterior, i anar creant un banc de vídeos que permetés omplir les informacions. Tot depenia de la bona voluntat del tècnic de torn. Si era de la vella guàrdia franquista, les esborrava o les perdia.

La redacció de l'informatiu estava ubicada en un passadís. Els redactors componien les notícies amb velles màquines d'escriure amb lletres que no sempre quedaven impreses en el paper blau. Així que s'havia de llegir un text ple de tares i lletres sobreposades. Les imatges es muntaven a última hora, i tot tornava a dependre de la bona voluntat del tècnic de torn. Si era de la vella guàrdia, anava especialment lent per *posar pals a les rodes*.

Encara que la majoria dels periodistes proveníem dels mitjans impresos, tothom sabia que el gran element diferencial de la televisió era la imatge, la visualització de la informació, i reconeixia que això comportava la introducció d'un nou tipus de llenguatge. Però, això no obstant, gravar imatges exteriors era també un gran suplici. La manca de material i la burocràcia desfeien qualsevol projecte. Si l'esdeveniment tenia lloc a l'hora d'esmorzar o de dinar, les unitats mòbils (era un eufemisme) no sortien. Més d'una vegada, vaig ser testimoni personal de com tot un equip de filmació (per cert, format per nombroses persones) *deixava plantada* una càmera enmig del carrer per anar a menjar a un bar de la cantonada. Cal explicar que, normalment, els informatius en català disposaven de filmadora, la qual cosa volia dir que la pel·lícula s'havia de revelar, i això deixava molt poc marge de maniobra. Les càmeres de vídeo estaven a disposició dels informatius estatals.

Des del punt de vista del producte informatiu final, tot depenia també dels tècnics de la sala de control de realització i del plató, i especialment del realitzador. Un bon realitzador i identificat amb el projecte era la garantia fonamental que tot funcionés. Un mal realitzador o sense motivació pels canvis podia ensorrar un programa. Va haver-hi de tot.

Tots aquests entrebancs impedié un dels propòsits més innovadors en aquella etapa, en la qual els informatius sovint s'estructuraven seguint les pautes de les seccions dels diaris impresos: la concepció de l'informatiu com una unitat dramàtica, la concepció unificada de l'emissió televisiva.

Seguint els criteris dels informatius de les televisions més avançades, es pretenia trobar un equilibri entre la càrrega emocional (molt pròpia del mitjà) i la necessitat d'imparcialitat, honestat i, si es vol, objectivitat. No era fàcil, ni encara és fàcil. A més, la imatge, per ella mateixa, no explica gairebé mai tota una història (la imatge és restrictiva). Necessita sovint la paraula. I millor, una paraula experta que defineixi i precisi el context de la notícia.

Es va apostar pels informatius d'autor: un conductor, amb un alt grau d'improvisació, que introduís el programa i expliqués, de manera molt didàctica, els rerefons dels esdeveniments més importants; donés pas als locutors perquè llegissin les notícies més breus; recuperés el fil en moments concrets; i clogués l'informatiu, si podia ser abans que Madrid tallés sense avisar. Aquesta tasca em va tocar fer-la a mi, dos dies després de prendre possessió. Sense cap preparació prèvia. El problema era que, força sovint, l'emissió d'un mis-

satge informatiu mitjançant la paraula i sense imatges era conseqüència de les mancances tècniques i de temps i no d'una decisió estratègica. D'altra banda, les notícies a la televisió exigeixen uns paràmetres de qualitat tècnica mínims, que no sempre es podien assolir.

Tot i així, crec que es van aconseguir resultats remarcables: la retransmissió en directe de l'assalt al Banc Central de Barcelona, el seguiment minuciós i detallat de la guerra de les Malvines, l'anàlisi dels esdeveniments polítics i socials sense restriccions. Aquest últim objectiu es va assolir gràcies a la muralla de professionalitat que Antoni Serra i García Arnalot van erigir entre les redaccions i els poders. Cal afegir, tot seguit, que cap líder polític es va mostrar d'acord amb el que ells entenien com la seva quota de pantalla.

Un altre dels canvis més visibles es va produir en la informació sobre el temps, fins llavors una tasca més aviat marginal i rutinària. De la mà experta d'Antoni Castejón (i de les seves *maregasses*) aquesta secció va assolir un grau de popularitat que ja mai ha deixat. En aquest apartat, es va optar clarament per la via de les grans televisions europees, però amb algunes gotes d'humor escenificat. I en Castejón, home bo i d'un admirable sentit de l'humor, va exercir el paper de mestre de cerimònies.

Aquelles *excentricitats* van durar un any. Castedo va caure. Tomás García Arnalot i Antoni Serra van ser destituïts. I van tornar els depredadors. L'agonia dels informatius es va estendre uns quants mesos més, amb els cessaments ja anunciats. Els periodistes que van substituir aquella experiència innovadora ja no formaven part, però, de la vella guàrdia, i van mantenir un nivell de dignitat que anunciava la fi definitiva dels dinosaures.

I efectivament, a les acaballes d'octubre de l'any 1982 els socialistes van guanyar les eleccions generals. Era la segona Transició. El juny del 1983, Televisió Espanyola es va traslladar a Sant Cugat. El juliol del 1980, la televisió local pionera de Cardedeu ja s'havia iniciat. A partir d'aquí es va originar una autèntica allau de noves ofertes (entre elles BTV), en un llarg procés de tolerància, tancament i finalment consolidació. Entre el setembre del 1983 (emissions en proves) i el gener del 1984 (emissions regulars), va néixer TV3. Entre el 10 de setembre del 1988 i el 23 d'abril del 1989, es varen regular les emissions del Canal 33. El 5 de juliol del 1996 es va crear el Consell de l'Audiovisual de Catalunya. Però aquesta és una altra història.

5. Conclusions

- a) La situació de la televisió actual a Catalunya és conseqüència d'una llarga història que no s'inicia amb la creació de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, sinó que troba les seves arrels en les lluites de

molts professionals de la vella Televisió Espanyola en les etapes més obscures de la dictadura franquista. L'actual model de televisió en català recull l'herència de molts programes informatius i d'entreteniment anteriors que, a poc a poc, van anar assolint un bon grau de professionalitat i de maduresa. No convé que la mitologia i el culte a la personalitat, tan típiques del mitjà audiovisual, anul·li la història real.

- b) L'estructura monopolística de Televisió Espanyola, amb una dependència total del poder polític dictatorial i amb una tendència a l'imperi de la burocràcia centralitzada, va constituir un enorme obstacle que va impedir el desenvolupament d'una televisió catalana, plural i democràtica. Però aquests vicis no invaliden els arguments a favor d'una televisió pública (en el nostre cas, catalana), perquè la presència d'emissores privades no ha representat un millorament perceptible en els programes i en els continguts, ni molt menys un ús més gran del català en la producció audiovisual.
- c) Cal mantenir la vella reivindicació d'unes televisions públiques dignes, de qualitat al servei dels ciutadans. Perquè, en l'etapa de l'antic monopoli, algú havia dibuixat un paisatge ideal d'una societat en la qual els mitjans en competència informarien amb objectivitat, educarien amb rigor i distraurien de forma intel·ligent. I de cop i volta, es va topar amb la realitat complexa d'una jungla salvatge en la qual tot val per conquerir més audiència. La informació s'ha convertit en un producte més, que es compra i es ven, però que, sobretot, s'utilitza per exercir i enfortir el poder, polític o econòmic. Terrible desil·lusió. Aviat es va descobrir, tal vegada massa tard, que el coneixement i els mitjans per divulgar-lo solen estar lligats a interessos sovint molt allunyats de la defensa del dret a una informació veraç. La televisió d'avui està plena de missatges comercials, explícits o implícits. Fins al punt que informació i publicitat es confonen. L'art d'eleva la irrellevància a la categoria de notícia ha adquirit el màxim refinament. La conseqüència immediata ha consistit a convertir en rellevant allò que és banal, i en irrellevant allò que és realment important. I en aquest entorn, la confusió entre comunicació informativa, persuasiva i d'entreteniment travessa tots els límits previstos.
- d) Existeixen dues maneres fonamentals d'abordar l'estudi de la informació televisiva. Des de la idea que la televisió és una mena de mirall de la realitat, on s'hauria de practicar un periodisme (diguem-ne) neutral, objectiu i distanciat. I des de la idea que la televisió distorsiona aquesta realitat. I encara s'ha de distingir entre la distorsió involuntària, potser sovint inevitable (els processos de percepció, d'inter-

pretació, i d'emparaulament poden alterar la realitat), i la manipulació descarada de la realitat. TVE va optar, durant la dictadura i el principi de la Transició, pel model manipulador. Però la superació d'aquella etapa no ha significat la desaparició de la manipulació. Ara es pot distorsionar d'una manera més subtil, però a voltes més eficient.

- e) En un llibre de lectura obligada, titulat *Divertim-nos fins a morir* (Badalona: Llibres de L'Índex, 1990), Neil Postman, professor de comunicació de la Universitat de Nova York, sosté que la banalització forma part del mateix concepte de televisió, i que és aquesta i no la paraula impresa la que impregna la subcultura actual. A la televisió pública li caldrà demostrar que, encara que la crítica de Postman pot ser molt encertada, el model audiovisual democràtic podrà tenir un paper útil en la societat del futur.

Bibliografia

- BAGET, Josep Maria. *Historia de la televisión en España (1956-1975)*. Bellaterra: UAB, 1990.
- BOURDIEU, Pierre . *Sobre la televisión*. Barcelona: Anagrama, 1997.
- CARRERAS, Lluís De. *La ràdio i la televisió a Catalunya, avui*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- COROMINAS, Maria i LLINÉS, Montserrat. *La televisió a Catalunya*. Sant Cugat: Els Llibres de la Frontera, 1988.
- DD. AA. *La televisió a la Catalunya autònoma*. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- DD. AA. *Breu història dels programes en català a RTVE*. Barcelona: RTVE, 1980.
- DD.AA. *Model de TV i model d'Estat: Jornades sobre la reestructuració televisiva*. Barcelona: Acta/Quaderns, 1988.
- DD.AA. "Televisió, fins a on?", a *Annals del periodisme català*, núm. 24.
- GARCIA, Elisabeth. *TV3: del naixement a la consolidació*. Bellaterra: UAB, 1990.
- GIFREU, Josep. "Els mitjans de comunicació a Catalunya: del franquisme a l'autonomia (1970-1980)", a *L'Avenç*, núm. 59, pàg. 41-71, 1983.
- GIRÓ, Xavier. *Conflictes de Televisió a Catalunya (1959-1990)*. Barcelona: Diputació de Barcelona/ Col·legi de Periodistes, 1991.
- GRUP DE PROFESSIONALS DE TVE. *Informe Miramar*. Barcelona, 1980.
- NIEVES, J. L. *La televisió per dintre*. IME/Ajuntament de Barcelona i RTVE, 1987.
- PRADO, Emili i MORAGAS, Miquel. *Les televisions locals a Catalunya*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2002.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel. *El libro gris de Televisión Española*. Madrid: Ediciones 99, 1973.
- VILA-SAN JUAN, Juan Felipe. *La trastienda de TVE*. Barcelona: Plaza & Janés, 1981.

EL PROJECTE EDITORIAL DE L'AVUI

Ponent:

JOSEP MARIA CADENA

El primer número de l'actual diari *Avui* va sortir a Barcelona el 23 d'abril de 1976. D'aquí a un mes i escaig farà, doncs, vint-i-set anys, dia per dia, de la culminació d'un projecte periodístic que, rebut amb una gran expectació i amb molts desigs que fos una eina útil per al redreçament cívic de Catalunya, passà per greus problemes i que, sense mai deixar de tenir-los, ha arribat a fer realitat el segon diari en llengua catalana amb més temps d'edició entre tots els que han sortit al nostre país des del 4 de maig de 1879 –data de la publicació del *Diari Català*, fundat per Valentí Almirall– fins ara. Tots els que estem implicats, o simplement interessats, en el fet informatiu, hem de celebrar aquesta llarga permanència pública que, de mica en mica, dia a dia, s'acosta a la que va tenir *La Veu de Catalunya* –la d'aquest diari fou de trenta-vuit anys i vuit dies– i que, amb el temps, fins i tot hauria de superar-la perquè això significaria, entre altres coses, que ha seguit refermant-se la democràcia a Espanya i que la nació catalana ha trobat la normalitat constitucional que li pertoca.

Perquè el diari *Avui* trencà en la diada de Sant Jordi de 1976 amb el llarg silenci al qual la premsa diària en català havia estat condemnada a partir del 25 de gener de 1939, en què encara foren publicades a Barcelona les darreres edicions dels diaris *La Humanitat* i *La Publicitat* com a rotatius d'abast nacional català. L'entrada de les tropes del general Franco a la capital més important de Catalunya i el ràpid progrés d'aquell exèrcit cap a la frontera amb França representaren la desfeta de les forces republicanes i la reducció al no-res de les limitades possibilitats de difusió de la premsa comarcal o local que encara quedaven al territori català. I com que les forces d'ocupació portaven un projecte ben estructurat per suprimir les llibertats democràtiques,

tota la premsa que consideraven facciosa –l’editada en català sense cap excepció i també la majoria de la que sortia en castellà– fou prohibida d’arrel.

La Vanguardia, a la qual li posaren l’afegitó d’*Española*, que li durà molts anys, fou el primer diari que va poder tornar a sortir; darrere seu vingueren *El Noticiero Universal*, el nou rotatiu *Solidaridad Nacional*, *El Correo Catalán*, *Hoja Oficial del Lunes* –que sortia els dilluns per qüestió del descans dominical que aleshores regia–, *El Mundo Deportivo* i un diari de nova creació, *La Prensa*, pel que fa a Barcelona. A Tarragona ja sortia *Diario Español*; a Girona es començaria amb *Los Pirineos* i després vindria *Los Sitios*, i a Lleida sortiria *La Mañana*. A les altres ciutats, moltes d’elles caps de comarca amb una forta implantació històrica de premsa diària, de moment res de res, encara que després vindrien setmanaris i bisetmanaris fortament controlats pels governs civils i les autoritats de cada localitat, en les quals els alcaldes eren, a més a més, caps del Movimiento. Aquest, fent servir amb plena potència els mitjans polítics de la jerarquització, creà l’anomenada Prensa del Movimiento i dins de la censura prèvia general que queia sobre tots els mitjans, exercí amb plena voluntat centralista i anticatalana per excel·lència.

La majoria dels periodistes catalans d’aleshores marxaren a l’exili o passaren per la presó, i tots ells van quedar exclosos del nou Registro Oficial de Periodistas estatal. Només quedaren alguns que, partidaris del feixisme o, simplement, de les dretes, foren acceptats per un nou ordre que desitjava bandejar tot el passat i que era servit per professionals del periodisme que, arribats de fora, desconeixien la llengua catalana i la consideraven signe inequívoc d’un separatisme que visceralment odiaven. (Alguns d’ells eren en el fons bones persones, però fins i tot aquestes actuaven amb forts prejudicis i amb una voluntat excloent que consideraven redemptora.)

Aquest quadre, fèrriament establert l’any 1939, hauria de mantenir-se en les estructures fins als anys setanta. És ben cert que es poden fer matisacions i que es produïren esperançadors canvis poc després, des de l’acabament de la Segona Guerra Mundial (l’any 1945), però substancialment tot seguia igual. Jo en sóc testimoni, com altres companys de professió que vam graduar-nos a l’Escuela Oficial de Periodismo –dos anys a Barcelona i un tercer, obligatori, a Madrid–; i això que no érem pas dels ciutadans que havíem fet la guerra, sinó que formàvem part d’una barreja de fills de guanyadors i de vençuts. Podria explicar diversos fets que ara semblen anècdota, però que en aquells moments podien derivar en la pèrdua del lloc de treball i del precari sou que donava una feina vocacionalment escollida.

A finals dels anys seixanta alguns de nosaltres vam formar el Grup Democràtic de Periodistes, que, per dir-se democràtic, ja era, òbviament, clandestí i perseguible. El nostre paraigua era la voluntat de donar més força professional a la llavors Associació de la Premsa de Barcelona, existent en aques-

ta mateixa casa que avui ens acull com a Col·legi. Amb molta prudència vam eixamplar les escletxes que ja es començaven a obrir dins de l'abans monolític i corporativista cos periodístic. Perquè ja hi havia companys, entre els més antics que nosaltres en la professió, que es decidien a parlar i fins i tot a escriure amb una certa llibertat crítica. Ells ens encoratjaven a seguir en el nostre propòsit. I també s'afegien al nostre propòsit noves promocions, tant les sortides de l'Escola de Periodisme de caire estatal com les de la més progressista Escola de Periodisme de l'Església.

Tot anava agafant altres caires en el conjunt d'Espanya i especialment a Catalunya, comunitat tan vigilada i vexada. Llibres, escola, revistes, conferències culturals, entitats laiques i religioses, centres per a la joventut i llocs molt diversos s'obrien a accions per defensar la llengua pròpia del país i tot el que ella significava. L'única política de la qual es podia parlar era de l'oficialment estatal, però la clandestinitat en la qual havien lluitat alguns partits obrers i marxistes s'ampliava amb altres projectes i ja era més difícil d'aturar amb accions repressives. La foscor semblava fortament implantada, però s'obrien noves llums en diversos camps i també en els de la premsa.

Manuel Ibáñez Escofet, periodista que com a subdirector del diari *El Comercio Catalán* havia acreditat el seu tarannà oberturista i que tenia la confiança del llavors fort sector cotoner, projectà un diari en català que s'havia de dir *Migdia*. Formà un grup de persones financerament potents; parlà amb els meus companys i estimats amics Josep Faulí i Joan Anton Benach, joves però ja destacats periodistes democràtics; i buscà l'ajut polític del notari i alcalde de Barcelona Josep M. de Porcioles. Però tot es tornà aiguapoll perquè cap dels que hi estaven financerament interessats van voler comprometre's davant del Govern espanyol a títol personal i amb el seu patrimoni. Llavors calia demanar un estricte permís per treure publicacions periòdiques i que l'Estat inscrivís al Registre d'Empreses Periodístiques els editors com a societats sotmeses a controls, sancions i càstigs que podien arribar a l'anul·lació del permís per part d'una Administració que disposava de tots els poders. Ningú no es va comprometre i el projecte *Migdia* no va arribar a res; fou no-nat, encara que la voluntat del seu promotor era molt positiva.

Més real seria la imaginativa acció d'editar al Principat andorrà el *Diari d'Andorra* i fer-lo entrar com un producte comercial més per la duana. Si els diaris en castellà anaven cada dia a Andorra, era comercialment factible fer l'operació a la inversa amb un diari redactat en la llengua oficial, la catalana, d'aquell enclavament regit per dos coprínceps, el bisbe d'Urgell i el president de la República Francesa. La singularitat andorrana topà, però, amb el sistema duaner espanyol, que posà tota mena de traves i d'inconvenients polítics. *Diari d'Andorra* seria físicament ofegat a força de traves administratives.

Però les llavors de portar el català a la premsa diària ja s'havien sembrat i,

encara que de moment no arribessin a fructificar, l'afany per obtenir un bon resultat s'obria pas entre alguns grups d'activistes de la catalanitat. I un d'ells, promogut per Josep Espar i Ticó, seria el que donaria l'empenta definitiva amb el projecte del diari *Avui*.

A començaments dels anys setanta, l'escriptor i periodista especialitzat en la crítica musical Jordi Maluquer i Bonet havia constituït una societat anònima que portava el nom de Premsa Catalana SA; així, en català, per una estranya casualitat. La seva voluntat era editar un setmanari que es digués *L'Observador*; però, malgrat els seus esforços, mai no aconseguí el permís necessari. L'empresa era, però, administrativament viva i Josep Espar, coneixedor del cas, establí amb Jordi Maluquer que si el Govern de Madrid tenia por d'un setmanari més en català —ja havien sortit *Tele/Estel*, *Oriflama*, *Canigó*; disposàvem del cultural montserratí *Serra d'Or* i també teníem *Cavall Fort* i *L'Infantil* (després *Tretzevents*) per a la mainada— s'exigiria cívicament un diari. El cas era posar en un fort compromís els que deien que empresarialment no hi havia cap espai per a un diari en llengua catalana i que, a més a més, ningú l'havia demanat davant de l'Administració.

Josep Espar, persona la qual particularment m'estimo pel seu coratge, tossuderia i sentit imaginatiu en la lluita per Catalunya —dic d'ell, festivament, que és ben capaç de fer volar coloms amb la gàbia incorporada—, aplegà voluntats i cap al 1974 quedà format un nou consell d'administració de Premsa Catalana SA, en el qual figuraven deu persones. Cadascuna d'elles aportava cent mil pessetes i amb el milió resultant començaren a actuar per aconseguir els seixanta milions que en aquell temps consideraven imprescindibles per posar en marxa un diari a Barcelona. Aquest havia de competir amb *La Vanguardia*, *Diario de Barcelona*, *El Correo Catalán* i *Solidaridad Nacional*, que sortien al matí; *El Noticiero Universal*, *La Prensa* i *Tele/eXprés*, que eren de tarda, a més dels diaris esportius *El Mundo Deportivo* i *Dicen...* (Si recorden la relació de diaris autoritzats l'any 1939, comprovaran que s'havia ampliat molt poc el panorama de la premsa diària barcelonina en més de tres dècades.)

El consell de Premsa Catalana SA seria presidit per Ramon Fuster i Rabés, destacat pedagog català i degà del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres, i comptava amb els consellers següents: Joan Amorós i Pla, Enric Cirici i Delgado, Albert Conejos i Badia, Josep Espar i Ticó, Miquel Esquirol i Clavero, Jordi Maluquer i Bonet, Josep M. Puig i Salellas, Jaume Vilalta i González i Josep Lluís Virós i Galtier. Fuster i Rabés moriria mesos abans que sortís el primer número de l'*Avui* i Cirici i Delgado, vicepresident, passaria a exercir la presidència del Consell; Jordi Maluquer seria el conseller delegat i Josep Espar, ànima de tota acció, s'encarregaria de crear els equips necessaris per difondre la idea —més idea que projecte, ja que en els primers temps no hi havia cap estructuració de cara a la formació d'una veritable em-

presa periodística— que Catalunya podia exigir de l'Administració central del règim franquista un diari català i en català.

Encara que en aquells anys setanta la Dictadura havia suavitzat moltes de les seves formes externes, interiorment seguia tan dura com sempre en la seva negació dels veritables principis democràtics en el conjunt d'Espanya i mantenia una gran prevenció cap a la llengua, la cultura i les formes d'actuar de Catalunya. Tot i que és una frase que no m'agrada gens per la cruïsa i el cinisme amb què era formulada, llavors els servidors del sistema que es consideraven més oberts dins de la seguretat que tenien com a detentors del poder, acostumaven a dir aquesta «agudesia»: «A los amigos les has de ofrecer hasta el culo si te lo piden; a los enemigos, les has de dar por el culo si sabes que no les gusta; y a los indiferentes debes aplicarles la legislación vigente». I en el cas que ara ens ocupa, la legislació vigent posava tota mena de traves administratives i pràctiques a la concessió de nous títols periodístics i, especialment, a l'edició de nous diaris. Malgrat la Llei de premsa, la major facilitat d'accés al Registre d'Empreses Periodístiques i la inscripció al Registre Oficial de Periodistes de les noves promocions que acabaven els estudis, les disposicions legals afavorien la discrecionalitat del Ministeri d'Informació i Turisme, del ministre, del director general de Premsa i dels funcionaris en les seves diverses competències. El que es volia era conèixer a bastament les persones que es proposaven treure diaris; saber quines intencions tenien; disposar de noms i cognoms per investigar sobre les seves pretensions individuals i de grup; veure si eren solvents i saber dels seus afers per establir una estratègia de pressions econòmiques amb relació als negocis que tinguessin, si era necessari, davant les notícies; comentaris i altres textos que no agradessin als defensors del règim. Ras i curt: tota una tela d'aranya que, teòricament, deixava passar entre els seus fils els aires d'una moderada llibertat, però que assegurava la permanència del règim posat en marxa amb la revolta del 18 de juliol de 1936.

El consell d'administració de Premsa Catalana era conscient de les seves limitacions pel que fa a fortunes personals, ja que no disposaven dels diners necessaris per engegar per ells mateixos l'edició d'un diari; sabien que eren molt vulnerables davant la maquinària de l'Estat i —això és el que més importa— de cap de les maneres volien pactar i rebaixar a favor el que sabien que era un dret de la ciutadania catalana. No volien entrar en unes secretes negociacions, ja que el fracàs del projecte de *Migdia* els era ben conegut i, a més a més, pensaven que la difusió del projecte d'un diari en català, tant si arribava a fructificar com si s'estroncava, serviria per conscienciar moltes persones arreu de Catalunya. Calia promoure, doncs, un conjunt d'accions —conferències, reunions, trobades i xerrades a entitats i grups de molta mena— per difondre aquella iniciativa. Calia sortir a predicar la bona nova i aconseguir un compromís de base el més ampli possible.

En aquest aspecte els coneixements jurídics del conseller de Premsa Catalana Josep M. Puig i Salellas, notari de Barcelona i després degà del Col·legi de Notaris, facilitarien la clau de volta. No era gens convenient emetre accions, ja que aquestes estaven sotmeses a un règim de lleis que encotillaven i permetien interessades manipulacions de la societat. Però, d'alguna manera, calia vincular-hi més persones i llavors Puig i Salellas proposà la fórmula dels «comptes en participació», que venia dels temps medievals i que, encara que havia caigut pràcticament en desús, es mantenia vigent dins del dret mercantil català.

Els «comptes en participació», d'acord amb la definició de la Gran Enciclopèdia Catalana, «són contractes de societat, no subjectes a cap formalitat, segons els quals un o uns quants comerciants tenen interès per les operacions mercantils que un altre comerciant efectua sota el seu propi nom i crèdit particular, contribuint en una quantitat i participant en els guanys i pèrdues en la proporció convinguda». És a dir, un mercader disposava d'una nau per anar a l'Orient a buscar sedes i espècies; la carregava amb mercaderies pròpies per intercanviar o vendre als països de destí i altres mercaders participaven en les despeses amb diverses quantitats que, si tot fracassava, perdien; però si el negoci anava endavant els aportava guanys proporcionals en relació al que havien invertit. Tot es basava en la confiança que generava l'honorabilitat de l'expedicionari i en el cas de Premsa Catalana no hi havia cap mena de dubte sobre les persones promotores i el sentit patriòtic que les portava a actuar.

Premsa Catalana va confeccionar uns talonaris de comptes en participació amb expressió de quantitats que anaven de les mil a les cent mil pessetes, i tant els consellers com altres persones que col·laboraven amb ells s'encarregaren de repartir-los i de cobrar les quantitats que fossin al final dels actes de propaganda, que tot seguit posaren en marxa arreu de Catalunya. Es tractava d'estendre tant com fos possible el coneixement de la voluntat de crear el diari i poder dir que hi havia el màxim de gent cívicament compromesa. Per això, segons entenc, no es va insistir prou que entre les condicions que en lletra petita figuraven al dors de les butlletes dels comptes en participació hi havia el compromís dels adquirents de subscriure's per a un any al diari, si aquest s'editava abans de 1977. El cas era posar en pràctica la dita de «peix al cove» i confiar que tots els que, emocionalment i amb bona disposició patriòtica, lliuraven mil pessetes o més al final dels actes de propaganda, serien subscriptors quan arribés el moment. Aquest, anys després, quan va arribar el moment de la veritat, seria un dels problemes que afectarien l'*Avui* en l'aspecte econòmic, com més endavant explicaré.

La penetració de la idea fou intensa en actes i molt ben rebuda. Durant l'any 1974 i en els primers mesos de 1975 els principals membres del consell

d'administració de Premsa Catalana i un grup sempre creixent de col·laboradors seus van anar a molts i diferents llocs de Catalunya. I fou llavors quan començà d'una manera accidental i sense cap propòsit previ de vinculació amb el futur *Avui*, que es veia llunyà, la meva integració en el projecte. L'explicaré sense cap afany de protagonisme, sinó amb la voluntat que es vegi com anaven les coses en aquell moment.

Jo, periodista en exercici a Barcelona des de 1958, any en què vaig obtenir el títol a l'Escuela Oficial de Periodismo i vaig ser inscrit al Registro Oficial de Periodistas amb el número 3.238, tenia una certa fama de *progre* i de professional que s'arriscava a ser crític dins del sistema. Havia contribuït a fundar, juntament amb altres companys, el Grup Democràtic de Periodistes; havia estat acomiadat de l'Agència Efe perquè em negava a tergiversar les informacions sobre els moviments estudiantils a la Universitat de Barcelona, encara que l'argumentació legal havia estat tan inconsistent que vaig guanyar a Magistratura; com a cap de Local a *Diario de Barcelona*, era l'autor d'una única crònica –havia de ser diària, però el director va rebre tantes pressions que la va suprimir hores després de la seva publicació i encara conservo les galeres de la segona– sobre «El Día de la provincia, un cadáver que anda»; portava una secció dominical amb el títol «Gentes de pluma y lápiz» en la qual exaltava dibuixants, pintors i escriptors catalans que, en certa mesura, resultaven incòmodes per les seves obres; i era membre de la junta directiva de la llavors Associació de la Premsa de Barcelona. En aquesta darrera condició també havia estat l'organitzador i el moderador d'un col·loqui sobre la premsa catalana d'abans de la guerra, tema que era oportú perquè la voluntat de crear l'*Avui* havia anat creixent i donar un caire històric a la qüestió resultava periodísticament atractiu.

El col·loqui es va celebrar en aquesta mateixa casa i, sense que jo ho tingués present, hi van assistir com a espectadors Josep Espar Tíco i altres membres del consell d'administració de Premsa Catalana. Sembla que les meves intervencions els van plaure i, pocs dies després, Jordi Maluquer, que només coneixia de lluny com a escriptor de contes, col·laborador de la revista *El Ciervo* i crític musical del diari *El Correo Catalán*, em cità telefònicament per trobar-nos un migdia a la cafeteria La Poma, a la Rambla. Hi vaig anar encuriosit i sense cap altre propòsit que el d'escoltar. I Maluquer, molt amablement, em parlà que el consell del futur diari ja feia els primers passos per estructurar l'empresa i que havien pensat en mi com a cap de l'arxiu. A l'instant vaig rebutjar l'oferta, ja que em donà la sensació que no sabia res de mi. Certament, a causa d'una reestructuració interna, jo en aquells moments era el cap de l'arxiu i el responsable del servei de documentació de *Diario de Barcelona* i havia aconseguit fer unes peces periodístiques bastant notables. Però la meua capacitat era més àmplia –així ho creia– i canviar de feina per fer el mateix no

m'interessava gens. Maluquer ho va entendre, i ell i jo ens vam acomiadar amb tota cordialitat.

Aquella conversa tan puntual serviria poc després perquè em preguntés si estaria disposat a signar com a director proposat els papers administratius per demanar l'*Avui*. De possible encarregat de l'arxiu —feina que aleshores era considerada un allunyament de les tasques amb veritable responsabilitat periodística— a director; quina carrera! I tot perquè, en principi, el llavors ministre d'Informació i Turisme, el senyor León Herrera Esteban, preguntat per Margarita Riviere, redactora de *Diario de Barcelona*, sobre si el govern estava disposat a concedir l'edició del diari *Avui*, havia dit que no tenia cap constància administrativa de la petició i que si es presentava la documentació en forma seria estudiada amb tot interès. (Ja s'estava en fase d'aplicar als indifferents la legislació vigent; tot un progrés quan es venia de la dolorosa condició d'enemic.) Amb un gran sentit de l'oportunitat, el consell d'administració de Premsa Catalana volia aprofitar aquelles declaracions per posar en evidència el règim i, si la flauta sonava, aconseguir un èxit.

Suposo que, encara que mai no m'ho van dir, els impulsors de l'*Avui* havien intentat que un periodista més prestigiós i més conegut que jo —possiblement Manuel Ibáñez Escofet— signés aquella documentació. També ho podia haver fet el mateix Jordi Maluquer, periodista titulat. O un altre company més pròxim als membres del consell que jo, que llavors no coneixia personalment la gran majoria d'aquelles persones, com elles tampoc no em coneixien a mi. Fos com fos, el cas és que em van fer la proposta i jo la vaig acceptar. I per materialitzar les signatures aniria per primera vegada a l'edifici de la rambla de Catalunya on hi ha la pelleteria «La Siberia» —immoble on Josep Espar tenia i té diverses oficines dedicades a les seves promocions culturals— i Jaume Vilalta em presentà els pertinents papers. Els signaria sense cap problema i sense demanar res a canvi. Fins i tot vaig dir que si arribava el dia que el diari fos autoritzat, llavors seria el moment de plantejar la meua adscripció professional a l'*Avui*. De moment jo seguiria a *Diario de Barcelona*, on tenia la feina, i actuaria amb la més gran prudència per no comprometre el projecte. És a dir, seguiria les pautes de pensament que em donessin si havia de fer declaracions i no em comprometria mai a prometre llocs de treball o col·laboracions. Tant Vilalta com Espar, segons em sembla recordar, foren els meus directes interlocutors i trobaren molt bé el que els deia; deixaren al meu criteri el que havia de dir i m'oferiren pagar possibles despeses, qüestió que vaig agrair però que mai no vaig utilitzar. Sense voler presumir ara de persona generosa, vaig creure que havia d'ajudar unes persones que em semblaven com en realitat són: desinteressades en el servei a Catalunya.

Jaume Vilalta viatjà a Madrid i la sol·licitud administrativa de l'*Avui* quedà emplenada el 10 de juny de 1975. Tots els mitjans informatius van

fer-se ressò del fet i jo, encara que ho vaig limitar tot el que em fou possible, em vaig veure obligat a fer declaracions. Alfons Quintà i Sadurní, llavors corresponal a Barcelona d'un setmanari que es deia *Guadiana*, ens preguntà per separat a Fuster Rabés i a mi sobre els plans de futur. Pel que fa a les meves declaracions –amb motiu d'aquesta intervenció les he recuperat d'entre la paperassa que guardo a casa– jo deia: «Nuestro futuro periódico ha de dirigirse a todos los catalanes, sin olvidar el pasado histórico de nuestra prensa, pero teniendo también presentes los buenos ejemplos europeos que desde entonces se han dado. Creemos que es el nuestro un deber histórico que quizá se limite a establecer un puente de transición, ya que es previsible –cuando ello sea factible– que aparezcan otros periódicos catalanes con clara vocación de partidismo político. Hoy por hoy, la realidad sólo nos permite un *Avui* que no responda a ninguna toma de posición concreta en el terreno político. Y en ello estamos.» Com veuen era optimista de cara al futur i possibilista respecte al present. Un *Avui* per avui, si s'accepta el joc de paraules. Un *Avui* que, segons expressava el cartell fet per «Cesc», seria un diari en català que dependria de nosaltres en la seva obtenció i que exigia la participació en el «Tu, ja hi col·labores?», expressat en forma de pregunta en la fase promocional: un diari que, com representava gràficament el gran dibuixant que és «Cesc», era com una mosca que volava lliure i que ens embadalia quan la miràvem amb desig de futur.

El diari *Arriba* també s'interessà pel projecte i vaig aprofitar les preguntes que em va fer un col·lega, desconegut per a mi, que signava Javier Carrasco, per dir que ja teníem prop de 30.000 subscriptors –els comptepartíips–, que no eren insalvables els obstacles de les notícies servides per les agències en castellà ni els de la manca de lectors. «A las escasas tiradas de los diarios castellanos –així ho vaig dir– nosotros [és a dir, Catalunya] oponemos las numerosas ediciones de libros y revistas en catalán. Esto es un índice claro de que contamos con un público lector [ell hi posà «leyente»] que sostendrá nuestro esfuerzo.» Preguntat també pel mateix periodista sobre si l'*Avui* representaria un nou concepte de la «Prensa regional» –segons les seves paraules, «generalmente descuidada y poco protegida en España»–, vaig deixar clar que aquella era una visió madrilenya i que a Catalunya no es tractava pas de renovar la premsa regional, sinó de fer un diari com els altres, «que cubra una parcela inaccesible hasta el presente –per culpa del règim de llavors, està implícit– para otras publicaciones».

L'estiu de 1975 serviria per fer més actes de difusió i d'encoratjament. Però el procés era lent i Premsa Catalana no veia pas la necessitat de crear unes estructures empresarials. Ja anava bé el que es tenia. Però la mort del general Franco el 20 de novembre, la formació del primer Govern de la monarquia, la designació del diplomàtic Adolfo Martín Gamero com a ministre

d'Informació i Turisme i la designació de Carles Sentís com a director general de Coordinació Informativa precipitaren favorablement la resolució de l'expedient de concessió del permís. La monarquia volia fer accions de canvi i l'*Avui* era un bon atot que es podia jugar.

Carles Sentís sabia perfectament el que representava la premsa en català. Els seus començaments com a periodista havien estat al diari *La Publicitat*, havia passat per *L'Instant* i els seus reportatges al setmanari *Mirador* obtinueren molta ressonància abans de la guerra civil espanyola. Periodista brillant i amb una notable presència com a corresponsal i articulista a *La Vanguardia*, havia dirigit l'Agència Efe, el diari *Tele/eXprés* i Radio Barcelona, així com havia desenvolupat alguns càrrecs a diverses ambaixades espanyoles. Llavors presidia l'Associació de la Premsa de Barcelona i jo pertanyia a la junta directiva. Amb els meus amics del Grup Democràtic de Periodistes observàvem amb certa preocupació el futur, ja que, sense mai creure en la involució, pensàvem que la monarquia de Joan Carles I obriria la mà molt a poc a poc i amb una gran prudència per no posar més nerviosos del que ja ho estaven els procuradors en Corts, polítics, militars, alt clero i falangistes que dominaven els llocs de poder. Però el moment era tan delicat que els feia por perdre ells mateixos les seves posicions de domini, i els reformistes aprofitaren l'oportunitat per avançar més del que es pensava amb la voluntat d'afermar-se amb la monarquia.

Cinc o sis dies abans de Nadal, a l'Associació de la Premsa de Barcelona Carles Sentís i alguns directius, entre els quals jo em trobava, ens van citar per oferir al personal administratiu i a la redacció d'*Hoja del Lunes*, diari setmanal que editava l'entitat, una copa de cava per brindar per les festes. Era un acte tradicional i Sentís l'aprofità per comunicar-nos que li havien ofert el càrrec abans esmentat de director general de Coordinació Informativa, i que ell l'havia acceptat. El seu pas a la política representava que havia de deixar la presidència de l'entitat i allí mateix vam improvisar una solució transitòria que després es portaria a la Junta Directiva i aquesta l'aprovaria: de cap manera convenia fer eleccions, ja que cert sector molt immobiliària de l'entitat les podia aprofitar per crear problemes; era millor que el vicepresident primer, Llorenç Gomis, assumís la presidència amb totes les atribucions i que es convoquessin eleccions quan ell acabés el seu període reglamentari. Calia esperar i veure-les venir. Sentís ho acceptà i s'oferí a tots els presents i a la professió periodística catalana d'una manera general per ajudar en tot el que li fos possible. Llavors jo, un pèl agosaradament, vaig aprofitar l'ocasió per insinuar que podia ajudar en el cas de l'*Avui*. Sentís, que sempre ha estat una persona de reflexos ràpids, em contestà que ja ho havia parlat amb el ministre Martín Gamero i que aquest, encara que coneixia molt poc Catalunya –només havia estat una vegada a la Costa Brava i encara en un viatge ràpid–, hi estava

d'acord, que vindria a Barcelona el 24 de gener, festa de Sant Francesc de Sales, patró dels periodistes, i que lliuraria el preceptiu permís.

Em semblà sensacional per als interessos de Premsa Catalana i per a Catalunya en general. Aquella era una notícia massa important per guardar-me-la i, un cop acabat l'acte a l'Associació de Premsa, vaig anar a veure Josep Espar a «La Siberia» –res, quatre passes– per donar-li coneixement del que m'havia dit Sentís. Ell hi era, em va rebre una mica sorprès per la inesperada visita –ja he dit que tenia molt pocs contactes amb l'empresa que oficialment m'havia proposat com a director del diari– i, contràriament al que jo esperava, considerà la nova situació amb una certa fredor. «Bé, ja ho veurem; les promeses de vegades no es compleixen», em va venir a dir. Ell era una persona més experimentada que jo i amb força raó es malfiava de les persones –no dic pas de Carles Sentís, sinó del nou Govern en general– que podien prendre decisions de govern. M'aconsellà que continués en contacte amb Sentís, però que no em comprometés a res. Jo li vaig insinuar que calia posar en marxa un pla per configurar les bases administratives i redaccionals del diari, així com anar pensant en els tallers aptes per fer les tasques d'impressió i de distribució –llavors s'havien aconseguit una mica més de cinquanta milions de pessetes, xifra insuficient per disposar de tallers propis–, però em va semblar que Espar no ho considerava prioritari.

Les festes nadalenques foren com un *impasse* i després de Reis vaig saber per Sentís que es compliria tot el que m'havia anunciat. Ho vaig tornar a comunicar i continuà la indefinició. L'Associació de la Premsa de Barcelona preparava els actes del patró –missa a la capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat (llavors Diputació Provincial) i dinar a l'Hotel Ritz al qual assistien el ministre Martín Gamero i les primeres autoritats barcelonines– i Premsa Catalana no es pronunciava. Finalment, pocs dies abans del 24 de gener, vaig confirmar amb Sentís que el permís seria lliurat a l'abans esmentat palau i que calia una persona física que l'anés a rebre.

Jo creia, com era natural, que ho havia de fer un membre del consell d'administració de Premsa Catalana, empresa a la qual era concedit el permís, però Espar Tico m'assenyalà que jo mateix m'encarregués de rebre el document i digués les paraules que considerés més adients. L'honor em venia donat, possiblement, perquè el president del consell, el senyor Fuster Rabés, es trobava malalt de mort –de fet, va morir al cap de poc temps– i perquè els promotors eren reticents a tractar directament amb un poder polític que venia d'un passat molt recent. Havien imposat la seva raó des del carrer i eren molt curosos de la seva independència. D'aquesta manera el meu protagonisme de «reina per un dia» –aviat veuran per què ho dic– va pujar davant la ciutadania i a ulls dels polítics del moment.

L'edició d'*Hoja del Lunes* del dia 26 de gener publicà una informació molt

àmplia sobre les activitats del ministre Martín Gamero a Barcelona i els actes relacionats amb la festivitat de Sant Francesc de Sales. Pàgina i mitja i tres fotografies, en una de les quals se'm veu rebent de mans del ministre la còpia de l'acta d'aprovació definitiva del diari *Avui*. La fotografia, realitzada pel fotoperiodista Jordi Soteras, és el millor testimoni, perquè de les meves paraules només hi ha un resum de tres línies sobre l'agraïment i la satisfacció que vaig expressar al ministre en nom propi i en el de l'entitat editora. Un discurs en el qual, com vaig poder, passava la maroma i no feia cap referència al Govern, a la monarquia o a les situacions passades. Pensava en el futur i encara que la meua intervenció fou en castellà –volia que el senyor Martín Gamero m'entengués– vaig acabar amb una frase en català –«Senyor ministre, molt content, molt satisfet»– com va recollir el *Diario de Barcelona* –publicació en la qual jo treballava– en l'edició del dia 25, diumenge. Els companys d'aquell mateix diari em van demanar unes declaracions més extenses i hi vaig expressar dues idees que encara ara considero importants. La primera, que s'havia d'aconseguir un diari representatiu del sentiment català i dels corrents democràtics. I la segona, que era conscient del fet que les circumstàncies, afortunadament, havien canviat des que s'havia demanat l'edició del diari i que això em feia plantejar la meua funció en relació amb la voluntat col·lectiva. Era establir públicament el que en privat havia dit al consell d'administració de Premsa Catalana quan vaig signar els papers com a director proposat.

En relació amb l'acte de lliurament del permís, he de precisar que Josep Espar Ticó va venir al Palau de la Generalitat. Com és tan ben plantat, el vaig veure al darrere de les persones que com ell s'aplegaven al saló de la Verge de Montserrat i el vaig convidar amb un gest perquè em substituís. Va declinar amb un altre gest i, acabat l'acte, jo seria el que el busqués per lliurar-li immediatament el document rebut.

Martín Gamero va encaixar molt bé diverses situacions que envoltaren aquella celebració de Sant Francesc de Sales, festa dels periodistes. Aquells dies el nostre company Josep M. Huertas era tancat a la presó Model de Barcelona, jutjat per l'autoritat militar per un article que, publicat al diari *Tele/eXprés*, havia estat considerat injuriós per a les vídues i mares de l'Exèrcit espanyol. El president de l'Associació de la Premsa, Llorenç Gomis, va fer al·lusió a aquest cas en el seu parlament, desitjant que Huertas pogués obtenir aviat la llibertat i declarant que tot seguit el volia anar a visitar per expressar-li el sentiment comú de la professió. També Nèstor Lujan, periodista premiat per l'Associació de la Premsa juntament amb altres companys, expressà el desig que Huertas, ja indultat, pogués deixar la presó preventiva en què es trobava; i Antonio Franco, llavors un dels redactors en cap de *Diario de Barcelona*, parlà en nom de cent vint periodistes signants d'un document en el qual es demanava la concessió d'amnistia, el reconeixement de la perso-

nalitat de Catalunya i la llibertat de Josep M. Huertas, i finalitzava amb la petició de ser rebuts uns comissionats pel ministre, desig al qual aquest va accedir. També cal recordar que aquells dies l'Associació de la Premsa s'adherí a la petició que el dia 1 de febrer fos autoritzada una manifestació en favor de l'amnistia. La junta directiva de la qual jo formava part era molt sensible en relació amb la necessitat d'obrir l'ample espai possible a la democràcia i ja havia portat a terme dues accions simbòliques als salons principals de l'entitat. D'una banda, encara amb la presidència de Carles Sentís, es va retirar el bust del general Franco que figurava al saló d'actes des dels anys quaranta; i d'altra, amb el pretext de pintar la sala d'estar i amb l'acceptació del president Llorenç Gomis es va treure de la paret una placa que recordava uns periodistes morts «por Dios y por España» que també era allí des de feia trenta-cinc anys i escaig. Amb relació a l'esmentada placa no hi havia res en contra de les persones que aquella honorava, sinó que es volia deixar clar que la professió periodística barcelonina havia de superar el trauma deixat per la guerra civil espanyola.

Recordo aquests fets perquè es vegi el context en què ens movíem –jo també, modestament, m'hi incloc– els que havíem treballat per a l'obtenció del diari *Avui* amb un desig general d'obertura i de reconeixement per a la llengua, la cultura i els drets cívics de Catalunya. A partir del 24 de gener de 1976 ja disposava del permís material per editar el diari i, pràcticament, tot estava per fer. He de reconèixer, però, que el consell d'administració, màxim responsable, va prendre amb celeritat diverses decisions. La primera, plantejar-se si jo els convenia com a director del diari. I amb tota legitimitat van decidir que no. La seva gran aspiració, segons tinc entès, era que s'encarregués de la direcció Manuel Ibáñez Escofet, professional amb un gran prestigi per la seva etapa com a subdirector d'*El Correo Catalán* i també ben considerat com a director de *Tele/eXprés*. Però Ibáñez Escofet va declinar l'oferiment per raons particulars –tenia el cor delicat i no volia entrar en una aventura que encara podia perjudicar més la seva salut– i va donar els noms dels estimats companys Josep Faulí i Joan Anton Benach com a possibles directors, ja que amb ells havia volgut portar endavant, anys abans i com ja he explicat, la fallida creació del diari *Migdia*. Cap dels principals responsables de l'operació va parlar de la qüestió amb mi –potser no ho havien de fer, ja que jo mateix havia obert la possibilitat del replantejament amb unes declaracions que abans he esmentat–, però com que aleshores el món periodístic era molt petit, a més de xerraire, m'arribaren aviat els rumors del que s'estava preparant. Josep Faulí fou l'escollit per Premsa Catalana i, quan li van anar a fer la proposta, ell, molt gentilment, oposà que el director era jo i que abans de decidir res havia de parlar amb mi. Amb Faulí tinc una forta i lleial amistat, que ve des del començament de les nostres activitats de periodistes i que es va consolidar amb els

anys de convivència a *Diario de Barcelona*, mitjà en el qual aleshores tots dos treballàvem. Per aquest motiu immediatament em va parlar i jo no vaig tenir cap dubte a cedir-li el lloc preeminent i a acceptar, ja que ell ho volia així, d'acompanyar-lo com a subdirector. I tot això es va fer sense cap plantejament previ sobre sous, competències i estructuració del diari. Tots dos creïem que calia engegar el nou diari; ell com a director i jo com a lleial col·laborador seu en la subdirecció.

Ràpidament parlàrem amb Josep Pernau, director del *Diario de Barcelona* i amb la gerència de l'empresa; en quinze dies vam aconseguir quedar-nos lliures dels nostres compromisos laborals en aquell diari. El 6 de febrer jo vaig signar un contracte de caire civil perquè encara que com a subdirector podia optar per un contracte laboral, volia estalviar i estalviar-me problemes de Magistratura en un futur. I com que l'empresa encara no tenia estructura, l'antiguitat laboral de Faulí i la meua –ell també amb contracte civil per obligació legal– seria del 15 de març i la primera nòmina la cobraria el 30 d'abril amb un sou net, pel que fa a la meua persona, de 75.874 pessetes i un total, abans de deduccions, de 88.025 pessetes. (Dono aquestes xifres perquè es vegi que, malgrat que els sous en premsa el 1976 eren més baixos que ara, tampoc no hi va haver afany de grans guanys en relació amb companys que a altres diaris de Barcelona tenien el mateix càrrec, patien menys i cobraven més. El primer temps, doncs, cobraríem per rebut i després, quan ja hi va haver el preceptiu llibre de matrícula, ell tindria el número 1 i jo el 2, tot un honor. Puc afegir que el mes de desembre de 1979 –tres anys i vuit mesos després, quan vaig ser acomiadat per Premsa Catalana– el meu sou en mà, un cop ja fetes les deduccions, havia pujat fins a les 114.195 pessetes mensuals. Guanyava més, però no gaire més del que havia guanyat amb sou i col·laboracions abans de prendre aquell compromís professional.

Faulí i jo vam passar a ocupar un despatx conjunt en un dels pisos de la casa de la rambla de Catalunya que Josep Espar té per a les seves diverses i patriòtiques activitats. I allí ens vam posar a pensar en possibles redactors, col·laboradors, disseny i altres temes propis de la redacció d'un diari, mentre l'empresa buscava administrador –jo els vaig suggerir el nom de Miquel Ribalta, persona que havia estat en aquell càrrec a *Diario de Barcelona*–, estructurava l'administració amb personal entusiasta però novell i buscava una impremta de diari per fer materialment l'*Avui*. Aquest darrer era el tema clau, ja que encara que el capital ja havia pujat a noranta milions de pessetes –una xifra important perquè s'havia fet amb modestos comptes en participació– era del tot insuficient per pensar en tallers propis i s'estava molt lluny, per exemple, del diari madrileny *El País*, que, amb un capital de cinc-cents milions, preparava la seva sortida –de fet, ho faria deu dies després que l'*Avui*– i disposava de tallers propis i de molts mitjans.

Les opcions que en matèria de tallers de premsa diària hi havia l'any 1976 a Barcelona, Premsa Catalana les va reduir pràcticament a dues: la del Grup Mundo, que presidia Sebastià Auger, dotat amb maquinària moderna, encara que limitada; i la de l'Editorial Mencheta, editora del diari de tarda *El Noticiero Universal*, que, sota la gerència de Josep M. (Chemari) Porcioles, tenia en marxa una total renovació.

Premsa Catalana decidí contractar aquest tema amb Editorial Mencheta, que, malgrat els seus plans d'expansió, llavors només disposava d'una rotativa que venia del temps de l'Exposició Internacional del 1929, canviava de les linotípies i del plom a un sistema de fotocomposició encara experimental que produïa unes planxes de material flexible que produïen una impressió borrosa. Eren defectes tècnics que els habituals lectors d'*El Noticiero Universal*—diari que encara tenia força audiència, malgrat que aquesta ja davallés—toleraven, però que el públic que esperava l'*Avui* amb candeletes trobaria fortament decebedors. Perquè el fet era que cada aspirant a lector de premsa diària en català d'una manera integral—*Mundo Diario* feia una pàgina en català i altres publicacions també treien articles en la nostra llengua, però no era el mateix—havia idealitzat aquell projecte normalitzador. Els més grans volien recordar *El Matí*, *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *La Humanitat* i altres diaris d'abans de la guerra civil; i els de la postguerra, lectors, com alguns dels primers, de *La Vanguardia*, *El Correo Catalán*, *Diario de Barcelona* i, fins i tot, de *Diario Español*, *Los Sitios*, *La Mañana* i *Diario de Lérida* volien que les paraules posades en català tinguessin un efecte saludable i potenciador dels encerts periodístics—temes, seccions, notícies, articles, etc.—que ells ja estaven acostumats a llegir. I, a més a més, hi havia el gruix de persones que normalment no compraven premsa diària perquè no la necessitaven i les minories selectes que sabien de la gran premsa francesa, anglesa i suïssa i que desitjaven que Catalunya tingués el millor diari de tot l'Estat.

Els fonaments econòmics de l'*Avui* s'havien de trobar en el compromís de la subscripció per un any que havien contret, sense ells saber-ho, els comptepartíps que havien aportat els noranta milions inicials. Però com que en el període promocional no s'havia fet res per lligar el tema i el temps es tirava a sobre, es va optar per passar la tirallonga de noms i adreces recollides a l'empresa Logic Control perquè les processés fent les etiquetes, els rebuts i les pertinents comunicacions sobre autoritzacions bancàries. Però el que no es va fer fou una depuració prèvia de les llistes, que presentaven molts errors i, especialment, moltes multiplicitats provocades per la bona intenció dels comptepartíps. És a dir, un nombre important de persones que vam subscriure comptes en participació ho vam fer al nostre nom, al de l'esposa, al dels fills, al dels néts i, fins i tot, als de parents llunyans i amics als quals volíem fer l'obsequi de participar en el renaixement de la premsa catalana en català.

D'aquesta manera va passar que, per exemple, el president Jordi Pujol, llavors un ciutadà que lluitava per obrir-se un espai polític com a líder de Convergència, va rebre vint exemplars del primer número de l'*Avui*, mentre que jo, molt més modest, en vaig rebre quatre i altres persones es van trobar amb xifres molt variades o sense cap exemplar. Jo havia avisat que calia anar molt amb compte amb la distribució i el repartiment, així com que s'havien d'assegurar econòmicament les subscripcions, però em van contestar que els catalans érem persones molt com cal i que la majoria faríem honor als nostres compromisos. No ho dubto pas que som bons i cívics, però el desconcert dels primers dies, la manca de costum d'una part important dels entusiastes respecte de les subscripcions a diaris, la voluntat de comprar els exemplars als punts de venda, la creença que els comptes en participació donaven dret a la subscripció gratuïta i el desencís davant d'un projecte periodístic que materialment no responia a les seves aspiracions van fer que per totes bandes ploguessin les crítiques, totes elles justificades encara que justificables.

Permetin que torni una mica enrere fins al 15 de febrer de 1976, data en què Josep Faulí i jo vam començar a posar en marxa el projecte redaccional de l'*Avui*. En aquest sentit he de dir que trobarem moltes persones decidides a treballar amb nosaltres i que la nostra opció fou escollir entre aquelles que, ben disposades en principi, tinguessin una certa pràctica professional. A l'ofici de periodista hi pot arribar tothom, però són tan perilloses la improvisació com el desconeixement de les fonts. Volíem una redacció que, per raons econòmiques, havia de ser limitada en persones i que aquestes fossin, en general, joves ja foguejats en altres diaris i amb el carnet de premsa a la butxaca per obviar els problemes d'acusació d'intrusisme. Totes havien d'escriure en català, encara que fessin faltes ortogràfiques i de sintaxi, ja que havíem previst un departament de correcció al capdavant del qual posàrem persones tan capacitades com els senyors Joan Fortuny i Bartomeu Bardají. I desitjàvem uns col·laboradors que donessin pautes de normalitat dins d'una catalanitat ben provada.

Establerta la relació contractual amb Editorial Mancheta, es va plantejar quina data seria la millor perquè l'*Avui* sortís normalment. Jo, ja que estava tot molt verd, era partidari de l'11 de setembre, però l'empresa va decidir sortir el 23 d'abril, Diada de Sant Jordi. Recordo que Josep Espar em va dir que calia estar al carrer com abans millor, ja que si l'*Avui* havia de morir com a diari a causa d'una involució política a Espanya, era millor que el matessin que no pas fos un nonat. La frase pot semblar terrible a hores d'ara, però en aquell moment ningú les tenia totes i jo, sempre d'acord amb Josep Faulí, vaig renunciar a totes les objeccions tècniques. El que hagués de passar, ja passaria.

Un avantatge que vam tenir fou la possibilitat de situar la redacció de

l'*Avui* a l'últim pis de l'edifici en què *El Noticiero Universal* tenia tallers, administració i redacció; al número 284 del carrer de Diputació, cantonada amb el de Roger de Llúria. Hauria estat un engavanyament molt gros portar des d'un lloc llunyà o extern a compondre els textos i a fer les pàgines. Érem a l'espai que havia deixat lliure *Mundo Diario* quan passà a disposar d'instal·lacions pròpies i es van fer unes mínimes obres per crear despatxos i llocs per a la redacció i per a l'administració.

Com a redactors en cap vam trobar la col·laboració d'Andreu Calaf, que venia d'*El Correo Catalán* i que tenia una àmplia experiència com a periodista; i Josep M. Orta, més jove i persona que posava molt d'entusiasme en els fets informatius, que procedia del *Diario de Barcelona*. Andreu Calaf marxaria a finals del 1977 a *La Vanguardia*, quan Josep Faulí ja havia estat substituït en la direcció per Jordi Maluquer, i seria nomenat Josep Playà, que segueix a l'*Avui* com un dels subdirectors. Com a caps de secció ens acompanyaren Antoni Ribas i Agustí Pons a Països Catalans –denominació que seria rebuda amb certa polèmica i fred de peus per alguns sectors, especialment pels immobilitistes–, Antoni Reig a Món, Pau Camps a Espanya i Ramon Serra a Esports. De la secció d'Economia s'encarregaria Joaquim Perramon, que fou d'un gran ajut en la introducció en unes activitats molt complexes i delicades; de la Religió –secció que tenia la seva importància en aquells moments, encara que ara sembli estrany– se'n cuidarien Joaquim Gomis i Joan Llopis, amb petits apunts de persones rellevants dins dels moviments catòlics més avançats; i a les diferents seccions s'aplegaren bons redactors dels quals encara segueix algun, mentre que altres s'han jubilat i un bon gruix van anar cap a altres diaris que els oferiren llocs més segurs quan l'*Avui* passava per fortes dificultats d'edició.

No l'encertàrem del tot en els moments fundacionals, però crec que Josep Faulí va fer notables fitxatges i jo, modestament, m'afegeixo a la seva glòria. Penso que posar en primera pàgina un acudit de «Cesc» –ell s'havia retirat dels diaris i jo el vaig pressionar perquè tornés– i un breu i entenedor comentari d'Albert Jané sobre les principals dificultats lingüístiques; portar a la darrera pàgina l'article de Josep Maria Espinàs i crear una tercera pàgina amb col·laboracions molt vives i actuals, on també s'obria la secció «Bústia» per donar relleu a l'opinió dels lectors; oferir els diumenges els articles de Josep M. Ballarín i les crítiques literàries de Joan Triadú foren, en conjunt, atots ben importants, entre altres cartes periodístiques que també lligàvem. Cap diari d'aquell moment tenia signes tan clars i tan notables de pensament català i en català. I encara que no fou possible portar a l'*Avui* algunes personalitats per diversos motius, els continguts foren francament alts i pel preu de deu pessetes el número –quinze els diumenges– crec que s'oferia qualitat. Però també és ben cert que les coses bones es donaven per suposades i les que

no agradaven eren considerades errors. Com ara obrir el primer número amb un titular a tres columnes en el qual es llegia «Vint mil obrers del metall en vaga», un fet incert, important i actual, però que un sector dels seguidors hauria volgut que fos, per exemple, com aquest: «Avui, diada del llibre i de la rosa, surt el nostre diari». O que a l'editorial de presentació, titulat «Trenta-set anys», no s'hagués introduït la precisió que el permís per editar el diari s'havia produït «ja en la monarquia de Joan Carles». I altres coses i cosetes —un nou exemple: l'haver qualificat, per raons d'espai del titular a una columna, de *brossaires* els *escombriaires*, quan *brossa* i *brossaire* són paraules ben vives a moltes comarques de Catalunya encara que no siguin habituals a Barcelona— que dolien perquè hi posàvem els cinc sentits a fer el millor possible aquell diari.

Suposo que a hores d'ara alguns de vostès —o tots— s'estaran preguntant quan arribarà el moment en què expliqui la ideologia fundacional de l'*Avui*. Perquè, en premsa diària, es dóna per suposat que, fins i tot aquelles empreses que aspiren al guany econòmic i que proclamen la seva independència política, amaguen a la faixa el roc d'un determinat pensament. Doncs he de dir que en aquells moments de transició no hi havia una ideologia clara, sinó que tot-hom —consell d'administració, redacció, administració i comptepartícpis— superàvem, si les teníem, les nostres particulars afeccions polítiques amb la pregonia voluntat de redreçament nacional.

Els membres del consell d'administració de Premsa Catalana mai no em van preguntar sobre la meua ideologia. Possiblement suposaven que tirava cap als moviments d'esquerra, ja que havien llegit alguns dels meus escrits sobre els dibuixants de *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, però també coneixien que havia tractat de *Cu-Cut* i d'*En Patufet* amb voluntat reivindicativa tant per a uns com per als altres. Jo tampoc no els vaig preguntar mai sobre com pensaven, encara que alguns d'ells tenien lligams amb la naixent Convergència de Jordi Pujol o amb la Unió Democràtica de Coll Alentorn i Anton Cañellas.

Pel que fa a Josep Faulí, company i amic de tants anys, mai no hem parlat d'adscripcions personals. I en relació a les persones amb les quals vam connectar per formar la redacció i crear el cos de col·laboradors més estables, el nostre interès fou poder obrir el més ampli ventall possible. Ens havíem cregut de veritat, dins d'una ingènua barreja de bona voluntat per sortir del marasme de la Dictadura i del patriotisme, que calia donar veu a tot aquell que cregués en la democràcia.

I entrant ja en les declaracions personals, he de dir que jo mai no havia anat de nen als campaments d'estiu del Frente de Juventudes, ni havia estat de Falange ni de partits clandestins, ni tampoc després he estat dels que molt legítimament representen la voluntat popular. Des que hi ha eleccions he vo-

tat en totes les convocatòries a les urnes sense deixar-me'n cap i dispo de una col·lecció de comprovants que ho certifiquen, però mai no he estat adscrit a partits. Respecto aquells que ho fan, però sempre he pensat que com a periodista havia de mantenir-me en una posició d'independència. La mateixa que, dins del que em fou factible, vaig exercir mentre em fou possible treballar per a l'*Avui*.

Podria explicar moltes més coses dels primers temps –la subscripció pro monument a Francesc Macià, les relacions una mica tenses amb el president Tarradellas quan encara seguia a l'exili, les primeres dificultats econòmiques i altres temes–, però ja he dit massa. I el que més interessa ara és deixar establert que, malgrat els problemes del començament i els que després van seguir, l'*Avui* ja ha editat més de nou mil números i es troba a punt de culminar els seus vint-i-set anys d'existència. Com a periodista català, malgrat situacions personals que van passar i de les quals mai no he fet qüestió, aquesta pervivència em plau i desitjo, ben sincerament, que segueixi, perquè demostra que la Transició va donar bons fruits.

ELS DIARIS DE LA TRANSICIÓ

Ponents:

CARMEN ALCALDE, JOSEP FAULÍ I JOSEP PERNAU

Moderador:

JAUME GUILLAMET

JAUME GUILLAMET: Presentació

Un dels primers senyals del canvi polític encetat amb la restauració de la monarquia, immediatament després de la mort del general Franco, fou l'aparició de dos diaris:

- *Avui*, que publica el primer número a Barcelona, el dia 23 d'abril de 1976, és el primer en català des de 1939 i respon a un projecte catalanista i democràtic, de gran abast popular, social i polític i limitada força econòmica;
- *El País*, que publica el primer número a Madrid, el dia 4 de maig de 1976, i respon a un projecte democràtic d'ampli abast social i polític i un ampli suport econòmic.

Un segon senyal remarcable del canvi polític en marxa és la situació de llei de premsa de fet que es dona, l'abril de 1977, amb la derogació dels articles 2 i 69 de la Llei de premsa i impremta, en vigílies de la convocatòria de les primeres eleccions. Aquests articles establien importants limitacions al principi de llibertat de premsa proclamat en l'article primer de l'esmentada Llei, també coneguda pel nom del ministre d'Informació i Turisme que l'havia impulsada, Manuel Fraga Iribarne. Com és sabut, els principis de llibertat d'expressió i de dret a la informació, establerts per l'article 20 de la Constitució, no tingueren vigència fins al 6 de desembre de 1978, data de la seva aprovació en referèndum.¹

1. Per a una informació més àmplia: Guillamet, Jaume (1996): *Premsa, franquisme i autonomia*. Flor del Vent, Barcelona, p. 153-180.

El nombre de diaris publicats a Catalunya va créixer ràpidament. A Barcelona es publicaven, el dia 20 de novembre de 1975, un total d'onze diaris:

- 5 de matí: *Diario de Barcelona*, *El Correo Catalán*, *La Vanguardia Española*, *Solidaridad Nacional* i *Mundo Diario*, per ordre d'antiguitat.
- 3 de tarda: *El Noticiero Universal*, *La Prensa* i *Tele/eXprés*.
- 3 d'esportius: *El Mundo Deportivo*, *Dicen* i *4-2-4*.

El dia 15 de juny de 1977, que se celebraren les primeres eleccions democràtiques, ja n'hi havia tretze:

- 6 de matí: els esmentats i l'*Avui*.
- 4 de tarda: els esmentats i *Catalunya Express*, pertanyent al Grupo Mundo.
- 3 d'esportius: els esmentats.

El dia 26 d'octubre de 1978 aparegué el diari que feia 14 –de manera que en foren 7 de matí–: *El Periódico de Catalunya*, que, amb el setmanari *Interviú*, sortit l'any anterior amb gran èxit, seria l'origen del futur Grupo Z.

Dels diaris existents, hi hauria canvis en els anys anteriors a la Constitució a *La Vanguardia*, que el 16 d'agost de 1978 es treu l'adjectiu *Española* que li havia posat Franco el gener de 1939.

El vespertí del grup Godó *Tele/eXprés* va tenir una crisi amb el cessament del director Pere Oriol Costa, la tardor de 1976 i la seva posterior venda al Grupo Mundo, el 1978.

El *Diario de Barcelona* viuria una forta crisi el mateix any 1978 amb l'acomiadament del director Tristán La Rosa, acompanyat d'un acord d'acomiadament col·lectiu de la redacció en aplicació del principi de clàusula de consciència, que la Constitució era a punt d'instituir, pel canvi d'orientació editorial.

No hi hagué cap canvi significatiu als diaris restants: *El Noticiero Universal*, comprat per la família Porcioles l'any 1971; *El Correo Catalán*, controlat des de 1974 per persones properes a Jordi Pujol; *Mundo Diario*, creat per Sebastià Auger el 1974 a partir de l'antic *Diario Femenino*; els dos diaris del Movimiento –*Solidaridad Nacional* i *La Prensa*– i els tres diaris esportius.

En pocs anys, el nombre de diaris publicats a Barcelona es reduiria a menys de la meitat. El 3 de novembre de 1979 en quedaven dotze –encara un més que quatre anys abans– per la supressió dels dos del Movimiento. A finals de 1980 en quedaven nou per la desaparició de *Catalunya Express*, *Tele/eXprés* i *4-2-4*, tots tres del Grupo Mundo, per bé que l'esportiu quedava substituït numèricament per *Sport* (1979). Al final de 1985, la premsa de Barcelona que-

darà reduïda a cinc diaris, menys de la meitat que deu anys abans: tres diaris de matí, cap de tarda i dos d'esportius.

Primer es completa la desaparició del Grupo Mundo, amb *Mundo Diario*, 1981; però després pleguen diaris històrics com ara *Diario de Barcelona* (1792-1984), *El Noticiero Universal* (1888-1985) i *El Correo Catalán* (1876-1985). Dels diaris existents el novembre de 1975 només queden *La Vanguardia* (1881) i *El Mundo Deportivo* (1906).

Tot i que el nombre de diaris de desembre de 1985 és el mateix que l'actual, durant alguns anys hi haurà fins a deu intents de creació de nous diaris, a més de les edicions de diaris de Madrid —*El País* (1982), *Abc* (1988), *El Mundo* (1995) i el no reeixit *Claro* (1991):

- *Diario del Comercio* (1984-1985)
- *ABB* (1986), esportiu
- *Record* (1986), esportiu
- *Diari de Barcelona* (1987-1993)
- *Nou Diari* (1993-1994)
- *El Día* (1987-1988)
- *Las Noticias* (1990)
- *El Observador de la Actualidad* (1990-1993)
- *L'Agenda de Barcelona* (1994)
- *Eco* (1995)

En l'àmbit de la premsa comarcal, hi ha un procés invers de creació i augment del nombre de diaris.

- *Diario de Sabadell* i *Diario de Terrassa* (1977), sorgits del procés d'apropiació privada de la premsa local del Movimiento; a més de *Gazeta de Manresa* i *Crònica de Mataró*, desapareguts.
- *Regió 7* de Manresa (1978) i *Punt Diari* de Girona (1979), en català, i *Segre* de Lleida (1982), en castellà.
- La privatització via subhasta de l'antiga premsa provincial del Movimiento, l'any 1984: *La Mañana*, de Lleida, i *Diari de Tarragona*, en castellà, i *Los Sitios / Diari de Girona*, procés simultani de canvi de nom i de llengua.
- Altres set diaris comarcals desapareguts: *La Veu de la Ciutat*, de Sabadell (1981), català; *Gramma*, de Santa Coloma de Gramenet (1982-1983), bilingüe; *El Maresme*, de Mataró (1982-1984), català; *Catalunya Sud*, de Tarragona (1984), castellà; *Diari de Lleida* (1987-1994), català; *Mar Diari*, de Mataró (1990), català; i *Nou Diari*, de Reus (1990-1994), Girona i Tarragona (1993-1994), català.

QUADRE 1 **APARICIÓ I DESAPARICIÓ DE DIARIS (1975-1985)**

<i>20 novembre 1975</i>	<i>5 diaris matí</i>	<i>3 tarda</i>	<i>3 esportius</i>	<i>11</i>
15 juny 1977	6 matí	4 tarda	3 esportius	13
26 octubre 1978	7 matí	4 tarda	3 esportius	14
3 novembre 1979	6 matí	3 tarda	4 esportius	12
Final 1980	5 matí	1 tarda	3 esportius	9
Final 1985	3 matí	1 tarda	3 esportius	9

Aquest doble procés de creació i desaparició de diaris té a veure amb un doble procés de canvi polític (1976-1988) i canvi econòmic (1980-1994) del sector dels mitjans de comunicació a partir de la Transició, de manera que es produeix una expansió i contracció del mercat de la premsa en el marc d'una redefinició i redistribució del mercat dels mitjans de comunicació.² En tot cas, el nombre de diaris existent el novembre de 1975 ja era superior a les necessitats d'un mercat periodístic que no s'havia eixamplat massa d'ençà de la Llei de premsa de 1966 ni ho faria tampoc gaire en els anys de la Transició.

CARMEN ALCALDE: Diario Femenino

Suposo que el meu col·lega Josep M. Cadena ja va parlar abans-d'ahir, molt extensament, de l'aventura més important —i amb èxit encara ara— del diari *Avui*, escrit per primera vegada en català des d'abans del cop d'estat del dictador Franco. Altres digníssims projectes van sortir després (*El Punt*, diaris comarcals, etc.), en els quals dissortadament jo no hi vaig ser cridada, entre altres coses perquè jo no tenia una formació escrita sòlida del meu idioma, gràcies, un cop més, a la repressió salvatge contra les llengües autòctones del vell règim.

Faré un petit incís a una vella història —que sí que em pertany de molt a prop— sobre la revista *Presència*, de Girona —en la qual, en el seu inici, i malgrat els temps repressors que corrien en aquells anys, només vam aconseguir (i amb gran enginy) posar-hi la capçalera de *Presència*, pensant que en un futur més esperançador es podria afegir un accent obert a la «e». Tots vosaltres sou joves, però heu de saber que quan algú us digui, ja sigui un monarca o un veí del carrer, que aquí mai s'ha reprimit la nostra llengua només us caldrà apropar-vos a qualsevol hemeroteca per comprovar que des de la República fins a finals dels anys setanta no hi trobareu cap exemplar de diari en català.

2. Per a més informació, Guillaumet, Jaume (2002): «Quatre trets històrics distintius de la premsa catalana». A: *Periodisme i periodistes. De les gasetes a la xarxa*, catàleg de l'exposició «España Nuevo Milenio i Museu d'Història de Catalunya», Barcelona, p. 127-129.

En el programa d'aquest acte, se'm convida a parlar del *Diario Femenino* i de vegades he sentit dir que jo en vaig ser la directora, cosa que, sens dubte, m'hauria agradat, però no és certa. El *Diario Femenino* va néixer l'any 1968 i potser perquè en aquelles dates jo era una lluitadora feminista, ara s'han ajuntat dos adjectius que no són, sens cap mena de dubte, identificables: dona femenina i dona feminista.

Però bé, dit això, un cop aclarit aquest petit matís, val a dir que tant el periodista Jaume Arias, de director, com el company Josep Pernau, sotsdirector, van tenir la noblesa i el coratge de donar-nos a unes quantes dones femenines i feministes el pes de la responsabilitat sobre el tractament seriós del tema de la dona. No sé si a ells encara els pot afalagar aquest *piropo*, però de debò que ells dos –i afegeixo sobretot el periodista Eliseo Bayo– van ser els primers executius d'un diari, no solament tolerants, sinó esplèndidament generosos i, fins i tot, arriscats per la nostra lluita. Per a aquelles escriptores i periodistes que, insòlitàment, ens vam trobar obertes les portes d'un diari que potser va començar amb el tarannà de voler ser una mena de revista rosa diària, cosa que fa pensar en un greu error de l'empresa en el nomenament d'aquests dos directius, allò ens va donar dues oportunitats fonamentals: la primera, senzillament, el fet de poder escriure en un mitjà de comunicació (en uns moments en què poques dones, o cap, tenia aquesta oportunitat); la segona, el fet de poder escriure el que volíem sense cap mena de censura. És molt, això. I aprofito l'oportunitat d'aquesta tribuna d'avui per dir-ho sense pudor: potser, amic Pernau, tu encara no ho saps ara, però totes t'ho vam agrair i penso que mai ha de ser massa tard per donar-te'n les gràcies.

Es va muntar, al *Diario Femenino*, una secció diària a càrrec de noms tan destacats avui com el d'Ana María Matute, Concha Alós, Susanna March, Carmen Barberá, Maria Aurèlia Capmany, Eva Forest i Lidia Falcón.

Es va formar una secció de consultori femení, que duïen conjuntament la Maria Aurèlia Capmany i la Maria Rosa Prats, anti Elena Francis, de concepte, però aprofitant tots els elements comunicatius d'aquell serial carrincló i reaccionari. Elles dues van fer possible que sortissin a la llum moltes veus de dones sotmeses dins les quatre parets de les seves llars, amb les seves frustracions, els maltractaments i totes les misèries conjugals. Es van destapar, gràcies a elles, les primeres denúncies contra les amenaces, cops i humiliacions inconfessables. Tot un tractat dels desigs soterrats d'alliberament de les dones.

A la redacció estàvem la Maria Eugènia Ibáñez, la Teresa Rubio, la Marina Bru i moltes més, sempre maquinant les possibilitats de treure a debat públic temes tan conflictius com, per exemple, era aleshores el del divorci. Vam començar amb una àmplia enquesta feta als nostres prohoms i prodones d'aquells moments. Tots els enquestats van respondre com un clam: els parti-

daris del divorci i els qui hi estaven en contra... Fins que, com era d'esperar, vam «topar» un dia amb la publicació de la taxativa resposta, massa radical i contundent en aquells moments, del professor José Luis Aranguren, no adicte al règim i represaliat a la Universitat franquista. La resposta del senyor Fraga Iribarne, aleshores ministre d'Informació i Turisme, també va ser contundent, i a mi em van fer fora de l'empresa. El Josep Pernau, en aquells moments, era a Cuba.

No em va fer tant de mal això com el bé que em va fer la dimissió en bloc, simultània i solidària, encapçalada per la Maria Aurèlia Capmany, de totes les escriptores abans mencionades.

Estimats amics que avui sou aquí, he volgut explicar un episodi anecdòtic sobre les dificultats de ser periodista abans, avui i demà. Us juro que no es tracta de cap nostàlgia de «batalleta», de cap de les maneres, quina vergonya! He intentat, simplement, pensant en el nostre ofici, d'alertar-vos sobre la repressió que ve, inexorable, i que serà massa semblant a la que us acabo de contar. Torna, avui, precisament en aquest avui de guerra, l'odiós i conegut: «Érase una vez y el Ritorna a comenzar...», com si no haguéssim fet res.

I, per acabar, només vull concretar que aquest any 1967, del qual parlo, es van produir els fets següents:

- Va aparèixer el número 1 de la revista ultradretana *Fuerza Nueva*.
- Va aparèixer l'article 2 de la Llei de premsa que quedava incorporat al Codi Penal.
- Es produeix l'estat d'excepció a Bilbao.
- L'almirall Carrero Blanco succeeix Muñoz Grandes.
- Queda suspès el setmanari *Destino* per quatre mesos.
- S'obre un nou expedient contra *Cuadernos para el Diálogo*.
- Surt al carrer el *Diario Femenino*.

Vull acabar amb un clar advertiment sobre la necessitat de mantenir tots els nostres sentits ben oberts. Tornaran els moments difícils per a la nostra professió i, sobretot, no ens deixem enganyar mai més amb els cants de sirenes que anirem escoltant, els quals ja estem sentint.

JOSEP FAULÍ: L'«Avui», signe de la Transició

L'*Avui* va ser un signe de la Transició. De fet, quan Madrid va autoritzar el diari vam saber que les coses havien començat a canviar. No és pas una casualitat que un permís demanat molt abans només comencés a bellugar-se, precisament, després del 20 de novembre de 1975. I potser val la pena de meditar per què l'*Avui* va ser una de les coses en què els que encara manaven van

pensar primer. Aquest diari es va convertir en signe de la Transició perquè aquells manaires sabien que haurien de fer moltes «concessions», però que, d'aquesta, no se'n podrien deslliurar de cap de les maneres. L'*Avui* esdevenia, doncs, símbol, representació i mostra del gran problema que calia resoldre, que era el problema català. (Amb 37 anys més d'història, l'*Avui* encara surt, però ningú conscient no gosa afirmar que el problema s'hagi resolt del tot.)

Però l'*Avui* era un diari atípic i no sols per la llengua en què s'escrivia. No era un diari d'empresa, sinó un rotatiu popular. No tenia uns amos concrets, perquè era la suma de moltes voluntats, representades pels que les havien mogudes. Això feia de l'*Avui*, que podia ser per tantes coses un diari ben típic, un periòdic. Era, a més, en principi, un diari amb un capital limitat, perquè no tenia al darrere cap grup econòmic que pogués facilitar ampliacions.

Era, a la vegada, un diari volgut. Per la gent i pels professionals. De tots els periodistes en exercici als quals vam invitar a passar-se a la nostra redacció, només dos —dos— es van excusar. Això confirma la condició de diari esperat i volgut, però, a la vegada, posa en relleu els problemes econòmics, perquè els dos periodistes —els dos— que es van excusar treballaven a *La Vanguardia*, diari que, aleshores, era l'únic de Barcelona que pagava de forma, si més no comparativament, rellevant els seus redactors. (Els dos de la negativa —ara ja és pura història— van ser Josep Maria Casasús i Oriol Domingo. Consigno els seus noms per ajudar a comprendre-ho tot una mica més i ho faig —ells ho saben prou bé—, des de l'estima i el respecte que sempre els he tingut. Per això els vam triar, no cal dir-ho).

Era, per això i per altres coses, un diari difícil. Per ser l'únic en català, per sentir la sempre compromesa necessitat de ser un diari de tots. Per tenir els problemes de tots i uns quants més d'específics. Era un rotatiu que naixia per defensar la llengua i comptava amb redactors que, normalment, escrivien amb deficiències de tota mena. Reto homenatge, per això, als correctors de primera hora i, de forma especial, a les tres persones que ens van ajudar a configurar la llengua del diari: Bartomeu Bardagí, Joan Fortuny i Albert Jané. No oblidó tampoc el consell i el suport de Ramon Aramon. I destaco la llarga i decidida presència de Fortuny al peu del canó, incansable, esforçat i sempre esperançat.

Hi havia, també, problemes estrictament materials perquè, suposo que com a conseqüència de la llei de l'oferta i la demanda, l'*Avui* va començar la seva història imprimint-se als tallers d'*El Noticiero Universal*, que, en aquell moment, eren els pitjor dotats entre tots els diaris de Barcelona. Amb aquells mitjans era molt difícil fer miracles i la presentació del diari se'n va ressentir durant molt de temps.

Les mateixes facilitats que vam trobar entre els redactors, les vam trobar també entre els col·laboradors. En aquest sector no recordo cap refús, tot i

que, com és lògic, el grau d'adhesió i, fins i tot, d'engatjament va ser força variat. No cal dir que el PSUC, tan rellevant i destacat aleshores, era una de les fonts més entusiastes i segures de col·laboradors: Teresa Pàmies –en primer lloc, perquè va ser la primera «fitxada»–, Jordi Solé-Tura, Rafael Ribó...

El diari va viure la Transició amb les pors normals, perquè la situació s'aclaria, però a pas de tortuga. Hi havia, a més, una disfunció entre uns redactors joves que, sovint, creien que ja s'havia arribat a la normalitat –o que volien fer com si s'hi hagués arribat– i la realitat dura de cada dia, plena de limitacions i, sobretot, d'incerteses. Com a conseqüència d'aquesta disfunció em vaig trobar davant d'un tribunal militar, un tribunal que se'm va ablanir quan vaig dir que m'era igual jurar que prometre i que, sens dubte, no tenia cap inconvenient a jurar: incompreensible o meravellós, per a aquells senyors, que qui manava en aquell antre que, per a ells, era l'*Avui* pogués dir amb tranquil·litat i convicció aquelles coses.

Malgrat mancaments tècnics i econòmics, el diari va aconseguir de crear un grau notable de comunió amb els lectors, especialment amb els subscriptors, que eren, majoritàriament, els qui, amb les seves aportacions a fons perdut, havien fet possible l'existència del periòdic. Aquesta comunió era, sobretot, de caràcter nacional i es va palesar, de forma clara i extraordinària, a l'entorn de la subscripció pro monument a Francesc Macià.

JOSEP PERNAU: Des de l'observatori del «Diario de Barcelona»

Em toca parlar d'aquells temps apassionants que van ser els de la Transició, que jo vaig viure al *Diari de Barcelona*, o *Diario de Barcelona*, com es deia oficialment. Si considerem que la Transició va durar fins a l'entrada en vigor de la Constitució de 1978, i que alguns allarguen aquest període fins a la superació de l'intent de cop d'Estat del guàrdia civil Tejero, el febrer de 1981, he de dir que al *Brusi* jo només en vaig viure la primera part: la decrepitud del règim i del dictador, la seva mort, i els primers passos de la reforma política, fins quatre mesos abans de les eleccions del 15 de juny de 1977, ja que, el mes de febrer del mateix any, l'empresa, presidida per Josep Santacreu, em va declarar incompatible amb el seu pensament polític i vaig anar al carrer.

El *Diari* estava magníficament preparat per afrontar la Transició. Des de l'arribada de Josep Tarín Iglesias a la direcció, el 1969, la plantilla s'havia anat rejuvenint, amb gent sortida de l'Escola de Periodisme de l'Església, com Antonio Franco, Antoni Reig i Xavier Roig, els primers que hi van entrar. Els que arribaven trobaven algunes persones amb qui es podien entendre, com ara dos dels fundadors del Grup Democràtic de Periodistes, que portaven anys a la casa: Josep Faulí i Josep Maria Cadena. La renovació de la plantilla continuà en l'etapa de Martín Ferrand, 1973-1974, i la mantindria jo. En el moment de la

mort del dictador, és una redacció renovada en un 80 %, en la qual han entrat, entre altres, Enric Sopena, Salvador Alsius, Lluís Bassets, Carles Sánchez Costa, Antonio Álvarez Solís, Carlos i Emilio Pérez de Rozas, Oriol Domingo, Josep Maria Orta, etc., i a la qual encara s'incorporarien, a les acaballes del meu període, Xavier Vidal-Folch i Enric Bastardes.

Es pot dir que tota la gent que en aquells anys 70 sortia de les escoles de periodisme era demòcrata. Això no es donava tant en altres professions i hi ha una raó molt senzilla. La llibertat por afectar professionalment poc un químic o un enginyer de camins. En canvi, és l'aire que ha de respirar un periodista per exercir amb una certa decència. La gent jove estava sensibilitzada i es lluitava, entre altres motivacions, per unes millors condicions de la feina, que no eren pas econòmiques.

A l'estiu de 1973 moria l'empresari històric Miquel Mateu, que amb els Godó havia constituït l'empresa des de la postguerra. El seu gendre, Artur Suqué, es féu càrrec de la presidència, i tractà llavors de formar un grup, partidari d'un liberalisme polític i econòmic, inspirat en les idees del Cercle d'Economia, d'on procedien la majoria de gent que l'acompanyava: Carles Ferrer Salat, Carles Güell de Sentmenat, Joan Mas Cantí... Però això no passarà de projecte, cosa que hagués estat plenament coherent amb la reforma política que es posaria en marxa a partir de l'estiu de 1976, quan Adolfo Suárez es va fer càrrec de la presidència del Govern. L'herència de Miquel Mateu no estava tan sanejada com semblava; Suqué no va trobar les aportacions que esperava dels nous «socis», i, a més, com que els Godó veïen que no podrien maniobrar com havien fet fins llavors, el 1974 venien la seva meitat a l'empresari Josep Santacreu, a qui un any més tard, l'estiu de 1975, Suqué venia la seva part, la qual cosa va fer que passés a tenir així la majoria absoluta. Més ben dit: la totalitat de les accions. Faltaven només quatre mesos per a la mort del Franco. Més d'un conseller lamentaria després que les coses no haguessin anat tal com s'havien dissenyat: fer del *Brusi* el mitjà d'un capitalisme modern i intel·ligent, de la dreta civilitzada, com s'acostumava a dir, en contrast amb la dreta feixista que manava. Podia haver estat una mica l'adaptació de les idees de Mañé i Flaquer al tercer quart del segle XX.

Per contra, el diari queia en mans del clàssic personatge ansiós d'influència social i notorietat, finançador a Catalunya, a més, dels interessos polítics de Manuel Fraga Iribarne. Allò no podia acabar bé, com així va ser, primer amb mi i uns mesos més tard amb Tristán La Rosa i tot l'equip. Però practicant l'estratègia de la puta i la Ramoneta vam anar fent, sempre per davant del que volia l'empresa. Ja a les acaballes del franquisme s'havia donat veu als qui mai l'havien tinguda i això es feia amb la pràctica de l'eufemisme i deixant entendre entre línies el que volies que entengués el lector. Per exem-

ple, si es demanava un article a Josep Solé Barberà, no es deia que era comunista, sinó que el seu pensament coincidia amb el dels votants d'Enrico Berlinguer a Itàlia. Era el mateix, però als funcionaris d'Informació i Turisme no els feia tan mal efecte.

Una característica de la premsa de la Transició van ser les amenaces de la gent més tancada del règim, que a Barcelona va tenir personatges com Alberto Royuela. Formaven el que en dèiem *el búnquer*. Per a la progressia de les seves pàgines, per davant d'altres diaris, les amenaces van ser contínues. Jo en guardo unes carpetes i fan esfereir. De vegades, deixaven constància que havies estat observat juntament amb la família, posant l'hora, per exemple, que els fills sortien de casa, camí de l'escola, i assenyalant el camí que seguien. El que menys por causava era l'insult, el clàssic «Fill de puta!». El que esfereïx és la fredor. El qui truca per telèfon, per exemple, dient que és un amic a qui tu no recordaràs i que et recomana que te'n vagis una temporada a França, perquè sap de gent que et volen mal i a ell li doldria que un dia un cotxe se't pogués tirar al damunt pel carrer o que als fills els passés alguna cosa. A l'estiu de 1975 van tirar un artefacte inflamable a la porta del diari, que va causar un petit incendi; els companys i algun cop la policia em van acompanyar a casa a la nit, i el company Carles Sánchez Costa va ser agredit i segrestat unes hores per un grup.

Aquestes activitats, que s'anaven incrementant a mesura que Franco envellia i que es veia que no hi hauria un franquisme sense ell, van tenir un gran augment a partir del mes de juliol de 1974, quan al dictador se li va declarar una tromboflebitis. Podia morir i, per això, una tarda, a l'hora de la migdiada, el ministre d'Informació i Turisme, Pío Cabanillas, va reunir els directors a Barcelona per anunciar-nos la possibilitat de posar en marxa en qualsevol moment el que s'anomenava *operació Lucero*, que no era altra cosa que el dispositiu de seguretat en saber-se la mort del dictador. Havia cedit funcions transitòriament al príncep Juan Carlos i en els sectors reformistes del règim es parlava del fet que aquella situació es perllongués, encara que el problema circulatori quedés resolt. Hauria estat un postfranquisme en vida de Franco, més o menys el que es demana que faci a Cuba Fidel Castro. Si s'hagués donat un dels dos supòsits, la mort o l'inici del regnat, segurament la idea d'Artur Suqué hauria tirat endavant. Abans que acabés l'estiu, Franco tornava a assumir les funcions de cap de l'Estat i el «búnquer» respirava tranquil. A Franco li quedava poc més d'un any de vida.

Tantes possibilitats hi havia que morís aquell mes de juliol que als diaris vam fer l'exemplar mortuori. Quan es va veure que encara aguantaria una temporada, jo vaig fer guardar el plom i en un calaix de la meua taula vaig conservar els fotolits del rotogravat, material que faríem servir el 20-N. El tòpics aduladors de setze mesos abans eren igualment vàlids el 1975 que el

1974. Només en un país com Espanya un diari podia servir igual per a un any que per a un altre.

Mentre el «búnquer» s'anava tancant, alguns sectors del franquisme volien demostrar que eren oberts i que miraven més al futur que al passat. El que volien era situar-se. Martín Villa, com a governador civil, compareixia cada 15 dies en una conferència de premsa, i l'octubre de 1975, em va fer buscar un matí per la telefonista del diari. El pretext era preguntar-me si volia protecció per unes amenaces que havia rebut. Però el que volia explicar-me era per què aquella tarda no aniria a la manifestació d'adhesió a Franco convocada per l'alcalde Viola. Mentre jo era al despatx va sonar el telèfon i va repetir al comunicant el que ja m'havia dit: «que aniria a la primera fila si al capdavant de la manifestació hi hagués una vertadera representació de la societat catalana, però que hi anirien només els de sempre, entre ells persones que més comprometien que una altra cosa, i que ell faria més bon servei mantenint-se al despatx que no pas anant al carrer». Quan el comunicant va penjar em va dir que no era altre que el tal de la casa civil del Pardo. Sabia que jo ho explicaria a la redacció. Estava començant altre cop la carrera política.

El mateix feien els alts funcionaris del ministeri (censura). No cridaven, com en altres èpoques. Demanaven que suprimissis una cosa per favor, perquè els comprometies. Eren els últims dies de la vida de Franco, el telèfon va sonar a casa de matinada. Era el delegat, Fernández Madrid. La rotativa feia un parell d'hores que tirava i pocs exemplars quedaven ja per imprimir. Em va demanar que aixequés l'article. En dir-li que el periòdic s'estava acabant de tirar i que en bona part estava distribuït, em va contestar que ja s'ho pensava, però que podíem fer una cosa: encara que el diari estigués ja repartit, canviaríem un article que ell veia perillós, n'imprimiríem uns exemplars i els portaríem per fer el ritual del dipòsit, encara que no se'n portés cap als quioscos. Ell volia cobrir-se les espatlles, quedant bé amb nosaltres.

La mort del dictador, per a nosaltres, va ser la culminació de llargues nits de vetlla. La primera es podia situar el 27 de setembre, quan la pena de mort va ser executada, per afusellament, contra cinc nois del FRAP i ETA a Madrid, Burgos i Barcelona. Aquí, l'etarra Juan Paredes Manot, *Txiki*. Inútilment vam esperar que servissin d'alguna cosa les gestions del Papa i de caps d'Estat europeus. El règim volia acabar com havia començat: amb sang. A partir d'aquell moment, amb Franco ja en situació crítica, les nits de vetlla se succeïrien fins a la del 20-N, en què la nit es va enllaçar amb el dia i, altra vegada, amb la foscor.

La mort de Franco no va fer res més que accentuar les tensions que hi havia a la societat. Entre una ciutadania que veia la llibertat al seu abast i un franquisme nostàlgic que es resistia a morir. Jo diria que va ser el període més actiu dels mitjans de comunicació en favor de la democràcia. El llenguatge

críptic va donar nous passos endavant. Hi havia atemptats, segrestos i altres accions del FRAP, el GRAPO i altres grups violents. Els mitjans franquistes els condemnaven, com si no existís una altra violència. Els que connectaven amb la veu del carrer ho feien amb la fórmula de condemnar la violència «venga de dónde venga», podia ser la de la policia o la dels *fatxes*, suposadament incontrolats. El nostre públic entenia perfectament el que volíem dir. Era la condemna, per exemple, de la brutalitat policial en contra de les manifestacions de suport social a les reivindicacions de l'Assemblea de Catalunya, el febrer de 1976.

Són moments que es viuen amb por, però amb vibració, sobretot quan es posa en marxa el desenvolupament de la Llei de reforma política, el gener de 1977. Allò que esperàvem per a nosaltres i per al país s'està aconseguint. Al diari s'accentuen les tensions amb l'empresa i en els últims dies de febrer jo seria cessat. La resta de la Transició la viuria des de *Destino* i *Mundo Diario*—segons com es miri, fins i tot des d'*El Periódico*—, i des d'aquests mitjans veuria com l'aventura del *Brusi* acabava com el rosari de l'aurora: amb Tristán La Rosa, la redacció que jo havia deixat anava tota al carrer; en 24 hores se n'improvisaria una altra per fer el diari que l'amo i Fraga volien, i l'històric *Brusi*, a punt de complir els dos segles, va acabar en una crisi de la qual ja no es va refer. Però l'important és que el país va tirar endavant i que la democràcia es va anar consolidant. Va valer la pena viure aquella experiència.

ELS SETMANARIS CATALANS

Ponent:

ISABEL-CLARA SIMÓ

Josep Maria Figueres, al seu recent i interessant llibre *Prensa i nacionalisme*, i subtitulat precisament *El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*, hi dedica un curt espai i una valoració molt negativa, a la premsa periòdica catalana. L'autor, que ha participat activament en aquesta mena de premsa, ho fa sens dubte com a anàlisi autocrítica, però, des del meu punt de vista, hi manca una explicació, per al que l'historiador anomena un fracàs, des d'un punt de vista sociològic i històric.

Els setmanaris catalans de la Transició tenen, tots, unes característiques comunes:

- Són en català, parcialment o íntegrament.
- Neixen o es consoliden amb l'anomenada Llei Fraga (14/1966, del 18 de març).
- Tenen una estructura empresarial molt feble.
- Mantenen una posició ideològica combativa, tant els de dreta com els d'esquerra.
- Acumulen sancions, segrestos, multes i processos durant el període franquista.
- La majoria, però no tots, tenen uns lligams amb determinats partits polítics.
- Superen, o intenten superar, una difusió estrictament comarcal.
- Retrocedeixen o moren en un clima democràtic.
- Es repengen en l'afany, el sacrifici o la tossuderia d'un consell de redacció de vegades minúscul.

Convé que distingim, d'entrada, els diferents tipus de revistes periòdiques, comptant-hi periodicitats diverses i no exclusivament els setmanals: hi ha les revistes culturals —entre les quals, la veterana i de més difusió és sens dubte *Serra d'Or*—, revistes humorístiques, revistes cenyides a un territori limitat —sigui una comarca o unes poques comarques, sigui un municipi estricte—, revistes amb objectius concrets, com ara les humorístiques o les que fan proselitisme polític, especialment les revistes de partit, o les revistes gremials, algunes amb tanta força com la d'Unió de Pagesos, amb tiratges altíssims i una difusió molt més alta que la d'algunes de les revistes més periodístiques, revistes eclesiàstiques, revistes excursionistes, etc. Només un grapat poden definir-se amb el que legalment es diu setmanari d'informació general, que són les que entren en el propòsit d'aquest estudi.

De revistes d'humor n'apareixen unes quantes, si bé és sorprenent, dins la història del periodisme català, que la tradició humorística d'aquest país no tingui un relleu passada la guerra. Podem constatar l'existència de revistes com *La Pipa d'en Roc*, que neix a Mataró el 1978, o *Amb potes rosses*, que neix a Barcelona el 1979. Dels que són òrgans de difusió de partits polítics, destaca *Treball*, vinculat al PSUC i que neix a Barcelona el 1936, o *L'Opinió*, vinculada al Partit Socialista de Catalunya, que neix a Barcelona el 1978 —d'altres, com *L'Hora* o *El Món*, vinculades també al Partit Socialista de Catalunya, estan, però, periodísticament classificades com a revistes d'informació general—. També hi ha revistes infantils o juvenils, com *Roda-món* (Barcelona, 1978) o *Cavall Fort* (Barcelona, 1961); d'esports, com *Esports Blaugrana* (Barcelona, 1979); o el bon i meritori munt de premsa comarcal, com ara, per exemple, *Hora Nova* (Figueres, 1977), *Poble Andorrà* (Andorra, 1974), *El 9 Nou* (Vic, 1978), *Regió7* (Manresa, 1978), algunes de les quals tenen avui una qualitat i una difusió sense parangó arreu de l'Estat. En aquests moments, a més, hi ha revistes especialitzades, com ara *Ender-rock*, dedicada a la música popular, i fins a més de 100 publicacions coordinades a hores d'ara per l'associació APPEC (Associació de Publicacions Periòdiques en Català), que n'ha ideat uns premis i sobretot una exposició itinerant molt il·lustrativa.

Capítol a part mereixen els setmanaris d'informació general, tots amb voluntat periodística (entenent per periodisme primar la informació al voltant de la qual s'articula l'opinió), la majoria amb l'esperança mai assolida d'esdevenir premsa diària. Cal destacar-ne unes per la seva ambició, d'altres per la seva durada, i per la seva qualitat relativa totes, cinc revistes emblemàtiques, filles de l'època franquista i mortes o encallades en democràcia: *Tele/Estel*, *Arreu*, *Oriflama*, *Presència* i *Canigó*.

1. El cas de «Tele/Estel»

Aquest és el cas d'una premsa amb voluntat de normalitat, suficients mitjans econòmics i el suport d'amples capes intel·lectuals i periodístiques catalanes, que, tanmateix, té una vida molt curta: del 1966 al 1970. No hi ha dubte que la seva aparició és a redós de la Llei Fraga, que permetia fer una revista sense censura prèvia i que establí la llibertat de creació d'empreses periodístiques. De fet, és la primera premsa d'ençà de la guerra íntegrament escrita en català, d'informació general i amb difusió nacional. L'empresari que va posar en marxa el projecte, Jaume Castells, prengué el nom del diari *Tele/eXprés*, fórmula periodística que, tot i ser en castellà i tenir una difusió reduïda, havia assolit un notori prestigi entre els cercles intel·lectuals i polítics de Catalunya. Tanmateix, i malgrat unes expectatives que sempre m'han resultat exorbitants, el setmanari primer fa una pausa i després mor definitivament. En efecte, en el número del 13 de juny del 1969 es va anunciar una pausa, per millorar el producte, deia una nota, fins al 26 de setembre; i tanmateix, en el número del 19 de juny del 1970 el setmanari confessa que el projecte no té una viabilitat econòmica suficient, i tot i anunciar la promesa d'un esforç de consolidació, el setmanari va morir definitivament. Les absoltes van ser nombrosíssimes, el tema va ocupar un espai immens en tota mena d'activitats públiques i encara avui hom parla amb una profunda tristesa d'aquella desaparició. Per les seves pàgines, en efecte, havien desfilat els noms més prominents de la cultura catalana. El director era Andreu Avel·lí Artís, si bé en la represa de la revista fou director en funcions Celestí Martí Farreras. Des del primer número de *Tele/Estel* es van aixecar grans expectatives patriòtiques, sobretot en ambients nacionalistes de dretes; fins i tot els incidents interns tenien una àmplia difusió —estic parlant del boca-orella, perquè es vivia en plena dictadura—. Per exemple, van ser molt comentades les baixes de dos col·laboradors excepcionals, per raons ben diverses: Baltasar Porcel i Manuel de Pedrolo.

La mort de *Tele/Estel* va ocasionar un munt d'opinions, de vegades discrepants entre si, i que, ultra el balanç general que en farem al final, li dona un to peculiar en la premsa catalana del franquisme. Mentre que, per exemple, Josep Faulí opinava que la ideologia de *Tele/Estel* era catalanista i demòcrata, Eugeni Xammar opinava que era un setmanari clarament franquista, i Ignacio Agustí opinava que era subversiva, amb tots els tics de la clandestinitat. Tant de temps que ha passat i encara és difícil veure-hi clar, si bé hom ha assenyalat que l'empresa va calcular malament la jugada, car, primer, va suposar que el fet d'estar escrit en català ja justificava el setmanari, sense maldar per crear un autèntic òrgan periodístic; segon, perquè generava més opinió que no informació —un mal endèmic a tota la premsa setmanal en català—; tercer, perquè va voler ser la revista de tots, i com que això és un impossible pe-

riodístic —si bé en l'aparició de tots els mitjans parteix de dos enganys, o autoenganys: l'objectivitat periodística, que no existeix, i la idea que sigui per a tothom— resultava un poti-poti sense línia editorial; però, tercer i sobretot, perquè va reunir els pitjors vicis de la societat catalana sota el franquisme: el voluntarisme, l'«entre tots ho farem tot», l'entusiasme i la fe, que, si per si sols semblen virtuts, aplicats al món de l'empresa són irrisoris i no aguanten ni una bufada de vent. Clar: a *Tele/Estel* no el va matar el franquisme sinó la pròpia ingenuïtat i la manca d'ambició.

2. El cas d'«Arreu»

Aquest és el cas més efímer, car només va arribar a publicar vint-i-quatre números, del 18 d'octubre del 1976 al 3 d'abril del 1977, en el més estricte postfranquisme. *Arreu* era la revista del PSUC, d'una qualitat més que meritòria, i l'home que va gestar el projecte va ser Àngel Abad, qui, amb Jordi Joan Sánchez i Àngel Aragüés, formen empresa; després s'hi incorporà un professional exigent que li va donar un nou alè: Jesús Rodés. És ben peculiar que aquests homes fossin la majoria castellans establerts a Catalunya i adversos al nacionalisme que creien vinculat a la burgesia. També és peculiar que es tracta d'homes durament represaliats pel franquisme, companys de presó i de tortures.

La revista apareixia professant una línia no doctrinària, més atenta doncs a la informació que al proselitisme, que és el pitjor escull on sol ensopegar la premsa de partit. La revista es veia a si mateixa com a portaveu d'una cultura popular de Països Catalans, dos temes en què insisteix el setmanari. Persones que hi col·laboren intensament són per exemple Lluís M. Xirinacs, Antoni Tàpies, Josep Benet, Jordi Carbonell, Raimon o Agustí de Semir.

El director de la revista va ser primer Xavier Caño, si bé aviat s'hi incorpora Josep Ramoneda. L'equip era sòlid i la publicació tenia una gran dignitat periodística. Tot i la seva brevetat, avui resulta gairebé imprescindible per entendre la primera Transició vista des de Catalunya. Hi col·laboraven també els ninotaires Guillèn i Perich, algunes caricatures dels quals, especialment les de caràcter polític, formen ja part de la història del dibuix català. Avui pot resultar ben curiós de rellegir aquell ja mític setmanari, sobretot perquè va ser un dels estendards contra el lerrouxisme que els franquistes volien atiar contra Catalunya.

És difícil de dir per què va morir un setmanari tan bo i amb un suport intel·lectual tan ampli. El mateix Ignasi Riera, un dels seus més fidels col·laboradors, ho analitza amb enorme perplexitat. La feblesa empresarial, que és el mal de tots els setmanaris, n'és la primera causa; la sospita d'oferir una in-

formació esbiaixada pel partit d'on neix, el PSUC, n'és una altra; però potser la causa principal són els Pactes de la Moncloa i la retirada voluntària del comunisme de l'escena política espanyola amb el consegüent desencís en les zones més progressistes de l'Estat, com ho era Catalunya. I crec que caldria afegir la malfiança dels catalanistes de dretes per un òrgan periodístic que s'autodefinia com a popular, comarcal, de Països Catalans i reivindicatiu. Tanmateix, oblidar tot el que *Arreu* va fer perquè Catalunya no fos escombrada pels hereus del franquisme seria una ingratitud i una injustícia.

3. El cas d'«*Oriflama*»

Aquest setmanari va ser un dels de llarga vida i, afegiria jo, el que va arrossegar més contradiccions internes. El nom *Oriflama* ha romàs per sempre vinculat al nom de l'excel·lent periodista Josep Maria Huertas Claveria, un home que no tenia res a veure amb el catalanisme i que no tenia res a veure amb l'Església...

Oriflama va aparèixer del 1961 al 1977, i neix a Vic a redós del bisbat; el seu objectiu era ser una eina de contactes (humans i divins) dels nois que feien la mili. Els seus impulsors i primers col·laboradors eren militars i capellans; el que era revoltant per al franquisme aleshores i més el del sector militar és que hi havia alguns articles en català. Al cap d'uns pocs anys, però, la revista anà decantant-se cap a una revista catalanista i de caràcter juvenil; alguns col·laboradors eren el bo i millor de la plana de Vic, com Martí i Pol, Emili Teixidor o Ricard Torrents. Com que la revista topava sovint amb el Ministerio —una causa que va ensorrar la majoria de setmanaris de l'època— va obligar la revista a especialitzar-se i esdevenir d'informació general, amb un director periodista. Aquest va ser Huertas Claveria, per indicació del seu redactor en cap a *El Correo Catalán*, Manuel Ibáñez Escofet —la quantitat de bons periodistes que va formar i generar l'Ibáñez Escofet és literalment corprenedora—, que hi va aportar el trio Jaume Fabre, Josep Martí Gómez i Rafael Pradas, que sempre han col·laborat en moltes empreses periodístiques i editorials diferents.

La revista, que en aquesta època encara era mensual, va tenir tres enemics: el Ministerio, el bisbat —que hi veia obscenitats arreu i que s'exclamava que això no era una revista cristiana sinó tot al contrari—, i el catalanisme conservador, especialment el de Jordi Pujol, que hi ajudava econòmicament. Com més entrebancs, més imaginació hi posava l'equip i més s'engrescaven en tota mena de provocacions. Tanmateix, l'enemic principal de la revista era que no es venia i que, malgrat pagar quantitats ridícules als seus col·laboradors —com la majoria de revistes del franquisme—, anava arrossegant un dèficit que el gener del 1968 era d'1.400.000 pessetes.

El nombre de col·laboradors, però, anava creixent; hi podem trobar companys de pàgina ben insòlits com Martí Gómez i Oriol Pi de Cabanyes, o com Lluís Permanyer i Víctor Móra. Els expedients se succeïen i les multes sovintejaven. La revista buscava sens dubte l'escàndol i la provocació, i aquest era el seu major encant. Números dedicats a Layret o al Noi del Sucre van indignar els catalanistes conservadors, als quals la revista gaudia atiant-los.

El moment més conflictiu va ser aquell en què Jordi Pujol, que és qui mantenia la revista, va voler col·laborar, i a més sota pseudònim, i el consell de redacció s'hi va oposar; aquest va anunciar que es retirava de la revista i que ja els faria saber qui era el nou propietari, o bé que s'espavilessin per trobar qui pagués la revista. Això era el 1972. Van funcionar uns mesos autogestionàriament, tot fracassant en els intents de buscar qui els subvencionés, des de Montserrat a través del pare Massot fins a Joan Reventós i els socialistes catalans, o Josep Maria Vilaseca que havia comprat *El Correo Catalán* o Josep Andreu i Abelló. Finalment, Pujol els va anunciar que el nou propietari era Anton Cañellas, secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya. Cañellas va voler que dimitís l'equip de redacció en pes, i tenia pensats homes com Josep Miró i Ardèvol, Ernest Sena, Agustí Pons o el vicari episcopal Joan Carrera. El consell de redacció va resistir fins al 1974, quan va ser acomiadat.

Els nous homes de la revista eren persones com Ferran Ariño, Puig Dòria, Joaquim Pibernat o Josep Artigal. En foren directors Agustí Pons i Antoni Plaja Mateu. La revista canvià radicalment d'imatge i de contingut. L'octubre del 1976 *Oriflama* va deixar d'aparèixer, tot i que reaparegué el 27 de maig del 1977, amb un format atractiu, de cara a la primera campanya electoral en l'estrenada democràcia. Però, mancat de públic, el setmanari plegà el 17 de desembre del 1977. Els seus responsables confessaven que no entenien què hi veia el jovent en l'*Oriflama* d'abans...

4. El cas de «Presència»

Presència, tot i ser un setmanari de Girona, aviat va tenir un ampli ressò arreu dels Països Catalans. I, tanmateix, mai no va abandonar la Girona natal, tot i la seva difusió nacional, modesta si volem, però amarada de prestigi. La història de *Presència* és força semblant a la de *Canigó*, de què parlarem tot seguit, almenys en alguns aspectes: es tracta de setmanaris que apareixen en català i en ple franquisme sense els permisos necessaris, i sempre camuflant-se sota la capa de ser revistes bilingües, que van ser tolerades la darrera dècada del franquisme; es tracta, també, de revistes combatives, molt militants, per la llengua però també contra la dictadura; pels drets nacionals però també contra les injustícies socials.

Presència va néixer el 10 d'abril del 1965, a iniciativa de Manuel Bonmatí, que n'era propietari i director. El primer equip de redacció estava format per Carme Alcalde, Rosa Maria Prats, Narcís-Jordi Aragó, Maria Castanyer, Antoni Domènech, Joan Gelada, etc. La redacció funcionava en un bar, L'Arc, per cortesia dels seus propietaris, Aurora i Lluís. Era doncs una aventura purament voluntarista. En la primera etapa era quasi tota escrita en castellà, com totes les altres revistes de l'època. A la societat tan conservadora de la Girona de l'època —és a dir, la dominada per les seves forces vives—, *Presència* va caure com una galleda d'aigua freda, i va ser mirada des del principi com un perill que venia a agitar les tranquil·les aigües franquistes i eclesials d'aquells anys.

La primera ensopegada no amb el règim sinó periodística de la revista va ser un fallit intent d'aterrar a Barcelona i esdevenir la revista nacional que tanta falta feia. De fet, el fracàs de la suposada ampliació va ser tan fort que la revista ja anunciava la seva imminent desaparició. I aleshores va arribar la Llei de premsa, que permetia un respir. Avui pot fer riure que aquella dràstica llei significués un eixamplament tan notable per a la premsa, però aquest és el cas: el franquisme no tenia altre remei que començar a sumar-se al progrés general a tot Europa i calia fer unes quantes concessions, que el senyor Fraga sabia aplicar amb mà de ferro, és a dir, sense deixar que els aires de la democràcia europea enterbolissin els severs ciutadans d'aquest Estat que vivia al marge de tots i de tothom, tancat en l'aventura d'impedir per via quirúrgica que el comunisme hi penetrés. L'aleshores directora, Carme Alcalde, va decidir aprofitar totes les esclètxes, totes les esquerdes de la llei per publicar tot el que fos possible, des de la Guerra del Vietnam fins als recitals de Raimon, per posar un parell d'exemples «subversius». Aleshores l'administració es va acarnissar amb aquesta valenta proposta i les multes queien a una velocitat que l'empresa no podia suportar. La solució consistí a fer-ne una societat anònima i demanar la col·laboració ciutadana. Es venien accions a mil pessetes, amb la restricció que ningú en podia acumular més de cinc, i així la revista va gaudir d'una solvència econòmica tan modesta com vulguem però que li permetia afrontar el repte que li plantejava una administració hostil. Un altre canvi substancial va ser el de director: Narcís-Jordi Aragó. Aquesta és probablement l'etapa més emblemàtica de la revista, sense menystenir els meritoris esforços de l'equip anterior, però Aragó va tenir, de primera hora, dos objectius: renunciar a ser alguna altra cosa que una revista de Girona, per una banda, i tenir uns plantejaments més periodístics i professionals, per l'altra. Aquest canvi es va produir el juny del 1967. A més, el fet que Aragó fos advocat va permetre aquella sibil·lina estratègia de la premsa d'esquerres d'aquells anys: escriure entre línies. La provocació ja no era directa, però no per això menys efectiva. El gruix de col·laboracions de prestigi que va reunir, malgrat no poder pagar o pagar quantitats simbòliques, és espectacular. Ara bé, la consolidació es produeix quan per fi el Ministeri d'Informació i Tu-

risme admet inscriure al Registre d'Empreses Periodístiques *Presència S.A.*, que tenia un capital de 600.000 pessetes i una tirada de 3.000 exemplars, cosa que significava la retirada de Bonmatí i un funcionament més empresarial i menys voluntarista.

Però el Ministeri no va pair mai l'existència d'aquesta revista. Va manar fer-hi una inspecció, i, en no trobar ni full de salaris ni rebuts de la Seguretat Social, va aplicar tot el pes de la llei i en va suspendre la publicació. La reacció ciutadana va ser de màxima solidaritat, però Aragó sabia que la casa només es podia salvar amb la llei a la mà, i va recórrer al Tribunal Suprem, el qual, en data 17 de desembre del 1973, va considerar desproporcionada la sanció, malgrat haver-hi un acord del Consell de Ministres que la ratificava! I això va permetre que la revista reprengués la seva publicació. Aquesta és una sentència històrica, que va tenir un ampli ressò.

Tanmateix, les albors de la democràcia no van ser positives per a la premsa de combat: lluites internes, diversos corrents ideològics, enfrontaments i, al capdavant, una revista que, com va passar amb *Canigó*, no va saber o no va poder trobar el seu lloc en una democràcia. El 26 de novembre del 1977 *Presència* arribava al seu número 500 i entrava en una davallada, econòmica i periodística, que no va ser però mortal. A partir del 1980 passà a convertir-se en un suplement de *Punt Diari*, on encara apareix cada diumenge encartada a dins del diari.

Presència va marcar un estil de combat civilitzat i ferm per la democràcia que encara avui és emblemàtic per al periodisme actual.

5. El cas de «Canigó»

Canigó és una publicació que va durar trenta anys, des del mes de març del 1954, quan va néixer, fins al 26 de març del 1983. Va publicar un total de 807 números.

La revista va néixer a Figueres amb caràcter cultural i local, periodicitat mensual i exclusivament en castellà (el subtítol era *Literaria-Cultural-Deportiva*). Obtenir-ne els permisos no va ser fàcil, i hauria estat impossible en els moments més durs del franquisme sense el concurs de l'escultor Frederic Marès, que tenia un gran pes en aquella època, i que era parent del fundador i propietari, Xavier Dalfó. Tota la seva primera etapa, *Canigó* va ser el vehicle dels intel·lectuals de Figueres, de l'Empordà i alguns de Barcelona, que hi trobaven un espai lliure per fer reflexions culturals, algunes d'una alta qualitat. Tinguem present que aquesta revista no estava vinculada a cap grup de pressió, com ara l'Església, ni a cap corrent polític, clandestí o no, i que tampoc comptava amb un empresari que volgués imposar-hi la seva línia, com passava amb gairebé totes les revistes de l'època. El que no es podia evitar és que la

llengua fos la castellana, car així ho explicitava el permís del Ministeri d'Informació i Turisme. El tema de la llengua va provocar contínues ensopagades legals, fins a l'extrem que es va prohibir un número perquè hi havia un sonet sobre la tramuntana de la gran escriptora Víctor Català; que es tractés d'un poema innocu políticament i que l'autora fos una persona tan prestigiosa no importava. Els papers en què es reiterava l'obligació que tota la revista fos exclusivament en castellà són abundantíssims, tant que, junt amb les multes, els judicis i les diverses repressions que va patir *Canigó* en la seva llarga singladura van poder omplir una exposició que va tenir lloc anys després. La categoria dels col·laboradors era extraordinària: Víctor Català, Frederic Marès, Ramon Reig, Cèsar Martinell, Carles Fages de Climent, Octavi Saltor, Josep Pla, Joan Baptista Solervicens, Fernando Garrido Pallardó, Rafael Sánchez Mazas, Rafael Santos Torroella, Cesáreo Rodríguez Aguilera, etc., etc. Un dels homes més emblemàtics d'aquella etapa va ser Manuel Brunet, periodista de dretes, però profundament catalanista i d'una solvència professional fora de tot dubte. Aquest grup de persones feien campanyes de caràcter cultural –algunes molt sonades–, feien reflexions en una època en què la premsa no més recollia cultura escombraria. I, a sobre, es divertien.

Com hem explicat abans, en el cas de *Presència*, de mica en mica el règim polític va anar afliuxant les regnes i es va mostrar una mica més tolerant amb la qüestió de la llengua; *Canigó* va aprofitar també totes les esquerdes, i, sota la denominació de revista bilingüe, anava augmentant el nombre de planes en català i disminuint el nombre de planes en castellà. Les ensopagades amb l'Administració eren permanents. Però, amb un equip ambiciós i decidit, la revista passa a ser setmanal el 23 d'octubre del 1971. El contingut era el de qualsevol revista, modesta, però d'informació general, i aquí és on legalment li queien les sancions. La revista havia d'aconseguir ser legalment una revista d'informació general per evitar el continu assetjament polític. Sent periodista, això es va aconseguir amb una nova directora, Isabel-Clara Simó, el 23 de desembre del 1972. L'equip que aleshores integrava la revista era ara més jove i més professional.

Aviat se li va quedar petit Figueres i la revista marxa a Barcelona, amb la intenció de realitzar-hi un setmanari d'abast nacional. El seu contingut era no ja catalanista, sinó de signe independentista i la denúncia social i política la seva raó de ser. A part d'unes interessants pàgines de política internacional, espanyola i catalana, la revista, que s'autodefinia com una revista de Països Catalans, era sensible a temes inèdits encara en la premsa d'aleshores, com el feminisme o l'ecologisme. Tot plegat no es podia tirar endavant sense una renovació formal profunda. Per una banda, dotar-la d'una estructura empresarial, per minsa que fos; per una altra, canviar el format, afegir-hi color i usar la tècnica de l'òfset. Tot això s'anà aconseguint, però calgueren diverses ajudes. Una ajuda va ser l'econòmica, i que va facilitar Jordi Pujol, que aleshoresaju-

dava totes les empreses catalanistes del signe que fossin, i, també, els locals que va cedir Miquel Quintana, més la utilització de les màquines necessàries per confeccionar la revista. En aquesta època es donen diversos fenòmens: un és un augment espectacular de vendes i de subscripcions, que en determinats moments van ultrapassar els 12.000 exemplars, quantitat fabulosa en aquelles circumstàncies; un altre és l'enorme quantitat de periodistes i d'intel·lectuals que passen per les seves pàgines —des d'Espriu fins a Quim Monzó, des de Pere Calders fins a Joan Perucho, des de Maria Aurèlia Capmany fins a Manuel de Pedrolo—; un altre és l'espectacular millora gràfica de la revista, en mans de professionals del ram; també, l'abast efectiu de Països Catalans, amb delegacions i corresponents en tota l'àrea catalana, comptant-hi Catalunya del Nord o la Franja de Ponent, per exemple; i, finalment, unes millores objectives com ara l'ampliació d'un suplement anomenat «Papers», del qual va ser-ne l'ànima Ricard Salvat. Tot de sobte, Jordi Pujol va retirar el seu suport econòmic, creient que això significava una estocada mortal per a la revista. La revista, però, no sols va resistir sinó que va continuar ampliant-se.

I tanmateix, en arribar la democràcia, la revista comença a fer aigües i naufraga. Què havia passat? En primer lloc, el mateix que amb la resta de revistes: que una premsa de resistència ja no feia la mateixa funció social; en segon lloc, la malfiança de les administracions públiques, que hi veien una tribuna crítica i rabiosament independent; en tercer lloc, la manca de publicitat institucional que sí que anava a parar a revistes més dòcils i que significava una competència deslleial. Tanmateix quan diem que la revista naufraga no ens referim a les vendes ni al tiratge; dit en d'altres paraules: *Canigó* mor amb bona salut. Mor perquè ha intentat endebades transformar-se en diari i això ha desgastat l'equip; mor per aquesta competència deslleial que dèiem; i mor perquè arriba a la conclusió que el seu paper ha de canviar i que cal un cert suport partidista per aconseguir-ho, suport que no està disposada a tenir.

Trenta anys després del seu naixement i sense que gairebé ningú protestés o fes cap moviment per impedir-ho, *Canigó* plega el 26 de març del 1983, havent publicat 807 números, tots i cadascun contra corrent, amb totes les circumstàncies en contra.

6. La situació actual

En aquests moments, principis del 2003, hi ha comptabilitzats 725 mitjans en llengua catalana —incloent-hi ràdio i televisió i abastant tota l'àrea dels Països Catalans—. I, pel que fa a premsa periòdica en català, l'APPEC compta amb 115 revistes associades. En la darrera concessió de premis anuals d'aquesta Associació es va fer públic l'increment continu dels mitjans en ca-

talà. Darrerament, el gruix s'ha incrementat amb el diari esportiu en català *El 9*, la inclusió del setmanari *Dossier Econòmic* en les capçaleres de la premsa comarcal, i la publicació de la revista de divulgació històrica *Sàpiens*.

El sector respira uns aires d'optimisme que es palesen en diferents iniciatives conjuntes: exposicions, premis, promocions, etc. Voldríem ara fer un retrat robot de la premsa periòdica en català en aquests moments:

- Una notable qualitat i una presentació adequada. Hi ha revistes tan completes i acurades com *Descobrir Catalunya*, entre les de més alt tiratge, o la històrica *Serra d'Or*, a més de productes tan bons com *Enderrock* o *L'Avenç*.
- Uns tiratges que ja han assolit, conjuntament, 700.000 exemplars mensuals, amb l'estimació d'uns dos milions i mig de lectors.
- La proliferació de revistes especialitzades (infantils, musicals, esportives...) enfront de les d'informació general, molt més escasses.
- La gairebé inexistència de setmanaris, inexistència que coincideix però amb un important retrocés d'aquest sector de la premsa a tot l'Estat espanyol. De fet, a part dels setmanaris especialitzats, la immensa majoria dels setmanaris han anat decantant-se cap a la premsa rosa. L'època de *Triunfo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Destino*, o, fins i tot, *Cambio 16* o *El Mundo*, és cosa del passat. N'és una excepció *El Temps*.
- Un abast majoritàriament comarcal. Cal destacar que en els períodes de més manca de llibertats, la premsa comarcal ja havia assolit un nivell de qualitat espectacular i inesperat.
- Una escassa presència als quioscos, que és el punt de venda número u en premsa arreu del món. Les revistes catalanes es basen sobretot en subscripcions, des del franquisme fins avui.
- Un inexplicable trencament de la tradició periodística catalana (que no es dona en d'altres camps), en especial la quasi absència de revistes d'humor i la pràctica desaparició del còmic, en el qual Catalunya havia estat un capdavanter, amb uns dibuixants de fama internacional. N'és una excepció *El Triangle*, que és però cada cop més una revista de denúncia que no una d'humor.
- Una endèmica manca de publicitat i el recurs a la publicitat institucional, directament o indirecta, o també a la subvenció pública.

7. Un intent d'explicació

La premsa en català no funciona i la vista d'un quiosc ens determina la seva gairebé absoluta marginalització. Si parlem de setmanaris, hem de desta-

car la seva pràctica inexistència. Potser aquestes poden resultar unes afirmacions massa rotundes, però malgrat els esforços, malgrat un bon nivell de qualitat i malgrat més de vint anys d'escolarització en català, la premsa en català, amb qualsevol periodicitat, té unes mancances de mercat més que notables.

Mirem els tiratges de la premsa diària en català:

<i>El Periódico de Catalunya</i>	66.435
<i>Avui</i>	30.628
<i>El Punt</i>	23.082
<i>Regió 7</i>	9.005
<i>Diari de Girona</i>	7.915
<i>Segre</i>	5.847
<i>El 9 Punt</i>	2.474

Això sembla a primera vista absolutament insuficient, tant en nombre de capçaleres com de tiratges, amb l'excepció si volem d'*El Periódico de Catalunya*, que tot i això ha baixat, en la seva edició en català, vora dels vint mil exemplars. Ara bé, si mirem els tiratges dels diaris en castellà, aviat comprovarem que estan molt per sota de la mitjana europea. Això no justifica l'escasesa dels diaris en català, però ajuda a entendre una manca d'hàbits lectors de premsa que es multiplica en català.

Pel que fa a revistes, com dèiem, han estat escombrades, arreu de l'Estat, per la premsa del cor —coincidint amb l'aparició de revistes setmanals com a suplement de la majoria de diaris—. Resulta paradoxal que les revistes catalanes, en canvi, no han patit d'aquest mal, i que trobem a faltar premsa rosa en català, quan aquest fenomen ja ultrapassa l'Estat espanyol i mou un volum de negoci molt considerable. Que el català és una barrera, encara a hores d'ara, és indubtable, i que ho és molt més en premsa, llengua escrita, que no en ràdio o televisió, llengua oral, és una pura evidència, i això ens permet qualificar de fracàs els per ara fallits intents de normalització lingüística basant-se només en l'escola. I, tanmateix, no s'entén el fracàs del cinema en català, tenint el teatre una quota molt elevada i tractant-se de català oral, i, a més, havent dues cadenes televisives en català que ha acostumat el públic a sentir els astres de Hollywood expressar-se en català.

Ara bé, no s'ha produït en cap moment de la Transició un intent seriós de fer premsa en català. En premsa diària, hom va parlar insistentment de *La Vanguardia*, però no per molt temps; també s'ha insistit en la catalanització de diaris esportius, com *El Mundo Deportivo*, intents que s'han anat frustrant. De fet, també crida l'atenció que no hi hagi hagut cap intent, almenys reeixit, per crear una televisió privada en català; és més, els pocs intents que hi ha hagut

han desaparegut misteriosament. Tampoc han reeixit alguns intents de vídeos en català o d'altres tècniques digitals. En canvi, sorpren l'èxit apoteòsic d'un diari virtual com és Vilaweb, que està molt per sobre de la majoria dels seus homòlegs espanyols.

Veiem doncs que hi ha un triple front que obstaculitza la normalització de les revistes en català: una mancança endèmica d'infraestructures i una tendència al voluntarisme més que no a la professionalització; una època que ha fet prescindible, en el nostre entorn, aquesta mena de premsa; i una escassa o nul·la inversió empresarial.

Aquest tercer factor sembla que, des de l'època del franquisme, però d'una manera inexplicable en la Transició democràtica, és, per a tots els analistes, la pedra de toc de la qüestió. Dit en d'altres paraules: ni abans ni ara, hi ha hagut una classe empresarial que se la jugués en premsa en català. En una frase que ja és històrica, per la seva reiteració, la burgesia catalana no està interessada en la normalització del mercat català, especialment quan la llengua és alguna cosa més que un simple vehicle d'intercanvi —com pot ser en una fàbrica d'automòbils o en un supermercat—, sinó que defineix el producte, com passa en premsa escrita.

De fet, enquestes fetes reiteradament a distribuïdors i venedors de premsa periòdica donen com a resultat una desconfiança del públic —i, de rebot, del seu venedor— respecte als productes en català, malgrat el bon nivell tècnic que tenen en aquest moment les publicacions en català.

Això ens porta de nou a la situació sociològica de la llengua i la seva manca de prestigi. I, encara més, a la no-necessitat de la llengua catalana en cap àmbit de la vida pública. No són només els setmanaris les víctimes d'aquesta manca de prestigi, sinó també la cançó, que ha quedat ancorada en el passat, malgrat la seva elevada categoria, i el cinema i tants altres aspectes de la vida pública. L'explicació fàcil que sempre s'hi dóna és que el mercat marca les seves pautes, frase amb què es condemna d'antuvi qualsevol intent de normalització. El cas és que, sigui com sigui el mercat, ningú ho ha intentat de debò des del món empresarial, i que la premsa periòdica catalana ha estat abandonada des dels orígens a iniciatives privades mancades de mitjans. En aquest punt, els setmanaris en català estan allà on estaven durant el franquisme. És a dir, enlloc. No podem doncs excusar-nos dient que la manca de llibertats ens impedeix avançar, perquè la llibertat no ha fet tampoc possible una premsa en català. Dir que el mercat és hostil al català és un jòquer, perquè no s'entén doncs per què TV3 té un nivell d'audiència tan bo. Val a dir que el criteri de TV3 ha estat, de primera hora, primar la qualitat per sobre de la peculiaritat —de vegades això s'ha fet en excés—; però no ens enganyem, els qui ens dediquem o ens hem dedicat a la premsa periòdica en català hem tingut sempre com a màxima primordial que la gent ho compra si ho troba interessant, independentment de la llengua amb què estigui escrit el producte. Però l'empresa-

riat no s'hi ha arriscat, ni tan sols en dos camps que semblaven els més fàcils: els de la premsa esportiva –tenint com a eix el Barça i la seva immensa quantitat de seguidors– i la premsa humorística.

El problema de fons està en la llengua i la seva manca de normalitat. Que hi hagi immersió lingüística a les escoles, que els nostres joves tots tinguin competència lingüística en català no ha impedit però que s'expressin en castellà quan no estan obligats a fer-ho en català. I, encara més, el retrocés del català en els seus tímids avenços avui és ben palpable. En les empreses més compromeses lingüísticament és ja un hàbit general que la primera llengua és la castellana i només si el client s'expressa en català o reclama un interlocutor en català s'utilitza aquesta llengua. La llei diu que el català és la llengua pròpia de Catalunya, però el fet és que, pròpia o no pròpia, és la llengua secundària, i això, inevitablement, anirà en augment: quan una llengua es margina, cada retrocés assegura el següent retrocés.

A Catalunya mateix es pot detectar que hi ha tres tipus de dificultats: primer, l'Estat espanyol, que no ha jugat mai la carta de la pluriculturalitat, malgrat que l'article 3.3 de la Constitució diu que les llengües altres que el castellà seran objecte d'especial respecte i atenció; una part dels ciutadans que només utilitzen el castellà i que tenen prou influència social per iniciar campanyes cada cop que avança la normalització lingüística; una altra part de ciutadans que usa sempre que pot el català, però que no li atorga més que una categoria provincial i secundària –l'anomenat autoodi–, i que, per tant, confia més en la solvència ideològica i política dels mitjans de comunicació en castellà que no en català. I, finalment, un gruix de ciutadans que no han trobat ni políticament ni sociològicament ni tampoc empresarialment el camí de fer rendible la premsa periòdica en català.

Aquesta és una assignatura pendent que, passats els anys de democràcia que han passat, ja es pot preveure no sols que la suspendrem, sinó que fa ja temps que l'hem suspesa. La bona voluntat i els bons propòsits, com sol passar en tota la resta de coses, no traurà del no-res, com un mag del copalta en treu un conill, uns quants setmanaris en català, solvents i rendibles.

Bibliografia

- J. FAULÍ [et al.], *Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la Transició*. Diputació de Barcelona, 1987.
- J. M. FIGUERES, *Prensa i nacionalisme*. Barcelona: Pòrtic-Monografies, 2002.
- La revista de les revistes*. Barcelona: APPEC, desembre del 2002.
- T. MOLLÀ [ed.], *La política lingüística a la societat de la informació*. Alzira: Edicions Bromera, 1998.
- I. RAMONET, *La tiranía de la comunicación*. Madrid: Editorial Debate, 1998.

LOS SEMANARIOS ESPAÑOLES

Ponent:

PEDRO ALTARES

MODERADOR: Ja heu vist que, encara que sigui temporalment, les seves dificultats de mobilitat són grans i, per tant, li agraïm molt el seu coratge per poder participar en aquest cicle, en què parlem sobre *Mitjans de comunicació a Catalunya i a Espanya*. Ell ve a parlar-nos sobre els mitjans de comunicació a Espanya i, molt concretament, dels setmanaris que hi havia en aquesta època i la prèvia a la Transició. Per presentar-lo, us diré que és un dels homes que va ser un punt de referència en una publicació clau: *Cuadernos para el Diálogo*. Aquesta revista sorgeix l'octubre de 1963, ara farà pràcticament 40 anys, i és una publicació que surt segurament al caliu del Concili Vaticà II i promoguda per un personatge d'aquests que marquen època, que era Joaquín Ruiz Jiménez, que als anys cinquanta, amb el franquisme, havia estat ministre d'Educació, però que després derivarà, a partir de la seva ideologia democratacristiana, cap a posicions d'oposició al règim. La data de 1963 tampoc no és debades perquè l'any anterior, el 1962, hi ha la trobada de Munic, bàsicament impulsada per la Internacional Democratacristiana, però també promoguda pels socialdemòcrates i anomenada pel règim *el contubernio de Múnich*. Per tant, *Cuadernos para el Diálogo* surt en un moment en què el règim intenta la seva homologació o rentar-se la cara a través del ministre Fraga i inventant-se allò dels «25 años de paz», que, com sabeu, eren els «25 años de victoria». D'aquí sorgeix el títol de la publicació, *Cuadernos para el Diálogo*, amb el qual indica que calia dialogar i no mantenir la divisió entre «vencedores y vencidos». Aquesta és la clau per entendre el paper que volia tenir i que va fer aquesta publicació. Des dels seus inicis, en què la revista era mensual, va ser dirigida pel seu fundador, Joaquín Ruiz Jiménez; tenia Pedro Altares com a se-

cretari de redacció, i Juan Luis Cebrián, de confeccionador, que estava acabant la carrera de periodisme i que posteriorment faria cap a *El País* i al grup PRISA.

En els anys més propers a la Transició o vinculats a la mort de Franco, d'aquesta revista sortirà l'editorial Edicusa, connectada amb la distribuïdora d'Enlace. Aleshores passa a ser director gerent de tota aquesta operació, i més endavant, quan es faci l'aposta de setmanari de *Cuadernos para el Diálogo*, passarà a dirigir tota aquesta història. Per tant, és un personatge del present, però amb una història bàsica a partir d'aquesta publicació, la qual no solament va donar aixopluc a la participació de gent que després, com a periodistes o representants públics, faran cap a altres corrents ideològics, des del mateix Gregorio Peces Barba, Raúl Morodo o, fins i tot, Alfonso Carlos Comín, col·laborador d'aquesta revista i militant comunista. Per tant, cal dir que a *Cuadernos para el Diálogo*, tot i aquesta matriu democratacristiana, veurem en els seus articles i col·laboradors un espectre ideològic de gent molt diversa.

Finalment, també vull remarcar que mostrava una sensibilitat molt especial pel que se'n diu la qüestió catalana o el fet nacional o cultural de Catalunya, cosa que no era fàcil l'any 1963. En el primer número d'aquesta revista surt publicada l'*Oda a Barcelona* de Joan Maragall, en català, acompanyada d'una explicació sobre el Memorial de Greuges que hi havia al final del segle XIX. Per tant, moltes gràcies i benvingut.

PEDRO ALTARES: Muchas gracias. En primer lugar, tengo que decir que me siento muy satisfecho de participar en esta charla con vosotros. Soy periodista desde hace muchos años. A mi edad, de casi todo hace 25, 30 o 40 años, que son los que llevo de periodista. Nuestra profesión está muy desmembrada, muy desarticulada o muy compartimentada, por decirlo de una manera suave, porque está dividida en tribus que normalmente se identifican con las empresas. En Madrid es curioso porque cuando uno va a un acto de presentación de un libro o de algo que hace un periódico, solo van la gente que trabaja en esa editorial o en ese periódico. Frente a esta compartimentación o separación tribal, que ha llegado a guerras casi cruentas entre los periódicos de Madrid, el Colegio de Periodistas de Barcelona y de Cataluña para muchos de nosotros es un modelo que me temo que, muy desgraciadamente, nosotros no vamos a copiar. En este terreno, las cosas en Madrid están muy enrevesadas. Eso por una parte.

Por otra parte, cuando está sucediendo lo que está sucediendo en estos momentos, cuando ya no sabemos cuántas bombas están cayendo ahora, de noche, en Bagdad —suponemos que esas llamadas bombas inteligentes ya están masacrando a civiles, porque ahora ya hay un modo de liberarse de morir

en la guerra, que es ser militar—, hablar de las revistas de aquellos años, de hace cuarenta años en el caso de *Cuadernos*, parece casi un ejercicio de examen del Jurásico... Sin embargo, somos fruto también del pasado, y hay que tenerlo en cuenta para no repetir los errores y para iluminar un poco el presente. De modo que aprovecho esta ocasión para rendir homenaje a los inocentes que están muriendo en Irak. No he podido ir a las manifestaciones de Madrid, a causa de las puñeteras muletas, pero las he seguido muy de cerca y he puesto la consabida pancarta en mi balcón, y me he sentido solidario con la gente que todos los días ha salido a la calle para decir «Ya está bien» y «Guerra no».

Ahora, después de este pequeño prólogo, vamos a hablar de las revistas. Antes tengo que decir unas cuantas cosas que creo que enmarcan lo que supusieron estas revistas en la historia de nuestro país y en la del periodismo. En España nadie sabe cuándo empieza la Transición. Yo soy una rata de biblioteca, guardo libros y luego los regalo a una fundación porque es imposible mantenerlos todos, pero sobre la Transición se han escrito centenares de libros y, si hay algo en que nadie se pone de acuerdo, es en cuándo empieza y cuándo termina. Unos dicen que empieza con la muerte del general Franco y acaba con la aprobación de la Constitución. Otros alargan la Transición hasta el 23-F y la llegada de los socialistas al poder en el año 1982, y la comienzan con la muerte de Carrero Blanco. Es realmente imposible saber cuándo empieza la Transición porque aquí no hubo una revolución, como la Revolución de los Claveles, en Portugal, en que de la noche a la mañana un país fascista pasó a ser un país democrático. Tampoco triunfó la ruptura, que era lo que los partidos políticos democráticos preconizaban, primero en la clandestinidad, luego en la semiclandestinidad y más tarde en la tolerancia. La Transición fue un entramado de acontecimientos y de sucesos. Entonces, este es un primer mito que yo quería tirar abajo, en mi opinión, naturalmente, sin dogmatizar nunca. Yo creo que la Transición empieza en España en un proceso muy lento, incluso en los años cuarenta, porque hubo muchísima gente que desde el primer momento luchó por la democracia en nuestro país. Además, luchó de manera organizada y sin tener ninguna esperanza, y poco a poco fueron creando una serie de cauces por los cuales después transitarían las fuerzas democráticas que realmente hicieron las Cortes constituyentes. Algunos, en aquel momento, llegaron a hablar de «un cierto milagro español», como si, de repente, de la noche a la mañana, hubiéramos pasado de ser una dictadura a una democracia, y todo eso con un programa de diseño. Un programa en el cual no más allá de seis personas (el Rey, Adolfo Suárez, y cuatro o cinco personas más) se reúnen alrededor de una mesa, diseñan la Transición, y el pueblo español, dócilmente, sigue ese camino español trazado por los seis grandes. Yo no creo que fuera así; creo que la Transición en España es un proceso irreversible, que viene de abajo arriba, que va abriendo brechas y ventanas, que establece corrientes

—y hablaremos de algunas de ellas— que son absolutamente fundamentales. Algunas de estas corrientes fueron auténticas ventoleras; por ejemplo, el coladero que suponía el tema de Cataluña respecto a ideas políticamente incorrectas en España no lo olvidaremos nunca. La Transición está llena de episodios. Por ejemplo, ¿qué importancia tuvo el concierto de Raimon en la ciudad universitaria de Madrid en el año 1968? Los que estábamos allí y vivimos ese auténtico resplandor éramos absolutamente conscientes de que estaban haciendo una España nueva y nosotros estábamos asistiendo a este alumbramiento. Y sólo fue un concierto. ¿Qué importancia tuvo cuando se estrenó por primera vez en Madrid, después de cuarenta años, una obra en catalán, que era *Ronda de mort a Sinera* de Salvador Espriu? También había pasado la famosa *caputxinada* en Barcelona, que supuso una cierta movida en la Universidad de Barcelona muy importante. Yo recuerdo que hubo una serie de gente que nos pusimos de acuerdo y llenamos el teatro Beatriz, que hoy es una discoteca, cuando se puso *Ronda de mort a Sinera*, y cuando el actor principal pronunció la primera palabra en catalán, el público se puso en pie y estuvo diez minutos aplaudiendo. Era la primera vez que una palabra catalana se oía en un escenario de Madrid. Como estos episodios, les podía contar muchos. Entonces, cuando uno habla de la Transición y lee libros sobre ella, constata el interesado olvido de aquella serie de gente y de episodios que hicieron posible lo que vendría después.

Todavía me queda un tercer mito, que es el mito de que la prensa en España colaboró en la Transición, cosa que a mi entender es mentira. La prensa, en su conjunto, fue un apéndice del régimen donde los periodistas no solamente eran correveidiles sino a veces agentes de la Dirección General de Seguridad. Les contaré un par de ejemplos personales sobre ello que, desgraciadamente, me tocó vivir. En España hubo una ley de prensa que se promulga en el año 1938, en Burgos, todavía en plena guerra. Es una ley de guerra que impone la censura previa, el nombramiento de directores, establece que no hay libertad para crear periódicos sino que hay que pedir permiso, etc. Esa ley duró 40 años y ante la acomodación de la gran mayoría de los periodistas, que se sentían perfectamente felices siendo funcionarios del régimen. Es más, algunos actuaban como brazos seculares de las fuerzas del régimen. Por ejemplo, estos días murió Emilio Romero, que es un periodista importante que tiene un papel en la historia del periodismo en España, y salieron un montón de artículos en Madrid, y supongo que también en Barcelona aunque menos porque no dirigió nunca un periódico, y resulta que todo el mundo había sido alumno de Emilio Romero. Yo estuve por escribir un artículo diciendo que yo nunca había sido discípulo de Emilio Romero. Por ejemplo, en el papel del diario *Pueblo* en el cierre del diario *Madrid*, que es uno de los episodios más siniestros de la represión contra la prensa en España, la intervención de Emilio Romero fue fundamental. Y hablando de don Emilio les cuento

dos anécdotas personales sobre el papel de la prensa. Cuando se produjo el asesinato de Puig Antich, que es un mártir, aunque no me gusta la palabra, una de las muchas víctimas del franquismo, eran los tiempos en que en Madrid se estaban organizando, con la exclusión del Partido Comunista, por supuesto, determinados círculos de encuentro, de opinión, etc. Antonio Garrigues organizó en una casa muy bonita que tiene en un barrio residencial de Madrid una cena con gente más o menos conocida. Acababa de salir la Ley de asociaciones, no sé si os suena, cuando Arias Navarro era presidente del Gobierno. Allí se hablaba con cierto entusiasmo de la Ley de asociaciones; era una oposición templada, liberal, nada radical (el Partido Comunista estaba excluido y socialistas, que yo recuerde, había pocos). Se habló de que había que aprovechar los cauces que ofrecía el régimen para el asociacionismo, y yo en un determinado momento de la cena me levanté y me cabree y dije que cómo se podía estar hablando de apertura, cuando acababa de ser asesinado un muchacho catalán. La gente lo oyó y no gustó mi comentario, pero la cosa no pasó de ahí. Al día siguiente en la primera página de *Pueblo* un columnista cuyo nombre no quiero recordar, entre otras razones porque también ha muerto, titulaba «Pedro Altares paseó el cadáver de Puig Antich sobre los salvos manteles». Naturalmente, me costó una llamada a la Dirección General de Seguridad y algún que otro disgusto. Ese era el papel de la prensa y el del diario *Pueblo*, y que me perdonen porque parece que luego con la democracia todos nos hemos hecho amigos. Yo estuve en algunas tertulias en la radio con Emilio Romero. Otra vez, en la época de Salvador Allende, se nos invitó a una serie de gente a lo que Allende llamó la *Operación verdad*, que consistía en invitar a una serie de periodistas, intelectuales y artistas a Chile para que viéramos la realidad popular. Allí se dijeron cosas realmente muy duras contra la Dictadura. Cuando volvimos a España, naturalmente, nuestras palabras estaban recogidas en una gran parte de la prensa, que azuzaba a la autoridad competente para que nos metiera en vereda a aquellos que habíamos intervenido. Había, por ejemplo, José María Moreno Galván, que era un crítico de arte del Partido Comunista y que era muy salado, y dijo una frase que aparecía en los titulares de muchos periódicos: «Franco se hará enterrar al modo de los faraones». Con todo esto quiero deciros que no es verdad que la prensa, salvo a partir de los años setenta, hiciera un papel de ariete por el cual penetraron las libertades. Creo que uno de los sectores sociales más retardatarios en aceptar la democracia y los valores democráticos fue la prensa, entre otras cosas por una razón elemental: porque eran realmente funcionarios del régimen, que era quien les había puesto allí. Lo que no se puede hacer es hablar de la Transición en España y desde luego de las revistas sin hablar de lo que yo llamo *Los hombres que mataron a Liberty Valence*. No sé si os acordáis de una película maravillosa de John Ford, donde un político llega a un pueblo, no sabe manejar las armas y se encuentra que hay un cuatrero que tiene aterrorizado el pueblo. El sheriff que llega sólo confía en la ley, y al final hay un tiroteo donde muere

Liberty Valence. Resulta que quien le ha matado no es el político sino un personaje más o menos anacrónico, pero que disparaba bien. Quien se aprovecha de la muerte de Liberty Valence y llega a ser senador de los Estados Unidos es el sheriff, que no había matado a Liberty Valence. En España quienes mataron a Liberty Valence fueron, por ejemplo, las fuerzas de la cultura. A mi entender, este fue el auténtico caballo de Troya de la Dictadura. Cuando los periódicos no hablaban para nada de lo que estaba pasando, resulta que había una generación de novelistas, que luego se le llamó despectivamente la *Generación de la Posguerra*, que es la de Juan García Hortelano, Juan Benet, Armando López Salinas y de muchos otros; en poesía, gente como Blas de Otero, Gabriel Celaya, Ángel González y tantos otros; y en teatro, Buero Vallejo. Yo no vi el estreno en 1944, porque era muy joven, de *Historia de una escalera*, que tuvo lugar en el Teatro Español de Madrid (donde se ponían obras como *En Flandes se ha puesto el sol*, en que se hablaba de las glorias imperiales de España), pero resulta que por primera vez en un escenario Buero Vallejo habla de lo cotidiano, de personajes que viven en una escalera de una casa de pisos de Madrid más bien humilde. Yo siempre sostuve que la cultura merece un homenaje y un reconocimiento que, curiosamente, no se ha hecho. No he leído ningún libro de la Transición donde se nos cuente, por ejemplo, el papel de Carlos Barral como editor y como introductor de ideas que serían los gérmenes de los movimientos sociales emergentes en España, de los cuales después surgirían las fuerzas de la oposición. Esto fue un proceso muy lento, a veces muy desesperante, contradictorio, donde el régimen no soltó las riendas, y recordemos que todavía en septiembre, apenas dos meses antes de que muriera el dictador, acontecieron los fusilamientos de Torrelozanos y el *Proceso 1001*, donde los sindicalistas acabaron en este proceso que realmente supuso un movimiento en la clase obrera española de primera magnitud. Lo curioso es que la Ley Fraga introdujo algunas fisuras por las cuales se fueron colando muchas cosas.

Todo eso os lo cuento para hablar del tema de las revistas. Yo creo que éstas fueron las que realmente canalizaron y aprovecharon estos movimientos que poco a poco iban surgiendo aquí y allá, como una huelga en Asturias, un follón en la Universidad de Madrid, de Barcelona o de Sevilla... ¿Cuáles fueron esas primeras revistas? A mí me gustaría rendir un cierto homenaje a algunas que siempre se olvidan; me refiero a una revista como *Ínsula*, revista literaria; *Destino*, que a pesar de sus orígenes y su título fue una revista realmente importante que dio cabida a cosas que no se reflejaban en la prensa oficial; y *La Codorniz*, una revista de humor que se titulaba «La revista más audaz para el lector más inteligente», y que en el sombrío panorama —como diría Cela, con olor a puchero, garbanzos y a yerbas cocidas— puso un punto y una sonrisa en esta España siniestra. Además, de *La Codorniz* han salido todos los humoristas españoles como Chumi, Forges, etc. Y tampoco se habla de otras revistas para mí fundamentales en la Transición como las re-

vistas de humor ya entrados los años setenta: *Por Favor*, *Hermano Lobo*, *El Cocodrilo Leopoldo*, *Señoras y Señores*, etc. Allí estaban Vázquez Montalbán, Juan Marsé, Núria Pompeia, Luis Carandell. Abrieron una brecha importante porque la censura, que era tremendamente torpe, fue un poco más permisiva con las revistas de humor. Pasaba como con las revistas musicales del Paralelo, de Barcelona, o de algunos teatros de Madrid como La Latina, donde unas señoritas con poca ropa animaban a los que se llamaban los calvos de la primera fila. Y eso mismo hicieron las revistas de humor que, curiosamente, también desaparecen cuando llega la democracia. Es como si la democracia nos quitara las ganas de reír, pero las revistas de humor tenían un lenguaje muy especial donde se permitían lujos y bromas. Tenían un éxito de público impresionante y alcanzaban tiradas muy interesantes, lo que yo no acabo de entender es por qué desaparecieron. Creo que la única que queda es el *Viejo Topo*, con un humor mucho más agrio, fuerte y duro. *Por Favor* o el *Hermano Lobo* tenían un humor más suave o más moderno.

Otro núcleo de revistas fundamentales en la Transición fueron aquellas amparadas por la Iglesia católica. Como vosotros sabéis, en España no había libertad de asociación y las únicas admitidas eran las asociaciones de la Iglesia, como las Juventudes Universitarias Católicas, las Juventudes Obreras Católicas, la Hermandad Obrera de Acción Católica... Todas ellas tenían sus revistas; se llamaban *Signo*, *Juventud Obrera*, *Boletín de la HOAC*, etc. Los jesuitas tenían otras dos que se llamaban *Mundo Social* y *Aún*, que era del Hogar del Empleado. Esas revistas sí supusieron una punta de lanza fundamental y, al amparo del Concilio Vaticano II y de Juan XXIII, y sobre todo de la encíclica *Pacem in terris*, que en el régimen sentó muy mal, abrieron una espita por la cual colaron una crítica social muy fuerte. Pocas veces entraban en el terreno de la crítica política, pero sí eran muy duras en la crítica social. No es casualidad que de algunas de estas revistas nazca parte del sindicalismo moderno español. Algunos sindicatos ya han desaparecido, como la ORT, pero, por ejemplo, Comisiones Obreras sigue ahí y muchas de estas revistas dan amparo y llegan a hacer que se tambalee el Sindicato Vertical. Naturalmente, llegó un momento en que se hicieron muy incómodas para la jerarquía y todas fenecieron no precisamente de muerte natural. Os contaré una anécdota muy divertida: monseñor Guerra Campos, que era obispo de Cuenca y una de las personas más reaccionarias que yo he conocido en mi vida (y os juro que he conocido unas cuantas), un buen día, en pleno Concilio Vaticano II, se descolgó con un discurso a favor del diálogo católico-marxista. No nos lo podíamos creer, hasta tal punto que Marcelino Camacho y Julián Ariza, ambos miembros del Partido Comunista, que eran los líderes visibles para la oposición democrática e invisibles para el régimen, y el germen de Comisiones Obreras, me preguntaron si conocía a Guerra Campos y si se lo presentaría. Me quedé absolutamen-

te atónito pero se lo presenté, y realmente aquella conversación de los dos sindicalistas comunistas con el obispo más reaccionario de la Iglesia católica fue muy singular. Pero creo que a la hora de hablar de las revistas merece la pena recordar su origen, tanto de las de humor como de las católicas. Por cierto, la única revista de aquella época que subsiste es *El Ciervo*, pero no por casualidad sino porque era la única que no dependía de la jerarquía eclesiástica. ¿*Serra d'Or* aún continua existiendo, no? Pero, claro, no depende de la jerarquía eclesiástica, sino de la de Montserrat y por eso ha subsistido.

Había otra revista curiosa. Se decía que cuando se veía a uno con esta revista debajo el brazo es que era comunista. Se llamaba *Ecclesia*, y era la revista de los obispos españoles que sólo publicaba las pastorales de los obispos y las encíclicas papales. Pero como en aquellos tiempos las encíclicas papales eran muy progresistas, para los comunistas era como un signo de identificación.

Ya para terminar vamos a hablar de las tres revistas que normalmente se consideran emblemáticas de la Transición: *Cuadernos para el Diálogo*, *Triunfo* y *Cambio 16*. *Triunfo*, como *Destino*, tenía un origen más o menos de la España de los vencedores, pero después consigue hacer una revista fundamental en la historia de este país, porque es quien realmente introduce en España el pensamiento moderno y, especialmente, el marxista. *Triunfo* es una revista aparentemente sólo cultural. La diferencia entre *Triunfo* y *Cuadernos* es que ésta trataba directamente la política y, sin embargo, *Triunfo* lo hacía raramente; solamente tenía al final de la revista una especie de hemeroteca muy bien hecha donde publicaba lo que consideraba más importante que había aparecido en la prensa durante la semana. *Triunfo* es una revista básica, fundamental.

Cuadernos para el Diálogo nace en el año 1963, al amparo de la figura de Ruiz Jiménez, que a la sazón era un personaje insólito en el régimen, procurador en las Cortes Generales por nombramiento del generalísimo. Había sido ministro de Educación, el más joven de los gabinetes de Franco, y embajador en el Vaticano. Era un hombre de ideas abiertas; el búnker del régimen le llamaba Sor Intrépida. Si Ruiz Jiménez tuvo algo, fue una capacidad inconmensurable para darse cuenta de que este país tenía que cambiar y, además, evolucionando, sin sangre. En el año 1963 Fraga, sorprendentemente, autoriza tres revistas: *Cuadernos para el Diálogo*, *Atlántida* (una revista del Opus Dei) y *Occidente* (reaparece la mítica revista de Ortega y Gasset, que había desaparecido). Entonces Ruiz Jiménez reúne a algunos alumnos suyos, una serie de gente que, en general, procedíamos del campo cristiano; era la época de la reconciliación de los católicos con la democracia, gracias a Maritain, y Peces Barba era el sumo sacerdote de la religión de Maritain. Pero muchos proveníamos de la democracia cristiana de Jiménez Fernández, ministro de Agricultura de la República, un personaje realmente curioso y maravilloso, con un gran sentido del humor y muy católico. Siempre decía: «Yo, contra los curas español-

les, no tengo nada salvo dos cosas: una, que no creen en Dios, y dos, que no han hecho el bachillerato». Pues Jiménez Fernández hizo la izquierda democratacristiana, a la cual después se sumaría Ruiz Jiménez y donde nos encuadrábamos una parte de la gente que habíamos fundado *Cuadernos para el Diálogo*. Bien es verdad que desde el primer momento, y esto conviene resaltarlo, había gente de *Cuadernos*, como Elías Díaz, Roberto Mesa, Raúl Morodo, José Luis Aranguren y otros muchos, que no se encuadraban para nada en ninguna de las corrientes democratacristianas. El escándalo de la aparición de *Cuadernos* fue grandísimo y es una muestra del ansia que tenía este país de libertad. Era una revista pesadísima. Forges me dedicó una vez una viñeta en que destacaba la revista encima del pie con un artículo de Altares y lo dejaba planchado para toda la vida, porque era una revista muy densa. Era la única manera de eludir la censura. Tu podías leer en *Cuadernos* un artículo titulado «El sindicalismo en Zimbabwe». Y te quedabas pensando dónde estaba Zimbabwe y después te planteabas qué tenía que ver el sindicalismo en Zimbabwe con lo que pasaba en España. Era un modo, a veces muy esotérico y muy rebuscado, para eludir la censura. Pero no nos sirvió de nada, porque a pesar de ser una revista densa, pesadísima y de tener artículos de este tipo, la censura previa nos quitó algo así como el 40% de la revista. Entre las joyas del 40 % de la revista número 0, quitó la Declaración Universal de Derechos Humanos. También había guiños, como por ejemplo, la *Oda a Espanya* de Maragall, en catalán, y la gente los entendió. Igual como había un artículo de Salvador de Madariaga que hablaba del sexo de los ángeles, pero en realidad hacía referencia al exilio. A pesar de todo, el 40 % de la revista fue severamente censurado. Si leyerais el número 0 de *Cuadernos* ahora, diríais: «Bueno, ¿estos señores de qué estaban hablando?» Pero, aún así, la gente lo entendió. La gente entendió que ahí había algo. Y de una revista que costaba 25 pesetas, que entonces era un precio altísimo, tiramos 3.000 ejemplares, creyendo que nos los íbamos a guardar todos en el bolsillo, y resulta que se tiraron cuatro ediciones del primer número y la gente lo agotó en los quioscos. Eso fue un problema. El impacto fue grande y la prensa extranjera publicó –naturalmente gracias a mi chivatazo, ahora lo puedo confesar– los artículos suprimidos, entre otros la Declaración Universal de Derechos Humanos del primer número de *Cuadernos para el Diálogo*. Eso me costó que en el Ministerio dijeran que no querían volverme a ver en lo que me quedaba de vida, cosa que, por otra parte, cumplí con mucho gusto, pero desgraciadamente tuve que negociar muchos más elementos de la censura. Allí empezó una lucha férrea con la censura, que se ablandó después de la Ley Fraga porque nosotros tuvimos el arrojo de no pasar la llamada *consulta voluntaria*, ya que nos parecía un modo de censura previa inaceptable. Pero hacíamos ejercicios verdaderamente laberínticos porque teníamos que depositar la publicación en un plazo concreto, antes de su

distribución, que dependía de su periodicidad —no recuerdo ahora exactamente si era 24 horas antes—. Si en ese plazo no decían nada, podíamos distribuir la revista. Como había muy poco tiempo, nosotros estábamos esperando que acabara el plazo con exactitud —aunque fueran las doce de la noche—, y una vez este terminaba distribuíamos la revista inmediatamente. Así, cuando iban a secuestrar la revista, ya estaba distribuida por los quioscos. Entonces tenían que ir a recoger la revista quiosco por quiosco, lo cual nos suponía un ejercicio de publicidad verdaderamente estimable. Pero, claro, nos jugábamos el dinero porque cada secuestro de *Cuadernos* era una tragedia económica.

Pero, resumiendo, ¿qué supuso *Cuadernos para el Diálogo*? Supuso la integración en una sola publicación de toda la oposición democrática en España, desde el Partido Comunista e, incluso, la izquierda del Partido Comunista a los liberales monárquicos. Os doy un dato que me parece tremendamente significativo. En las primeras elecciones democráticas, en el año 1977, 145 personas relacionadas con *Cuadernos para el Diálogo* se presentaron como senadores o como diputados a las Cortes constituyentes. Creo que ese fue el bagaje de *Cuadernos*. La revista también fue un ensayo de lo que es un parlamento democrático. Allí había comunistas y monárquicos —pero tampoco no muchos, no hay que exagerar—. El conjunto de la revista fue evolucionando desde una postura demócratacristiana de izquierda hacia un socialismo democrático. Sin embargo, tengo que decir que Ruiz Jiménez, a pesar de que la mayoría de nosotros nos habíamos desplazado hacia el socialismo democrático, jamás intervino para atemperar lo que Fraga decía que era una revista llena de marxistas y de rojos. Pero Ruiz Jiménez se enteraba perfectamente —al contrario de lo que afirmaba Fraga— y no hizo nada. Ante un episodio muy grave, como fue el golpe de estado de Chile, la oposición no pudo hacer otra cosa que publicar esquelas mortuorias de Salvador Allende en los periódicos españoles; este era un modo de solidarizarnos con lo que había pasado en aquel país. En aquella ocasión, *Cuadernos* publicó en la portada la foto de Allende con una orla negra, y allí tuvo lugar el único cisma que se produjo en la revista ya que una serie de demócratas cristianos (Óscar Alzaga, Gregorio Marañón y Juan Antonio Ortega Díaz-Ambrona) se separaron de *Cuadernos*. Su canto del cisne fue la filtración del borrador de la Constitución. Fuimos la revista que filtró el borrador de la Constitución en el mayor escándalo periodístico de la democracia, porque, como vosotros sabéis, los ponentes habían juramentado, lo podríamos decir así, no filtrar el borrador, pero nosotros nos enteramos y lo publicamos. Fuimos objeto de todo tipo de insultos que decían que habíamos torpedeado la democracia y, especialmente, iban dirigidos a mi caso ya que era el director, pero el tiempo nos dio la razón.

La tercera revista fundamental de la democracia, que todavía dura más o menos en ruinas, fue *Cambio 16*. Es una revista fundamental en los años seten-

ta. Yo siempre dije que los años sesenta eran los años del diálogo y que los años setenta eran los del cambio. Y, efectivamente, la revista *Cambio 16* fue, aparte de la que alcanzó la mayor tirada, la que alcanzó una mayor sintonía entre un público más popular y la que, además, vulgarizó, en el mejor de los sentidos, los contenidos políticos. Es verdad que *Cambio* llegó cuando la censura estaba mucho más relajada, pero ésta es una revista fundamental y revisar hoy la colección de *Cambio* es realmente revisar la historia de nuestro país.

¿Por qué desaparecieron? Pues os voy a contar otra anécdota. Cuando *Cuadernos* desapareció era una enorme contradicción, por ejemplo, que a la prensa del Movimiento, que habían sido unos servidores del régimen, le dieran subvenciones y se salvara toda; sin embargo, las revistas que habíamos propiciado la democracia fuimos cayendo una tras otra, como un juego de barajas... Con *Cuadernos* se organizó un tinglado en Madrid, Barcelona, Sevilla... —yo creo que en mi vida he viajado tanto—, y todo estaba lleno de «Salvemos *Cuadernos para el Diálogo*», «No se puede dejar morir *Cuadernos para el Diálogo*»... Recuerdo que en la calle Cadarso de Madrid había un local de los jesuitas que estaba absolutamente rebosante de público, con una gran pancarta que decía «Salvemos *Cuadernos para el Diálogo*», y de repente yo empecé a fijarme en cuál era la revista que una parte del público llevaba debajo el brazo, y era la revista *Interviú*, que había alcanzado la mayor tirada en la historia de las publicaciones españolas con el desnudo de Marisol. Yo llegué a la conclusión que los españoles no estaban tan interesados en que les siguiéramos dando democracia y palizas políticas como en ver el culo a Marisol. Y así acabó la historia. Yo me siento muy satisfecho de ella. Creo que son publicaciones, las que he citado y otras muchas, que se han quedado en el tintero, que sirvieron para desmontar eso que se decía que aquí la democracia llegó por un milagro o porque el Rey se puso de acuerdo con Suárez. Aquí la democracia fue fruto de muchos esfuerzos y de muchos empujones. Y, nada más, muchas gracias por vuestra atención.

LA PREMSA ESPORTIVA: DEL 0-5 AL NARANJITO

Ponent:

ENRIC BAÑERES

¿Quan comença la transició política a España? Suposo que en les diverses ponències i taules rodones que s'han celebrat fins ara en aquest curs, haureu vist que és difícil, fins i tot per als historiadors més versats que jo en la matèria, establir una data que posi d'acord tothom. Per a uns, el coet desortida, i que no se m'entengui malament, van donar-lo els autors de l'atemptat contra l'almirall Carrero Blanco, a les acaballes del 1973. Per a altres, la Transició la marca la Marxa Verda dels marroquins sobre el Sàhara encara espanyol. Per a la immensa majoria, la Transició comença el 20-N, el 20 de novembre del 1975, data en què va expirar el general Franco. Però jo, com a periodista esportiu, vull fer una proposta que segurament abans no ha fet ningú i que, probablement, tampoc compartirà ningú. Per a mi, la Transició comença el 17 de febrer del 1974, tot i que Franco llavors només havia patit una flebitis de la que s'anava refent. Però aquell 17 de febrer del 1974, el Barça va guanyar 0-5 al Bernabeu i alguna artèria, ni que sigui secundària, es va trencar en el cos ja malaltís del règim. El mateix general Franco va veure aquella desfeta a la televisió, segons es vacomenar a la delegació del club blaugrana, presidida per l'Agustí Montal, que onze dies després va ser rebuda en audiència pel dictador, a qui el president del Barça va lliurar la medalla de les noces de platí del club. «Franco va comentar elogiosament la bona marxa del Barça a la lliga, afegint que havia vist a la televisió el partit amb el Real Madrid», va escriure la revista *Barça*, encoratjada pel mateix club. No és que Franco es canviés de samarreta veient propera la fi dels seus dies, sinó que fins i tot un dels grans suports propagandistes del règim, el Real Madrid, el mateix que Fernando María de Castiella considerava el millor ambaixador d'Espanya en temps de boicot i d'autarquia, era incapaç d'aguantar ja els embats autonomistes d'una nova realitat representada en el Barça.

D'una manera subliminar, pròpia del periodisme d'entre línies que practicàvem aleshores, periodisme en què miràvem de dir com menys millor, però que s'entengués tot, la major part dels diaris i dels comentaristes d'opinió van interpretar aquell 0-5 com l'anunci del final d'una època. De fet, més enllà d'un marcador tan aparatós, hi havia la feina que el Barça havia dut a terme durant anys per trencar amb el centralisme monolític del futbol i de l'esport espanyol, quan la Delegación Nacional de Deportes, naturalment una branca de la Secretaría General del Movimiento, no dictava cap decret ni obria cap aixeta que no pogués beneficiar el Madrid. Dit d'una altra manera, que no pogués perjudicar el seu gran antagonista i perillósíssim cau de separatistes, el Barça.

És veritat que aquell 0-5 va ser degut a la màgia de Cruyff, a la feina i els gols d'Asensi i Juan Carlos al mig del camp, a la classe de Marcial i a l'encert de Sotil i Rexach. Però també és cert que va caldre suar i lluitar molt contra un sistema decadent fins arribar a fer aquell equip, i el Barça va haver de denunciar la corrupció regnant en el futbol espanyol, que practicava un desvergonyit tràfic de falsos oriünds, és a dir, futbolistes llatinoamericans suposadament descendents d'espanyols, encara que portessin cognoms llombards o sicilians com Viberti, Finaroli, Adorno o Trobiani. Finalment, va ser acceptada la petició blaugrana, a la qual el Madrid s'oposava, d'admetre el fitxatge per a cada club de dos estrangers autèntics, sense necessitat de falsificar-los els papers.

Santiago Bernabeu, president del Madrid, el qual coneixia bé Catalunya per haver-la ocupat amb les tropes franquistes, sabia que el potencial del Barça anava més enllà del seu pressupost anual, perquè el seu principal patrimoni era tenir al darrere tot un poble. I el president del Madrid també coneixia prou el caràcter decidit d'aquest poble, perquè ell mateix l'havia descobert en la mirada dels vells que no el veien entrar precisament com asalvador: «Cada vez que tomábamos un pueblo de Lérida, las mujeres nos miraban desde detrás de las cortinas y las persianas y los ancianos se asomaban a los balcones y lloraban desesperados. Cuando un anciano llora de odio es que un pueblo no tiene remedio».¹

No sé si he donat bons arguments per fixar el 17 de febrer del 1973 com a data amb prou atributs per ser considerada el començament de la Transició, encara que sóc el primer a admetre que hi ha moments històrics que s'escauen millor per fixar el començament d'aquest període. ¿Quan acaba la Transició? Per a molts, amb la Constitució, el 6 de febrer del 1978. Altres la fixen en l'intent de cop d'estat del tinent coronel Tejero Molina (que dit així sembla el nom d'un àrbitre qualsevol), el 23 de febrer del 1981. O bé en les eleccions que

1. Fragment d'una entrevista al diari *As*, reproduïda a la revista *Sàpiens*, núm. 5, març 2003.

porten Felipe González a la Moncloa, al front d'un govern socialista, l'octubre del 1982. També per aportar alguna cosa nova i diferent, i a la vega da de caire més esportiu, jo fixaré l'acabament de la Transició l'estiu del 82, amb la celebració a España del Mundial de futbol, el del Naranjito, un esguerro de mascota que també representa el final d'una època pel que fa al disseny. És a dir que la meua manera personal de fixar la Transició aniria des del 0-5 del Barça al Bernabeu, fins a la final de la Copa del Món de futbol, també al Bernabeu, l'estiu del 82, amb l'ancià president de la República Italiana, Sandro Pertini, celebrant el triomf d'Itàlia com un *tifosi*, a la vora d'un rei Joan Carles astorat i neguitós.

Podríem creure que concedir l'organització del Mundial a la Federació Espanyola de Futbol, que llavors presidia Pablo Porta, era un reconeixement a la situació democràtica establitzada de l'Estat espanyol. Clar que siens fixem que el Mundial venia d'organitzar-lo quatre anys abans l'Argentina del general Videla, amb quasi tants desapareguts i presoners polítics com aficionats als estadis, aquest raonament més val que el deixem de banda. Pablo Porta era, per cert, l'element més representatiu de com la dreta va aferrar-se al control de l'esport com el seu darrer reducte de poder. Aquesta resistència *numantina* fa que, per a l'esport oficial i federatiu, puguem considerar que la Transició no va existir. De fet, fins que els socialistes no van fer el decret *antiPorta* el 1984, no van poder desempallegar-se de veritables cacics que bloquejaven la democratització de totes les estructures, l'agrupació dels clubs, la sindicació dels futbolistes, i imposaven l'*orden y mando* als mitjans oficials de comunicació. Aquest aferrament a la poltrona, com en dèiem en l'argot, va polaritzar molt el periodisme esportiu, tant pel que fa als mitjans comals professionals, entre els qui es resistien a acceptar els canvis i els que exigien la demolició del búnquer esportiu. Va començar llavors un periodisme de denúncia que reclamava una regeneració ètica i democratitzadora de tot l'esport, un corrent a què van contribuir els nous mitjans apareguts en aquesta època, com *El País*, *Diario 16*, *Avui*, o esportius com el *4-2-4*, del qual parlarem més.

Aquí intentaré explicar com vaig viure jo tota aquesta evolució, sempre com a periodista esportiu, de quina manera assumíem i ens afectaven els canvis, que eren de tot ordre: canvis en la situació sociopolítica espanyola però també canvis fortíssims en el propi món de l'esport i en el dels mitjans de comunicació.

Segons Xavier Pujades i Carles Santacana, a l'assaig «L'Esport és notícia», durant el declivi del franquisme, la premsa esportiva a Catalunya es caracteritzava per: 1) Competència en la premsa diària. 2) Lent però inaturable canvi generacional. 3) Represa de la premsa monogràfica. 4) Increment de la premsa comarcal. 5) Esclat de la temàtica barcelonista, i 6) Aparició d'un nou

model de premsa satírica, i el mateix pel que fa a una premsa crítica, que començaria a aparèixer molt a les acaballes del règim, però que tindria un paper destacat sobretot en l'etapa de la transició política a la democràcia.²

Pel que fa al relleu generacional, la veritat és que vam haver-nos de reciclar ràpidament i d'una manera més aviat autodidacta però, tret dels col·legues de més edat, molt fets ja a un estil de treballar que s'anava quedant obsolet, les noves generacions de periodistes esportius van adaptar-se sense cap mena de trauma a la nova situació, que era infinitament millor que la que teníem abans i, ja se sap, sempre costa menys acostumar-se a allò que és bo que a allò que és dolent.

A les acaballes del franquisme, l'esport professional i principalment el futbol, era la gran distracció popular del país. Només hi havia un partit per televisió, normalment un partit dolent, un Granada-Salamanca, posem per cas, però ja era seguit amb gran interès per la població, que a l'hora d'aquest partit, els diumenges al vespre, omplia els bars. Amb aquell partit, i això no era menys important, es completava la travessa, seguida amb gran expectació. A la premsa hi havia llavors una gran informació *travessística*, amb periodistes que n'eren uns veritables oracles, com Ricardo Pastor des de les pàgines del *Dicen...*, i que proposaven tota mena de combinacions reduïdes, a l'abast de qualsevol butxaca i a la vegada infal·libles. Al bar sempre senties que un partit no es conceptuava per la seva qualitat esportiva sinó per si havia trencat o no moltes travesses. Informar de quants *catorzes* havien caigut a Barcelona, Igualada o Lleida, era una de les tasques periodístiques de cada dilluns, i descobrir i explicar històries personals dels nous afortunats podia constituir una de les primícies més destacades dels diaris.

De les travesses, els periodistes en dèiem *la gallina de los huevos de oro del deporte español*, perquè dels seus ingressos aleatoris en depenien les subvencions oficials a l'esport federat. Però la veritat és que eren un gran negoci poc controlat i, no se sap ben bé per què, els periodistes esportius de l'època en fèiem una gran propaganda i promoció. Els mateixos periodistes esportius érem els primers a fer-ne, de travesses, i també havíem de fer altres equilibris per poder arribar a final de mes. La majoria teníem *pluriempleo*, res, d'altra banda, que no segueixi passant en l'actualitat, amb la diferència que ara ens *pluriempleem* perquè en volem tenir més, i llavors ho fèiem perquè no en teníem prou per viure amb una certa dignitat.

Alguns dels nostres col·legues acceptaven petites propines del clubs o de diferents entitats. A la seva biografia de Juan Antonio Samaranch, els periodistes Jaume Boix i Arcadi Espada revelen l'existència d'unes *nòmines secretes*,

2. Pujadas, Xavier; Santacana, Carles. *L'esport és notícia*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1997.

trobades als arxius de l'Ajuntament de Barcelona, que es pagaven a rellevants periodistes esportius quan es preparava l'organització dels Jocs del Mediterrani l'any 1955: «En cada publicación existe un hombre clave, que de ponerse al lado de la organización o de espaldas a la misma, aún sin escribir una sola línea, puede motivar que esta sea mejor o peor tratada. A estos hombres, personalmente y antes de empezar la campaña de propaganda en prensa, habría que hablarles uno a uno y ofrecerles una cantidad por su colaboración, en el acto; ellos harían moverse a los demás».³

Aquestes pràctiques, propiciades per la proletarització dels sous dels periodistes i pel desig de controlar-los per part dels que tenien el poder, es mantien amb diferents variants abans i després de la mort de Franco. No em resisteixo a explicar una anècdota que he repetit sempre que s'escau. Quan jo vaig entrevistar-me amb l'Andreu Roselló Pàmies, director d'*El Correo Catalán* i insigne mestre de periodistes, per entrar a treballar en aquell diari la tardor del 1973, quasi se'm va excusar de no poder-me oferir en aquell moment res més que entrar-hi com a redactor d'esports, que era l'única secció en què hi havia una vacant. Fer esports i successos era estar només un esglaó per damunt de l'arxiu, on anaven a parar definitivament els desheretats del periodisme. L'Andreu Roselló em va prometre que, a la primera oportunitat, em traslladaria a una altra secció, i ho va complir perquè, el mateix dia que va morir Franco, va enviar-me a Madrid amb l'únic encàrrec de fer reportatges *de carrer* i, en tornar, ja m'havia ascendit a la secció de *nacional*, l'epígraf que portava llavors la secció de *política*. Encara que, quasi immediatament, vaig tornar al periodisme esportiu, aquesta vegada al Tele/eXprés, Roselló sabia que desprestigiats estaven els periodistes esportius de l'època i em va referir que, ell mateix, havia estat objecte d'un malentès, un dia que per raons del seu càrrec de director va anar a entrevistar-se amb l'amo de Víctor Sagi, potser la principal agència de publicitat d'aquella època, situada als locals on avui hi ha Catalunya Ràdio. La secretària va preguntar-li qui era i ell va respondre: «Andreu Roselló, d'*El Correo*». En comptes d'anunciar-lo al Víctor Sagi, la noia va buscar en un calaix, va treure una llista i, després de repassar-la, va dir: «Ho sento, senyor Roselló, però vostè no és a la llista». Després es va aclarir que aquella llista era la dels periodistes esportius que cobraven una propina fixa i mensual del Barça a través d'aquesta agència que, a la vegada, explotava la publicitat estàtica del Camp Nou. Tenir bones relacions amb un club, amb una entitat o una institució, li reportava al periodista esportiu altres prebendes. Per exemple, la possibilitat de viatjar. El Barça convidava personalment, de mitjana, un periodista als partits a l'estranger, i convenia que fos un periodista acceptat pel club, encara que gairebé sempre hi havia coincidència en la matei-

3. Boix, Jaume; Espada, Arcadio. El deporte del poder. Madrid: Temas de Hoy, 1991.

xa persona: el cap de secció o el redactor en cap. No crec que sigui aquesta la raó principal per la qual trobem a les hemeroteques algunes cròniques de l'època, insuflades de fervor barcelonista, en plomes clarament afectes a l'Espanyol.

Si el Barça tenia allò que se'n deia *detalls* amb els periodistes, el Madrid va guanyar-se per part de la premsa de tot Espanya la qualificació que encara perdura de *club senyor*. Raimundo Saporta, el cervell gris del gran Madrid, un jueu d'origen francès, misogin i de tèrbola vida personal, va cuidar al màxim els detalls per tenir contents els periodistes de tot Espanya i els més influents de fora. Convidats a hotels de luxe, sempre trobaven el rellotge, la ploma, el necesser, a la tauleta de nit. Sempre el regal el dia de la boda, el petit record per l'aniversari. Saporta, sobretot un home de bàsquet, va embolicar-se ja massa gran en l'organització del Mundial de Futbol del 82 i va sortir-ne escaldat, deprimit i desacreditat. La consideració social d'aquest periodista esportiu, per les esmentades raons i també per la més que qüestionable qualitat en general de la seva feina, era més aviat baixa a les acaballes del franquisme i l'inici de la transició política.

També és cert, i suposo que ja s'ha deduït del que he anat dient fins ara, que fer esports no era la meta dels millors alumnes que sortien de les escoles oficials i de l'escola de l'Església, en el cas de Catalunya. Tot i que aquelles primeres fornades de professionals volien incorporar al periodisme esportiu, a mitjan anys setanta, un esperit més crític i rigorós, amb més coneixements tècnics del mateix esport, i desalienar la manera de tractar-lo, dins dels diaris seguien sent una casta inferior, com ja he dit. Havien estat massa anys instrumentalitzant l'esport al més pur estil dels règims totalitaris, i molts intel·lectuals mostraven encara una certa al·lèrgia cap a la informació esportiva, arrossegant tot un corrent d'opinió en aquest sentit.

Per sort per a nosaltres, no tota l'elit intel·lectual del país pensava de la mateixa manera. Manuel Vázquez Montalbán, Josep Ramoneda i d'altres van contribuir força al fet que, entre gent de formació universitària, es perdés la por de contraure alguna malaltia mental per llegir-se les pàgines d'esports d'un diari. Vázquez Montalbán analitzava així aquest distanciament intel·lectual respecte del fenomen esportiu: «És indubtable que en situacions feixistes o parafeixistes, la sublimació de l'esport com a mística de la fraternitat viril, la raça, l'estil de vida, etcètera, crea envers l'esport una repugnància traumàtica vitalícia en els esperits culturalment i políticament sensibilitzats. El misticisme feixista envileix tot el que manipula i, després de situacions històriques demal son feixista, aquesta traumatització afecta el plantejament del fet nacional, patriòtic, simbòlic, etcètera. No és estrany que la reconciliació dels intel·lectuals amb l'esport coincideixi amb l'afebliment de la sublimació formal del feixisme o la seva desaparició». Això ho escrivia Vázquez Montalbán el

1981, en un treball titulat «Els intel·lectuals i l'esport», en què acabava fent un retret als intel·lectuals, tot afirmant quel'esport com a fenomen de masses, «ha patit el menys preu dels qui, inconscientment, han treballat més per crear l'abisme entre cultura popular i cultura d'elit».⁴

Jorge Valdano, ex internacional argentí de futbol, tècnic d'èxit i home d'esport i de lletres, ironitzava encara l'any 1994, en un article publicat al diari *El País* sobre aquests prejudicis de què us parlo: «Es de buen gusto intelectual presumir de ignorancia en materia futbolística, como si el balón fuera a destrozarse los delicados jarrones de la cultura».⁵ De tota manera, mirar de fer un diari esportiu al més allunyat dels clàssics tabloides populars tampoc no ha tingut massa èxit. Un dels exemples més clars de fracàs va ser el diari *Record*, tot un model de disseny, qualitat i continguts rigorosos, que va aparèixer a Barcelona el 1986 i va durar dos mesos i mig. A les antípodes d'aquest cas, podríem situar el que està passant avui dia amb *Marca* i *As*, amb gran èxit de vendes. El *Record*, encanvi, es proposava com el primer diari esportiu del qual ningú no havia de sentir vergonya de portar-lo sota el braç.

Els que havien pronosticat que en acabar la dictadura la gent deixaria d'interessar-se per l'esport, com si la seva assistència als camps de futbol, la seva presència davant del televisor i el seu consum de literatura esportiva fossin induïts i passatgers, estaven equivocats. El futbol, probablement com el *pai circ* dels antics romans, estava ja força arrelat en el costumari del poble, com actualment veiem que forma part de la cultura popular occidental, independentment del sistema de govern de cada país.

Però, pel que fa al panorama informatiu català, el que va agafar una gran volada i empena des de mitjan anys setanta, fins a convertir-se en un cas únic de fenomen informatiu, és el Barça. En el moment de morir Franco, hi havia a Catalunya tres diaris esportius, *El Mundo Deportivo*, *Dicen...* i un tercer, el *4-2-4*, que acabava de sortir feia només uns mesos. Tres anys després, el nombre s'ampliava a quatre amb l'aparició de l'*Sport*. El creixement del fenomen ha estat imparable des d'aleshores, perquè en l'actualitat, el nombre de diaris esportius a Catalunya és de quatre, més els dos de Madrid, i tots els diaris d'informació general, que fan suplementes específics els dilluns i quan hi ha esdeveniments assenyalats, amb el Barça com a tema predominant. Tornem a la Transició. Mentre *El Mundo* i *Dicen...*, amb una mitjana d'edat molt alta a les redaccions, seguien amb fórmules bastant conservadores, el *4-2-4* va ser tota una innovació dins del periodisme esportiu. Per primera vegada, un diari jugava clarament la carta política dins de la informació esportiva, portava al límit els continguts simbòlics del Barça, jugav asense cap mena de restricció la

4. Vázquez Montalbán, Manuel i altres. *L'esport de base a Catalunya*. Barcelona: Ketres Editora, 1981.

5. Toro, Carlos. *Caldera de pasiones*. Madrid: Temas de Hoy, 1996.

carta autonomista i catalanista i forçava al màxim els sentiments d'antimadridisme dels seus lectors potencials en un intent una mica manicomial i desmesurat de fer un diari esportiu d'esquerres i catalanista encara que fos escrit en castellà. El 4-2-4 va morir arrossegat per la caiguda de tot el Grup Mundo i la mala gestió del seu visionari editor, Sebastià Auger. Però la realitat és que el 4-2-4 va posar-se la soga al coll des del primer moment en què va jugar la carta obertament antinuñista en les eleccions al Barça de 1978. Un cop arribada la presidència, Núñez va declarar la guerra a tot el Grup Mundo, que estava integrat per *Mundo Diario*, *Tele/eXprés*, *Catalunya-Express* i l'esmentat 4-2-4. De la resta de diaris que es publicaven a Barcelona, *El Correo Catalán* i *Diario de Barcelona*, el recordat *Brusi*, van mostrar també un fort rebuig a Núñez i a la seva directiva, els quals, per la seva part, van saber-se guanyar la fidelitat d'un grup de joves periodistes que alternaven el treball a Miramar, els estudis de TVE a Catalunya, amb les redaccions del Grup Godó (*La Vanguardia* i *El Mundo Deportivo*) i *El Noticiero Universal*.

Van ser temps durs, desagradables, d'enfrontament entre els mateixos professionals, que rebien accions de represàlia per part del club, cap al qual, per la seva banda, adoptaven posicions summament radicals i en permanent campanya combativa contra Núñez. D'aquella època és cèlebre la frase que va pronunciar Joan Gaspart, aleshores vicepresident, en preguntar-se-li si no el preocupava tenir tanta premsa en contra. La seva resposta va ser rotunda: «Teniendo la televisión de nuestra parte, me meo en la prensa».

Aquesta manera de *pixar fora de test* era comuna entre els nous dirigents del Barça, i les seves maniobres d'intimidació tenien efectes sobre determinats professionals. Josep Morera i Falcó, per exemple, va ser arraconat a *El Correo Catalán*, després de molts anys de ser el responsable d'una colossal crònica que apareixia cada dimarts, amb text i fotografies d'ell mateix, i que portava l'epígraf «Bajo la piel del estadio».

Cal recordar que, fins al 1982, els diaris d'informació general no vesperatins, no podien sortir al carrer els dilluns, a conseqüència del monopoli de què gaudien els fulls dels dilluns, propietat de les associacions de periodistes (Associació de la Premsa, precursora del Col·legi de Periodistes). Ni tan sols els diaris o les revistes esportives no podien sortir als quioscos abans de dilluns al migdia. El gruix de la informació del diumenge als diaris d'informació general sortia els dimarts. Per això tenien èxit cròniques com les de Morera Falcó, que feia ell mateix les fotografies i la redacció, perquè sempre anaven una mica més lluny del simple relat del partit. Àlex Botines va seguir també al *Brusi* aquesta via oberta per Morera Falcó de fer les fotos i els textos després d'haver viscut el partit *arran de gespa*.

Carlos Pardo va dimitir com a primer director del 4-2-4, en desacord amb la posició antinuñista que havia adoptat el diari. Àlex Botines, responsable

d'esports del *Brusi*, va ser nomenat persona *non grata* per la directiva del Barça, en considerar-se perjudicada per una informació d'aquell diari, que havia desvelat tractes de favor per part de les autoritats militars al futbolista Carrasco perquè pogués seguir jugant al Barça durant el servei militar. Botines va tenir el suport d'un bon grapat de periodistes esportius i fotògrafs, que vam retornar les nostres credencials al club. La posició de fermesa de Núñez davant d'aquesta situació, va fer minvar la resistència dels periodistes i dels editors. Per exemple, Sebastià Auger em va vetar per anar a cobrir la històrica final de Basilea per al meudiari, el *Tele/eXprés*, del qual n'era redactor en cap, per les meves crítiques a Núñez, i també com a càstig a la redacció, que mantenia un pols molt dur amb un director que no havia estat ben rebut, Tristán la Rosa. No és exacta, per tant, la versió publicada segons la qual jo no vaig viatjar a Basilea perquè el Grup Mundo ja no tenia diners ni per a això, perquè el propi Sebastià Auger i quatre o cinc periodistes dòcils amb ell, van viatjar en un aerotaxi llogat, i després van publicar un ampli reportatge d'aquest fet al 4-2-4 titulant-lo «El periodismo es aventura», amb fotografies del mateix Auger fent el fatxenda dins l'avioneta, la qual coses'ajustava perfectament a la biografia d'aquell home, potser el més gran aventurer que ha conegut la premsa mundial.

Per si 4-2-4 no estava ja prou tocat de mort, des de l'entorn del *nuñisme* es va promoure l'aparició d'un diari, *Sport*, com a antídoto, que acabaria d'ensorrar el diari esportiu del Grup Mundo. A *Sport* s'hi va aplegar la major part dels joves periodistes que havien prestat suport a la campanya electoral de Núñez per mitjà de la signatura Equipo 10 al *Noticiero Universal*, encapçalats per Josep Maria Casanovas.

Un fenomen molt particular de l'època a què ens estem referint va ser la revista satírica i esportiva *Barrabás*, transgressora i irreverent fins a l'extrem de viure sota la constant amenaça de querelles i tancaments. Pel *Barrabás* van passar periodistes com Antonio Franco, que signava com Antonio Bigatà, perquè, com ell mateix ha reconegut, algú va aconsellar-li que no malgastés la seva signatura en temes esportius si després volia tenir credibilitat escrivint de coses més serioses. Antonio Franco va fer cas d'aquell suggeriment però mai s'ha amagat de sentir-se periodista esportiu.

Pel *Barrabás* també van desfilar el desaparegut Àlex Botines, els germans Carlos i Emilio Pérez de Rozas, Martí Perarnau, Isabel Bosch, Albert Turró, jo mateix i altres periodistes. Però l'ànima, el cervell, el cor i els *pebrots* de la revista, tot a la vegada, ho era el dibuixat Ramon Tosas Ivà, un prodigi d'humor càustic i, diguem-ho clarament, de *mala llet*. Molts el coneixereu més per la seva obra posterior, portada al teatre, a la televisió i al cine, com *Maki el Navaja* i *Historias de la puta mili*. El seu caràcter corrosiu, el concepte deplorable que tenia dels directius com a corruptes, dels àrbitres com a venuts, dels

futbolistes com aganduls i dels aficionats com a babaus, va permetre-li crear uns estereotips que entroncaven amb la tradició de l'humor destripat i groller de les revistes que es van fer a Catalunya durant la dictadura de Primo de Rivera i fins la guerra. Al costat de l'Ivà hi havia uns altres dos dibuixants puntals de la revista, l'humorista Òscar Nebreda, que a més es repartia amb l'Ivà la tasca de fer els guions dels còmics, i Jordi Ginés Soterias, Gin, un formidable caricaturista.

La línia del *Barrabás* va ser d'un barcelonisme encès, hipercrític i àcrata. En certa manera, va donar les pautes que, més moderadament, ha fet seves avui en dia tota la informació referida al Barça, ja sigui en premsa, ràdio o televisió: en qüestió d'hores passa de ser el millor equip del món a ser un desastre, les hipèrboles van i vénen a dojo i tan aviat tot és meravellós com s'ha de calar foc a l'entitat.

El *Barrabás* era el germà esportiu del *Papus*, tots dos editats per Amaika, una editorial que havia començat com a satèl·lit del Grup Godói que després es va convertir en una estrella fugaç per incòmoda. El *Papus*, com és sabut, va ser objecte d'un atemptat de l'extrema dreta a l'edifici de la plaça Castella, on hi havia la seu compartida per totes dues revistes. La bomba va esclatar-li a les mans al conserge de l'edifici, Juan Peñalver, que va morir a l'acte. El Juan era un home entranyable, gran culé i que encarnava a les «Papunoveles» el personatge de Carlos Arias Navarro, el president del govern espanyol a la mort de Franco.

L'atomització de posicions que hi havia entre els periodistes esportius catalans en aquesta època de transició era enorme. A més dels veterans, desencisats, que veien com la seva posició als mitjans anava perdent presència, hi havia entre els més joves els partidaris de Núñez i els que li eren contraris, encara que aquesta polarització s'ha mantingut respecte al Barça fins i tot després que Núñez deixés l'escena. Però en aquella època hi havia també un nucli encara molt important i de pes als mitjans, de periodistes decantats clarament per l'Espanyol, partidaris de concedir a aquest club un tracte idèntic que l'ofert al Barça, en nom d'una pretesa però estrambòtica neutralitat.

Recordo que, en ocasió d'un derbi entre el Barça i l'Espanyol al Camp Nou, el *Barrabás* va fer un llistat amb els periodistes que simpatitzaven amb cada un dels equips, en dos requadrats que anomenava *Prensa local* i *Prensa visitante*. Cap periodista considerat del Barça va queixar-se però encanvi, van posar el crit al cel i van titllar aquella informació de *periodismo basura* alguns dels simpatitzants de l'Espanyol, renegant del seu club i declarant-se neutrals. Una neutralitat, que, per més que ens ho proposem, és impossible de mantenir en el periodisme esportiu, una activitat tan passional que no es pot deixar de prendre-hi partit.

La creixent politització de la societat també provocava fortes tensions,

fins i tot a les mateixes redaccions, entre els partidaris de fer una informació esportiva absolutament escèptica i despolititzada, que en definitiva volia dir censurar de les pàgines esportives tot allò que no fos el joc de la bola, i que implícitament suposava criticar i rebutjar la creixent utilització de l'esport, reflex de la nova situació política isocial del país.

L'any 1975, dos jugadors del Ràcing de Santander, Aitor Aguirre i Sergio, van jugar un partit de lliga amb braçalets negres, en senyal de dol per l'execució de presos d'ETA i del FRAP. En el Camp Nou, els crits «Barça, Barça, Barça» van començar a barrejar-se amb els de «Visca el Barça i visca Catalunya», «Volem l'Estatut», i «Llibertat, amnistia i Estatut d'autonomia», a la vegada que el nombre de banderes catalanes era cada vegada major. Crits i fets semblants se sentien en els camps d'Euskadi a favor de l'amnistia, «Presoak kalera», i de les llibertats nacionals. Especialment sonat va ser el dia que al vell camp d'Atotxa van sortir els jugadors de l'Atlètic de Bilbao i de la Real Societat portant una gran *ikurriña*, quan l'exhibició pública de la bandera basca encara era prohibida. El tractament que la premsa esportiva donava a aquests fets situava alguns mitjans i molts dels nostres companys en el que aleshores en dèiem el búnquer esportiu, un grapat de carques residuals que es resistien a admetre el curs de la història. Al punt oposat, altres destacaven i magnificaven tot l'embolcall polític de qualsevol esdeveniment, per damunt del fet esportiu mateix. La veritat és que a tots plegats se'ns feia una mica difícil trobar un equilibri i mesurar bé el que ens demanaven els lectors i també el cos, i el que potser s'hauria hagut de fer d'una manera més professional i desapassionada.

La ràdio, tret de la influència de José María García, del qual parlarem per acabar, seguia tenint la seva màxima audiència en les retransmissions de partits, però encara quedava molt lluny la implantació massiva de les emissores de freqüència modulada, i els programes informatius més seguits eren *En punta*, a Ràdio Barcelona amb Àlex Botines, amb un estil fresc, dinàmic i crític; i el convencional *Radio Gaceta de los Deportes*, a Radio Nacional de España.

En aquella època, es revela ja com una futura estrella mediàtica Joaquim Maria Puyal, amb les retransmissions en català dels partits del Barça, des del 1976. Puyal pràcticament es va veure obligat a crear un nou llenguatge i va contribuir en aquest sentit a donar un impuls cultural i denormalització al català, amb l'aportació de termes nous i la recuperació d'altres antics i oblidats.

Pel que fa al llenguatge grandiloqüent, «farragós», militarista, masclista, ampul·lós, amb què s'escrivien les cròniques i els articles d'esports durant el franquisme, de mica en mica va anar transformant-se, perquè, com defensen alguns teòrics de la sociologia del llenguatge, aquest canvia d'acord amb els canvis polítics. El periodisme esportiu no en podia ser una excepció i avui han caigut gairebé en desús termes que abans eren habituals, i els diré en castellà per la

senzilla raó que era l'únic idioma en què s'escrivía i es parlava d'esports als mitjans de comunicació. Tots recordem haver llegit o escoltat expressions com *huestes*, *zaguero*, *calzón*, *camisola*, *zamarra*, *cancerbero*, *trencilla*, *obús*, *fusilar*, *retaguardia*, *bombardeo*, *defensa a ultranza*, *furia*, *dejarse la piel* o *partirse el pecho*. S'ha rebaixat una mica el grau de bel·licisme i l'agressivitat amb què s'escriu en les cròniques, es mira que els adjectius siguin menys espaterrants i es busca un llenguatge menys uniforme, més creatiu i ric en expressions metafòriques i en sinònims, encara que ningú no està exempt de transgredir algunes normes en la narració en directe d'un drama viu i força apassionant, d'imprevisible desenllaç com acostuma a ser un matx esportiu. Jo mateix, en llegir l'endemà una crònica meua, escrita mentre s'està jugant el final d'un partit emocionant i que en aquell moment ignoro com acabarà, em porto les mans al cap esfereït.

Durant el període que hem considerat la transició política, no existia encara TV3, que va prendre com a emblema el Barça i la sèrie *Dallas* i es va convertir en la televisió de consum preferida pels catalans. En el seu moment, Núñez va aprofitar força bé la necessitat que TV3 tenia de convertir-se en la televisió blaugrana per imposar determinades condicions en el tractament informatiu del club. Després ja li van passar factura, a partir del moment en què per dirigir la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, es va designar Joan Granados, a qui Núñez havia acomiadat de mala manera com a secretari general del Barça. Però la relació del Barça i TV3, una de les històries més turbulentes d'amor i odi, ens agafa ja en una època posterior a la que aquí havíem d'explicar.

El que també va ser tempestuós va ser la relació del Barça amb Televisió Espanyola a partir del moment que Núñez, com a vicepresident de la Federació Espanyola, va considerar intolerables les *engrunes* que cobraven els clubs per fomentar el que ell anomenava «l'aficionat de saló menjador» i fer, per tant, una competència directa als clubs. Aquella tibantor va fer que, durant una temporada, la del 1981-82, no hi hagués futbol a la televisió. Tots els clubs de futbol espanyols van sortir-ne beneficiats a la llarga, però Núñez va convertir-se en poc menys que l'enemic públic número u dels espanyols.

El principal portaveu d'aquesta campanya va ser José María García, el primer gran radio predicador futbolístic d'Espanya, líder en tots els estudis generals de mitjans, i d'audiència obligada durant un quart de segle. José María García, format a l'escola del diari *Pueblo*, a la vora d'Emilio Romero i compartint redacció i fama amb estrelles com Jesús Hermida i Alfredo Amestoy, va crear un nou estil de fer informació esportiva i ha tingut una innegable influència en la seva generació i les posteriors. Primer a la SER (que va aprofitar el seu *boom* per convertir-se en la primera cadena d'Espanya), d'on va marxar per un enfrontament continuat amb el ministre Pío Cabanillas pare. Després a Antena 3, on va fer-se l'amo de la nitradiofònica, amb un llenguatge personalíssim, meitat seriós meitat caricaturesc, posant malnom a tots els perso-

natges rellevants de l'esport, i aixecant grans o petits escàndols. Per José María García, l'esport a l'Estat espanyol sempre ha estat en mans de «chorizos, golfos, mangantes, abrazafarolas, chupópteros, lametraserillos, caducos y trasnochados», mentre que els esportistes, generalment pagats a preu d'or, eren uns pobres esclaus tiranitzats per directius incompetents.

Al marge que el seu estil i la seva locució ja fossin tot un espectacle que molts han volgut copiar i imitar, en aquells anys de la Transició, José María García va demostrar una gran habilitat per tenir l'audiència pendent d'escàndols que abans anunciava amb gran secretisme i creant un clima de forta expectació. Després resultava que un equip infantil d'un poble de Zamora s'havia trobat que no funcionava el calefactor dels vestidors. Però, després d'hora i mitja de fer desfilar pels micròfons tot un seguit de pares, monitors, l'encarregat del manteniment i la senyora de la neteja, acabava demanant caps i reclamant un ministre que donés la cara. I de tot això ell en deia la «bendita profesión del periodismo deportivo». Paraules que faig meves.

LES EMPRESES PERIODÍSTIQUES A BARCELONA I LA TRANSICIÓ POLÍTICA*

Ponents:

JORDI MALUQUER, JAUME SERRATS OLLÉ I ESTEVE SILLUÉ

Moderador:

AGUSTÍ PONS

AGUSTÍ PONS: Les empreses editores dels set diaris que l'any 1975 es publicaven a Barcelona van encetar els anys de la Transició política sense haver encarat cap dels tres grans canvis que havien de transformar radicalment el funcionament del periodisme a tot el món. Em refereixo a la preponderància dels mitjans audiovisuals, a la introducció de les noves tecnologies en els processos de producció i a la concentració empresarial que ha convertit la majoria de diaris en una divisió més d'imponents consorcis comunicacionals. Els mitjans escrits, els diaris en concret, però també els setmanaris, eren, encara, l'any 1975 –i ho seguirien sent durant uns quants anys– el nucli més sòlid i més influent de la comunicació. És cert que el poder de la televisió no era ignorat per ningú, sobretot d'ençà que els especialistes havien dictaminat que el debat entre Richard Nixon i John Kennedy havia estat decisiu perquè el senador per Massachusetts arribés a la presidència dels Estats Units. I el debat –continuaven dient els entesos– l'havia guanyat Kennedy, no pas per allò que havia dit sinó per la seguretat que havia mostrat en contrast amb la delatora suor del seu contrincant. Mc Luhan afirmava que l'important era el mitjà, i no el missatge, i tot i que els ressons de la polèmica havien arribat fins a aquí –Nèstor Luján advertia dels perills de la sentència i Maria Aurèlia Capmany,

* Els treballs que segueixen havien de formar part d'una Taula rodona sobre el tema del títol que en realitat no tingué lloc a causa de la vaga universitària en resposta a la guerra de l'Iraq (3 d'abril 2003). Redactats pels seus autors, els hem conservat la forma que era prevista (*N. dels E.*)

més bel·ligerant, la trobava simplement reaccionària— els diaris i els setmanaris continuaven, com dèiem, tenint una influència considerable entre els líders polítics i entre l'opinió pública. Tanmateix, no podem considerar una simple casualitat que fos un antic director general de Televisió Espanyola, Adolfo Suárez, qui arribés a president del govern i endegués definitivament la reforma política de l'Estat. Adolfo Suárez, que va ser un dels primers polítics contemporanis espanyols a saber usar la televisió com a instrument de comunicació immediata i decisiva.

A Barcelona, l'any 1975, es publicaven vuit diaris (*La Vanguardia*, *Mundo Diario*, el *Diario de Barcelona*, *El Correo Catalán*, *El Noticiero Universal* i el *Tele/eXprés*), a més dels dos del Movimiento (*Solidaridad Nacional* i *La Prensa*). Tots feien servir la tipografia i el gravat al buit i cap no formava part d'estructures empresarials superiors a la del mateix diari. Al cap de deu anys, els set diaris menys un —*La Vanguardia*— havien desaparegut, dos dels quals, els pertanyents a la cadena del Movimiento, perquè la ficció empresarial que els feia possible havia resultat incompatible amb el sistema de llibertats de què s'havia dotat el país i l'Estat; la resta, quatre, per la incapacitat per adaptar-se als tres grans reptes, ja esmentats, que la premsa escrita tenia plantejats en aquests moments.

La Transició política arriba, doncs, a les empreses periodístiques de Barcelona quan aquestes es troben en un moment de feblesa. Feblesa de fons estructural perquè, aparentment, rere *El Correo Catalán* hi havia un grup empresarial prou important com per fer viable el diari; la capacitat de captar l'interès dels lectors més joves i més progressistes per part de *Mundo Diario* i de *Tele/eXprés* semblava prou evident i els altres dos diaris, *El Noticiero Universal* i el vell *Bru-si*, apareixien prou arrelats a la societat barcelonina com perquè la seva desaparició semblés impossible. Però, en canvi, aquests quatre diaris van acabar per enfonsar-se després d'un conjunt de peripècies empresarials que no sé fins a quin punt són exponent de la fragilitat i, a la vegada, de la complexitat de la Transició. Una Transició que feia possible empresaris com Sebastià Auger, amb una mà parada a l'Opus Dei i l'altra al Partit Comunista, o l'aparició, en aquest ambient de crisi, d'un diari finançat per subscripció popular com va ser el diari *Avui*, que va sortir menys de sis mesos després de la mort del dictador.

La meva no va ser l'experiència d'un empresari sinó la de redactor, primer, d'*El Noticiero Universal* i, després, de l'*Avui*. Però de lluny estant fa la impressió que els empresaris no tenien una estratègia clara de com enfocar la Transició. Els diaris havien parlat molt del que passaria després que s'acomplís *el hecho biológico* però, en realitat, no s'havien preparat gaire. Els empresaris de la premsa de Barcelona, com els de la resta d'Espanya, s'havien emmotllat amb més o menys entusiasme a l'estructura franquista, i els pocs que no ho havien fet —o que no ho havien fet del tot— havien conegut les represàlies previstes en

la Llei de premsa: multes, segrestaments i suspensions. Aquest va ser el cas del diari *Madrid*, de les revistes *Destino* i *Sábado Gráfico* i de moltes de les poques publicacions que apareixien en llengua catalana, com ara *Presència*. És clar que els empresaris de premsa tampoc sabien gaire on mirar. Perquè a mesura que anem coneixent el dia a dia de la Transició política anem sabent que hi va haver més intuïció que planificació de les mesures que es van prendre. Algú hauria cregut possible la tornada de Josep Tarradellas com a president de la Generalitat de Catalunya? O el reconeixement del Partit Comunista? Suárez improvisava i la majoria de polítics improvisaven a partir, però, d'un consens implícit: calia esborrar la divisió provinent de la Guerra Civil, calia construir una Espanya on hi cabés tothom, calia dotar el país, i l'Estat, de les estructures democràtiques pròpies d'un país de l'Europa Occidental.

No és gens estrany, doncs, que els periodistes afiliats, simpatitzants o còmplices, del Grup Democràtic de Periodistes acabessin tenint un pes específic dins les redaccions dels diaris de Barcelona –naturalment, amb excepció dels del Movimiento–. Ells eren els únics que podien fer d'enllaç entre les forces polítiques fins aleshores clandestines que estaven emergint a la superfície i els directors i, fins i tot, els empresaris de premsa. En una de les taules rodones celebrades en una convocatòria anterior d'aquest mateix curs, vaig plantejar que el pes que els membres del Grup Democràtic de Periodistes van tenir en el moment de la Transició en els diaris de Barcelona no va quedar reflectit, posteriorment, en els llocs de comandament d'aquests mateixos diaris.

Qui, sinó aquests periodistes, eren els qui informaven els directors de la importància de la caiguda dels 113 o de la necessitat de subratllar aquella o aquella altra informació que afectava temes fins aleshores prohibits? Els directors, els empresaris, es valien d'aquests periodistes; no només per informar amb més o menys extensió de temes concrets sinó per saber per on bufaven els vents i per on calia fer navegar el diari. El mateix es pot dir dels polítics clandestins que aleshores començaven a exercir públicament. Quantes trucades d'aquests polítics no havien rebut els periodistes *democràtics* dels diaris; trucades per intentar colar una informació però, també, per assabentar-se dels aires que bufaven pels estaments oficials del règim o, simplement, per intercanviar opinions. Aquests polítics van ser els capdavaners de la reforma i, finalment, van aconseguir manar. Els periodistes que més s'havien compromès amb el Grup Democràtic van acabar, però, deixats de banda tant pels empresaris com pels nous polítics democràtics. Potser havien assumit un paper que no els pertocava. Potser havien influït massa en les respectives empreses i els empresaris, un cop passats els moments més crítics de la Transició, van tornar a agafar les brides i no van voler ningú al seu costat que els pogués condicionar. O potser simplement aquests periodistes van quedar engolits per la tremenda crisi dels anys vuitanta, la que va fer plegar quatre diaris, i

van abandonar la professió o en van tenir prou a poder sobreviure en llocs professionals de no gaire relleu.

És a dir, que el paper dels empresaris de premsa en el moment de la Transició política espanyola s'hauria d'analitzar amb relació al paper que els altres actors dels diaris van jugar. No crec que tot això s'hagi estudiat d'una forma rigorosa. Vull dir sense apriorismes, o més enllà de l'objectiu secret d'aconseguir una revenja o un rescabament. Som una professió que, per no tenir, no tenim ni editat cap recull d'articles del periodista, del periodista de redacció, més complet i més brillant que ha existit en el nostre àmbit professional, i que no és altre que Gaziel. El nostre Col·legi Professional ha dirigit una col·lecció de treballs de recerca sobre diaris i publicacions ja desaparegudes que sembla tenir més l'objectiu de presentar una llista de bons i dolents i d'ajustar comptes que no pas d'explicar de forma coherent què han significat aquells diaris. De la Transició política espanyola amb relació a la nostra professió encara sabem ben poca cosa. I no em refereixo tant a quantitat d'informació, que n'hi ha, com a línies d'investigació o hipòtesis que permetin entendre el paper de les empreses, si és que en la seva actuació hi va haver algun mínim denominador comú.

La vaga contra la Guerra de l'Iraq va impedir la celebració de la taula rodona sobre les empreses periodístiques dins del cinquè curs *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. Aquesta taula rodona l'havia de moderar jo i havia de comptar amb representants de les empreses editores de *l'Avui*, *El Correo Catalán*, *Mundo Diario* i *La Vanguardia*. A la presentació, jo hauria dit el que he exposat en aquestes ratlles. Però, sens dubte, la part més interessant de la vetllada, aquella que em va fer acceptar la invitació a moderar la taula rodona, hauria estat la que haguessin aportat la resta de participants.

JORDI MALUQUER: Premsa Catalana, S.A. - diari «Avui»

Sé que si em refereixo a Premsa Catalana S.A., editora del diari *Avui*, en el marc de la transició espanyola, ho faré a un cas atípic que no es pot entendre sense els seus precedents. També sé que aquesta aportació meva és veritablement una novetat, ja que no ha estat mai articulada amb tota la petita història i les dades que puc aportar.

Aquesta empresa s'escapa del marc en què estava ubicada la major part de publicacions periòdiques que eren editades per empreses més o menys rendibles, les quals s'havien adaptat a les condicions del franquisme per poder subsistir i editar-se. Era una empresa de caire voluntarista que tenia com a motivació de fons la de ser una eina que contribuís a la difusió i a la consolidació de la llengua catalana i també dels valors que aquesta postura suposava.

1. La situació

El país disposava d'una revista mensual consolidada, *Serra d'Or*, a través del terreny ambigu que el concordat amb el Vaticà atorgava a les publicacions d'Església. Un cop posada en vigor la *Ley de Prensa*, que va auspicar Manuel Fraga en la seva etapa al front del Ministerio de la Información, havia sortit també un setmanari, *Tele-Estel*, que era propietat d'un empresari amb bones relacions amb el règim, el Sr. J. Castell-Lastortras, i funcionava amb un permís a precari –o sigui, un registre provisional com a empresa periodística– per a 6 mesos. *Tele-Estel* no era una revista elaborada per un cos de redacció amb col·laboracions exteriors sinó que era un recull setmanal d'articles amb una petita part de producció pròpia.

2. La reacció

Va ser davant d'aquest panorama que va néixer Premsa Catalana S.A., que, amb el propòsit d'anar fent avançar l'ús escrit del català, va projectar l'edició d'un setmanari del model més estès en els països demòcrates, del tipus *L'Express*, *Time*, o algun model similar que es publicava a l'estat espanyol, com la revista *Mundo*, o el que després representaria *Cambio 16*.

Vam decidir creure'ns la *Ley de Prensa* de 18-03-1966 que, en teoria, establia que les empreses periodístiques havien de reunir una sèrie de condicions i, si les complien, serien inscrites en un registre. Acomplert aquest tràmit, podien iniciar la publicació dels diaris o revistes proposats sense cap teòric entrebanc. Però, malgrat que aquesta iniciativa es va començar a moure així que la *Ley de Prensa* va ser promulgada, la societat no es va constituir fins l'any 1967. Qui subscriu aquest article n'era el primer conseller delegat, la presidia l'advocat Joaquim Maluquer i Sostres, i n'era el secretari Francesc Ubach i Miravittles. Comptàvem amb la participació per al projecte d'Edmon Vallès i com a director, –calia tenir aleshores el títol oficial de periodista– amb un company seu a la revista *Historia y Vida*, Antonio Padilla Bolívar. Es van fer tots els tràmits i només vam obtenir la callada per resposta. Tant és així que, després d'anar-ho sol·licitant telefònicament de manera infructuosa, vam veure que es nomenava un nou director general de premsa del Ministerio de Información. Dos dies després de la seva presa de possessió, vaig anar-lo a veure amb l'argument que havíem creat una societat, que hi teníem unes expectatives de dedicació i uns diners entretinguts, i li vaig demanar, per tant, que diguessin d'una vegada si ens inscrivien o no al Registre d'Empreses Periodístiques. Ho va trobar tan lògic que em va prometre una resposta abans d'una setmana. Resposta que no va arribar.

3. El segon intent

Com a previsió havia registrat al meu nom, a més de la capçalera *Avui* i les capçaleres *Temps* i *l'Instant*, i ho havia intentat amb *L'Observador*. Em vaig trobar que aquesta darrera la tenia l'empresa editora de Destino. Vaig anar a veure el seu gerent i propietari, Josep Vergés, el qual, en conèixer el nostre projecte, s'hi va entusiasmar. Hi va creure de seguida, amb la condició que jo hi garantís una dedicació substancial. Així ho vaig fer. Va presentar la pape-rassa corresponent i, en no tenir notícies, es va desplaçar a Madrid al cap d'uns mesos per interessar-se per l'estat de la qüestió. Es veu que el volien fer entrar en una mena de tracte: que si afluixava l'esperit crític de Destino, que en aquell moment tenia molt d'èxit, li inscriurién *L'Observador*. Vergés no va acceptar i ens va dir que ens donava llibertat per seguir intentant-ho per una altra banda.

4. Tercer intent

En veure que no hi havia manera de treure l'entrellat de les raons per aconseguir el registre, vam pensar que, si en el consell d'administració no figuraven persones de més pes, no obtindríem mai resposta, i el mateix nucli que havia promogut Premsa Catalana va decidir crear una nova societat que, constituïda el 12-12-1970, es va dir Catalana de Publicacions S.A. i va estar presidida per l'aleshores president de la Cambra d'Indústria, Andreu Ribera Rovira, i formada per Pau Riera Sala –aleshores president d'Òmnium Cultural–, Josep Riba Ortínez, president de l'organització de cotoners Secea, Joaquim Maluquer, un servidor i l'advocat Joaquim Forn i Costa, que n'era el secretari. Cal dir que, malgrat la bona acollida que tenien sempre les nostres propostes, concretar totes aquestes societats va requerir molt de temps i molts esforços.

Ribera Rovira va aconseguir parlar amb el que fou nou ministre d'Informació, Alfredo Sánchez Bella, que el va acollir molt bé. En l'interim, Castell-Lastortras ens va oferir *Tele-Estel* amb l'argument temptador que era un setmanari que ja sortia i que, per tant, no havíem d'inscriure res. Sánchez Bella ens va dir que, com que *Tele-Estel* no tenia la inscripció definitiva, no tenia cap garantia. Més valia, doncs, que no paguéssim un duro i que ja ens inscriuria la nova societat. En passar uns mesos sense obtenir resposta, l'Andreu Ribera va aconseguir parlar novament amb el ministre i aquest li va confiar que la salut del «Jefe del Estado» era molt delicada i amb mal pronòstic, que ens trobàvem com «dins d'un quiròfan i en aquests moments no hi podia entrar cap element estrany». Davant d'aquesta decepció, Catalana de Publicacions va deixar en estat latent el seu projecte.

5. De revista a diari

Sumit en un cert desànim, em vaig trobar amb Josep Espar, present en totes les iniciatives, excepte la darrera, i gran expert en tirar endavant diverses actuacions cíviques i nacionalistes. L'Espar s'ho tenia molt rumiat i em va dir: «No hem tingut èxit per poc ambiciosos. No hem de demanar un setmanari sinó un diari, i no el pot demanar un grup de persones sinó tot un poble. Hem d'aconseguir primer cinquanta mil subscriptors i aleshores a veure qui és el maco que ens diu que no». I a posar fil a l'agulla. Vam buscar de seguida una personalitat que volgués presidir la nova etapa i ens vam adreçar primer al degà del Col·legi d'Advocats, Ignasi de Gispert, que havia mantingut en aquells temps unes preses de posició molt clares per a la llibertat en general i per a la recuperació lingüística en particular. Gispert declinà el compromís i va ser aleshores quan es va connectar amb Ramon Fuster i Rabés, degà del Col·legi de Doctors i Llicenciats, i d'una trajectòria catalanista impecable. Va acceptar i no va ser un president honorari sinó que, mentre va poder —va patir el darrer any de la seva vida un tumor cerebral—, va ésser un element molt actiu. Així, el 1973, es va constituir un nou Consell d'Administració de Premsa Catalana S.A. amb Enric Cirici de sotspresident, Josep Espar de conseller delegat, i Josep Maria Puig Salellas de secretari. Com a vocals hi figuraven, a més de l'autor d'aquest escrit, Joan Amorós, Albert Conejos, Josep Tomàs, Josep Lluís Virós, Jaume Vilalta (actual president del Consell) i Miquel Esquirol.

Va començar una labor atípica per constituir un diari. Vam començar a vendre comptes de participació en la societat i subscripcions per al primer any de sortida del diari. L'objectiu, com hem dit, era aconseguir cent milions de pessetes i cinquanta mil subscriptors. Un fet va interrompre la campanya: la mort del general Franco el 20 de novembre de 1975 i l'establiment d'un govern de transició cap a la democràcia. Havíem recaptat noranta milions de pessetes i assolit la xifra de trenta-tres mil subscriptors. Se'ns va fer saber que, ara sí, s'acolliria bé la inscripció al Registre d'Empreses Periodístiques, en una actuació brindada per Carles Sentís—aleshores director general de Coordinación Informativa—al director que figurava en la petició de registre, Josep Maria Cadena, que així com l'actual director de la *Revista Musical Catalana*, Jaume Comellas i Colldeforns, eren els que havien ofert el seu carnet oficial de periodista perquè poguéssim complir les exigències de la *Ley de Prensa* i iniciar les gestions.

Entre cap d'any i reis del 1976 es va realitzar la inscripció i Premsa Catalana va engegar un pla d'emergència per poder fer arribar el diari als quioscs el 23 d'abril d'aquell mateix any. Es va prendre aquesta decisió precipitada perquè no cal oblidar que el govern espanyol era presidit per Carlos Arias Na-

varro, fet que no era cap garantia que en el moment menys pensat poguessin tirar-se enrere o canviar de criteri. Ja des del moment de promoció, s'havia escollit entre els noms disponibles el d'*Avui*, que també era el del primer projecte de setmanari ja explicat. Calia tenir, doncs, el diari al carrer al més aviat possible per tal de crear una presència irreversible.

El primer pas va ser nomenar qui subscriu conseller delegat d'Edició –en Josep Espar seguia com a Conseller Delegat de Promoció–, amb l'encàrrec que el diari fos al carrer en poc menys de tres mesos. El Consell d'Administració va decidir oferir el càrrec de director del diari a Manuel Ibàñez Escofet, que havia liderat un projecte anterior, *El Matí*, en època i amb el suport explícit de l'alcalde Porcioles que no va arribar a bon fi. Ibàñez ens va dir que ja era gran, que havia estat ficat en prou batalles ideològiques i que havia aconseguit una estabilitat dintre del grup Vanguardia que no volia arriscar. Ens va recomanar els noms de Josep Faulí i Joan Anton Benach com a possibles directors, fent-nos avinent que tant Josep M. Casassús com Josep M. Cadena podien ser també bons directors. El Consell es va decantar per Josep Faulí, que va acceptar formar equip amb Josep M. Cadena com a sotsdirector. Es van buscar persones amb una certa experiència per ocupar els llocs clau del diari, com el d'administrador, confiat a Miquel Ribalta, provinent del *Diari de Barcelona*; la distribució es va confiar a Eduard Muntané i la publicitat a Josep M. Otero, sota la direcció d'un conseller, Jaume Vilalta.

L'única rotativa existent que podia absorbir un diari nou era la d'Editorial Mencheta S.A., que publicava un diari de migdia-tarda com *El Noticiero Universal*, i amb ella es va iniciar l'edició del diari *avui* tal com s'havia proposat.

6. Inici problemàtic

Tots els problemes que va tenir el diari en la seva arrencada van provenir de la precipitació de la posada en marxa. No hi va haver temps de tenir una rotativa pròpia que garantís una independència real pel que fa als horaris d'impressió i a l'hora límit de tancament. Una certa inadequació entre el model de compaginació proposat pel director periodístic i la qualitat d'impressió feia que *l'Avui* sortís pitjor imprès que *El Noticiero*, fet amb la mateixa rotativa. El reclutament precipitat de la redacció–només cinc o sis redactors escrivien prou bé com per no necessitar una correcció posterior–i el fet que en els darrers quinze dies es rebés el 90 % de les butlletes de subscripció van crear unes dificultats insalvables. En la història coneguda cap diari havia nascut amb les subscripcions ja compromeses. Sortia un diari i, a poc a poc, s'anaven subscriuint els lectors interessats. Començar, per exemple, amb quinze mil

subscriptors a Barcelona capital, topava amb el fet que l'empresa distribuïdora a Barcelona i que repartia la majoria de diaris, només podia digerir cinquanta altes diàries.

Dues amargues constatacions van fer que no es pogués enllestir cap estratègia alternativa fins ja un temps després de l'inici de la publicació del diari: l'una, la nul·la efectivitat del servei de Correus, que només admetia els diaris ordenats per rutes canviants i que obligava a contractar un empleat de correus per confegir-les i així i tot, en certs indrets saturats –Cornellà, Lleida, Manresa– no repartia eficientment. L'altra, l'estructura radial espanyola, que perjudicava el conjunt de la premsa barcelonina, sense possibilitats reals d'arribar competitivament a capitals com Mallorca i València, on el primer transport aeri arribava una hora més tard que el provinent de Madrid. La premsa de la capital espanyola arribava per tant a primera hora als quioscs, mentre que la catalana era repartida al migdia. Aquest fet invalidava en part l'estructura informativa del diari –que començava per Catalunya, Països Catalans, Estat espanyol, Europa i Món–, aleshores diferenciada de la provinciana estructura –justificada durant la dictadura perquè es podia parlar poc dels aspectes conflictius a Espanya– que creu que el més important o de més interès per al lector comença a l'estranger.

L'*Avui* es va anar reestructurant a poc a poc i això, davant la transició política que havia de donar lloc al primer govern democràtic d'Adolfo Suárez, va fer que la tardor del 1976 assumís el lloc de conseller delegat Enric Cirici, i que pel maig de 1977, just abans de les eleccions, la direcció del diari fos confiada a l'autor d'aquest article, que la va ostentar fins el juliol de 1982. L'*Avui* va necessitar més capital que el fundacional –va ser el primer diari informatitzat de l'Estat–, que va provenir, en la seva major part, de persones i/o empreses afins al nacionalisme, i va cooptar, primer el 1978 com a sotspresident –el president era llavors Xavier Renau– i el 1979 com a president, Antoni Subirà i Claus, futur conseller del Govern català i aleshores ja persona de pes dintre de Convergència Democràtica de Catalunya. Va ser molt respectuós, ho puc certificar, fins que vaig cessar, amb la independència de criteri del director, preocupat, això sí, per aconseguir una major difusió del diari, que en el capgiram de model produït el 1982 i els posteriors no es va assolir.

Aleshores el sostre de vendes del diari s'establia entre els 70 i 80 mil lectors que el compraven quan hi havia un esdeveniment important o algun suplement en color, i la mitjana diària, molt contrastada, d'uns quaranta-cinc mil compradors. Més tard, es va començar a calcular que la seva incidència com a diari familiar –molts subscriptors– o present a llocs públics com bars, barberies, o ajuntaments, permetia multiplicar per quatre el nombre estimat de lectors.

JAUME SERRATS I OLLÉ: La demolidora aventura del Grup Mundo

D'entrada, agraeixo la confiança que el Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona em demostra en demanar-me que participi en aquesta taula rodona sobre les empreses periodístiques.

Intentaré no decebre'ls. Però puc dir també d'entrada que durant el meu més o menys llarg currículum en la professió periodística, han estat més de 25 anys, he trobat sovint oportunitats per aplicar nous mètodes en l'organització del treball dels periodistes o en el disseny dels models de l'oferta informativa, però molt poques pel que fa a la gestió d'una empresa periodística i de ben segur que no en vaig trobar cap durant l'accidentat periple per l'anomenat *Grup Mundo*.

Segur que als qui recorden o fins i tot van viure aquella demolidora aventura no els estranyaran unes manifestacions del «número dos» del Grup, Javier de Quintana, quan deia: «No vaig saber mai quines eren les fonts de finançament de Sebastià Auger. Sé que hi va abocar els seus diners i els dels sogres, aproximadament uns mil milions de pessetes».¹ Si el secret afectava fins i tot la «mà dreta» d'Auger podran entendre que lluny ens trobàvem de conèixer els racons de la gestió empresarial els qui només teníem allà la responsabilitat periodística.

Aquesta hauria estat una bona ocasió per tenir, al cap de vint-i-tres anys, l'oportunitat que el fundador del Grup, i en definitiva el seu únic propietari, ens ho expliqués amb el detall mai conegut, però malauradament, com saben, Sebastià Auger fa un any que ens va deixar. Una mort inesperada, massa d'hora, i que va sorprendre i ens va colpir tots, fins i tot, n'estic segur, als qui varen sortir més perjudicats de la demolidora aventura. Perquè Auger no va pertànyer a la maleïda estirp dels especuladors que s'apropen a la premsa, avui hi afegiríem també els mitjans audiovisuals, per aprofitar-se'n, que n'hi va haver aleshores i continua havent-n'hi. Ell no, ell en va sortir molt mal parat, de la demolidora aventura: arruïnat, fugitiu de la justícia i empaitat pels seus periodistes. Però, això sí, Auger no va poder atribuir mai el fracàs a decisions foranes. Ell va decidir sempre el que va voler, si bé condicionat i molt per l'entorn professional i polític del moment, però es prenien les decisions que ell imposava. Mai no va escoltar de manera suficient el seu més immediat nucli de col·laboradors. Aquests col·laboradors només teníem, davant moltes de les seves tossaderies, l'opció de marxar; alguns ho vam decidir segurament massa tard. Auger va ser, en paraules d'Antonio Franco, avui director d'*El Periódico*, manifestades l'any 1984, «un home extraordinàriament valent, que ha fet molt de mal per la seva manca de mesura i contenció. Estava al peu del canó, i en

1. Oriol PÀMIES. *El Grup Mundo*. Col·legi de Periodistes de Catalunya. 1990. Pàgina 22.

aquest sentit em mereix un respecte, però era un empresari dolent de premsa».²

Hi estem d'acord? Aportaré la meva experiència al llarg d'aquesta intervenció.

Anem, doncs, al principi.

1. El primer joc malabar d'alt risc

Treballava al diari *Tele/eXprés* com a redactor en cap, on vaig entrar de la mà del seu director, Manuel Ibañez Escofet, amb el qual jo havia començat de redactor a *El Correo Catalán*, quan Auger va requerir els meus serveis.

M'explicà que tenia al cap la constitució d'un gran grup de premsa que, si bé aleshores estava alentit, perquè el govern no li donava autorització per crear un nou diari, intentava eludir l'entrebanc franquista amb el fet consumat de comprar *Diario Femenino* per transformar-lo immediatament en un producte d'informació general sota la capçalera de *Mundo Diario*. Un primer joc malabar d'alt risc que aniria repetint al llarg de la demolidora aventura del Grup.

En aquest cas, la transformació va haver d'esperar gairebé dos anys, fins a l'etapa aperturista de Pío Cabanillas. Mentrestant, es publicava un híbrid titulat *DF*, inicials que permetien encapçalar millor un producte que volia ser generalista que no les limitadores paraules de *Diario Femenino*. Van ser els gairebé dos anys en què jo vaig haver de resignar-me a col·laborar transitòriament com a gerent del setmanari *Mundo*, ja que la meua condició per incorporar-me exclusivament al Grup era fer-ho com a sotsdirector del nou diari quan fos totalment batejat com un producte d'informació general. Així vaig continuar mantenint lligams amb la redacció de *Tele/eXprés*, gràcies a la generositat del mestre Ibañez Escofet.

Vivíem els anys 70, quan als joves periodistes ens esperava una aventura professional apassionant, perquè suposàvem que la desitjada democratització de la vida política del país influiria positivament en els continguts dels mitjans de comunicació. Començàvem a ser protagonistes, com canta Raimon, «d'un temps que ja és un poc nostre, d'un país que ja anem fent».³

El 1974 em vaig incorporar al nou *Mundo Diario*. Si revisem a l'hemeroteca els seus exemplars immediatament anteriors i posteriors al canvi de nom no es visualitzen de manera nítida dos diaris diferents. El contingut del dia abans no era massa diferent al del primer exemplar de la nova capçalera,

2. Converses amb Llätzer Moix i J.J. Navarro Arisa. *5 periodistes i el futur de Catalunya*. La Llar del Llibre. 1984. Pàgina 131.

3. Raimon. *Les paraules del meu cant*. Empúries. 1993. Pàgina 22.

però davant certes argumentacions de col·legues, sovint filles de l'enveja, que han volgut fer creure que aquest diari era el resultat d'una contínua improvisació, cal insistir que el nou *Mundo Diario* va ser un producte perfectament pensat en les seves línies bàsiques. És cert que patia d'una certa inexperiència en la redacció; però tenia, per contra, el gran avantatge que el gruix del seu cos periodístic no heretava ni costums, ni tics, ni influències negatives de l'*Ancien Régime*.

Calia fer un diari que donés veu als qui fins aleshores havien estat condemnats al silenci. I he de confirmar que Auger m'ho va admetre, ho va assumir seriosament i el diari no va tenir les limitacions de la premsa veïna. Altra cosa és si l'empresari va posar suficients vímetes per fer el cistell que calia. Això és evident que no.

Mundo Diario naixia per superar l'anomenada *síndrome de la plaça de Catalunya* que patia la premsa dretana de Barcelona, preocupada per enfocar només una determinada realitat i amagar en canvi la seva rica pluralitat.

2. Un senzill tríode informatiu per a «Mundo Diario»

Per aconseguir aquest objectiu es va dissenyar principalment una operació sustentada en un senzill tríode informatiu: els barris, el món laboral i la universitat. Tres sectors que mereixien una especial atenció, perquè eren els centres on s'estaven cuinant els missatges del futur. D'allí de ben segur sortirien nous dirigents per a un país, que tothom tenia clar que s'havia de canviar, encara que molts o no sabien cap on o ja s'havien acostumat massa a la resignació com per generar excessives idees. Era raonable que, malgrat les pressions sovint criminals de l'agonitzant franquisme, es treballés per disposar de plataformes on acollir la pluralitat. I així, de manera volguda, es va estructurar una redacció, necessàriament jove, i per tant inexperta, però amb una enorme voluntat d'aprendre l'ofici i sobretot amb una clara consciència de dur en el bell mig de l'onada del canvi social. Per això, per exemple, molts dels corresponents de comarques que varen treballar per a *Mundo Diario* van ser després, una vegada dedicats de ple a la vida política, alcaldes i regidors dels seus municipis; per això, sovint en cada incorporació es valorava en el candidat, a més de l'esperada competència professional, la seva demostrada capacitat per generar confiança entre els grups que es movien fora de la legalitat vigent. Calia ajudar a fer present la clandestinitat. El problema seria trobar l'estil de redacció a cada notícia que permetés continuar sortint al carrer l'endemà. Aquest era també un joc malabar de risc que més d'una vegada va acabar en processos i detencions. Començava a plantejar-se el trilema entre reforma, ruptura i ruptura pactada i els mitjans de comunicació estaven cridats,

uns més que altres, a jugar un paper decisiu en la, per fi, inevitable transició política.

És sabut que a les darreries del franquisme no eren pocs els periodistes que s'havien compromès a lluitar pel retorn de la democràcia i per la dignificació de la professió. Una primera empenta s'havia donat a mitjan anys 60, concretament un dissabte d'abril de 1966, quan un grup molt reduït de periodistes, prop de 10, van constituir formalment una estructura clandestina que amb el temps desembocaria en l'anomenat Grup Democràtic de Periodistes: «Era una organització unitària antifranquista, que aplegava professionals de totes les ideologies, disposats a lluitar per les llibertats de Catalunya, pels drets professionals i per la dignitat laboral i social de l'ofici de periodista. Una organització com no n'hi va haver cap d'igual, ni semblant, a la resta d'Espanya, i que va convertir Catalunya en la capdavantera de la democratització del periodisme».⁴ A la mort del dictador, va arribar a comptar amb més d'un centenar de membres, alguns dels quals ocupaven ja llocs de responsabilitat dins l'antiga Associació de la Premsa i als principals diaris de Barcelona.

3. L'immobilisme de la patronal i la lluita dels professionals

Els anys 70 seguien sent temps d'anormalitat informativa, amb pressions i repressions, però a la vegada s'endevinava que, si més no per raons biològiques, la situació canviaria. I calia contribuir-hi. No obstant això, cal advertir, sobretot als qui no han viscut l'època, que aquell era un periodisme forçat, adaptat a les circumstàncies, i en cap cas exportable a situacions de normalitat. En el fons, l'antifranquisme demanava als diaris més del que els pertocava. Reclamava que preparassin el camí cap a la democràcia, contribució que després se'ls ha agraït en més d'una ocasió. Però els propietaris dels diaris no sempre, més aviat gairebé mai, gaudien de la mateixa sensibilitat que els periodistes. La lluita no era únicament contra el poder, perquè aquest poder sovint tenia immillorables aliats en la jerarquia empresarial. Això va comportar tensions, marginacions, acomiadaments, detencions, judicis i empresonaments. Hi havia un evident conflicte entre l'actitud immobilista de la patronal i el tarannà combatiu dels professionals. *Mundo Diario*, en aquest sentit, va suposar una escletxa, fet que tothom li ha reconegut fins i tot els que l'han qualificat de producte poc elaborat.

Com escrivia el periodista Josep Maria Casasús: «En aquestes etapes històriques i sobretot quan es tracta de passar d'una dictadura a una democràcia,

4. Joaquim Roglan. *El Grup Democràtic de Periodistes (1966-1976)*. Col·legi de Periodistes de Catalunya. Contraportada.

la premsa esdevé una valuosa eina de lluita. Entre molts periodistes domina més la militància que el neguit pel progrés professional. Hom cerca més l'eficàcia política que el treball ben fet. En darrer terme, la censura, les lleis repressives i la manca de llibertat d'expressió justifiquen que la informació servida sigui tècnicament deficient».⁵

Segurament, *Mundo Diario* no era un producte ben acabat, però va ser un diari rigorós. Contrastava totes les informacions i oferia una visió plural, molt més que la premsa que es resignava a reproduir declaracions o a limitar-se als materials d'agència. A *Mundo Diario* es treballaven les fonts d'informació i es va saber treure el millor profit professional a un jove col·lectiu de periodistes, que mostrava entusiasme i l'orgull i el convenciment que tots estàvem contribuint al redreçament del país des de l'eina que teníem: una informació transparent i plural.

Amb aquest model de diari es van obrir nous mercats de lectors, es va arribar a successives edicions superiors als 70.000 exemplars i, en definitiva, es va aconseguir la primera obligació d'un mitjà d'informació: augmentar la seva influència social connectant amb els lectors. Una efectiva complicitat, socialment molt més eficaç que la d'altres productes als quals només els preocupava una elaboració formal més exquisida. Tampoc cap altre diari no va gosar publicar per primera vegada des de la Guerra Civil una pàgina diària en català que no respongués a plantejaments merament folklòrics.

4. El «greu error Auger»

Naturalment, la connivència de l'empresari Auger en aquest model només podia causar-li problemes amb les estructures del postfranquisme i en especial amb els dirigents de la UCD. Pensar altra cosa pecaria de la més pura ingenuïtat. I això l'honora i l'hauria de fer mereixedor de reconeixement i recordatori i no del silenci, només dèbilment trencat en els comptats articles amb motiu de la seva mort. I és que avui decideixen, en molts mitjans de comunicació, aquells periodistes que van patir la demolidora aventura.

Però el «greu error Auger», al meu entendre, va ser no avaluar de manera responsable la seva pròpia capacitat per fer front a les inevitables escomeses del poder. No va ser mai conscient de les seves limitacions. Pitjor encara, va pensar que seria capaç de guanyar la batalla si obria nous

5. Josep Maria Casasús i Guri. «Canvi polític i crisi de la premsa». *Hoja del Lunes* del 9 de juliol de 1979.

fronts i s'encaparrava en decisions que el que van donar-li va ser un constant i progressiu augment de la seva fragilitat. Va ser un continu no adonar-se'n, malgrat l'opinió unànime en contra dels seus principals col·laboradors.

El fet és que, paral·lelament a les negatives conseqüències de la trajectòria editorial de *Mundo Diario*, que malgrat tot era un producte que funcionava i augurava beneficis, al Grup se li estava creant un extraordinari i angaiant problema de creixement.

Fent un altre joc malabar d'alt risc, Auger havia construït al barri de Les Corts, en uns terrenys urbanísticament inadequats, la seu social de tot el seu complex empresarial: 17.000 metres quadrats de planta baixa, sis pisos i un monumental soterrani on va situar dues rotatives, introduïdes subrepticiament un diumenge a la tarda per evitar les irades queixes dels veïns que portaven mesos mobilitzant-se per impedir que al peu dels seus habitatges s'instal·lessin uns enormes tallers d'impressió. El fet consumat i la tossuderia tornaven a ser les constants de la manera d'actuar.

És evident que el Grup necessitava tallers propis per dur amb responsabilitat la seva expansió, però Auger va preveure un equipament que superava amb escreix les necessitats presents i futures, de manera que calia trobar llogaters que ajudessin a comercialitzar les plantes. No en va trobar cap. Va ser la primera evidència que l'empresari Auger no rebria cap col·laboració de part dels seus col·legues d'ofici. Al contrari, el sector que de sempre estava funcionant des de l'autosuficiència, sense voler saber mai res de serveis mancomunats, mantenia a més que l'augment de lectors d'un diari acostuma a restar lectors als altres. Auger es queixava així: «La insolidaritat de la burgesia catalana és molt gran, és una insolidaritat més acusada que a la resta d'Espanya. La insolidaritat prové del fet que molts tenen por que tu facis coses, perquè així es demostrarà que ells són incapaços de fer-les».⁶ La situació va provocar forts dèficits i va haver-se d'afrontar la inversió recurrent a l'endeutament i, cal suposar, a l'alienació del patrimoni immobiliari familiar.

Començaven a aflorar les dificultats econòmiques, que ràpidament el mateix Auger amagava sota una densa capa de desmentits feta amb eloqüència seductora però també amb molta barra. Puc afirmar que mai se'ns va dir la veritat als qui teníem responsabilitats periodístiques al Grup, però avui, des d'una perspectiva més clara, puc afegir que ni tan sols als més directes gestors de l'àmbit econòmic i empresarial tampoc no se'ls va tenir mai degudament informats. Auger tenia el convenciment que si es coneixia l'abast real de les seves dificultats financeres deixaria de rebre els préstecs necessaris per man-

6. Sebastià Auger. «Declaracions». A la revista *Blanco y Negro* del 25 d'octubre de 1975.

tenir la gestió del Grup. Així es va anar formant la grossa, amenaçadora i demolidora bola de neu de la fallida.

La manera de passar els dies per poder empènyer els anys era renegociar els deutes cada vegada amb pitjors condicions, posició que agreujava un poder polític que, molest per les tendències esquerranes de les publicacions, atiava les entitats financeres a fer-li el buit, fins i tot a les més properes a l'Opus Dei, del qual Auger era membre. Per això, suposem que quan no podia aguantar més perquè no li arribava diner fresc per abonar les mensualitats als treballadors o pagar els proveïdors recorria a treure liquiditat dels béns de la família. Fins al dia en què la família va dir prou.

Però, paral·lelament, com que la situació reclamava alimentar els enormes tallers per recuperar la inversió, no se li va ocórrer a Auger res millor que decidir que si els encàrrecs no venien de fora, el Grup crearia dins mateix noves publicacions per alimentar els fogons. Una pèssima decisió que agreujà l'«error Auger».

5. Va incomplir el compromís amb «Catalunya express»

Reconec que, atesa aquesta desinformació, quan em va proposar l'any 1976 dissenyar un model de diari popular de tarda, a l'estil dels coneguts *The Sun*, *Daily Mirror* i *Bild*, no vaig ser conscient de l'error que tots estàvem cometent.

Catalunya express, el primer diari que incorporava la *ny* de la grafia catalana al nom del país, va ser un veritable laboratori, on vam assajar un producte fins aleshores no dissenyat. S'anunciava en el primer número com «el diari de les edicions especials, de les exclusives, el que s'avança unes hores, el de les portades que no coincideixen amb les dels altres». Era un encoratjador nou model de premsa, per al qual, en fer-me'n càrrec, havia exigit dues condicions: disposar d'un quadre directiu molt experimentat i basar gran part del seu contingut en les col·laboracions, pagades a preu de mercat. Repeteixo, reconec que ens vam fer vanes il·lusions jo i el competent equip de redactors en cap, que el formaven Jaume Guillamet, Josep Maria Casasús, Josep Maria Sòria i Xavier Roig.

El primer any vam poder demostrar imaginació, agilitat i, en definitiva, ofici, que tant havia servit per dissenyar *Mundo Diario* com aquest nou i totalment diferent *Catalunya express*. Hi vam introduir certes novetats que després han incorporat altres diaris, com una especial atenció pels serveis al lector, cas de les propostes de viatges o passejades per al cap de setmana, una cartellera d'espectacles que incloïa l'oferta de la rodalia i els cinemes de Perpinyà i una informació televisiva molt detallada. Es programava el diari pensant en

l'interès dels lectors, en allò que els preocupava o sobre el que acostumaven a comentar. Més tard, dos dels redactors en cap van publicar un llibre sobre models de diaris, on explicaven aquestes característiques.⁷

Es van editar sovint dues edicions diàries, fins a sis amb motiu de la loteria de Nadal; una edició urgent i gairebé instantània amb motiu d'un derbi Barça-Espanyol, on els espectadors van poder adquirir el diari a la sortida del partit amb la crònica i les fotos de l'encontre, atès l'avantatge de trobar-se els tallers molt pròxims al Nou Camp. La mateixa operació es va realitzar el dia del retorn del president Tarradellas: en arribar a la plaça de Sant Jaume ja es disposava d'una edició amb informació, declaracions i fotografies de l'aeroport i de l'acte que minuts abans s'havia celebrat a Montjuïc. També s'havia distribuït una edició especial a les vuit del vespre del mateix Onze de Setembre de 1977.

Vam aconseguir una redacció preparada per resoldre amb rapidesa i rigor qualsevol esdeveniment. La majoria s'estava iniciant en l'ofici, però van aprendre molt aviat i molt bé, almenys mentre van disposar de mitjans. Puc confirmar que, després de l'ensulsiada, és el col·lectiu de periodistes del Grup que més ràpidament va trobar de nou feina en la seva mateixa professió, amb un percentatge molt més elevat que el de la resta de redactors de les altres publicacions i molts ocupen actualment llocs rellevants.

Havia acceptat la proposta d'Auger, que incloïa una redacció curta i molt jove que ja sabríem preparar-la tal com vam fer, a canvi de l'ineludible compromís que el Grup assumiria econòmicament el fort gruix de col·laboracions, que proporcionarien l'atractiu del diari. Però Auger al cap de pocs mesos va incomplir totalment el seu compromís. No puc afirmar si aquest incompliment el tenia ja previst quan va acceptar les meves condicions.

Catalunya express va viure poc més de dos anys, amb el desassossec compartit amb la resta de diaris del Grup, immersos tots ja en el pou de la demolidora aventura.

6. Un combat amb totes les de perdre

S'havien agreujat els problemes laborals provocats pels continus endarreriments en el pagament dels sous. Auger es trobava al mig d'un veritable combat on tenia totes les de perdre. Per una banda, fora de casa, un poder polític que no l'ajudaria, ja que esperava el seu esfondrament per alliberar-se d'uns diaris molestos i que entorpia l'ajut del poder econòmic, el qual, a més, ja pressentia la inviable situació financera; i dins de casa, un personal cansat de rebre promeses incomplides sobre el pagament dels seus sous i atiat pel fort

7. Josep M. Casasús i Xavier Roig. *La premsa actual*. Edicions 62. 1981. Pàgina 46.

conflicte laboral postfranquista. Una situació que el que menys requeria era un empresari entossudit i prepotent. Però no s'havien acabat els jocs malabars d'alt risc. Ni de bon tros.

Auger estava disposat a oferir la més gran representació capaç de superar la que ja havia protagonitzat un any abans amb resultats igualment desastrosos, quan va comprar *Tele/eXprés* en una operació mai compresa per ningú, perquè introduïa a casa seva o la competència amb *Catalunya express* per ser els dos diaris de tarda o la competència amb *Mundo Diario* per respondre els dos al mateix model de diari. El *no va més* circense el presentà a més en dues pistes de fora de Catalunya: la primera, en comprar el 30 de novembre de 1978 l'històric diari madrileny *Informaciones* i nomenar-ne director el periodista Emilio Romero, «bèstia negra» del president Suárez, en un nou intent d'enfrontar-se al poder per guanyar la batalla. No caldrà afegir que la derrota va ser cruenta. La segona, encara més sorprenent, en comprar el *Diario Regional*, de Valladolid, si bé aquí dedueixo que anteposà l'interès d'aconseguir a la desesperada liquiditat amb el seu fons de comerç per apaivagar el dalta baix que l'amenaçava a Barcelona.

7. La «síndrome de la bicicleta»

Naturalment, en aquests dos darrers jocs malabars li van caure totes les boles. Absolutament totes. Auger ja no enganyava, ell mateix s'enganyava. Va ser aleshores, l'any 1979, quan l'amenaçadora «síndrome de la bicicleta» es va mostrar amb tota la seva grandiositat. Auger repetia que no podia parar l'empresa i admetre una vaga de treballadors, perquè en el moment en què parés, com li passa al ciclista, tot cauria per terra. Per una banda, deia, bancs i proveïdors confirmarien les seves sospites sobre la fragilitat del Grup, encara que tot seguit afegia a qui el volgués escoltar que s'equivocarien de ple a ple; i per l'altra, l'absència dels diaris al quiosc provocaria importants pèrdues de lectors, que s'apuntarien a la competència. D'aquesta manera, cada vegada que el creixent malestar laboral anunciava una vaga, Auger engolia el seu amor propi i se'n sortia obligant els seus gestors que prometessin el que fos en un cercle de despropòsits, alimentat pel banc de proves que el Grup va oferir a les estratègies de la lluita obrera.

A mesura que els compromisos de l'empresa no es complien les reivindicacions eren més exigents i sovint l'empresari les acceptava per guanyar temps.

S'endevinava, sens dubte, un final desastrós provocat per un munt d'accions i de reaccions: el divendres 9 de novembre de 1979, els quatre diaris del Grup, *Mundo Diario*, l'esportiu *4-2-4*, *Catalunya express* i *Tele/eXprés*, no surten al carrer perquè el personal inicia una vaga de vint-i-quatre hores en no rebre les quantitats reclamades i exigeix que se li expliqui la situació

econòmica real. L'endemà, Auger contraataca signant un article ultimàtum que publica en els quatre diaris amb el títol «Adiós o hasta la vista» en què assegura que ha exhaurit la paciència i anuncia el tancament definitiu de tots els diaris si els treballadors no accepten una reducció de plantilla en una votació que es convoca per al dilluns següent.

L'arrogància dels combatents presagia que no hi haurà guanyadors, com així va passar. Cap entesa va ser possible i la història ja es coneix. L'11 de gener de 1980 va començar una vaga indefinida per reclamar salaris endarrerits. Tots els diaris deixen d'aparèixer. Sis dies després, els treballadors es tanquen al Grup i són desallotjats per la policia antiavalots. L'endemà, Auger imposa el *lock-out*. Una manifestació solidària de treballadors de premsa recorre els carrers de Barcelona. L'empresa tramita la suspensió de pagaments. Auger rep una querella per apropiació indeguda. Diversos estaments intervenen en el conflicte: el govern Tarradellas, la Delegació de Treball, partits polítics i els jutjats. Part dels treballadors rescindeixen contracte i altres s'acullen a una suspensió oficial per dos mesos. Els advocats laborals tenen molta feina.

8. La prestidigitació final

I de cop i volta, aquesta vegada com en un joc de sorprenent prestidigitació, el 7 de març apareix de nou *Mundo Diario*.

8.1. QUÈ HAVIA PASSAT?

Serà difícil d'entendre, fins i tot després de vint-i-tres anys. Però per primera vegada l'*staff* del Grup havia convençut l'empresari que les gestions es podien portar d'una altra manera. La situació era més que dolenta, era inviable, però hi havia valors a defensar, sobretot si es redimensionava el Grup lluny dels jocs malabars que l'havien portat al desastre. Hi havia l'experiència professional dels qui continuaven a l'empresa, forjada en la dificultat i no enfonsada encara en el desànim, i hi havia un diari que conservava la seva capacitat de connectar amb els lectors. Se li va imposar com a única alternativa tornar a editar *Mundo Diario* i només *Mundo Diario*, incorporant-hi tots els periodistes que continuaven al Grup, o deixar-ho córrer i cadascú ja trobaria el seu nou camí. La soledat que això últim augurava el devia impressionar, perquè poques vegades s'haurà donat un cas de lleialtat tan gran.

I *Mundo Diario* va tornar a aparèixer i jo mateix vaig acceptar de tornar-hi com a director.

Va ser el final de la demolidora aventura. Quan, al cap de pocs dies, com-

provo que Auger havia estat capaç d'embolicar altres professionals en una pròxima sortida de *Tele/eXprés* vaig decidir marxar. Auger definitivament era, només ell, el problema irresoluble.

Ja recorden la resta. Tots dos diaris varen editar-se durant nou mesos, fins que els mateixos periodistes van decidir, en una situació reproduïda de l'anterior vegada, no continuar-los fent fins a cobrar els endarreriments. Així, de manera tan poc heroica, el Grup Mundo es va acabar definitivament l'any 1980.

9. La gran oportunitat malbaratada

Va ser un somni malaguanyat. La gran oportunitat malbaratada. Tot l'ímpetu que s'ensumava en les primeres decisions, se'n va anar en orris en posar-se al servei de planificacions quimèriques, filles d'un visionari i il·luminat empresari. Hi havia un bon objectiu. Un excel·lent objectiu. El Grup va ser pioner en quantitat d'innovacions que molt després s'han convertit en interessants aportacions al món de la comunicació. Va constituir el Club Mundo, lloc de trobada a través del debat entre contraris que tan eficaç paper va jugar en la transició política. Va organitzar les Setmanes Econòmiques que van portar a Catalunya destacats pensadors estrangers no necessàriament alieneats amb la política oficial ni d'aquí ni d'allà. Va crear els Premis Mundo en una combinació de concurs i d'excusa per incorporar en el nou Estat polítics fins en aquell moment perseguits; recordin la trobada entre Carrillo i Carmen Díez de Rivera, cap de gabinet del president Suárez. Va fundar Dopesa, una editorial que buscava l'actualitat periodística servida amb la profunditat de l'anàlisi. Va dissenyar *Mundo Diario*, el diari més avançat al futur que era possible i va assajar altres models que funcionaven a Europa. Va saber respondre als neguits que la societat manifestava en el temps de la Transició. Fins i tot hauria pogut aconseguir un desig mai assolit: que Catalunya tingués veu pròpia en el mateix Madrid, quan intentava incorporar al diari *Informaciones* noms de la cultura catalana com ara Salvador Espriu, Maria Aurèlia Capmany, Joan Fuster, Josep Maria Espinàs i tants altres. S'endevinava tota una fèrtil imaginació que prefigurava el sector multimèdia que vint anys després s'està configurant.

És descoratjador que el talent que bullia en tota aquesta creativitat es malbaratés per una planificació empresarial desafortunada en l'inici i nefasta tot seguit.

Ara només queda la memòria i, és de justícia reconèixer-ho, l'enriquiment professional, que no d'altre, que em va significar aquella experiència periodística i que bé he aprofitat quan el futur m'ha col·locat al capdavant d'altres mit-

jans, com en el cas de l'*Avui*. També aquí hi hauria una altra història d'avinences i desavinences amb la burgesia catalana, tan poc propensa a jugar fort en el transcendent negoci dels mitjans de comunicació.

Però permetin-me, com a apunt final, un recordatori. Un paper petit i rectangular que segurament altres companys del Grup també tenen, fruit de les darreres corredisses que vam fer cap a La Caixa, en suposar que per pagar-nos el sou s'havien lliurat més xecs dels que els estalvis de l'empresa permetien. És un taló sense fons que, convenientment emmarcat, sempre podrà penjar-se en el «mur de les lamentacions» que cadascú té a casa seva i dedicar-lo a la trista memòria de la demolidora aventura del Grup Mundo.

ESTEVE SILLUÉ: Els problemes generals de les empreses

1. Introducció

Durant la Transició varen passar moltes coses, i totes van passar per un llarg consens entre les parts que lògicament intervenien: polítiques, socials i econòmiques.

Dintre del V curs *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya* i respecte del tema «Els mitjans de comunicació. Les empreses periodístiques», m'agradaria desenvolupar un breu resum dels esdeveniments que hi hagué entre els anys 1972 i 1984 per poder donar una lleugera idea dels diferents fronts o elements amb què es comptava fins a arribar a la finalitat que la premsa diària pogués sortir al carrer.

Entenent que els temes polítics, en aquests moments del curs, els diferents conferenciant que m'han precedit, ho hauran exposat a dojo, em permetré obviar-los, com deia més amunt, i em faré més ressò de qüestions, fronts o elements relatius a temes socials i econòmics. Encara que m'afanyo a manifestar que els tres s'entrecreuen en un o altre moment.

2. Socials

La premsa estava sotmesa, tota: la del Moviment i la privada, a un «Reglament nacional del treball en premsa». En l'esmentada reglamentació figuraven tots els llocs de treball d'aquells temps. Avui cridaria poderosament l'atenció la secció d'estereotípia, per exemple. Tal volta no tant la de linotípia i correctors, rotatives, tipogràfiques, etc. Els salaris que s'aplicaven eren amb relació als treballs que cada secció realitzava, ja fossin de dia o de nit. En teo-

ria els de nit tenien uns sous una mica millors. Malgrat això, cap als anys 60 hi hagué una modificació pel fet de treballar a la nit, en general a tot el món del treball, que indicava que s'havia de pagar un 25 % més.

Constava també a l'article 48 del Reglament que a qualsevol redactor que fos periodista titular se li havia de pagar un plus. El director del diari, era a la vegada el director de personal de la redacció. Hi hagué un plus de nocturnitat (de 10 de la nit a les 6 del matí). L'horari es va fixar en 36 hores (6 x 6) a la setmana. Les taules salarials i les diferents ampliacions posteriors a què em refereixo, es van anar introduint en els convenis col·lectius de les empreses, a partir dels anys 70, que van començar a aparèixer d'una manera individual.

Davant les mancances a la seguretat social i la jubilació, hi hagueren empreses que les van suplir contractant serveis paral·lels i aquests s'anaven incorporant als convenis.

Un fet molt important fou la sortida de *Diario 16*. Aquesta publicació va pretendre i va aconseguir sortir també els dilluns, o sia tots els dies de la setmana. Això va comportar que quasi tota la resta dels diaris, com a mínim els més importants d'Espanya, sortissin també els dilluns. Davant d'aquesta competència, *La Hoja del Lunes* va començar a tancar.

Tal volta el *Diario 16*, en ser de recent implantació, va establir la seva plantilla amb aquestes premisses i en conseqüència no havia de suportar un increment de despesa.

En canvi els diaris «vells» es van veure en la necessitat immediata d'haver d'ampliar les seves plantilles fins a un 33 % més, motivat pels efectes de les vacances, els descansos dominicals, etc., així com costos afegits de tot tipus. Com poden veure, tot el que he dit fins ara influeix, i molt, tant en l'economia de l'empresa, com en la política social.

3. Econòmiques

3.1. DISTRIBUCIÓ

Un altre fet molt important que va influir molt en l'economia de les empreses periodístiques, fou la sortida del diari *Tele/eXprés* a Barcelona.

Fins aleshores, els diaris de Barcelona tenien establerts uns llocs que s'anomenaven *grups*. En aquest lloc un sol encarregat de grup feia la distribució a tots els quioscos o punts de venda de la zona, que anaven a recollir els seus paquets, després del pagament previ.

S'entén que d'aquesta manera els diaris amb pocs camions fessin tots els repartiments a grups, estacions de ferrocarrils i subscripcions.

Doncs bé, *Tele/eXprés* implantà la idea de fer la distribució punt per punt de venda. Naturalment en venir de nou, els tiratges no eren molt amplis (*Tele/eXprés* es limitava a Barcelona), això indirectament obligava els «vells» amb més exemplars a distribuir a molts més punts de venda a tot Catalunya, cosa que va comportar un encariment brutal en els comptes d'exploració.

També l'any 1972, el Ministeri de Treball va publicar un decret al BOE en què fixava les relacions i per consegüent les comissions que havia de cobrar el venedor de premsa. Les diferents associacions que aleshores existien, fins i tot ara, varen pretendre més tard ser directament o indirectament empleats dels diaris.

Posteriorment també va passar amb els diferents transportistes, que eren 40, 50 o 70, segons de quin diari es tractés, i les rutes que tenien establertes.

Per cert, que amb l'obertura de mercats, els diaris es van veure desbordats per l'allau de peticions d'obertura de punts de venda. En aquest aspecte s'ha hagut de posar límit, ja que afavorir-los tots representa un greu problema de costos: per distribució, cobrament, devolucions, etc.

Malgrat la realitat, no sempre ho ha estimat així el Tribunal de Defensa de la Competència, i ha dictat en alguna ocasió multes de consideració als diaris.

3.2. PAPER

Per als diaris el problema del subministrament de paper premsa ha estat endèmic.

Als cicles que travessa aquest sector, que en principi està supeditat, com qualsevol altre, a la llei del mercat, o sigui de l'oferta i la demanda, cal afegir-hi altres que també intervenen: falta de matèria primera (pasta), fàbriques que tanquen, fàbriques que amplien amb noves màquines, concentracions entre empreses, etc.

Si ens remuntem als anys 50 o 60, ens trobaríem que les fàbriques espanyoles no produïen el paper suficient que necessitaven els diaris, mancats a més de matèries primeres adequades i donaven una producció de molt baixa qualitat. Al final aquest paper produïa un comportament en les rotatives molt baix: moltes ruptures, moltes minves, i desgast de les planxes d'estereotípia, els cilindres i la maquinària en general. Retardava hores la sortida del diari fins a tenir la sortida total. L'horari de les persones de rotatives era per «tasca», o sigui, fins que s'acabava el tiratge.

Per la carestia de paper que hi havia, es van establir unes «quotes» entre tots els diaris, que complien dues funcions: la primera, l'obligació de consumir tot el paper premsa que fabricaven les fàbriques espanyoles. La segona, servia

de base perquè et concedissin permís per importar paper de l'estranger, sobretot d'Escandinàvia, més econòmic i infinitament millor.

Tots havíem de complir ja que Espanya anava escassa de divises. Es va establir una societat que es va anomenar CONDESA, Consorcio de Diarios Españoles, S.A., i a través d'aquesta entitat s'importava el paper i es repartia entre els diaris, sempre d'acord amb la concessió prèvia de divises que havien autoritzat, sol·licitada després individualment per cada diari amb la corresponent llicència d'importació, amb càrrec a les divises prèviament concedides a cadascun.

Davant d'aquesta carestia, els diaris no podien donar sortida a la publicitat que els arribava, ni fer els tiratges normals per atendre els lectors (compradors i subscriptors).

La Vanguardia té diverses anècdotes respecte a aquest particular. Hi havia dies que solament s'imprimien 5.000 exemplars per a la venda, perquè primer s'havia de facilitar els exemplars als subscriptors. Com que aquests ja el tenien pagat per avançat i era l'única manera d'aconseguir un diari, hi hagué un notable increment de subscripcions, fins a tal punt que es va haver de tancar la possibilitat de fer-se subscriptor. En aquells moments sols se n'admetia un si hi havia una baixa.

A l'hemeroteca es poden trobar diaris que sembla que hi hagi passat algú i que hagi estripat un full, això és cert, ja que per aprofitar el paper s'imprimia fins a un terç de full, que anomenàvem *bicicleta*.

Cap als anys 70 s'establí per als diaris unes subvencions per al consum de paper nacional. Recordo que les empreses estaven molt enutjades, perquè davant del públic en general figurava que donaven subvencions als diaris, però en realitat era una subvenció directa a les fàbriques de paper nacional.

La llei de subvencions de l'any 1984, dintre de les tres classes de subvencions que va establir, va continuar amb el mateix sistema pel que feia referència al paper premsa.

3.3. PUBLICITAT

Heus aquí un tema importantíssim per a la rendibilitat de les empreses periodístiques: aconseguir la rendibilitat d'un diari és aconseguir la seva independència.

Quelcom d'això varen aplicar des de primers del segle passat, els diaris *ABC* i *La Vanguardia*.

Abans de la Transició i a causa de la necessitat que tenien els anunciants de conèixer la difusió dels diaris, l'Estatut de la publicitat de 1964 i, posteriorment, la Llei de premsa i impremta de 1966, en el seu article 27, f), determinà

l'obligació per a les empreses periodístiques que sol·licitessin la inscripció en el corresponent registre, que es va establir, d'assenyalar el nombre aproximat de tirada, la comprovació de la qual havia d'ajustar-se al règim establert per l'Estatut de la publicitat.

L'obligatorietat d'estar inscrit en el corresponent registre per merèixer la qualificació d'empresa periodística, tal com es recollia en l'article 1 del decret 749/1966, es reforçava en l'article 32 de la llei, en el qual s'establia que una vegada inscrita en el registre, l'empresa periodística participava dels beneficis de caràcter tributari, econòmic i postal, de distribució, comunicacions i tants altres semblants que s'atorguessin. Aquest tipus d'entitats es van incloure en l'Estatut de la publicitat de 1964, però no es van regular fins al 1966 amb la Llei de premsa i fou perquè es pogués certificar la realitat final de la difusió dels diaris, i també com a últim receptor, l'anunciant. Va passar que la importància que agafava la publicitat, principal font financera per sobre de tot, es va anar consolidant amb els anys. La participació del pastís per part dels diaris, entre 1976 i 1987, estava entre un 24 i un 26 %.

La democràcia va portar una transformació en la vida econòmica i social. Es va caracteritzar per la desaparició de vells periòdics i la sortida de nous, que aconseguiren fer-se seu el mercat. La premsa del Moviment va tenir molt a veure en aquesta qüestió. Es deia que dels 35 diaris, solament 10 eren rendibles.

Les associacions que segueixen es van crear per facilitar els estudis necessaris a les agències de publicitat i centrals de compra, i tenir elements de judici per poder realitzar de la millor i més adient manera les campanyes de publicitat que els encomanessin els anunciants.

4. OJD (Oficina de Justificació de la Difusió)

El 29 de gener de 1964 neix aquesta associació. Es va establir una participació equilibrada en el consell d'administració de les tres parts interessades: agències, mitjans i anunciants. S'estableix un reglament de treball per a la realització dels primers controls de tirada i difusió. Aquest organisme, com hem vist més amunt, es va avançar a la regulació legal. Doncs bé, la majoria de la premsa del Moviment no tenia controls de l'OJD. Conseqüència: no els arribava la publicitat. Solament 8 diaris de la premsa del Moviment passaven dels 20.000 exemplars.

El març de 1977, després de la dissolució oficial del Moviment, la seva premsa i la dels sindicats, es transformà en l'Organisme Autònom dels Mitjans de Comunicació Social (MCSE).

L'any 1979 tanquen 6 diaris, el 1982 el govern d'UCD decideix la subhas-

ta de la resta dels diaris, excepte *Pueblo*, que tancà definitivament durant el 1984.

5. AIMC (Associació per a la Investigació de Mitjans de Comunicació)

Comença els seus treballs el 1968.

Així com l'OJD, a través d'auditories, estableix xifres fefaents de la difusió d'un diari, l'AIMC estableix, a través de tres onades anuals del seu EGM (Estudi General de Mitjans), l'audiència que tenen els diferents mitjans que intervenen: televisió, ràdio, revistes i diaris.

Aquesta associació està composta també per una junta directiva en dos estaments:

- Estament I: anunciants, agències de publicitat i centrals de compra.
- Estament II: televisió, ràdio, revistes i diaris.

Hi ha una direcció tècnica a la qual pertanyen els professionals mateixos de l'Associació i altres professionals dels diferents estaments.

6. Associacions

Fins ara hem vist dues associacions que neixen únicament i exclusivament per atendre les necessitats dels anunciants, encara que també serveixen per a moltes altres coses.

Ara farem un repàs molt lleuger d'altres associacions que les empreses periodístiques (el seu propietari, el seu conseller delegat o el seu editor) necessiten.

Wan World Association Newspaper

Associació Mundial de Diaris

Té la seva seu a París.

Hi pertanyen la majoria de diaris del món.

Fa una especial atenció a remarcar la llibertat de premsa.

En la seva reunió anual té establert el lliurament de la «Ploma d'Or» a un periodista que ha estat empresonat o privat de llibertat, sigui del país que sigui.

Per altra banda, estableix temes d'estudi com poden ser visions de futur, tendència de la indústria mundial de premsa, visions de mercats de futur, visions del futur electrònic, sols per assenyalar alguns aspectes.

ENPA. *Associació Europea d'Editors de Diaris*

Té principalment establertes unes comissions per poder controlar els poders de decisió que actualment estudia Brussel·les:

- Tractament sobre el paper
- Concentració de mitjans de comunicació
- Drets de reproducció
- Publicitat en general
- Publicitat del tabac
- Publicitat de l'alcohol
- Publicitat per als nens (protecció)
- Etc.

AEDE (*Associació d'Editors de Diaris Espanyols*)

Neix el 1978.

Per defensar la llibertat de premsa i la independència econòmica dels diaris.

Es fa seva: «La Constitució espanyola de 1978, garanteix, en el seu article 20, la llibertat de premsa amb els següents termes:

Es reconeixen i protegeixen els drets:

- a) A expressar i difondre lliurement els pensaments, idees i opinions mitjançant la paraula, l'escrit o qualsevol altre mitjà de reproducció.
- b) A comunicar o rebre lliurement informació veraç per qualsevol mitjà de difusió.»

Els fundadors de l'AEDE centren aquest institut en la defensa directa del fonament de l'empresari de premsa, que no és altre que la llibertat.

Els objectius de l'AEDE, des de la seva fundació, per a més ampliació, són:

«Desenvolupar i salvaguardar la llibertat de premsa, que significa llibertat per a la publicació de periòdics, lliure accés a l'activitat periodística, lliure accés a les fonts informatives, lliure transmissió de notícies i llibertat d'expressió de pensament; enfortir l'estructura econòmica de les empreses periodístiques; distribuir entre els seus membres informació sobre l'edició de periòdics i la seva gestió; promoure la cooperació i intercanvi d'experiències entre les empreses periodístiques espanyoles i les organitzacions germanes de tot el món; fomentar la millora de la qualitat i els usos del periodisme.»

No es pot negar el mèrit que van tenir els seus fundadors en proposar-se aquests assoliments, venint com venien del no-res. Jo personalment puc do-

nar fe de primera mà de la importància que ha tingut l'AEDE en els diaris espanyols i en la seva lluita, en tot moment, amb el govern de torn.

ACED (Associació Catalana d'Editors de Diaris)

Aquesta associació es constitueix cap a l'any 1994, o sigui, de molt recent creació.

Hi pertanyen tots els diaris de Catalunya, fins i tot alguns de Madrid que tenen edicions especials a Catalunya, com *El País*, *ABC* i *El Mundo del Siglo XXI*.

Els seus estatuts promouen, principalment, la lectura de premsa i una mica qualsevol cosa derivada de l'AEDE: defensa dels diaris davant de qualsevol entitat, ajuntament, associació, Generalitat, etc.

7. Organització

Farem una petita pinzellada de com estaven organitzades les empreses periodístiques de premsa abans de la Transició.

El propietari, o el conseller delegat d'una societat anònima, delegaven en l'administrador tots els temes empresarials: personal (excepte redacció), administració, cobraments i pagaments, vendes per quiosc i subscripcions, tancament, distribució, publicitat, compres, etc.

El cap de taller era el responsable de rotatives, maquinària en general, caixes, linotípies, estereotípia, etc.

El director del diari (cap de personal de la redacció) que, com sabem, políticament depenia de Madrid. Alhora tenia un sotsdirector i un redactor en cap. Posteriorment es van establir redactors en cap de nacional, estranger i local.

8. Conclusions

8.1. Paral·lelismes

8.1.1. Grups

Abans de la Transició hi havia dos grups ben diferenciats:

- Premsa del Moviment
- Premsa privada

Dintre de la premsa privada, ja existien diversos grups: Editorial Catòlica, La Vanguardia, Prensa Española, etc.

Editorial Catòlica tenia com a diaris més importants el *Ya*, i la resta també estaven en les zones d'influència (encara avui hi són), *Hoy* de Badajoz, *El Ideal* de Granada, *La Verdad de Murcia*, etc. *Ya* va tancar, com vostès saben, després de passar per diverses mans.

La Vanguardia tenia les revistes *Gaceta Ilustrada*, *La Codorniz*, *Historia y Vida*, i els diaris esportius *DICEN...* i *Mundo Deportivo*. En els seus tallers s'imprimien, a més de tota la relació assenyalada més amunt, *Destino*, *Garbo*, *Fotogramas*, *Vida Deportiva*, etc.

Prensa Española: *ABC* i *Blanco y Negro*.

El Correo Español i *El Pueblo Vasco* i *El Diario Vasco*, el primer de Bilbao i el segon de Sant Sebastià.

Aquests grups, a més dels diaris privats que existien com *El Diario de Navarra*, *Las Provincias* de València, *El Heraldo de Aragón*, *El Norte de Castilla* de Valladolid, *La Voz de Galicia*, *El Diario de Cádiz*, etc., tenien greus problemes per subsistir. Doncs bé, a més s'havia de competir amb els del grup primer: la premsa del Moviment o premsa oficial, a qui no li importava massa perdre diners a mansalva, ja que per avançat sabien que ho tenien cobert.

Durant la Transició i fins als nostres dies, diria que hi ha tres classes de grups. No són exactament iguals, però sí la competència que s'estableix entre ells.

1r, grups privats, genuïns, afermats en l'edició de diaris, que utilitzen tots els sistemes que tenen al seu abast per obtenir beneficis: establiment de plantes d'impressió, utilitzant les de tercers, distribució compartida, venda d'espais de publicitat, compres de paper coordinades, etc.

2n, diaris o grups relacionats amb multimèdia. El seu objectiu prioritari no és obtenir beneficis directament del diari però sí en el seu conjunt.

3r, diaris o grups que per la seva raó de ser depenen políticament de l'Estat, d'una comunitat autònoma o d'un ajuntament, i dintre d'alguna entitat d'aquestes, es pot considerar el tema lingüístic, o una manera de viure, que fins i tot la llei els demana (més aviat al contrari), però que res tenen a veure amb els diaris privats i independents.

Aquests, els privats, o sigui els de l'apartat 1r, han de competir amb els segons i els tercers en un mercat plural però sense tenir accés a subvencions, publicitat especial, etc.

A Catalunya, durant la Transició es van donar el següents fets:

Els diaris del Moviment van passar quasi tots a mans privades. Aquí va començar a ressorgir la premsa comarcal. *Diari de Girona*, *Los Sitios*, *Diari de*

Tarragona, La Mañana. Sortiren altres diaris que van eixamplar aquesta premsa comarcal: *Regió 7, El Punt, Segre*.

L'Avui i *El Periódico de Catalunya* són un referent a Barcelona.

Tancaren, arrossegats per les circumstàncies, entre d'altres, *El Noticiero Universal, El Correo Catalán, Diari de Barcelona, Solidaridad Nacional* i *La Prensa*.

De fet, tan sols *La Vanguardia* ha arribat a subsistir.

És molt interessant, sense desmerèixer ningú, i sense ànim d'entrar en la polèmica, el repartiment tan equitatiu del mercat català en què han incidit *La Vanguardia* i *El Periódico de Catalunya*.

Si *La Vanguardia* té el mèrit afegit de passar la Transició gràcies, sens dubte, a la propietat i al seu director Horacio Sáenz Guerrero, que en tot moment va connectar amb els seus lectors, *El Periódico de Catalunya* també el va tenir, ja que va saber establir unes necessitats que lligaven perfectament amb una part d'aquest mercat català (de lectors de diaris) a què ens referíem en el paràgraf anterior.

De totes maneres m'agradaria fixar la meva postura personal, en el sentit que la premsa perquè sigui realment independent, ha d'estar únicament al dictat del que mani el mercat, i que sigui aquest el que marqui l'ordre.

ANNEXOS

ELEMENTS DE TREBALL PER A UNA MILLOR SITUACIÓ DE L'EMPRESA PERIODÍSTICA EN LA TRANSICIÓ

Amb els elements de treball que s'adjunten es poden fer tota mena de comparacions. Entre tots els diaris que estaven controlats, en el cas de l'OJD, referits al 2002, i amb la inclusió de mitjans electrònics, també del 2002, es poden comparar dades antigues amb les més recents:

AIMC EGM, PREMSA , anys 1968, 1974, 1978, 1982 i 1986.

OJD - DIARIS, anys 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979 i 1980.

OJD - DIARIS, publicacions controlades i sol·licituds de control el novembre de 2002.

Mitjans electrònics el novembre de 2002.

Bibliografia

- ALFEREÇ, Antoni. *Quart poder a Espanya, la premsa des de la Llei Fraga 1966*. Barcelona: Plaza Janés, 1986.
- CASAUS, Josep M.; ROIG, Xavier. *La premsa actual. Introducció als models de diari*. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- CORBELLA, Joan M. *Desenvolupament socioeconòmic i equipament de mitjans de comunicació a Catalunya. Anàlisi de les relacions existents a l'inici de la dècada dels 80*. Bellaterra: Facultat de Ciències de la Informació (UAB), tesi de llicenciatura.
- DUEÑAS, Gonzalo. *La Llei de premsa de Manuel Fraga*. Colombes: Ruedo Ibérico, 1969.

LA REVOLUCIÓN LÚDICA

Ponent:

ANTONI BATISTA

A finals de 1975 va sortir el gran disc de Sisa *Qualsevol nit pot sortir el sol*. En ple apogeu d'una cançó compromesa amb la lluita antifranquista, Sisa, i en general l'àrea extramurs del rock, eren considerats com a marginals, per no dir factors d'alienació, per l'esquerra que liderava el combat contra la dictadura, especialment l'ortodòxia comunista. Manuel Vázquez Montalbán, clarivident i obert com ha estat fins al seu últim dia, va escriure un article en què defensava *Qualsevol nit* i Sisa a la seva columna diària del desaparegut vespertí *Tele/eXprés*, diari de tarda que era òrgan oficiós de l'esquerra i Vázquez Montalbán, ni més ni menys que tot un dirigent del Comitè Central del PSUC.

L'article de Vázquez Montalbán tenia un valor excepcional: «donava permís» a l'esquerra per escoltar Sisa i, de retruc, aixecava l'excomunió de tot el seu entorn lúdic i festiu. Deixant de banda que ningú no s'havia preocupat de saber que Sisa era fill de comunista i que l'esquerra era l'àrea política que el representava, com va demostrar després mullant-se personalment en la campanya de Josep Benet a la presidència de la Generalitat auspiciada pel PSUC..., i com ha fet a la darrera campanya de l'esquerra per conquerir la disputada plaça de Madrid, on el seu *alter ego*, Ricardo Solfa, va viure molts anys.

Un any després, quan el dictador ja deixava descansar en pau el país, el setmanari *Arreu*, vinculat a professionals comunistes, feia una festa al Palau dels Esports per sufragar quantioses pèrdues. Va ser necessària una discussió de dies per convocar una «festa». L'acte es va anomenar *Visca la gresca*, i els diaris titulaven *L'esquerra es diverteix...* Perquè senzillament era notícia que l'avorrida i beata esquerra es divertís.

Paral·lelament, la revista *Universitat*, òrgan dels estudiants del PSUC, plantava a les seves pàgines clandestines –1974– la foto d'una noia en *topless*

que acompanyava un article de Romà Gubern, amb pseudònim, rehabilitant l'erotisme. La moral catòlica s'havia infiltrat en la moral comunista i calia desfer-ne l'entrellat. Eren els temps en els quals el primer *destape* arribava a les revistes; *Personas* i *Papillon* van ser pioneres i *Interviú* va trobar la fórmula màgica a mesura que el *destape* va anar traient més roba, cal dir-ho, sempre des de la mirada masculista.

El cinema també anava fent, molt matusserament, tot sigui dit, però amb alguna contribució impagable com *Tuset Street*, que va deixar veure l'encara magnífica Sara Montiel en un estat de gràcia obertament sensual. Finalment aconseguia que famosos cuplets com *Fumando espero* i *Ven y ven* fessin impacte. Eren els temps en què la gent viatjava a Perpinyà per veure *El último tango en París*, no pas amb mirada cinèfila com mereixien Bertolucci-Brando-Schneider. Hi havia una gran demanda de normalització del sexe per enfocar-lo naturalment i sense morbositats psicopatològiques que havien alimentat veritables perversos a l'ombra de la creu i de la falç i el martell.

La lluita pel nu integral femení, tanmateix, va tenir una ràpida caducitat, primer perquè era un bombó crematístic tan important que va esdevenir un negoci matusser de gent sense escrúpols i, segon, perquè el moviment feminista va prendre cos. Les Primeras Jornadas para la Liberación de la Mujer tenen lloc a Madrid, el desembre de 1975, i el maig de 1976 se celebren a la Universitat de Barcelona les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, amb una participació massiva de 4.000 persones. Va començar a trencar-se l'estult esquema d'haver de lluitar per allò que és evident. *L'hora violeta*, preciosa novel·la de Montserrat Roig, força motriu del feminisme emergent, era una crònica literària del dilema entre l'amor convencional i l'amor alternatiu al si del pensament d'esquerres.

El rock i la festa consegüent, el consum lliure de drogues, per exemple, va costar més d'arrelar-se a l'esquerra, que anava als festivals de cançó de Canet però fugia dels de rock, que van culminar amb el transvestisme de Pau Riba i la provocadora fel·lació del gran Ocaña davant de cinquanta mil persones. Les Festes del Treball del PSUC van fer el que van poder trencant esquemes, amb memorables actuacions com la del grup punk Ramones, l'any 1979, arrancada amb gran tenacitat per un grup de postmoderns il·luminats davant una direcció fèrria que s'estimava més portar el «camarada» (sic) Dylan. Però el sotrac a l'ortodòxia va ser massa fort i un destacat «quadre», que arribaria a secretari general del PSUC i del PCE, en una reunió d'intel·lectuals i artistes del partit va pronunciar la cèlebre frase: «Els nord-americans arriben amb el rock on no poden arribar amb els B-52»; per als lectors joves, els B-52 eren els bombarders que van arrasar el Vietnam.

En el context d'haver de lluitar per la festa, van tenir igualment un paper important tots els col·lectius de pobles, sobretot, que van recuperar les *farres* del carnestoltes, prohibides pel nacionalcatolicisme.

Tot plegat són indicadors que a la Transició no solament es van trasbalsar esquemes polítics, també altres qüestions consuetudinàries van rebre l'impacte d'una determinada mena de revolució. El franquisme, com a sistema polític confessional, va elevar a l'enèsima potència les màximes repressions morals de l'Església més reaccionària, de tal manera que la idea de pecat era treta del terreny individual de la consciència i portada a l'espai social. Des de l'obligació del matrimoni catòlic i la consegüent prohibició del divorci i penalització jurídica de l'adulteri —una conseqüència, encara que edulcorada òbviament, de les lapidacions de jueus i musulmans— i *pecata minuta* com els petons amb més o menys «rosca» a la via pública, fins al dol nacional de les setmanes santes, amb els cinemes tancats i els mitjans de comunicació tributaris de les obligacions més estrictes.

L'esquerra va contribuir a canviar el sistema polític espanyol i passar d'una dictadura a una democràcia. Però mentre feia això estava en crisi amb si mateixa, amb els seus cànons d'ideologia política, d'organització i de moral personal. Molts d'aquells debits van tenir pèssimes conseqüències per a la naixent democràcia, però, amb tot, el balanç va ser positiu. Especialment si mirem enrere ara, quan la dreta ultramuntana espanyola fa tot el que pot per fer marxa enrere dels avanços democràtics de la Transició.

LA DESNUDA VERDAD

Ponent:

EDUARDO ÁLVAREZ PUGA

La historia de la regulación de las libertades bajo la dictadura franquista ha sido el reflejo de la soterrada lucha del natural deseo de la mayoría de los intelectuales y profesionales de la información por abrir brechas de tolerancia en un búnker intransigente, dictatorial y dominador. Se suele decir que la primera víctima de las guerras es la verdad, pero en realidad lo realmente dañado es la facultad más noble del ser humano, la inteligencia, gracias al despertar de la bestia que, en mayor o menor medida, vive aletargada en el subsuelo de lo inconsciente. Desde los iniciales bandos de guerra dictados por los militares sublevados hasta el reencuentro del pueblo con la democracia en la Constitución de 1978 se han ido reconquistando territorios de libertad tras vencer la encarnizada resistencia de los franquistas ortodoxos. Los avances se han realizado más por los cambios producidos en la circunstancia internacional que por la conversión de los hombres del régimen a la cultura democrática. Incluso al final de esta etapa, la presión de los poderes fácticos ha impedido la apertura de un auténtico proceso constituyente. El pueblo no ha sido soberano para decidir sobre la naturaleza monárquica o republicana del nuevo régimen. La amenaza de una vuelta atrás ha lastrado la sinceridad de la expresión de la voluntad de unos ciudadanos, teóricamente soberanos. El sable de la amenaza golpista obligó al pueblo a tragarse muchos sapos. Se corrió un tupido velo sobre una de las etapas más negras de nuestra historia reciente. Muchos devotos fascistas siguieron ocupando poltronas de poder económico, político y social. El déficit democrático ha llegado hasta nuestra época. Ya se han cerrado dos periódicos por decisiones judiciales, hecho insólito en la Europa comunitaria. La transición hacia la libertad se inició mucho antes del fallecimiento del dictador y todavía no se ha consumado. La democracia no es

una meta en la que podamos instalarnos definitivamente sino un largo e incierto proceso, con dudas y vacilaciones, oscilante, dirigido a lograr la gran utopía política donde los ciudadanos puedan realizarse plenamente, ser realmente soberanos y libres, dueños de su destino colectivo.

Existen tres etapas claramente diferenciadas en la historia de la libertad de información durante la dictadura: la primera se inicia con el estallido de la sublevación y dura hasta la promulgación de la Ley de prensa de marzo de 1938; la segunda finaliza con la entrada en vigor de la llamada *Ley Fraga* en 1966, y la última culmina con la llegada de la monarquía constitucional. En los primeros tiempos de la contienda, en el bando rebelde la autoridad militar ejercía un férreo control sobre todo lo que se publicaba y decía. La jerarquía cuartelera se adueñó del aparato del llamado *Nuevo Estado*. La justicia se administraba a través de los consejos de guerra, no existían más leyes de obligado cumplimiento que los bandos de los sublevados ni más poder ejecutivo que el realizado por los militares. Hasta asaltaron el diccionario de la Real Academia Española y llamaron ‘rebeldes’ a los fieles al juramento prestado, ‘leales’ a los amotinados. Nunca la farsa propagandística había alcanzado semejantes niveles. Desnudar la verdad en aquellos inciertos momentos podía llevar a los ilusos ante el paredón de ejecución.

La jerarquía castrense asumió las tres competencias propias del Estado en condiciones normales: la legislativa, la ejecutiva y la judicial. El aparato censor no se limitó a tachar sino que en ocasiones dictaba, en el sentido literal y gramatical de la acepción, el contenido de la prensa. Se obligaba a las publicaciones escritas a «reservar espacios suficientes» para aquellas informaciones de inserción obligatoria. Solamente se podían difundir las noticias referentes al «orden público y político» tal como habían sido redactadas por la autoridad competente –militar, por supuesto. En ocasiones se llegó a advertir a los directores que «el titular de las informaciones fuera menos sensacionalista» (13 de febrero de 1941); otras, «que deberían evitar la estridencia» (7 de enero de 1942). El director del diario zaragozano *Amanecer* escribe al jefe de Negociado de Censura denunciando a los censores de la ciudad por ordenarle «reducir los tipos de letra de los titulares de primera plana a un tamaño periodísticamente imposible». Las consignas, en ocasiones, resultaban de difícil comprensión en términos racionales e incluso propagandísticos. «Solamente el diario *Pueblo* –dictaba una orden de la censura– puede publicar la declaración de Serrano Suñer, quitándole las florituras del periodista». En otras circulares se señalaba incluso las páginas y el espacio que deberían ocupar las informaciones. Con relación a un acto de «afirmación sindical» organizado por el sindicato vertical, único y obligatorio se envió la siguiente instrucción a los diarios madrileños: «máxima amplitud al diario *Pueblo*, de la tarde, y la mitad a *Arriba* por la mañana; menos de la mitad, los diarios *Madrid* e *Informaciones*,

de la tarde, y *Ta*, de la mañana; menos de una tercera parte, los periódicos *El Alcázar*, de la tarde, y *ABC*, de la mañana». Especial tratamiento merecía el «Caudillo de España por la gracia de Dios». El 6 de septiembre de 1941 la Vicesecretaría de Educación Popular dirige una instrucción a todos los medios de comunicación obligando «de manera especialísima a destacar en sitio preferente de los titulares de información, todos los actos a los que asista S.E. el Jefe del Estado. En los días en que haya información relacionada con el Caudillo, los periodistas la destacarían sobre todas las demás informaciones, y, en lo sucesivo, los periodistas tendrán presente que las informaciones en las que figure el Caudillo tendrán, como es natural, la primera preferencia, cuidando de destacar la alta jerarquía de Su Excelencia». Con ocasión del estreno en enero de 1942 de la película *Raza*, un bodrio inspirado en un relato escrito por Franco, que se ocultó bajo el seudónimo de Jaime de Andrade, y dirigido por José Luis Sáez de Heredia, se temió que los críticos, desconocedores del responsable del filme, emitieran juicios desfavorables: «Los censores —se instruyó desde el poder— tendrán especial cuidado en leer las críticas de la película *Raza* no autorizando ninguna que pueda criticar la película, bien en el aspecto técnico o en su parte argumental. La crítica, por razones especiales, ha de ser completamente favorable, y cualquier otra que no lo sea deberá ser tachada». Cuando se editó la obra de Franco, unos meses más tarde, el censor volvió a actuar: «Aunque existe libertad de crítica, sería muy de desear una cierta unanimidad en la misma, que, dedicándole discretos elogios al autor, exaltara los valores nacionales que encierra esta obra. Se procurará una actitud semejante a la conseguida en los comentarios dedicados a la película *Raza*, para cuyo guión sirvió de base esta novela. Esa dirección se cuidará de que cuando llegue al periódico el ejemplar de *Raza* se haga la crítica en la forma antes dicha». Ni que decir tiene que la novela fue más elogiada que cualquier premio Nobel español de literatura. Todos rivalizaron en exaltar los valores literarios y patrióticos de la obra.

El primer bando de la llamada Junta de Defensa Nacional, constituida por los generales sublevados, proclamando el estado de guerra en todas las zonas «liberadas», somete a la jurisdicción castrense todos los delitos «cometidos por medio de la imprenta u otro cualquier medio de publicidad». Con las emisiones de radio la orden fue todavía más tajante: «queda prohibido el funcionamiento de las estaciones radioemisoras particulares». En noviembre de 1936 se crea la Oficina de Prensa y Propaganda bajo el mando directo del general José Millán Astray, fundador de la Legión, y tristemente célebre por un incidente con don Miguel de Unamuno en la Universidad de Salamanca, cuando el mutilado militar profanó el recinto universitario con el entusiasta grito de «¡muera la inteligencia!». La intervención de la esposa del dictador, Carmen Polo, evitó que el incidente tuviera consecuencias sangrientas. El

nombramiento ilustra más que cualquier otra reflexión sobre la negritud cultural de aquella etapa histórica. Partiendo de esa situación inicial no resultaba difícil realizar avances liberales, es un decir, en el terreno informativo.

De la anarquía cuartelera, de los reinos de taifas en que cada autoridad militar se convirtió en señor de horca y cuchillo del territorio conquistado bajo su mando, se pasó a una etapa de centralización del poder en torno al incipiente caudillaje. La citada Oficina de Propaganda tenía por finalidad «orientar la prensa, coordinar el servicio de las estaciones de radio, señalar las normas a las que ha de sujetarse la censura y dirigir toda la propaganda por medio del cine, radio, periódicos, folletos y conferencias». Los funcionarios públicos estaban sometidos a un «régimen de jerarquía y disciplina, siendo considerado su personal, a todos los efectos, como movilizad». Un comandante fue el encargado de mantener la disciplina. Como dijo uno de los hombres más significativos del régimen en materia informativa, Juan Aparicio, «nosotros no tenemos que conquistar la libertad de prensa, porque el concepto de libertad de prensa es el único que hoy está en crisis en todo el mundo» y sentenció que «ya no existe el mito de la libertad de prensa, sino la verdad dogmática de la prensa española para fines espirituales, trascendentes y educativos». Estas elocuentes reflexiones las formuló cuando se iniciaba ya la década de los cincuenta. No fueron, pues, fruto del entusiasmo irreflexivo de los golpistas en los primeros momentos del alzamiento en armas contra la legalidad democrática. La exaltación patriótica llegó incluso a diseñar un uniforme para los periodistas.

El ojo vigilante del censor no miraba solamente al futuro glorioso e imperial sino que tenía que depurar los muchos pecados del liberalismo judaico-masónico-comunista durante la etapa republicana. Con esta finalidad se crea en noviembre de 1937 una Comisión Depuradora con objeto de eliminar aquellas publicaciones que dieran acogida a «ideas disolventes, conceptos inmorales, propaganda de doctrinas marxistas, y todo cuanto pueda significar falta de respeto a nuestro glorioso Ejército, atentaran a la unidad de la Patria, menosprecio de la Religión Católica y cuanto se oponga al significado y fines de la Cruzada Nacional». Es la primera vez que aparece la Iglesia católica como objeto de especial protección frente a las posibles críticas y se van asumiendo sus dogmas como columna vertebral de los valores ético-castrenses del Nuevo Estado. Recordando viejos tiempos de dominio de la Santa Inquisición, fueron condenadas a la hoguera purificadora bibliotecas enteras.

La presión se alivió en el terreno disciplinario cuando se entregó el control de la información a Falange Española. Los oficiales del ejército cedieron sus puestos a los intelectuales del partido, la mayoría de los cuales renegaron años más tarde del fascismo dictatorial, como Dionisio Ridruejo y Antonio Tovar. Claro que, bajo el mandato de Serrano Suñer, el cuñadísimo de Fran-

co, la información se orientó claramente a favor de la Alemania de Adolfo Hitler y la Italia de Benito Mussolini, nada extraño si tenemos en cuenta que contribuyeron eficazmente al triunfo de los sublevados frente a los republicanos. La embajada alemana en Madrid llegó a intervenir directamente en la política de prensa mientras sus ejércitos invadían victoriosamente el viejo continente.

El legado ideológico de Serrano Suñer quedó reflejado en la Ley de prensa de 22 de abril de 1938, totalitaria y eficazmente controladora. La nueva legislación sostenía que «redimido el periodismo de la servidumbre capitalista, de la clientela reaccionaria o marxista, es hoy cuando auténtica y soberanamente puede proclamarse la libertad de prensa». El periodista es definido como un «apóstol de la cultura». Los cuatro primeros apóstoles, como es natural, fueron las primeras jerarquías del régimen. En el Registro Oficial de Periodistas Franco resultó agraciado con el número uno; el segundo lugar correspondió a Ramón Serrano Suñer, su cuñado; el tercero, a José Luis de Arrese, secretario general del Movimiento, y el cuarto, a Gabriel Arias Salgado. El Registro fue muy eficaz para depurar a los profesionales desafectos al régimen. Bastaba con eliminar a alguien del mismo para impedir el ejercicio del periodismo.

Sin embargo la creación de un marco legal sirvió para definir un territorio y unas reglas del juego. Los periodistas sabían los riesgos de exponer ideas propias. Se mantuvo la censura militar para temas castrenses y a las emisoras de radio solamente se les permitió retransmitir información local y comarcal. Todas las estaciones de radio tenían la obligación de conectar con Radio Nacional para retransmitir los populares «partes», nombre bélico con el que fueron conocidos los noticiarios hablados. Aunque la Ley de Serrano fue promulgada con carácter provisional, mantuvo su vigencia hasta la llamada *Ley Fraga* de 1966.

Cuando los ejércitos nazis y fascistas comenzaron a morder el polvo de la derrota, la orientación de la censura experimentó un giro radical. Se levantó la prohibición de circular a las revistas norteamericanas e inglesas. En diciembre de 1942 fue censurada una noticia en la que se hablaba de destrucción de obras de arte durante un bombardeo de las democracias occidentales contra la ciudad de Génova y se hizo cambiar al diario *ABC* una larga frase que se juzgaba de tono fascista mussoliniano por otra menos retórica: «elogio italiano al discurso del Caudillo». El semanario *Mundo* fue sancionado por haber conmemorado el 20 de abril de 1944 el cumpleaños de Adolfo Hitler. Precisamente había sido creado con el apoyo alemán para defender la causa nazi durante la contienda. Los aliados de la dictadura habían iniciado su fatal declive. El 17 de julio de 1945 se promulga el Fuero de los españoles, en el que se reconocía a todos los españoles el derecho a expresar libremente sus ideas «mien-

tras no atenten contra los principios fundamentales del Estado». Aunque el texto legal fue papel mojado, revela el deseo de cambiar las apariencias de un sistema político directamente apoyado por los países derrotados de la contienda mundial. El preámbulo de la Ley de 23 de marzo de 1946 decía que «quizá no ha llegado aún el momento de prescindir totalmente de la censura, pero sí de iniciar una serie de medidas que, dejando a salvo la moderación en el lenguaje y el respeto debido a los principios fundamentales del Estado español, permitan a los periodistas una mayor amplitud de movimientos y sirvan, al mismo tiempo, de indispensable experiencia previa para disposiciones ulteriores». Pocos días después de publicarse la orden se especificó que no entraría en vigor hasta que se produjeran unas disposiciones que nunca se promulgaron. A pesar del cambio, tal como señala Miguel Delibes, «el montaje censorio de aquella primera etapa de la posguerra civil fue tan meticuloso que cuesta trabajo imaginar un aparato inquisitorial más coactivo, cerrado y maquiavélico».

Tras un largo túnel de arbitrariedades, abusos y consignas, la promulgación de la llamada *Ley Fraga* en 1966 sembró optimismos y esperanzas en un ambiente enrarecido y en ocasiones asfixiante. En una encuesta realizada entre los responsables de los principales medios informativos españoles por el semanario *Mundo*, siendo yo director, la opinión mayoritaria se decantó a favor de la nueva regulación de la prensa considerándola como el gesto más aperturista del régimen franquista. En los primeros tiempos de su vigencia aparecieron revistas claramente partidarias de la democracia y la apertura, como *Triunfo* y *Cuadernos para el Diálogo*; algunos semanarios, como *Mundo*, *Destino* y *Cambio 16*, apostaron claramente por la libertad. Sin embargo, la nueva ley encerraba una trampa mortal para el pleno ejercicio de la libertad de información: el artículo segundo. En dicha norma se establecían como limitaciones, entre otras de no menor entidad, «el respeto a la verdad y a la moral» y «el acatamiento a la Ley de Principios Fundamentales del Movimiento». La moral, claro, era la de la religión católica; la verdad, la valorada por la autoridad competente. Se sucedieron los expedientes administrativos y los sumarios judiciales. Los directores de aquella época perdíamos más tiempo en negociaciones en las oficinas del Ministerio de Información y en los juzgados que ejerciendo nuestras funciones profesionales en las redacciones. La cirugía de la autocensura, el poco santo temor a la represión, no fue suficiente para complacer las exigencias del gran dictador. Una espada de Damocles legal coaccionó el ejercicio profesional. Es curioso el hecho de los contados expedientes originados por la publicación de fotografías «atrevidas». La presión social fue tan eficaz como la del censor.

Hay una circunstancia que merece ser subrayada para comprender la verdadera dimensión de la inseguridad jurídica y los temores padecidos en el

mundo informativo. La jurisdicción militar, bajo el control de los capitanes generales en sus respectivas demarcaciones, siguió teniendo competencias sobre los medios de comunicación. Poco después de la entrada en vigor de la *Ley Fraga* el director del *Diario Regional de Valladolid* fue sometido a un consejo de guerra por opinar sobre la necesidad de convertir el servicio militar en un servicio social. Amando de Miguel fue encarcelado por Pérez Viñeta, capitán general de Cataluña, por un artículo criticando un sermón de un capellán castrense. Yo mismo, como director del semanario *Mundo*, tuve serias dificultades con la jurisdicción militar por una simple errata de imprenta. En una cita a un artículo sobre los estatutos de Falange Española en el que se decía que «la milicia será la auxiliar del Ejército» el linotipista sustituyó *milicia* por *malicia*. Costó Dios y ayuda convencer al coronel instructor que se trataba de una errata involuntaria en la que no reparó el corrector, algo frecuente en los trabajos de imprenta. Tuvimos que presentar las pruebas de originales y galeadas. Incluso el pobre linotipista fue citado para prestar su testimonio. En otra ocasión me abrieron otro sumario por un artículo escrito por un oficial militante de la UMD y firmado bajo seudónimo. Solamente cuando el gesto de un periodista, hijo de un militar de alta graduación, asumió la paternidad del artículo se sobreseyeron las diligencias previas. Abundan los incidentes que acarrearán consecuencias mucho más graves. En noviembre de 1966 fueron sometidos a un consejo de guerra el redactor jefe del *Diario de Las Palmas* y un colaborador del periódico, Sagaseta, por la publicación en el suplemento literario de una poesía titulada «Consejo de Paz», que formaba parte de un libro que había obtenido un premio nacional de literatura. Absueltos en el primer consejo, el capitán general de Canarias, descontento con el fallo, formó otro tribunal que condenó a Sagaseta a varios años de cárcel. Más conocido es el caso de Albert Boadella, obligado a exilarse del país para no sufrir las consecuencias de un consejo de guerra. Se podría escribir un extenso volumen sobre este tipo de incidentes. Resulta paradójico que en los cacareados años de paz franquista actuaran los tribunales militares más allá de los límites jurídicos de sus naturales competencias. Consejos de guerra contra la proclamada convivencia pacífica de la democracia orgánica.

A pesar de la euforia con que se acogió la nueva legislación, llovieron chuzos sobre los periodistas. Se cerraron periódicos —el caso más sonado, por la «voladura» del diario *Madrid*— y se restringió la aparición de nuevas publicaciones diarias. Cuando falleció el dictador, en el semanario *Mundo* no pudimos informar sobre el acontecimiento: había sido clausurado por seis meses. La razón para tan grave sanción era la publicación de una *cover* sobre el País Vasco, escrita por José María Portell, en cuya portada figuraba una ikurriña. Paradójicamente, el excelente periodista fue más tarde víctima mortal del terrorismo.

Todos éramos conscientes de que un régimen tan excesivamente personalizado como el franquista no podía sobrevivir al fallecimiento del dictador. La sociedad había madurado a pesar de los deseos controladores del poder. La Transición, para los periodistas demócratas, fue una etapa arriesgada y comprometida. El aparato del Estado continuaba dominado por el búnker franquista y cada apuesta por la libertad era un riesgo. En esa actitud los responsables de revistas jugábamos con cierta ventaja con respecto a la prensa diaria. El secuestro de un semanario suponía una publicidad no deseada por los censores. A la semana siguiente, duplicábamos la tirada. En un periódico diario el riesgo era mucho mayor, por lo que medían más sus retos. Faltar un día en los quioscos le ocasionaba serios contratiempos y pérdidas.

Para valorar mejor la trascendencia de la aparición del desnudo en los medios impresos debe tenerse en cuenta la naturaleza del nacional-catolicismo imperante. El golpe militar puro y duro, reaccionario, utilizó como disfraz político la doctrina falangista y como código ético la doctrina de la Iglesia, interpretada según las conveniencias del momento. La jerarquía episcopal agradeció el gesto de los militares sublevados y proclamó como cruzada redentora una salvajada incivil y sangrienta. Franco intervenía directamente en el nombramiento de obispos, con la bendición del Vaticano. El Fuero de los españoles de 1938, la primera ley fundamental, proclamaba la necesidad de «renovar la tradición católica» en la implantación del llamado *Nuevo Estado*: «instrumento totalitario al servicio de la integridad patria»; El Consejo del Reino, creado el 31 de marzo de 1937, reservaba un lugar privilegiado al «cardenal primado o al arzobispo más caracterizado»; el Concordato de 1953 garantizaba que «en todos los centros docentes de cualquier orden y grado, sean estatales o no estatales, la enseñanza se ajustará a los principios del dogma y la moral católica» y que «en los servicios de formación de la opinión pública, en particular en los programas de radiodifusión y televisión, se dé el conveniente puesto a la exposición y defensa de la verdad religiosa»; la Ley de Principios Fundamentales, «por su propia naturaleza, permanentes e inalterables», proclamó «el acatamiento a la Ley de Dios, según la doctrina de la Santa Iglesia Católica, Apostólica y Romana, única verdadera y fe inseparable de la conciencia nacional, que regirá su legislación». La mezcla entre política y religión fue una constante de la dictadura.

El nacional-catolicismo, a pesar de lo solemnemente proclamado en las leyes básicas del régimen, fue más papista que el propio Papa, algo muy común entre los ortodoxos hispanos a lo largo y a lo ancho de la historia. Así, por ejemplo, no vacilaron en prohibir la difusión de la encíclica de Pío XI, *Mit Brennender*, en la que se condenaba el nazismo, así como la publicación de cualquier comentario sobre su contenido; en 1939 Serrano Suñer, el hombre fuerte de la dictadura en aquellos primeros momentos, prohibió una pastoral

del cardenal Gomá, primado de Toledo, sobre «lecciones en la guerra y deberes en la paz»; del radiomensaje de Pío XII celebrando la victoria del bando nacional en la Guerra Civil se censuraron aquellos párrafos que exigían «un trato con buena voluntad a los vencidos»; en 1946 se prohibió también la difusión de una pastoral del obispo de Pamplona, Marcelino Olaechea; ya en los estertores del franquismo, Monseñor Cirarda y el obispo Añoveros, amenazado de destierro, tuvieron serios enfrentamientos con las autoridades políticas, salvados solamente con la amenaza de excomunión del Vaticano contra sus perseguidores.

Los mandamientos de la ley de Dios, al ser filtrados por la jerarquía nacional, dieron un vuelco a su escala de valores. El derecho a la vida, explícitamente reconocido en el quinto mandamiento, fue arrojado descaradamente al pozo de los olvidos éticos. No se podía predicar el «no matarás» cuando funcionaban a destajo los pelotones de ejecución contra personas que no habían cometido otro delito que ser leales al régimen democrático que habían elegido libremente los ciudadanos. Por el contrario, se desencadenó una desmesurada campaña contra los pecados cometidos contra el sexto mandamiento, mortales de necesidad según la jerarquía eclesiástica nacional. A los niños de aquella época nos enseñaban que un simple pensamiento pecaminoso podía condenarnos a los fuegos eternos del infierno. La contemplación del desnudo femenino mereció la pública reprobación y las sanciones más severas. Incluso la exhibición de la musculatura varonil se consideró como desencadenante de bajas pasiones. A los fotógrafos de los periódicos deportivos se les dieron instrucciones de obligado cumplimiento para retocar imágenes de los boxeadores con la casta intención de evitar la contemplación de sus torsos desnudos. Incluso los montadores del noticiario informativo *NODO*, «el mundo entero al alcance de todos los españoles», tuvieron que hacerse expertos en pintar camisetas y tapar con sombreados anatomías consideradas como pecaminosas. La sexualidad fue considerada como un instinto demoníaco capaz de minar no solamente la salud moral sino incluso la propia identidad nacional, por algo éramos la «nación predilecta de Dios». Sobre las playas se ejerció una estrecha vigilancia. En el momento en que un bañista arribaba a la orilla debía tapar su cuerpo con un albornoz, que tenía que llegarle desde el cuello hasta los pies. El bañador masculino, según las buenas costumbres, debía ser de cuerpo entero. En 1958 el cardenal Pla y Deniel, primado de Toledo, prohibió «el baño mixto en las playas, piscinas y ríos, por constituir un estado muy cercano al pecado y al escándalo». Hasta para bañarte con tu esposa e hijas tenías que recurrir a la clandestinidad.

El lápiz rojo y temido del censor llegó a borrar de las galeradas de imprenta palabras tan inocentes como *axila*, *muslo*, *pantorrilla*, *ombligo*, *bragas* y todo tipo de lencería femenina. El 13 de abril de 1942 se puso en circulación

una alerta contra las militantes falangistas. Se reclamaba la atención del censor para recordarles que «todas las fotografías sobre campeonatos de deportes de la Sección Femenina de Falange Española, en las que las camaradas estén enseñando las rodillas, están prohibidas y por tanto deberán ser tachadas». Si incluso las militantes del partido único exigían vigilancia, deberían extremarse las cautelas con las otras deportistas. «En tanto se dictan instrucciones concretas por el Delegado Nacional de Prensa —decía una circular fechada el 21 de noviembre de 1941—, conviene vigilar los comentarios que publiquen los periódicos relativos a los partidos celebrados en los frontones femeninos, suprimiendo toda la literatura inútil que no sea comentario simple y objetivo informativo que ofrezca el partido». No solamente se censuraban las imágenes, sino también la gramática. La oración gramatical debía sintonizar con la oración religiosa.

Especial vigilancia se desarrollaba en torno a los espectáculos teatrales, de un modo particular en las revistas musicales. Existía una especie de policía secreta de la censura que se infiltraba entre los espectadores para comprobar que en las sesiones se cumplían las instrucciones sobre la moral y buenas costumbres. Rita Hayworth, la espectacular estrella cinematográfica, sufrió un estrecho marcaje moral. El 2 de marzo de 1948 se prohibieron los «anuncios relativos a la venta de fotografías de Rita Hayworth en la película *Gilda*. Sirvan adoptar las medidas necesarias para que no aparezca ningún anuncio de los indicados en los periódicos bajo su jurisdicción». La medida legal afectaba incluso a aquellas fotos en las que la actriz aparecía totalmente vestida, recatada y púdica.

También la moda extranjera fue estrechamente controlada. Y eso que aún no se había puesto de moda la minifalda. «Esa dirección —se ordenó a los medios de comunicación social— cuidará de que en la sección dedicada a la moda femenina no se mencione como atracción o figurines dignos de imitar los de la moda de París, ya que la supervivencia de esta antigua costumbre está en contra de todos los intentos que se realizan actualmente para nacionalizar la moda en España». Incluso los anuncios deberían ser estrechamente vigilados por los inquisidores del régimen. Un censor puso en conocimiento de su superior jerárquico que «a pesar de las reiteradas advertencias hechas a los periódicos y revistas, viene apareciendo algún anuncio de la crema Nivea ilustrado con fotografías y grabados que no han sido autorizados por la censura».

Los temores del gran censor se incrementaron cuando se iniciaron las emisiones de la televisión española, destinada a ser el principal medio de entretenimiento y manipulación del público. Las intenciones de los responsables de la política informativa de la dictadura quedaron fijadas en la inauguración de los primeros estudios en 1956. El discurso del ministro de Información, Gabriel Arias Salgado, fue claro y explícito: «Hoy día 28 de octubre, día

de Cristo Rey, a quien ha sido dado el poder de los cielos y de la tierra —precisó el católico ministro— se inauguran los nuevos equipos y estudios de Televisión Española; mañana, 29 de octubre, fecha del XXXIII aniversario de la fundación de Falange Española, darán comienzo, de manera regular y periódica, los programas diarios de televisión. Hemos elegido estas dos fechas para proclamar así los principios básicos, fundamentales, que han de presidir, sostener y enmarcar todo el desarrollo futuro de la televisión española: la ortodoxia y el rigor desde el punto de vista religioso y moral, con obediencia a las normas que, en tal materia, dicta la Iglesia Católica, y la intención de servicio y el servicio mismo a los Principios Fundamentales y a los grandes ideales del Movimiento Nacional». Arias Salgado pretendía guiar el rebaño de ciudadanos «por la información hacia Dios». Las presiones sobre los trabajadores fueron insoportables y caprichosas, rozando en la mayoría de las ocasiones el ridículo. Una noche, el ministro de Información llamó personalmente a los estudios de televisión para exigir la «supresión del espectáculo bochornoso que estaba ofreciendo TVE a todos los españoles». Se estaba emitiendo el programa de variedades *Gran Parada* y el motivo de su santa indignación era que a uno de los bailarines de ballet clásico se le notaba el «paquete». El jefe de realización en aquellos momentos, Lombardía, interrumpió inmediatamente el programa. Sabía a lo que se exponía si no acataba la orden. La esposa de otro ministro pidió la supresión de *Historias para no dormir* por impedirle conciliar el sueño.

Los escotes y las faldas de las folclóricas y artistas en general crearon fuertes quebraderos de cabeza a los responsables del medio. Desde el primer momento se dieron detalladas instrucciones a los cámaras para que no enfocaran piernas y escotes. Tuvieron que realizar malabarismos casi circenses para complacer los deseos del poder. Pero hubo fallos hasta que el inventor hispano, anónimo pero ingenioso, tuvo una idea genial: el chal. Desde el «dónde vas con mantón de Manila» hasta el velo de uso obligatorio en las iglesias, ciertas prendas femeninas tuvieron un valor simbólico de pureza y castidad dentro de la tradición católica. Ahora le tocaba el turno redentor a una prenda de abrigo. Los responsables de la televisión pública proveyeron a todos los estudios de existencias abundantes de chales femeninos para cubrir piadosamente las desvergüenzas de cupletistas, estrellas cinematográficas y demás personajes femeninos que aparecían en la pequeña pantalla. Se organizaron vigilantes del chal, a modo de los televisivos vigilantes de la playa, para actuar inmediatamente y evitar tentaciones para los castos y piadosos televidentes. Algunos famosos, acostumbrados a actuar en un clima de libertad, provocaron espectaculares incidentes. Ludmilla Tcherina arrojó despectivamente contra los focos el chal que el censor de turno quiso utilizar para tapar sus supuestas vergüenzas ante los asombrados ojos de los responsables del

programa. Algunas famosas llegaron a rechazar los contratos ofrecidos por Televisión por contener cláusulas que ofendían, a su juicio, la dignidad femenina. La folclórica Rocío Jurado desencadenó un vendaval de protestas por lucir un generoso escote y unas leves transparencias incompatibles con la santidad pública de aquella época.

En 1970 el almirante Carrero Blanco presentó en un Consejo de Ministros, como prueba de la degeneración pornográfica del país, un catálogo de una exposición de pintura de Eduardo Úrculo en el Museo de Arte Contemporáneo de Madrid. Los cuadros ya habían sido expuestos anteriormente en la Bienal de Venecia con notable éxito de público y crítica. Franco ordenó corregir de raíz semejantes excesos. Una cosa era la libertad y otra el libertinaje, frase que se utilizó frecuentemente para cortar por lo sano. Siendo Pío Cabanillas ministro de Información y Turismo, elaboraron un dossier para demostrar la ola de erotismo que amenazaba la castidad cristiana de los ciudadanos. Nos recordaron, escandalizados, los tiempos de Sodoma y Gomorra. La posición aperturista del ministro fue atacada desde el integrista religioso y desde los sectores políticos más conservadores. Las principales acusaciones se centraron en las escenas de un tímido destape en algunas películas nacionales y en fotografías provocadoras publicadas por algunos periódicos y revistas. Pío Cabanillas se vio forzado a presentar su dimisión irrevocable.

Es dentro de este contexto oscurantista y mojigato donde debe valorarse como merece lo que significó la aparición de la revista *Interviú* en los primeros meses de la Transición. Nos habían educado en la represión y en la hipocresía. Desde toda España se habían organizado auténticas peregrinaciones pecaminosas para asistir a las salas cinematográficas de la vecina Francia donde se proyectaban películas porno. En nuestro país, en muchas ocasiones, se hicieron dos versiones de una misma película. El censor autorizaba el pecado de la carne en las películas distribuidas fuera de nuestras fronteras, solamente los ciudadanos españoles éramos dignos de alcanzar la salvación eterna para nuestras almas. A los extranjeros, que les den morcilla. La misma doctrina moral se aplicó a las producciones impresas. Muchas novelas y cuentos pornográficos se imprimieron en nuestro país con el visto bueno de la censura. Las exportaciones de este tipo de publicaciones contribuyeron a equilibrar la balanza comercial. La doctrina de la Iglesia dejó de ser ecuménica para las autoridades franquistas.

La revista *Interviú* hizo su aparición en los quioscos de prensa en la primavera de 1976. En Antonio Asensio, padre empresarial e ideológico de la criatura, se mezclaban y confundían su pasión periodística y su realista sentido empresarial. Fue consciente de la oportunidad ofrecida por la Transición para crear medios de comunicación que respondieran a la demanda de la nueva sociedad que estaba emergiendo tras la caída del muro de la dictadura. Las ven-

tas del primer número sorprendieron. Casi rozaron los cien mil ejemplares. Pero la novedad siempre despierta cierta curiosidad y el número de lectores suele descender en los siguientes. No fue este el caso de *Interviú*. Señal de que los responsables de la publicación acertaron. Había que tantear el terreno para saber hasta donde estaba dispuesto a tolerar el anunciado aperturismo del régimen. En el número dos se publicó un reportaje fotográfico de las bailarinas del Crazy Horse con el pecho cubierto con un velo negro, a pesar de que en el espectáculo lucían su torso desnudo, actitud que sirve para evidenciar los temores que todavía asaltaban a los responsables de la publicación. El despegue real de *Interviú* se produjo cuando, en el número 16, aparece en portada la fotografía de Marisol, la niña Cenicienta del franquismo, completamente desnuda. En aquella época, la joven estrella cinematográfica ya se había demarcado políticamente identificándose con la izquierda real. Se logra vender más de un millón de ejemplares, cifra hasta entonces jamás alcanzada por una revista española. En el reportaje gráfico, fruto de un excelente trabajo de César Lucas, los valores estéticos superaban al contenido erótico. A instancia del ministerio fiscal, el autor fue procesado por «escándalo público y atentado a la moral». La propia Marisol se ofreció para testificar a favor del acusado. La lentitud de la Administración de justicia, fuente de tantas injusticias, excepcionalmente, en este caso concreto se transformó en un factor decisivo para lograr un fallo absolutorio del tribunal. Cuando se celebró la vista oral, en 1980, la realidad social y los valores morales habían experimentado una importante transformación.

Las preferencias de los lectores resultaban evidentes. Desde su aparición en los quioscos, la tirada de la revista se incrementó constantemente. En aquellos primeros momentos esta tendencia solamente se rompió en una ocasión: cuando en la portada, en vez de aparecer la tradicional muchacha ligera de ropa, se publicó la fotografía de Marcelino Camacho. El líder de Comisiones Obreras, en aquellos inciertos momentos de la Transición política, había realizado unas declaraciones fijando claramente la posición del sindicato comunista frente a los principales problemas del país. La dirección, guiada por valoraciones puramente periodísticas, estimó que la entrevista merecía figurar destacada en portada. Las ventas, ante la sorpresa de los profesionales, cayeron en picado. «Algunos miles de nuestros habituales lectores —se lamentaba un editorial del siguiente número— se vieron defraudados porque, en vez de la habitual señora en fresco, apareció en portada un señor de jersey de cuello hasta las orejas, cuyo único atractivo físico se reducía a una mirada limpia y convencida y un par de puños apretados y cargados con la razón de quien por defender sus ideas ha dado muchas veces con sus huesos en la cárcel». Se reconocía que «si para llegar mejor a la calle hemos de desnudarnos, no pretendemos con ello que el fin justifique los medios, sino que entre otros casos y cosas

este país tiene derecho a pedir y encontrar un cierto erotismo de calidad que durante tanto tiempo ha estado totalmente vedado». La resistencia contra el desnudo femenino no fue protagonizada solamente por el poder político y la ortodoxia religiosa. Los distintos movimientos feministas reaccionaron contra los responsables del medio por entender que esta política informativa suponía un culto pagano a la mujer objeto. Tal vez para compensar la balanza en la que se sopesaba el progresismo en aquellos inciertos momentos, las páginas de *Interviú* sirvieron de escaparate para los cuerpos de futbolistas tan renombrados como el defensa central del Barcelona, Migueli, y de Maradona, número uno del fútbol mundial. No hace mucho también lucieron sus encantos masculinos el exmarido de Estefanía de Mónaco y el conde de Lequio, popular por sus andanzas amorosas. La belleza y el volumen de sus peculiaridades anatómicas, a juzgar por la cifra de ventas, no despertaron una especial curiosidad entre las habituales lectoras de la revista. La discriminación, en cuanto al poder de atracción, fue claramente favorable hacia el mal llamado *sexo débil*.

No resultó fácil la aceptación social. Un hombre tan tolerante, abierto y progresista como Adolfo Marsillach, profesional de cine y teatro, colaborador habitual de la revista, escribió una indignada carta al presidente del Grupo Z por haberse publicado en la revista el desnudo de su hija, a pesar de que ya había aparecido como la parió su madre en alguna película. Semejante reacción revela lo difícil que resultaba abrir ventanas de tolerancia en el búnker edificado por el franquismo. El lastre de una educación represiva sobrevivió al dictador.

Interviú se movió sobre el estrecho filo de una navaja al desafiar criterios morales y tapujos políticos de las clases más conservadoras del país. No era fácil denunciar la corrupción de la dictadura en una etapa en la que los resortes del aparato estatal estaban todavía controlados por los nostálgicos del anterior régimen. Solamente los temores de posibles represalias de la democracia contenían un poco sus deseos. Creían que iban a hacer con ellos lo mismo que los sublevados contra la democracia habían hecho con los republicanos. Fue una época de recelos y temores mutuos. El número extraordinario de la revista correspondiente a la Navidad de 1976 fue secuestrado por los funcionarios del Gobierno presidido por Arias Navarro para evitar la difusión de un reportaje sobre la fortuna acumulada por la familia Franco, escrito por José Luis de Vilallonga. Las denuncias de abusos y atropellos fueron constantes. Un reportaje sobre el enfrentamiento entre grupos paramilitares y simpatizantes carlistas en los alrededores del monasterio de Iratxe, con dos muertos entre los carlistas, sirvió para desenmascarar al conocido como «el hombre de la gabardina», un militar retirado de extrema derecha, autor de los disparos. Los reportajes sobre la actuación de las tramas negras en el asesinato de los

abogados laboristas del despacho de abogados de la calle de Atocha sirvieron para descubrir a los responsables del criminal atentado. Una denuncia sobre la extrema derecha en el País Vasco desencadenó la quema de quioscos y las coacciones de bandas paramilitares para conseguir que no se vendiera la revista. Se denunciaron delitos fiscales cometidos por altas jerarquías encargadas de velar por la honradez de la ciudadanía. Pero nada contribuyó tanto al espectacular éxito de la publicación como la belleza del cuerpo femenino. La represión sexual estaba impaciente por desquitarse tras cuarenta largos años de represión. *Interviú* fue una criatura concebida en el claustro materno de una sociedad cerrada y parida en una primavera en la que florecieron la democracia y la libertad. Abrió puertas y ventanas bajo un Gobierno presidido por Arias Navarro, Carnicerito de Málaga, uno de los represores más siniestros de la dictadura. El politizado y dócil Tribunal de Orden Público, con magistrados que no ocultaron sus preferencias por la dictadura, continuó desempeñando importantes funciones en la Administración judicial del Estado. El periodista Xavier Vinader fue condenado por dicho Tribunal a más de veinte años de cárcel como responsable de un reportaje sobre las tramas fascistas. Hasta que Fernández Ordóñez desempeñó el ministerio de Justicia no se consiguió el indulto. El entrenamiento de los profesionales bajo la censura franquista fue muy útil para hacer frente a los nuevos tiempos.

Los desnudos de las famosas más populares durante la dictadura suscitaron los mayores entusiasmos entre los lectores, quizás para compensar viejas frustraciones. El sueño imposible de la edad juvenil de viejas generaciones se hizo imagen real en el papel multicolor de la revista. Tras el espectacular despegue iniciado con Marisol, solamente se consiguieron niveles semejantes de difusión con los destapes de Lola Flores, la Lola de España, y Sara Montiel, la estrella más internacional del franquismo. Incluso derrotaron la competencia de figuras estelares mundialmente reconocidas como Marilyn Monroe o Sofía Loren. Del nacional-catolicismo cerril se pasó, casi sin una transición gradual, al nacional-erotismo. Los extremos se tocan. Para un profesional responsable de un medio resulta frustrante reconocer que al éxito de la publicación contribuyeron más elementos ajenos al trabajo de la redacción que la labor periodística propiamente dicha. Pero de bien nacidos es reconocer la verdad en vez de autocondecorarse con medallas inmerecidas.

Las resistencias morales formuladas inicialmente por algunas celebridades se vencieron fácilmente, en la mayoría de las ocasiones, a golpes de talonario. La tentación del dinero es tan fuerte como la tentación del pecado. Las barreras del pudor cayeron cual frágiles castillos de naipes. Cuarenta largos años de hipocresía moral y política habían dejado una profunda huella en las estructuras de nuestra sociedad. Con la actividad política ha sucedido tres cuartos de lo mismo. Muchos devotos franquistas abrazaron milagrosamente

el patriotismo constitucional. Incluso quienes rechazaron inicialmente la Carta Magna ahora nos dan lecciones de democracia y proclaman también su articulado como «permanente e inalterable», al igual que el franquismo hizo con los principios del Movimiento. Cuando se enfrentan a un problema grave, sin embargo, se les cae la máscara demócrata y actúan contra los deseos mayoritarios del pueblo sin inmutarse.

En pura ortodoxia profesional puede cuestionarse si es correcto utilizar el desnudo para fomentar la venta de una publicación. En la cultura de la imagen, profusamente difundida en la actualidad, la fotografía, la ilustración gráfica en general, constituye un ingrediente fundamental de la comunicación. El valor de la fotografía, su impacto, supera en ocasiones a los textos de los reportajes. El culto a la belleza del cuerpo humano se remonta a la antigüedad clásica. Más dudosa me parece la moda de recurrir a obsequiar a los lectores con regalos más propios de una bisutería o de tiendas de todo a cien que de una publicación. Los periodistas vendemos información, no bisutería barata.

Por otra parte, una publicación para ser influyente y libre necesita ser rentable, autofinanciarse. Los medios de comunicación subvencionados están atados de pies y manos, sirven a quienes les proporcionan el oxígeno monetario para sobrevivir en un mercado cada vez más competitivo. Las dependencias económicas crean siempre paralelas dependencias ideológicas. Tal como nos educaron, nadie debe morder la mano que nos da de comer. Este problema fue particularmente importante cuando se produjo la defunción de la dictadura. El hecho de que la revista *Interviú* se financiara desde que salió a la calle con el producto de las ventas le dio en aquella época un extraordinario margen de libertad.

Antonio Asensio, con ocasión de un aniversario de *Interviú*, declaró que el fenómeno fue «una aventura que surgió con la democracia para dar a los españoles lo que les había faltado durante mucho tiempo. Les faltaba sexo, les dimos sexo; les faltaba claridad en los temas, les dimos la máxima libertad a los periodistas». No se trató de una operación altruista ni mucho menos de redención social. Dentro de la lógica de mercado libre, un medio de comunicación, para alcanzar la máxima difusión, necesita conectar con la demanda social. Al menos en aquella ocasión, la mano invisible del mercado, responsable de tantas hambrunas y desigualdades, premió a una publicación que rompió moldes eróticos en una sociedad opresiva. Ahora las jóvenes españolas pueden lucir sus pechos hermosos en las playas. Incluso existen en las costas zonas acotadas para quienes desean practicar el nudismo total. Durante un festival contra la guerra organizado a finales de marzo de 2003 en Montjuïc, se formó una gran figura humana con personas desnudas para reivindicar la paz entre todos los pueblos. Los medios de comunicación difundieron ampliamente estas imágenes. Nadie se escandalizó. Afortunadamente se han roto las ca-

denas del viejo puritanismo. La inmoralidad, para el ciudadano de hoy, reside en otros comportamientos, en el fallecimiento obsceno de niños víctimas del hambre y enfermedades perfectamente curables y en las guerras protagonizadas por fornicadores insaciables de los derechos humanos más elementales, particularmente el derecho a la vida, a una existencia digna.

Volum I

2000

**Memòria de la Transició
a Espanya i a Catalunya**

Volum II

2001

**Memòria de la Transició
a Espanya i a Catalunya
Sindicalisme, gènere i qüestió nacional**

Volum III

2002

**Memòria de la Transició
a Espanya i a Catalunya
La reforma de l'exèrcit i de l'administració local**

Volum IV

2003

**Memòria de la Transició
a Espanya i a Catalunya
Els joves de la Transició**

a u t o r s

Volum V

Carmen Alcalde

Pedro Altares

Eduardo Álvarez Puga

Enric Bañeres

Antoni Batista

Joan Busquet

Josep M. Cadena

Josep Faulí

Jaume Guillamet

Josep M. Huertas

Manuel López

Jordi Maluquer

Montserrat Minobis

Javier Ortiz

Josep Pernau

Agustí Pons

Santiago Ramentol

Ignasi Riera

Humbert Roma

Jaume Serrats Ollé

Esteve Sillué

Isabel-Clara Simó

UNIVERSITAT DE BARCELONA

